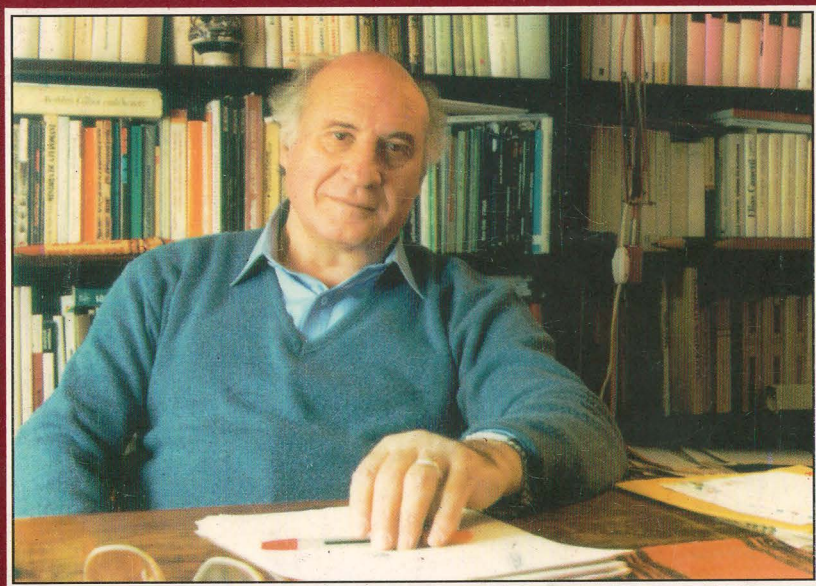

Domokos Géza

ESÉLY

II.

Pallas-Akadémia

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**DOMOKOS GÉZA
ESÉLY II.**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**MEGJELENT A MAGYAR MŰVELŐDÉSI ÉS
KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM TÁMOGATÁSÁVAL**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

DOMOKOS GÉZA

ESÉLY II.

Visszaemlékezés 1989–1992

Második kötet

PALLAS-AKADÉMIA
Csíkszereda, 1997

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A boritón Ádám Gyula fotója

*Kiadja a Pallas-Akadémia, Csíkszereda
Első kiadás: 1997*

© Domokos Géza, 1997

*Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás
jogát, az egyes fejezeteket illetően is.*

VISSZAJÁTSZÁS

Igen, az új évet köszöntő zágoni harang szavával, a gyermekkori emlékből felém áradó szelídséggel, átléptem az 1991-es esztendőbe. A valóság azonban ezúttal is gondoskodott, hogy gyorsan visszazökkenjek a mindennapok csak éppen csendesnek és barátságosnak nem mondható világába.

Vakáció lévén, a képviselőház titkársága január harmadikán eljuttatta hozzám, az RMDSZ székházába, a hozzájuk, a parlamentbe érkezett postámat. Ahogy a borítékok és levelezőlapok jobbára ismerősnek tűnő kézírását elnéztem, biztosra vettem, hogy – Tokay György szavaival élve – „szívélyesnek aligha nevezhető” üzenetekkel tiszteltettem meg. Azzal a céllal: ha eddig nem tettem volna, véssem jól a fejembe most, mindjárt az év fordulóján, hol élek, hány pénzt érek, s mi vár rám.

Az elsőnek kézbe vett, ismert moldvai üdülőhely hoteljét ábrázoló, de a bélyegző szerint a fővárosban postázott képeslap névtelen írója a szokásos *domnului* – úrnak – helyett a *porcului* – azaz a *disznónakot* – preferálta a nevem előtt. Egy másik, nyílt levelezőlap feladója a december 28-i televíziós nyilatkozatomhoz fűzött megjegyzést: „Nagyon jó, hogy maga és a magához hasonlóak nem mentek el Iliescu elnök úrhoz, bemocskolták volna a kezét.” Az olvasó talán emlékszik, hogy a Cotroceni-i palotába szóló, a Nemzeti Megmentési Front első tanácsa tagjainak küldött meghívásról és ennek részemről tör-

ténő visszautasításáról van szó. Később tudtam meg, hogy Ion Caramitru, Ana Blandiana, Mircea Dinescu és mások hasonlóképpen jártak el.

A legszimpatikusabb intelem Craiováról jött. Így hangzott: *„Te büdös bozgor! Mi, a craiovai egyetem orvosi karán tanuló román diákok, a következőket hozzuk tudomásodra: 1.) Napjaid meg vannak számlálva, gondoskodj a temetésedről. Feltehetően Budapesten lesz. Készen áll az az injekcióadag – a szádba fecskendezzük be –, amelyik szépen átsegít a másvilágra. 2.) Összeszabdalunk, mint egy kutyát, s rövidesen követnek téged a parlamentben pofázó barátaid is, Királlyal az élen. 3.) Miután mint egy közönséges gyilkost, átküldtünk a másvilágra, bosszút állunk a többi, Hargita és Kovászna megyei bozgoron is. 4.) Kopasz fejedből serleget készítettünk, hogy ihasson belőle Románia összes bozgorja. 5.) Esküszünk eljövendő orvosi lelkiismeretünkre, hogy a kínok kínjával fogsz kimúlni. Utánad jön az ölni is képes, homoszexuális Tőkés László. Halál a magyarokra!”*

A székházban teljes volt a csönd. Csak fent, az emeleten hallatszott mozgás időnként. Bitay Ödön, az elnöki hivatal vezetője, még karácsony előtt bejelentette: az év első hetét otthon, Szentgyörgyön tölti. A parlamenti tagok, mint mondtam, vidéken vakációztak, az alkalmazottak közül Török Klára, a titkárnőnk, hazautazott pár napra Udvarhelyre, édesanyjához. Csupán Adrian, a sofőrünk és Lenke – afféle mindenes – tartózkodott az épületben. Időnként benézett Emma is, a székház öröklött gondnoknője, akinek a vezetéknevére, sajnos, nem emlékszem. Pedig illenék tudni, mert nem kis szerepe volt abban, hogy 1990 februárjában rátaláltunk a későbbi RMDSZ-otthonunkra. Az RKP volt luxusvendégházára, ahol csak vidékről felutazott, végrehajtó bizottsági tagok szállhattak meg. Elragadtatással vettük számba Czédly Józseffel és Márton Gyárfással – Emma kalauzolt végig a házon – a pompásan be-

rendezett lakó-, fürdő- és dolgozószobákat, a teljesen felszerelt konyhát, a faragott bútort, drága szőnyeget, kristálycsillárokat, nehéz függönyöket, mindent, ami a leltárhoz tartozott. Egyből láttam, hogy számos taggal rendelkező, széles körű aktivitást folytató fővárosi pártszékháznak aligha lenne megfelelő, de politikacsináló műhelynek, az eljövendő RMDSZ parlamenti képviselő rendelkezésére álló centrumnak eszményi hely lesz. Bukarest legelőkelőbb részén, a parkoktól, árnyas sétányoktól, tavaktól övezett északi városnegyedben épült. Metróállomás mellett, villanegyed csendes utcájában. Címe azóta a romániai magyarok fülének, gondolom, olyan ismerősen cseng, mint mondjuk, az angolokénak a Downing Street 10, vagy a magyarországi külügyének a Bem rakpart. Vagyis: *Herăst-rău utca 13.*

Elmondom most már azt is: ahogy az előbb említett szemrevételezés után megpillantottam a kapun a világ babonásait riogató számot, tudtam: miénk a kuckó. Mindig szerencseszámomnak tartottam a 13-ast. Mikor, még a legelején, székházügyben Ion Iliescu támogatását kértem, ő egyetértőleg Petre Romanhoz irányított. Előbb a Repülősök útja 86. szám alatti, impozáns kormányvendégházat szemeltük ki – egy lakója volt csupán, a Front alelnök Király Károly –, utóbb kiegyeztünk volna a szomszédos, szintén tágas és szép, 88-as szám alatti épülettel is. Az is nehezen ment, utólag a külügyminisztérium tette rá a kezét. Ezután szerzett tudomást Czédly és a fájós lábával napestig RMDSZ-ügyekben talpaló, nyugalmazott hadimérnök, Márton Gyárfás, a valahonnan Udvarhely környékéről Bukarestbe került, s egy időben a Ceaușescu-házaspár személyzetéhez tartozó Emma asszonytól a már bemutatott, néptelen villáról. Ez jutott, Petre Roman aláírásával, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tulajdonába. Igen, *tulajdonába.* Így kértem a székházat igénylő levélben, s nem egyszer gondoltam arra: vajon a minisz-

terelnök és munkatársai felfigyeltek-e arra a kis differenciára, hogy az RMDSZ nem ingatlan kiutalást, bérleményt kér, mint akkoriban a pártok és különböző szervezetek tették, hanem saját tulajdonba vételt. Mintegy kárpótlásként a Magyar Népi Szövetség 1953-ban elkobzott bukaresti vagyonáért. Tulajdonosai letünk hát hivatalosan, kormányhatározattal az épületnek kertestől, bútorostól, csillárostól. Voltak utólag próbálkozások, hogy a döntést kétségbe vonják. Két vagy három ízben is bizottság szállt ki, megvizsgálta a papírokat, újra felbecsülte a fűtőkazánt, bútort, szőnyeget, hűtőszekrényeket, kristálypoharakat, evőeszközt, s nekünk újabb és újabb különbözetet kellett lepengetnünk. A nem kis pénzeket előteremtő megyei szervezeteknek köszönhetően – a háromszékiek kivételes segítőkészsége maradt meg emlékezetemben – és Czédly József tárgyaló talentumának hála, sorra megtört minden kiebrudalási – s feltételezem, az épületet valamelyik *homus novus*nak átjátszani próbáló – szándék. A szemközti, Júlia-balkonos, szép kis villában 1989 előtt Nicolae Giosan, a nagy nemzetgyűlés, vagyis a parlament utolsó elnöke lakott. Szívinfarktus végzett vele a vizsgálati fogságban. Halála másnapján kilakoltatták a családját. A házba az akkori – rövidesen leváltott – munkaügyi miniszter költözött be. A bukaresti székház – elnökségem kézzelfogható sikerekben nem bővelkedő éveinek egyik eredményeként – a miénk lett, s hinni szeretném, az is marad. Hadd álljon itt a vonatkozó dokumentum is. Az 1990. február 21-én keltezett, a kormányfőnek címzett levél így hangzott: *„Tisztelt Miniszterelnök úr! A főváros I. kerületének bíróságán 1990. január 26-án, 45. szám alatt bejegyzett, jelenleg 520 ezer tagot számláló Romániai Magyar Demokrata Szövetség azzal a kéréssel fordul Önhöz, hogy hozzon határozatot, miszerint a Herăstrău utca 13. szám alatti ingatlan, a leltárában fellelhető javaival együtt, központi székház rendeltetéssel Szövetségünk tulajdonába kerül. A Romániai Magyar Demokra-*

*ta Szövetség Ideiglenes Végrehajtó Bizottsága nevében, Domo-
kos Géza, elnök.*”

Ma, évek múltán is, gyakran látom az épületet RMDSZ-sajtóértekezletek alkalmával a tévéhíradóban. A gyűlésteremnek használt, nagy, kávébarna kanapéval, öblös fotelekkel berendezett, értékes festményekkel ékesített nappalit, a lépcsőfeljárót, a kovácsoltvas ajtót. És az utcai kapun a nekem újból szerencsét hozó számot. Csak az első évek fegyveres őrsege hiányzik, a lassan „családtagokká” vált kiskatonákkal. Közöttük a hozzánk különösen ragaszkodó, székelyföldi bakákkal.

Ennek a szívemnek kedves helyen, közel egy évvel a most elmeséltek után, szilvesztert követő nyugodalomban, a behavazott, néptelen utcára ki-kipillantva, tűnődtem el az asztalon fekvő fenyegető leveleken. Addig is, és politikai munkálkodásom úgyszólván utolsó napjáig, kaptam ilyen üzeneteket. S mivel rendszerint a parlamentbe címezték őket, a közelemben ülő képviselőtársaim is elolvasták. Derültünk rajtuk szerfölött. Minél vadabbak voltak, annál inkább. A neveltető rekordot egy másik hazafias craiovai orvostanhallgató csoport, valójában ugyanaz a névtelen szerző tartotta. Vélhetően az oltyán orvosoknak aligha volt közülük a dologhoz. A szívélyes intés arról szólt, hogy feltrancsíroznak, apróra őrölnek, s helikopterről etetik velem a Fekete-tenger halait. Kézről kézre jártak ezek a bor-nírtságok a parlamenti padsorokban, s vak gyűlöletükkel valószínűleg felvillanyozták a fárasztó üléseken nem egyszer elcsigázott RMDSZ-honatyákat. Meggyőződésem, ez az oldott hangulat is közrejátszott abban, hogy soha eszembe se jutott komolyan venni a fenyegetéseket. Még kevésbé, mondjuk, elnökségi vagy frakcióülés témájává, hivatalos állásfoglalás, szövetségi nyilatkozat tárgyává tenni őket. Mikor egy ízben – 1992 tavaszán – Gelu Voican Voiculescu szenátor meghívott a lakására, és közölte, hogy egy Kolozsváron létrejött, titkos naciona-

lista társaság bukaresti csoportja augusztusra merényletet készít ellenem, s már a feladattal megbízott ítélet-végrehajtót is kijelölték, még akkor sem foglalkoztatott különösebben az ügy. Csak Adrian tudott róla, s bizonyos idő elteltével, a feleségem. Pedig Voican a meggyilkolásomat vállaló férfiú nevét is közölte. Egy, valamikor kisebbik fiam apósának baráti köréhez tartozó vegyész-mérnök volt. Mindössze az történt, hogy attól kezdve Adrian, a gyengén fizetett sofőrség mellett, előléptette magát önkéntes testórré. Nem a ház kapuja előtt váltunk el, mint addig, hanem felkísért első emeleti lakásunk ajtajáig.

Hadd mondok el azt is, hogy nem minden levél tartozott az említettek kategóriájába. Volt olyan, amelyik azon hazaárulók közé sorolt – a politikus Radu Câmpeanu, Ion Rațiu, Corneliu Coposu, az emberjogi harcos Doinea Cornea, Tökés László, a diákvezér Marian Munteanu, az ellenzéki lapszerkesztő Petre Mihai Băcanu, a forradalom utáni első tanügyminiszter Mihai Șora, valamint az egy ideig a művelődési tárca élén álló Andrei Pleșu szerepelt még a listán –, akiktől sürgősen meg kell vonni a román állampolgárságot. Ami, lássuk be, humánusabb eljárás volt a fenti fenyegetéseknél, a reneszánsz kori Firenze leszámolásaira emlékeztető törnél vagy méregnél.

Ami a román-magyar viszonyt illeti, kaptam olyan levelet az Ókirályságból, amelyiknek az írója, vegyes lakosságú erdélyi városokban eltöltött évekkal a háta mögött, egykori tapasztalataira hivatkozva panaszkolt fel a mostani bizalmatlanságot és ellenségeskedést. Egy, kézírásából ítélve, nagyon idős ember – nevét, pontos címét is megadta –, miután üdvözlét küldi és megírja, hogy rokonszenvezik velem, eszembe juttatja, hogy az első világháború után a magyar köztisztviselők visszautasították a hűségeskü letételét I. Ferdinánd királyra, amivel önként kizárták magukat a romániai állami alkalmazottak testületéből. Voltak olyanok is, panaszkolt, akik azt mondták, addig nem

borotválkoznak, míg Erdély vissza nem kerül Magyarországhoz. De ez már a múlté, emberek vagyunk, hívő keresztények – tette hozzá –, bocsássunk meg egymásnak és szeressük egymást. Utána megoldást is javasol a bennünket, románokat és magyarokat egymásnak feszítő kérdésre: *„Azt javallom, hogy ne csak Erdélyben éljenek a magyarok, hanem Románia egész területén.” És a számszerű elosztásunkról is van elképzelése: „Legyenek Bukarestben hatszáz ezren, Konstancán száz ezren, Turnu Măgurele-ben, Giurgiu-ban, Călărași-ban és Craiovában, mondjuk, ötven-hatvanezren. Létezzen Bukarestnek egy külön magyar negyede, annak legyen operaháza és kálvinista katedrális, legyen továbbá ott annyi magyar üzlet, iparosműhely, mindenféle, magyar tőkével és személyzettel működő vállalat meg intézmény, amennyi kell. Nem lenne rossz, ha a főváros egész közlekedését a magyarok irányítanák, s magyar gyártmányú autóbuszok járnának mindenütt.”*

Nem intéztem el egy kézlegyintéssel a fura ötletet, s még kevésbé jöttem indulatba. Az öregúr egyszerűen a két világháború közötti sajtóemlékeit elevenítette fel, lényegében az erőszakos integráció, s végső stációként, a magyar kisebbség gondosan megtervezett beolvasztásának koncepcióját tette magáévá. Jóindulatúan. Hogy az effajta elképzelések ily hosszú életűek, s meggyőződésem, ha bevallatlanul is, sokan osztják ma is, talán arról tanúskodik: számos, Erdélyen kívül élő románnak tulajdonképpen nem a magyarokkal van baja, nem a velük való közösködést tartja lehetetlennek. Erdélyt félti. A románság „bölcső-tartományát” látja veszélyeztetettnek, annak elvesztéséhez vezethet szemében a masszív erdélyi magyar jelenlét. Ezen szeretne változtatni. Valahogy úgy, hogy Erdély fölött oszoljanak a fenyegető fellegek, s a magyarok is legyenek elégedettek. Önrendelkezés kell nekik? Tessék, önrendelkezzenek magukkal. De ne az Istenáldotta Transzilvánia földjén.

STIMATE DOMNILE DOMNİKAS,
VĂ FELICITĂM ÎN TĂRĂ ÎN CALITATE DE
MEMBRU AL COMISIEI HARGHITA-CNAȘ
FELICITĂRI ȘI COLABORĂRI DIVERSE
AM MEDITAT PROFUND ASUPRA SESIUNII
CALOMNIIOR ÎN ȘEDINȚA DIN 28 IULIE A
CĂREILOR EXTREMESTE PRECUM ȘI ÎN ȘEDINȚA
CĂMEREI DE ÎNȚĂLȚĂRI DIN ULTIMELE SĂPTĂZĂMI
CONCLUZIA MEĂ ESTE URĂTORIA: SĂ
URĂREȘTE PROVOCAREA MAGHIARILOR LA
ACTE NECUGETĂTE. VĂ ÎNȚĂLȚĂRI
PREȘEDINȚIELE ȘI GUVERNUL VOR FI ÎNȚĂLȚĂRI
DECI ÎN PUȘCĂRII. LĂCĂRI
VISEZĂ DE MULT ROMÂNII ÎNȚĂLȚĂRI
FĂCĂ DE ACENȘĂ SITUȚIE VĂ PRĂRI
URĂTORIA
1) SĂ LĂȘĂRI ÎN ADEL CĂȚREȚĂRI
URĂRI ÎN ROMÂNIA LĂCĂRI LA
EVITAREA ORICĂRIOR PROVOCĂRI
2) SĂ CERĂRI DE URĂRI CĂȚREȚĂRI
-ȚĂ LA PREȘEDINȚIELE ȚĂRI ȘI SĂ ÎNȚĂLȚĂRI
SITUȚIA
3) SĂ CĂȚREȚĂRI AMĂRI SĂ FĂCĂ
CONTINĂRII DISCUTIEI
AM FOST FOARTE ÎNȚĂLȚĂRI CĂȚREȚĂRI
CĂ ESTE CĂȚREȚĂRI A PROPIEREA ROMÂNIA-URĂRI
DUPĂ PĂREREA MEĂ EN ESTE POSIBILĂ ÎNȚĂLȚĂRI
NU ÎN COMPONENȚA ACTUALULUI PARLĂRI
UN PRIETEN
P.S. CREN CĂ ȘĂCĂRI GEZĂ RI
TREBĂRI SĂ DEURĂRI ÎN FĂCĂ COMISIEI
DE DISCIPLINĂ DE CALOMNIIOR
SĂȚ. TÖKES LĂȘĂRI SĂ DEA ÎN
JUDECĂRI PE CEI CĂRI OFENSEZĂRI
ÎN MOD SISTEMĂRI.

Ismeretlen román tanácsadóm egyik levele

Nagyon szerettem volna megtudni, ki az a kolozsvári értelmiségi – az egyetemi körökhöz tartozott minden bizonnyal –, aki nyomtatott betűs leveleivel bevallottan egyetlen célt követett: hogy megvédje az RMDSZ-t a hibás döntésektől. Meggyőződéses ellenzéki volt, tájékozottsága nyilvánvaló, politikai kultúrája vitán felüli. Figyelemmel követte a romániai magyar sajtót, olykor a magyarországit is, ismerte politikusaink nyilatkozatait, nyugodtan, tisztességre törekedve – természetesen román érzelmei, nemzete érdekeinek saját értelmezése szerint – vizsgálta az ország, olykor a térség, s benne közösségünk helyzetét. A magyar politika tényeit, jó érzékkel kitapintott, megbízható szemmel felmért folyamatait. Sok mindenben nem érthettem vele egyet, de próbáltam végiggondolni az érveit, megfontoltam szavait. A közel egy évig küldött jelzéseket nem írta alá, álnevet sem használt. Sajnálom, hogy kiléte mindmáig ismeretlen előttem. Mint ahogy azt is csak fájlalni tudom, hogy nem voltunk képesek elkerülni az RMDSZ-ben olyan csapdákat, amelyekről volentör tanácsadóim kitartóan óvott. Írásainak vissza-visszatérő motívuma volt: Amit az RMDSZ egyik kezével épít – hidat, pallót, viaduktot a románság felé – a másikkal könnyedén lerombolja, némely vezetőjének feltűnően rosszul időzített lépései miatt.

Ezeken a leveleken már, s a hozzájuk hasonlókon – figyeltem társaimat, amíg olvasták – senki sem derült. Volt ugyan, aki azt mondta: Măgureanu mester s a Hírszerzési Szolgálat íródeákjai állnak a küldemények mögött. Feleim, fejtegette egy másik, ne tulajdonítsunk nekik fontosságot; kvázi jóindulatú szerzőik, a lényegét tekintve, semmiben sem különböznek a többi román nacionalistától. Az igazán negatív reagálás az volt, amikor valaki idézte George Armstrong Custer szavait a jó indiánról. Meg kell adni azonban, hogy az indiánölő tábornok szájából elhangzott, hírhedt fajgyűlölő kijelentésen, s annak rosszízű ak-

tualizálásán mindenki megütközött. Túl vastag volt a tréfa. Pedig akkoriban még nem tudhattuk, hogy a múlt századi katonaszellemeesség rövidesen így módosul térségünkben: „A jó muzulmán, a hideg muzulmán.” És a szrebrenicai tömegsírokhoz vezet.

* * *

Kopogtak az ajtón. Cseke Gábor érkezett meg az előző évben, december 11-én, itt, a székházban lezajlott RMDSZ – *Romániai Magyar Szó* találkozóáról készült összeállítás spaltjaival. A beszélgetésnek az volt a célja, hogy tekintsük át – szövetségünk és az országos napilap közös célkitűzéseivel is számolva – az elmúlt esztendő RMDSZ-politizálását és a parlamenti munka első hat hónapjának tapasztalatait. Elsősorban nem is valamiféle beszámoló igényével, hanem azzal a céllal, hogy a jövő feladatairól ejtsünk szót, a szorosabb együttműködés módzatait próbáljuk felkutatni. Három óránál is többet tartott az eszmecsere. Egy demokratikus szervezet reprezentánsai és egy független újság szerkesztői beszélgettek szabadon, egyenlő félként.

Cseke Gábor arra kért, hogy, ha lehet, délre nézzem át az anyagot. Közölni szeretnék másnap, január 4-én, *Egy esztendő a romániai magyarság szolgálatában* címmel. Csevegtünk egy ideig a lapcsinálás megannyi buktatójáról meg akadályáról. A sok bizonytalansági tényezőről: lesz-e papír a nyomdában az éppen készülő szám részére, bemennek-e hiánytalanul a tördelőmunkások, vagy egyéb dolguk akad, esetleg más, a váltásvezető által fontosabbnak ítélt kiadványhoz vezénylik át őket. Az meg már bevett szokássá vált a rotációsnál – tudtam meg –, hogy a megrendelt példányszámból, papírhiányra való hivatkozással, néhány ezerrel kevesebbet nyomnak, a számlán

azonban a teljes rendelés papírára jelenik meg. Elnéztem a csendesen, a szerkesztőségi húzóember fanyar humorával mesélgető Gábort, és végig az járt a fejemben, hogy mi, a *Kriterion*nál, elsősorban én, ezzel az emberrel, ezzel a társunkkal szemben bünt követtünk el. Megzsaroltuk. Rávettük, hogy – természetesen nevének feltüntetése nélkül – hozza tető alá az erős hatalmi szóval ránk oktrojált „omagiú”-kötetet Ceaușescu 70. születésnapjára. Cserében – itt jön a csel – meggyorsítjuk régecske benyújtott, *A bozót* című regényének a megjelenését. Nem védekezésképpen fűzöm hozzá, de kiúttalannak tűnő helyzetbe kerültem: a tisztelgő kötetnek török-szakad meg kellett jelennie a januári születésnap előtt egy héttel. Sem előbb, hogy szokványos kiadványhoz hasonlítson, sem később, hogy a Nagy Ünnepeket köszöntő ceremóniából esetleg kimaradjon. A szerkesztési munka megkezdésétől a megjelenés napjáig rendszeresen jelentenünk kellett főhatóságunknak, a könyvközpontnak, milyen stádiumban leledzik a kötet, nem adódik-e valamilyen probléma vele kapcsolatban. Külön központi bizottsági jóváhagyást kellett kérnünk a borítóra, a formátumra; köteleztek, hogy speciális import papírra nyomjuk a szöveget, és csak nemes kötészeti anyagot, drága vásznat, selymet vagy szattyánbőrt használjunk a „vitézek vitéze”, a „bölcsek bölcse” kezébe is kerülő könyv előállításánál. Na, és egy ilyen „becses” műről jelentették ki a *Kriterion* szerkesztői: kezüket rá nem teszi. Ha megfeszítik őket, akkor sem. Önmagában elég lett volna ez arra, hogy lecsapjanak a régóta feketelistára tett, szigorú megfigyelés alatt álló kiadóra. Eszem ágában sem volt győzködni embereimet. Megtörtént az egyezés Cseke Gáborral. Ő, véltem már akkor, nem is annyira saját regénye érdekében vállalta az általa is lenézett feladatot – a sajtóban már előbb megjelent írások összegyűjtését és megszerkesztését –, hiszen tudhatta, hogy regénye szerepel az 1989-es évi tervben, úgyis

sor kerül a kiadására. Megértette szorult helyzetünket, első sorban az enyémet, és lapjánál hozzáédződve az effajta szituációkhoz, segíteni akart rajtunk.

Egy év különbséggel mindkét könyv megjelent. Az elsőre 1988 januárjában rábólintottak a pártvezetőségénél: rendben. Csak intézményünk hívei, a *Kriterion*-könyvek vásárlói csóválták, gondolom, a fejüket. Szidták, hogy ilyen szemétre képesek voltunk rányomtatni a szárnyas lovacskát, kiadónk emblémáját. A második elismerő kritikát kapott, egyik recenzense Cseke legjobb prózakötetének tartotta.

Gábort még diákkorából ismertem. Az is összefűzött bennünket, hogy valamikor mindketten szerkesztettük az *Ifjúmunkást*. Tőlem Dali Sándor vette át a stafétabotot, őtőle pedig az ott újságíróskodó Cseke. Hosszú idő eltelt azóta, barátom az országos napilapnál, a szakmailag bűnrössz, minden megalkuvásra kapható, a legtársadalomellenesebb pártfeladatot is – elsősorban főszerkesztőjének, Szilágyi Dezsőnek köszönhetően – lelkesen vállaló *Előré*nél lehúzott esztendők után meggörnyedt, idő előtt öszülni kezdett. Most hallgattam szavait, és azon töprengtem, alighanem itt az alkalom, hogy három évvel ezelőtti egyezségünket, illő restelkedéssel, szóba hozzam. Nem tettem. Azért-e, mert nehezemre esett, azért-e, mert abban reménykedtem, talán nem is emlékszik rá, vagy egyszerűen a bennem is munkáló, kényelmes beidegződésből: hagyjuk a fenébe, jó, hogy túl vagyunk rajta. Pedig, pedig, de sokunknak, talán éppenséggel mindnyájunknak, lenne ilyesféle megvallanivalója. Valaki, valakik, netán az egész közösség előtt. Az más kérdés, hogy előfordul: a közgondolkodás változását, a mentális újjászületést – hogy a gyökeres erkölcsi megújulás fenn hirdetett igényéről ne is szóljunk – nem ritkán olyan emberek kérik-követelik a lehangosabban, akikben a legerősebb ez a reflex. Kivált, amikor a saját viselt dolgaikról van szó. Hogy érdek

vagy egyszerűen, morális renyheség áll-e a dolog mögött, döntse el ki-ki maga. Vagy, aki erre jogosult.

Belemerültem a szöveg olvasásába. A szedés gondos volt, a korrektori munka elsőrendű, a levonat tiszta. Könnyen, élvezettel olvastam a száradás után enyhén höbörcsös nyomdai kutyanyelvet. A *Romániai Magyar Szó* kezdeményezésére létrejött találkozózn tizenhét RMDSZ-szenátor és – képviselő, valamint hét szerkesztő fejtette ki véleményét. Elsőnek a szövetség ideológiai orientációja került szóba. Erre az ürügyet egyik, az *Adevărulban* még régebben megjelent interjúm szolgáltatta. Ott hangzott el, hogy az RMDSZ jobbközép politikát folytat. Hogyan egyeztethető össze a meghirdetett eszmei irányultság az RMDSZ már kezdetektől kinyilvánított, tág karolású, minden irányzatot magába foglaló jellegével, hangzott a kérdés. Szöcs Géza azzal érvelt, hogy valóban, „*az RMDSZ egy koalíció, de a lényeg az, hogy tagjainak 75 százaléka nagyjából az a szavazórétég, amely Ausztriában a Néppártra, Magyarországon az MDF-re, Németországban pedig a CDU-ra szavaz. Akarjuk, nem akarjuk, ezt nem lehet bal középnek nevezni, mert végül is tényleg a jobb középéről van szó.*” Takács Csaba azt fejtegette, hogy a bal közép és a bal szárny annyira ki van sajátítva a kormánypártok által, hogy az RMDSZ jelen pillanatban bizonyos mértékig a liberalizmus felé irányítja napi és általános politikáját, azzal a céllal, hogy mind a magyarság, mind a velünk rokonszenvező románság és természetesen, az ellenzék érzékelhesse elhatárolódásunkat a bal középtől. Eszmeifuttatását folytatva, Szabó Károly szenátor szellemesen konkludált: „*Nem baj, hogy a Fronttól jobbra vagyunk, csak ne legyünk a jobbján!*” Tokay György szerint a szervezet elnevezésében az van, hogy *demokraták és magyarok* vagyunk, ezt a kettőt felvállaljuk, a többiben viszont a gyakorlatiasság vezet bennünket. Sem a jobb, sem a baloldal, hanem a demokrácia

mellett köteleztük el magunkat. „Különben – folytatta – minden meghatározás elszakít valakitől, márpedig mi éppenhogy egyesülni akarunk. Azt hiszem, hogy Domokos Géza a definícióval inkább a balosságtól, a totalitarizmustól kíván minket elhatárolni.” Pillich László emlékeztetett, hogy „létezik egy hosszú perspektíva és van egy helyzet. A választások előtt meghirdettük a jelszót, hogy Egységben a jövő. Lehet, jobb lett volna esélyt emlegetni, de az egység továbbra is megmarad mindaddig, amíg mások és a helyzet erre kényszerítenek. Hogy a szövetség hosszú távon mivé válik, azt a romániai magyarság dönti el. Addig mi hiába spekulálunk rajta.” Tóth József szenátor, református lelkész is errefelé hajlott: „Ne azon rágódjunk, hogy ilyenek vagy olyanok vagyunk.” A témával kapcsolatban Markó Béla szolt utolsónak, s fejtegetését, a lényegyet tekintve – nekem legalább úgy tűnt – mindenki elfogadta. Azt mondta: „Igaz, hogy még nem érkezett el az ideje a szűk ideologizálásnak, hiszen kelet-európai sajátosság, az átmenetre jellemző az ideológiák lassú kiérlelődése. Távolról sem csak az RMDSZ található ebben a helyzetben. De a kérdést nem érdemes megkezdni, mivel ezután is nekünk fogják szegezni, s nem biztos, hogy a legjobb válasz erre: mi érdekképviselő vagyunk. Azzal, hogy a Fronttal szemben ellenzék lettünk, nyilvánvaló a jobboldali tájékozódás.”

Én csak annyit tartottam szükségesnek ezúttal megjegyezni, hogy társadalmunk minden bizonnyal hordozza még a totalitarizmus évtizedeiben belesulykolt előítéletet, miszerint a jobboldal eleve rosszat, a „haladó társadalom” számára veszedelmet jelent. Amikor szövetségünk keresztény erkölcsöt, politikai és gazdasági szabadelvűséget, s ezen belül nemzetiségvédelmet, humánus-szolgálatot hirdet, akkor azt is vállalnia kell, ami ezzel együtt jár. Ha nem is egynemű, de ideológiailag is körülírható elkötelezettséget. Az európai néppártok eszmeisé-

gére emlékeztető választást. Csak későbbi állásfoglalásaimban pontosítottam, hogy jelenlegi eszmei opciónk a szövetség társult szervezeteinek jobboldali vagy jobb-közép ideológiájából következik, a közösen vállalt program természetes következménye. Ha nem tévedek, már említettem, hogy a baloldali fellépés kolozsvári jelzései akkoriban jutottak el hozzánk. Jómagam májusban, a marosvásárhelyi kongresszuson, az egykori diáktársammal, Nagy Károllyal folytatott beszélgetés nyomán tájékozódtam először a *Dolgozók Egyesületének* a létrejöttéről. Az külön sajátossága a helyzetnek, hogy bár – ha jól emlékszem – 1993-tól Szociáldemokrata Tömörülés néven baloldali platformja is van az RMDSZ-nek, továbbra is kitart eredeti önmeghatározása mellett: jobb-közép politikai szervezetnek tartja magát.

Sok szó esett a találkozón az RMDSZ gazdasági politikájáról. Azóta is gyakran hallom: nagy kár származott abból, hogy szövetségünk nem ismerte fel, mindjárt az elején, a gazdasági kérdések fontosságát. A figyelmesen elolvasott kefelevonat felidézése nem emellett tanúskodik. Vida Gyula szilágysági képviselő, miután utal a nem sokkal előbb, a kolozsvári választmányi ülésen felülvizsgált RMDSZ gazdasági programra, azt mondja: *„Nagyon is liberális szövetségünk kiáll a piacgazdaságra való áttérés mellett, a privatizálási folyamat felgyorsításáért”*, majd így folytatja: *„Sajnos, szövetségünk tevékenységének nagy része abban merült ki, hogy iskolai problémákkal, közigazgatási bonyodalmakkal, a társadalom demokratizálásával foglalkozzon. Ne vádoljanak gazdasági egyoldalúsággal, de az erdélyi magyarság jövője szempontjából a gazdasági alap megteremtése a privatizáció feltételei között alapvető fontosságú. A gazdasági alappal lehetőség nyílik arra, hogy támogassuk az iskolahálózatot és a művelődési tevékenységet.”*

Emlékszem, hogy dr. Csapó József késve érkezett az érte-

kezletre. Javában folyt a vita, amikor, hóval a vállán, betopant. Megszívlelendő szempontra hívta fel a figyelmet, amit a *Romániai Magyar Szó* szerkesztője híven idézett: „*Ha maradunk az alapelvvel, hogy az RMDSZ a romániai magyarság közképviselői és érdekvédelmi szervezete, akkor nem neki kellene gazdasági vállalkozásba kezdenie, hanem tagságát kellene minden eszközzel hozzásegítenie ahhoz, hogy vállalkozzék, gazdálkodjék. Ha a tagság anyagi lehetőségei olyanok lesznek, hogy saját ügyeit meg tudja oldani – mert senki helyettünk meg nem oldja elodázott gondjainkat –, akkor e vállalkozás teszi erőssé az RMDSZ-t is.*”

Folytatva a gondolatsort, Márton Árpád keményen fogalmaz: „*Negyven év alatt belénk gyökerezett egyfajta gondolkodásmód, amit a fejünkbe vertek a mass médiák. Vannak 30 éves emberek is, akik képtelenek másként gondolkodni gazdaságilag, mint szocialista módon. Az RMSZ feladata lenne, hogy most ellenkező előjelű sulykolást végezzen, hogy fél év múltán az a magyar ne tudjon, csak liberális, vállalkozó szellemben gondolkozni.*”

A beszélgetés végén Bodó Barnának még egy előbb feltett kérdésére kerestük a választ. Gondolom, nem tűnik túlzottnak, erőltetett önfítogtatásnak, ha – a különben a találkozót is záró – saját szöveggel fejezem be az ismertetést. Teszem ezt már csak azért is, hogy cáfoljam az utólag oly előszeretettel ismételt vádat, miszerint az RMDSZ vezetői mindent elkövettek a kritikai szellem elfojtásáért a szervezetben. Ezt mondtam: „*Igaztalanok lennének, ha nem köszönnék meg a Romániai Magyar Szó-nak azt, hogy bár független lap, kezdettől fogva támogatta az RMDSZ-t. Közölte dokumentumait, segítette szándékait, a választások után képviselőit. Persze, sok mindenről írhatott volna jobban, elmélyültebben, érdekebben a lap. De nem hiszem, hogy szakmai tanácsokat kell*

adnunk a szerkesztőknek. Fontos, hogy minél több információt kapjanak. És éppen mert független lap, ennek jegyében próbálja olykor alaposabban mérlegelni állásfoglalásait... Bírálat ért minket hasábjain azért, hogy nem működünk együtt a Fronttal, majd azért, hogy nem mutattuk ki a kormányzásban való részvételi készségünket. Nem arról van szó, hogy ne bírálják az RMDSZ-t, ez nemcsak elemi joguk, de mi is elvárjuk tőlük. Ha lehet, a zavarkeltést próbálják elkerülni. Külön téma a Borsos Géza gondja. Valóban, mind magyarok vagyunk, fogjunk össze. De a romániai magyar társadalom sem mindenben egységes. Különböznek a felelőségek, az emlékek, a múltban elkövetett hibák súlya. Másképpen látjuk a megtett utat. S másképpen ítéelhetjük meg az előttünk álló feladatokat, vannak közöttünk meggyőződésbeli eltérések. Minderről keveset vagy egyáltalán nem beszélünk. Egységkényszerpályán mozgunk. S akkor? Mit teyünk ilyen helyzetben? Válaszom: induljunk ki életünk valóságából, de föltétlenül gyakorolni kell a kritikai ellenőrzést mindennel és mindenkivel szemben, különben az RMDSZ-t kikezdi a stagnálás, a bürokrácia.

Meggyőződésem, hogy szövetségünkre még fontos szerep vár a demokráciáért vívott harcban, a magyarság érdekképviseletében. Azzal a feltétellel, hogy a kritika, az önkorrekcióra való hajlam, a világos beszéd igénye meglegyen mind a tagságban, mind a vezetésben. És ahol visszahúzó, gyengítő erőt látunk, mondjuk ki, a Magyar Szó is, az RMDSZ is, hogy ez nem kell, ez nem válik javára sem a demokráciának, sem a magyarság jövőjének. S a felelősöket, ha vannak, nevezzük bátran a nevükön. Még akkor is, ha, mondjuk, Domokos Gézának hívják.”

Még egyszer végiglapoztam a spaltoldalakat, ellenőriztem az itt-ott végrehajtott korrektúrákat, majd borítékba tettem, hogy

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Adrian elvigye az RMSZ szerkesztőségébe. Ideje is volt már befejezni. Lejárt a Cseke Gábor által megjelölt terminus, és időközben Évi is telefonált: megfeledkeztem, hogy otthonom is van, és ebédelni is kellene? És különben is, vakáción vagyok, ha nem téved.

A HARAG NAPJA

Az előző fejezetben névtelenül, névvel vagy álnévvel, a feladó címével vagy anélkül küldött levelekről esett szó. Valamikor január elején, székelyudvarhelyi, olvashatatlan aláírású levélíróm súlyosan elmarasztalt egy, még az előző, 1990-es év decemberében a *Romániai Magyar Szóban* megjelent interjúmért. Már a szövegből kiemelt, idézőjelbe tett címtől: *Mindkét fél igazságát tiszteletben tartjuk*, indulatba jött. Sajnos, nem áll módomban idézni belőle. Elkallódott. Kétszer is átnéztem levéltáramat, nem akadtam rá. Vagy elveszett, vagy papírjaim közé keveredett, s mint lenni szokott, akkor bukkan elő, amikor már nem lesz rá szükségem. A tartalmára viszont nagyon jól emlékszem. Távoli mennydörgést, vihart jelzett! Nagyidőt, égzengést, ami nemsokára, port kavarva és indulatokat felkorbácsolva, be is következett.

Udvarhelyi bírálomat különösképpen zavarta a Béres Katalin lejegyzésében közzétett beszélgetés vége. A tőlem már megszokott méricskélés, határozatlanság érződik ki belőle – fejtegette –, újabb bizonyítékaként a kompromisszumra való túlzott hajlamomnak, végső soron a harc nem vállalásának részéről népünk jogaiért, a mai és holnapi magyarokért. Állításának igazát idézetekkel támasztotta alá, s ezeket, eléggé önkényesen, kizárólag szövegem utolsó bekezdéséből ragadta ki. Miért ijesztgetem feleslegesen a csatába induló sereget – vetette sze-

memre –, miért ásom alá a reményt. Miért cserélem fel meddő bölcselkedéssel a legfontosabbat, az igazunkba vetett hitet? Milyen vezető vagyok én?

Hozzáédzöttem mindenféle, szóban és írásban, gúnyiratban és baráti üzenetben elhangzott kioktatáshoz, fülhúzáshoz, fejbe kólintáshoz, de ezt a fajta, enyhén szólva, dorgálást – honnan tudhattam volna, hogy valahol, egy előkelő bécsi irodában, talán éppen ezekben az órákban fogalmazzák az igazi ítéletet, ami mellett az udvarhelyi dörgedelem gyöngéd tarkósimogatás lesz csupán? –, a dorgálást, mondom, megütközéssel vettem tudomásul. Interjúm inkriminált bekezdése így hangzott:

„Fölfigyeltem, s nem csak én, Paul Cheler tábornoknak arra a különös nyilatkozatára, miszerint a hadsereg tüzet nyit azokra, akik megpróbálják zavarni a december elsejei ünnepséget. Föltételezhetően nem a Vatra Româneascăra gondolt ez a harcias tábornok, aki nem először tesz fenyegető kijelentéseket. Remélni szeretném, hogy saját nevében beszélt, nem pedig feljebbvalói megbízásából tette. De ez a nyilatkozat figyelmeztet újólág minket arra, hogy nyugodtaknak, higgadtaknak kell lennünk. A gyulafehérvári szélsőséges csoport megjelenése is bizonyítja: nincs kizárva a nagyméretű provokáció veszélye. Az RMDSZ-szervezeteknek, minden felelős embernek meg kell értenie ezt a helyzetet: nagyon fontos megőriznünk, minden körülmények között, higgadtságunkat, hogy elkerülhessük az esetleges provokációkat.

Beszélgettem az Európa Tanács Romániában megfordult képviselőivel, az Európa Parlament megbízottaival, s legutóbb, Párizsban, Kohl kancellárral, Arnold Koller úrral, Svájc elnökével, valamint Mihail Gorbacsovval. Mindnyájan felhívták a figyelmet a megfontoltság, a józanság szükségességére. A világ számtalan helyén tapasztaltuk – mondták –, hogy az interetnikai ellentétek könnyen öltenek drámai formát, el egészen a

fegyveres összetűzéseikig. Pusztulás, tragédia jár a nyomukban. Tudjuk ezt, kerüljük el a veszélyt, válasszuk a párbeszéd útját. Igazuk van: ebben a bizonytalan helyzetben nagyon fontos, hogy nyugalomról, ismétlem, józanságról tegyünk tanúbizonyoságot. Ami nem jelent lemondást, visszalépést, azt, hogy minket megbénít a félelem, a ránk nehezedő nyomás. Hanem azt tanúsítja, hogy mi tudjuk: jogaink gyakorlása, megőrzése, alkotmányba való foglalása, jogrendszerbe való beillesztése folyamatok kérdése, időt kér. Igazságunk tudatában, demokratikus eszményeink, meggyőződéseink, humanizmusunk alapján föl vagyunk készülve a kitartó építő munkára. Az őszinte párbeszédnek, a közös munkának vagyunk a hívei. El akarjuk kerülni az érzelmi politizálás csapdáit. Összhangba kell tehát hoznunk a következetes kiállást, a határozott hangot a nyitottsággal, a tárgyalási rugalmassággal. Azzal a szándékkal, hogy a jelenségeket a maguk bonyolultságában lássuk, a másik fél igazságát is tiszteletben tartsuk. Ez a mi nagy történelmi vizsgánk. Meggyőződésem, hogy a romániai magyarság ezt a politikai, erkölcsi vizsgát becsülettel kiállja. Szintén meggyőződésem – és hittel vallom –, az RMDSZ azzal, amit mostanáig tett, jól vizsgázott és vizsgázik, hiszen most rakjuk le szabad, demokratikus, a teljes egyenjogúság alapján álló jövőnk fundamentumát.” Hogy hol van itt tétováság, cselekvésbénító, akaratgyengítő szándék, máig sem értem. Még kevésbé értetem akkor, amikor a felsorolt bűnökben oly könnyedén elmarasztaltattam. A fenti epizódot pedig el kellett mondanom, mert lélektanilag magyarázza, részben legalábbis, miért reagáltam – a megengedettnél indulatosabban – a rövidesen kibontakozó, az RMDSZ történetére is nem kis súllyal kiható kihívásra.

Kitört a vihar. De addig a sok eseményből ide kívánczik még két mozzanat. Első az RMDSZ elnökségének január 8-án, a bukaresti székházban megtartott ülése, amelyen részt vett a

szövetség parlamenti frakciója, és meghívottként jelen voltak a megyei szervezetek elnökei, valamint az Elnökség és a Főtitkárság munkatársai. A második emlék Orbán Viktor és az általa vezetett FIDESZ-küldöttség romániai látogatásához fűződik.

„Megvitatásra került – adta hírül az elnökségi ülésről kiadott közlemény – a Romániai Magyar Demokrata Szövetség részvételével az Országos Konvenció a Demokrácia Megteremtéséért (Convenția Națională pentru Instaurarea Democrației) nevű, ellenzéki akcióegyeztető tömörülésben. Domokos Géza, Szőcs Géza és Tokay György kaptak megbízatást, hogy szövetségünk képviselőiben részt vegyenek a konvenció tárgyalásain.”

Emlékezetem szerint ez volt az első RMDSZ-dokumentum, amelyben intézkedés történik a későbbi Romániai Demokratikus Konvenció és az RMDSZ közötti együttműködés kiépítésére. Ha majd valaki kutatás tárgyává teszi az RMDSZ és a román ellenzék együttműködésének a történetét a kilencvenes években, előzményként figyelembe kell vennie bizonyára az 1990. november 9-én, Kolozsváron törvényesen bejegyzett, Doina Cornea kezdeményezésére létrejött Antitotalitárius Demokrata Fórum dokumentumait és tevékenységét, valamint első intézményes lépésként, az 1991. január 8-án lezajlott – mint láttuk, a szenátusi, illetve a képviselőházi csoporttal és a megyei elnökökkel kibővített – RMDSZ-elnökségi gyűlés előbb idézett határozatát. Ez a vezetőtestületi összejevetel megerősítette továbbá az RMDSZ parlamenti csoportjának állásfoglalását a földmagántulajdon visszaállítása, a gazdálkodási mód szabad megválasztása és a telekkönyvek megőrzése tekintetében. Tájékoztatót hallgatott meg a tanügyi szaktanácselőző évi munkájáról – Bíró István volt az előadó –, különös tekintettel a pedagógusok továbbképzésére és a tanulók nyári szaktáborainak működésére; jóváhagyta a bizottság 1991-es munka-

tervét. Majd, miután az elnökség kijelölte a magyarországi szakszervezetekkel tervezett találkozó RMDSZ-küldöttségét, és megnevezte a Német Demokratikus Fórum rendezésében négy nap múlva sorra kerülő, alkotmányjogi tanácskozás résztvevőit – közleménye szerint – a következőkben foglalta össze az 1990-es év eredményeit:

„Az RMDSZ programja, vezetőtöbbségeink határozatai alapján, mindeddig sikerült megbirkózni a nehézségekkel, helytállni a politikai és közéletben, a Parlamentben kifejtett törvényhozói munkában; az RMDSZ – szervezetei és tagsága támogatásának köszönhetően – igyekezett a helyes úton haladni a demokrácia megteremtéséért, a jogállam alapjainak lerakásáért vívott harcban; higgadtságával ki tudta védeni az ellene irányuló manővereket, miközben tovább építette a pluralizmus, a helyi autonómia, a kiegyensúlyozott érdekegyeztetés elvén alapuló egységét.”

Második mozzanatként az Orbán Viktor vezette FIDESZ-küldöttség négynapos látogatását említettem az előbb. A politikailag fontos, számomra személyesen is sokat jelentő eseményre még visszatérek, amikor a Fiala Demokraták Szövetségével kapcsolatos tapasztalataimról szólok. Most csak annyit, hogy sokat tűnődtem a FIDESZ parlamenti frakcióvezetőjének egyik kijelentésén. A *Romániai Magyar Szó* riportérének kérdésére: hogyan látja a romániai magyarság helyzetét, illetve a román-magyar viszony alakulását, így válaszolt:

„Ez egy olyan dolog, amiről egy Magyarországról jött ember nagyon óvatosan nyilatkozhat. Aki nem itt él, aki nem tapasztalta a saját bőrén, hogy mit jelent kisebbségnek lenni, az ne igen okoskodjon ebben a dologban. A kisebbségi létet nem lehet könyvekből megismerni, meg látogatásokból sem. Ez egy olyan sajátos élethelyzet, amiről nem jó, ha kívülről jöttek bátran nyilatkoznak. De van egy pár elv, amit le lehet fektetni. Az

egyik: pontosan tudni kell, hogy mi az, amit a magyar állam próbál ebből a kérdésből megoldani, és mi az, ami nem tartozik rá. Tehát itt világosan különbséget kell tenni, hogy jogi értelemben a magyar kormánynak mi a felelőssége, van-e egyáltalán – mert szerintünk nincs ilyen felelőssége és mi a felelőssége kulturális, karitatív és egyéb értelemben. Világosan le kell szögezni azt, hogy az itt élő magyarok politikai képviselete mindenképpen az itt alakult politikai szervezeteknek a dolga, az RMDSZ-nek, a MISZSZ-nek, meg persze, más pártoknak a dolga, hiszen a magyarok beléphetnek más szervezetekbe is. Nagyon fontos továbbá az az elv, hogy minél inkább konkrétumokra kell törekedni. Nem szabad összeecsúsztatni a két nemzet között meglévő vitáknak a különböző szintjeit. Vannak olyan viták, amelyek nem a politikába valók, hanem a történelemszemináriumokra meg a kongresszusokra. Szerintem mitológiákat és eredettanokat nem a politikában kell egymásnak szegezni. A politikának törekednie kell a pragmatizmusra. Nem szabad elvi szinten leragadni, hanem törekednünk kell arra, hogy konkrét kérdéseket vessünk fel és válaszoljunk meg. Ebből nem következik, hogy bármilyen elvet föl kéne adni, amelyből kiindul bármelyik fél, akár a román, akár a magyar fél. De vannak olyan kérdések, amelyeket az elvi különbségek ellenére is rendezni lehet, és ezeket ki kell venni a két ország közötti konfliktusból. De ha valaki azt gondolja, hogy egy Magyarországról jött ember meg tudja mondani, hogy ezt hogyan kell pontosan megoldani, az nagyon téved.”

Ami a magyar kormány felelősségét illeti dolgaink rendezésében, még ha csak jogi értelemben is vesszük a felelősséget – ezen érdemes volna hosszasan elmerengeni, gondoltam magamban. Másképpen igencsak rokonszenves volt számomra a nyilatkozat világossága, mindenféle diplomáciai csűrést-

csavarást nélkülöző egyértelműsége. Olyannak láttam, mint amilyenek a FIDESZ-delegáció mutatkozott az RMDSZ-honatyákkal szervezett találkozón: egyenesnek, frissnek, megnyerően kihívónak. Más szóval, igen jó benyomásokkal maradtam az első találkozóról Orbán Viktorral és társaival; az elkövetkező három évben több tartalmas, számomra emlékezetes összejövetel és beszélgetés követte. A kérdőjelek csak később meredtek rám.

No, és most, hogy visszakanyarodjunk az emlegetett viharhoz, eljött az is. A kártyák kitergetésének – nem udvarhelyi opponensem súlyával és színvonalán – a pillanata. A harag napja. Nem a szó hagyományos értelmében, hiszen, ha jól meggondoljuk, s a lényegre tekintjük, elvek ütköztek, stratégiai elképzelések szembesültek egymással, amit a mozgalmi demokrácia, az ebből eredő többszólamúság természetes velejárójának is lehetett – pontosabban kellett volna! – tekinteni. Ama stratégiai kettősség folytatásának, amely – utaltam rá a nagyváradi RMDSZ-kongresszus kapcsán – szövetségünk születése pillanatától megjelent és, változó intenzitással, végigkíséri érdekvédelmi tömegszervezetünk, más megközelítésben: parlamenti politikai pártunk eddigi és – feltételezhetően – ezutáni történetét. Hogy harag napját emlegetek, s nem cselekvési alternatívák nyugodt, kulturált összevetését, hogy a két stratégia, ettől a ponttól kezdve, még inkább egymásnak feszült ahelyett, hogy párhuzamosan haladt volna, egymáshoz közeledve-távolodva, egymást kiegészítve, jóhiszeműen ellenőrizve, kreatív kölcsönhatások forrását jelentette volna. Ennek az esélynek a csökkentésében szerepet játszott a most bemutatásra kerülő levélváltás. S mivel a torna egyik bajvívója én voltam, tüstént el kell mondanom azt is: annak ellenére, hogy az általam nem kedvelt, még kevésbé áhított „visszaütő” szerepébe belekényszerítettek, magamat is kárhoztatom az elvi konfrontáció el-

személyesítéséért. S ha tárgyilagosságra törekszem, azt is be kell látnom, hogy az érzelmi töltet túltengése dolgában sem tekinthetem becses személyemet egészen ártatlannak.

A történet azzal kezdődik, hogy levelet hozott a posta. Dátummal nem szolgálhatok, ugyanis a lakásomra címzett borítékra, Bukarestbe érkezésekor, valamiért nem ütötték rá a pecsétet.

A szokványos fehér borítékból négy, kétret hajtott, zöldeskék lap került elő, rajtuk, külön-külön, minden famentes lapon, a feladó és ügyvédi irodájának címe, telefon, fax és bankbetét számai, kékkel nyomva. Fölül a következő, kiemelt mondaton akadt meg a szemem: *Veszélyben az erdélyi magyarság!* Aztán jobbra a keltezés: 1991. január 11. és maga a *Nyílt levél* megjelöléssel ellátott szöveg.

„Igen Tisztelt Domokos Úr!

Az elmúlt 1990-es esztendő Európa történelmének sorsdöntő éve volt. A háborút követő rendszer összeomlása szabaddá tette az utat egy már keletkezően lévő új rendezés előtt, és ez az egész kontinens arculatát megváltoztatja. Az új, szabad Európához vezető elemi erejű áttörést bátor embereknek és népeknek köszönhetjük, akik készek voltak a szabadságért és önrendelkezésért sikraszállni és harcolni és mindazoknak a politikusoknak is, akik megértették, hogy ütött a sorsdöntő óra.

Még hosszú út áll előttünk. Am az egyén szabadságán és méltóságán nyugvó, minden nép és népcsoport önrendelkezésén alapuló pluralista demokrácia, így tehát a regionális sokoldalúságban egyesülő Európa víziójának kontúrjai egyre inkább kibontakoznak.

Azok, akik erre a helyes útra tértek át, elérik céljukat, ha kezdetben nehézségeik is vannak; azokat azonban, akiknek ehhez nem volt bátorságuk, legázolja a történelem.

Gorbacsov szavai, hogy »aki késik, azt megbünteti az élet«, félő, hogy Erdélyben keserű valósággá válnak. Temesvár szik-

rája – úgy látszik, elhamvad. Az Európa-szerte feltámadó önrendelkezési törekvés a magyarságot elkerüli. Csalóka álm az európai megoldásban való reménykedés is, mivel az önrendelkezési jogokat követelni, kívánni és kivívni kell, máskülönben a nemzetközi jog sem képes és nem is tud segíteni. A tények normatív ereje még mindig nem vesztett érvényességéből.

Ezért súlyos hiba az, ha – Ön, Domokos Úr – az erdélyi magyarok és ezzel Erdély minden más népcsoportjának összes jogos követelését semmibe veszi; önámítás az, ha Szőcs Géza főtitkár az. Európa Tanács előtt határtalan optimizmusának ad kifejezést, és egyszerűen elképesztő az, ha dr. Bárányi Ferenc romániai demokráciáról beszél.

Ön, Domokos Úr, mint az RMDSZ elnöke, felelősséget visel 2,5 millió magyar politikájáért és sorsáért. Mint Románia legnagyobb ellenzéki pártjának elnöke, ugyanakkor minden, Romániára vonatkozó döntésben felelősséggel tartozik azért, hogy van-e, és ha igen, milyen formában van tehetőség egyáltalán demokráciára abban az országban.

Az elmúlt év mérlege azt mutatja, hogy e két követelménynek Ön nem tett eleget; Románia nemzetiségellenes politikája, amelyet a médiákban példátlan magyarellenes uszító hadjárat kísér, még sohasem volt olyan erős, mint ma; a magyarok jövőbeli kilátásai még mindig változatlan aggodalmat keltenek. Ön elérte, hogy:

– a nyugati médiák a marosvásárhelyi pogrom óta a magyarok problémáival már nem foglalkoznak;

– nemzetközi síkon az Ön nyilatkozatai olyan benyomást keltenek, mintha a helyzet a magyar népcsoport részére már kielégítő lenne, aminek következtében a román kisebbségi politika már nemzetközi fórumokon sem téma többé.

Ön nagyon jól tudja, hogy egyes-egyedül csak nemzetközi nyomás javíthatná a magyarok helyzetét. Ennek ellenére Ön –

miközben más veszélyeztetett népcsoportoknak érdekeik védelmére saját képviselői irodáik is vannak Nyugaton – mindmáig egyetlen egyszer sem fordult az EBEE-hez, az Európa Tanácshoz vagy az ENSZ-hez; sőt, a marosvásárhelyi tragikus eseményeket követően megtagadta, hogy aláírását adja egy EBEÉ külügyminisztereihez intézett levélhez. Ehelyett 1990. március 22-én egy szegyenletes, a romániai Liberális Párttal közös nyilatkozatot írt alá az RMDSZ nevében, s abban egy szó sem esik a szorongatott magyar népről, hanem csak a Románia iránti lojalitásról és a jogokról való lemondásról. Jól beillik ez abba a képbe, amelyet 1990. augusztus 29-én az Ön parlamenti fellépése tett egyértelművé.

Ön mint a legnagyobb ellenzéki mozgalom elnöke, hallgatásával az 1990. június 13-i bukaresti eseményekkel kapcsolatban, elvesztette szavahihetőségét, és ezzel egyidőben döntően csökkentette a magyarok szerepét Románia demokratizálódási folyamatában. Elfogadhatatlan az Ön szerepe, amelyet Ilescu elnök párizsi utazása alkalmával vállalt. Joggal állítható, hogy Ön mint Románia legnagyobb ellenzékének és Európa legnagyobb, legveszélyeztetettebb nemzeti kisebbségének képviselője, Ilescu elnök csatlósának szerepére szorítkozott.

Én már hónapok óta a legnagyobb aggodalommal figyelem ezeket a fejleményeket. 1990. október 14.-i bécsi találkozásunk alkalmával Ön többek között kijelentette:

- a magyarok helyzete jelentősen megjavult,*
- nem áll fenn az asszimiláció veszélye(!) és máskülönben is, nincs semmilyen különbség (!) Erdély és a Regát között,*
- Tőkés László püspök saját maga hibás abban, hogy kritika éri,*
- Kincses Előd sajtónyilatkozatai ártalmasak voltak.*

Az aggodalmam félelemmé vált, amely arra készítetett, hogy megírjam ezt a levelemet.

Erdély magyar népe Trianon óta most a végveszély állapotában van. Az előtt a döntés előtt áll, hogy vagy megbarátkozik a román nemzetállam gondolatával s ezzel hosszú távon az asszimilációnak veti alá magát, vagy a német szászok mintájára történő megoldást vállalja magára. Vagy pedig felveszi a küzdelmet a túlélésért, amely csak akkor járhat eredménnyel, ha sikerül az egyéni szabadságjogok mellett az egész népcsoport alapvető kollektív jogait is kivívni. Ide tartozik az önmeghatározás, önelhatárolás joga, az öngazgatáshoz való jog, az önszerveződés joga és az önrendelkezés joga; ami a politikai státus szabad megválasztását jelenti.

A magyar népnek nincs kevesebb joga, mint a nemzetközi közösség bármely más népének, annál kevésbé, mivel nem történelmi adottságok révén, hanem államhatárok megváltoztatása következtében vált kisebbséggé. Az önrendelkezés joga a magyar népet is megilleti. Az átfogó, történelmileg kialakult erdélyi etnikai és kulturális struktúrák között ez azt jelenti, hogy elkerülhetetlen egy különálló alkotmányos szabályozás Erdély számára. Eleget lehet és kell tenni a térségben minden népcsoport külön struktúrájának és a politikai, valamint kulturális önrendelkezés követelményeinek.

A politika, amelyet Ön képvisel, az egységes román nemzetállam megvalósítását támogatja.

Az elmúlt év tanácstalanságai és koncepciótlansága a magyarságot olyan zsákutcába vezette, amelyből egyre nehezebb lesz kikerülni. Ehhez olyan politikusokra lenne szükség, akik államférfiúi széles látókörrel, felelősségteljes vezetéssel és önzetlen szolgálattal, valamint a kompromisszum és elkötelezettség helyes mérlegelésével veszik kezükbe a térség sorsát, és alkalmasak a probléma megfelelő megoldásának nemzetközi érvényű kezdeményezésére.

A kihívás egyben összeurópai kihívás is lenne. Erdély meg-

oldási modellje számos más veszélyeztetett régió részére is példaként szolgálhatna. Erdély történelme során már sok esetben előtte járt bátor jogalkotásával Európának. Az együttélés és tolerancia évszázados tradíciója ma is kötelez; a régiók Európájának szolgálatába lehetne állítani.

Kívánságom és kérésem az új évre: ha Ön szíven viseli a magyar nép sorsát, úgy vonja le kérem a következtetéseket és ne veszélyeztesse politikájával Erdély jövőjét és az erdélyi magyarság helyzetét.

Tisztelettel

Dr. Eva Maria Barki

*Nemzetközi Erdély Bizottság elnöke
Union Fédéraliste des Communautés*

Ethniques Européenne

Jogbizottság tagja

Az olvasmány mellbevágott. Forgattam a színes lapokat, újra elolvastam egyik-másik bekezdést, aztán előlről az egészet. Nem vagyok ijedős ember, de most éreztem: félek. Soha nem tapasztalt belső remegés fogott el, mintha kegyetlen, velem szemben ellenséges törvényszék előtt álltam volna, amelyik kertelés nélkül ellenem tör. Aztán, ahogy a többszöri ismétléstől a szavak és mondatok ismerősekké váltak, a remegés megszűnt, és olyannak láttam a helyzetet, amilyen valójában volt: bécsi hölgy, jól kereső ügyvéd, ismert kisebbségvédelmi aktivista, megtisztelt egy levéllel, amelyet, nagy valószínűséggel, nem ő írt: már csak azért sem, mert ehhez nem ismeri kellőképpen a magyar nyelvet. Külön pechje – kellett megállapítanom hogy erdélyi barátai félrevezették, nem egy olyan információt vettek készpénznek velem, aminek semmi köze a valósághoz. Neki, Barki asszonynak, kell válaszolnom, bár, ha alapos elemzésnek vetem alá a politikai eltévelyedésem igazo-

lására felhozott vádakat – az 1990-es párizsi utat például alighanem könnyen kikövetkeztethető lenne a fényes név mögött meghúzódó skribler kiléte.

Világosan állt előttem: nem alternatív ajánlatot, töprengésre, netán önvizsgálatra készítő paradigmát olvasok, hanem kategorikus, ellentmondást nem tűrő diktátumot. Kinyilatkoztatást. Amit nem tudok elfogadni.

Azért mondom el mindezt, mert megmagyarázza valamelyest, miért nem voltam képes – szándékom ellenére – leküzdeni válaszlevelemben a sértődött hangot. A Barki-levél keltette első benyomás, annak a lélektani kicsapódása munkált bennem akkor is, amikor lehiggadtam, úgy véltem, visszatért a józanságom.

Dr. Eva Maria Barkival, mint említettem visszaemlékezésem *Karikás szeműek* című fejezetében, Budapesten beszéltem először, 1990. március 20-án, a marosvásárhelyi pogrom híreitől felbolydult Duna Hotel előcsarnokában. Második találkozásunkra fél évvel később, október 15-én, Helmut Zilk polgármesternek a Bornemisza Péter Társaság 30. évfordulójára Becsbe sereglett romániai magyar írók tiszteletére adott fogadása alkalmával került sor.

Noha nem panaszkodhatok a memóriámra – sietek hozzátenni: egyelőre! –, a bürgermeisteri finomságokkal telerakott asztalnál folytatott beszélgetésre alig emlékszem. Csak az visszhangzik bennem, és ez egybecseng a levél tartalmával, hogy tennünk kell nekünk, Erdélyben és persze, az RMDSZ-ben valamit, mert máris lekerültünk a nyugati sajtó oldalairól. Ha év elején a nagy lapok kolumnás cikkekben foglalkoztak a romániai magyarok helyzetével, mára levettek a napirendről. Megjegyeztem: én kimondottan örvendek ennek, hiszen a tavasszal tapasztalt érdeklődés a marosvásárhelyi eseményeknek szólt. Azok váltották ki. Hála a Fennvalónak, hogy effajta szenzációval azóta nem szol-

gált szegény jó Transsylvániánk. Márpedig vállalni kell a kockázatot – fejtegette dr. Barki az önrendelkezést nem adják ingyen. Az autonómiáért meg kell harcolni. A Gálfalvi Zsolttal utánam folytatott beszélgetésben konkrétan fogalmazott, mondván: történelmi szerepvállalásról van most szó, nem rettenhetünk meg, nem hátrálhatunk – mármint mi, ott Erdélyben még ha áldozattal jár is a küzdelem. Ha el is esik 40-50 ezer emberünk, utódaink büszkék lesznek, hogy apáik kivívták számukra a szabadságot és jogegyenlőséget, biztosították a nemzeti lét, a megmaradás lehetőségét.

Úgy emlékszem, hogy megkérdeztem: Arra gondol-e, asszonyom, hogy súlyos konfliktus esetén, melynek minden kétséget kizáróan mi, magyarok leszünk a szenvedő alanyai, nemcsak ártatlan emberek esnek áldozatul, értékek, múltunk soha nem pótolható kincsei válnak semmivé, de biztosan bekövetkezne – Marosvásárhely erre is figyelmeztet – a tömeges menekülés, a még vissza sem tekintő kivándorlás? Az erdélyi magyar közösség minden eddigi tragédiát felülmúló bomlása. Nem lassan, sziklaporlásként, alig észrevehető elszivárgásként, hanem egyik napról a másikra, brutálisan, helyrehozhatatlanul. Mintegy beigazolásként némely túlbuzgó nemzetféltőnk proféciájának, amelyik oly szokványosan hirdeti az erdélyi magyarság jövőbeni pusztulását, ahogy a várható aszályról vagy a szoktnál keményebb télről szokás beszélni faluhelyen.

Hogy bíráló megjegyzést tettem volna Tőkés László egyik-másik állásfoglalására vagy Kincses Előd sajtónyilatkozatára? Meglehet. Sosem titkoltam, sem abban az időben, sem később, hogy nem mindenben értek egyet velük. Tisztelem, becslöm őket, meghajlok érdemeik előtt, vallom, hogy céljaink végül is azonosak. Viszont azt is tudom: politizálási stílusunk különbözik, a követésre alkalmasnak talált, hatékonynak hitt taktika dolgában véleményünk el-eltér egymástól.

Már csak azért sem maradhatott meg emlékezetemben – leszámítva az ismertetett párbeszéd-töredékeket – több az Eva Maria Barkival folytatott eszmecsereből, mert azokban a napokban, október 12 és 17 között, csak úgy torlódtak körülöttem az események.

Öt évre rá, 1995-ben, a Bornemisza Társaság és a budapesti Magvető Könyvkiadó – házigazdánk, Szépfalusi István, a lelkész, az író, a céltudatos közösségteremtő ember gondozásában – pompás, irodalmi szövegeket, ismertetések és fotókat tartalmazó albumot adott ki róluk, *Találkozások Európával* címmel.

Hogy ne hullt volna ki tudatomból egy politikai vita, amikor velünk, a Romániából érkezett, közel száz íróval, művésszel és tudóssal annyi minden történt! Mennyi egyéni szín! A gondolkodás, a szakmai kredó, a közéleti meggyőződés és mindennapi viselkedés megannyi változata mutatkozott meg előttem. Miután annyira egyszínűvé, a szabadságvesztésben annyira egydimenziójúvá tett bennünket a Ceaușescu-diktatúra – *mindenki szem a láncban*, írta az ilyen helyzetről Illyés Gyula –, végre megmutatkozhattunk őszinte valónkban. És megrendülésünkben. Igen, egy ilyen megrendült, felemelő pillanat mondatta velem – az említett album emlékeztetett rá – a Lindengasse-i evangélikus templomban rendezett irodalmi esten: *„Több mint negyven éve először vettem úrvacsorát, és református létemre, meg kell követnem a gyülekezetet. Be kell vallanom, hogy érdemtelenül járultam az úrasztalához. Megbocsátok az ellenem vétkezőknek, de nem tudok megbocsátani azoknak, akik Sütő András életére törtek.”*

Vagy a Palais Trautson-ban, az egykori testőrpalotában lezajlott jelenet. Amikor huszan – az ülés sorrendjében: Sütő András, Bálint Tibor, Bajor Andor, Király László, Sigmond István, Lászlóffy Csaba, Lászlóffy Aladár, Domokos Géza, Farkas Árpád, Szilágyi István, Szász János, Gálfalvi György, Páll Lajos,

Cseke Péter, Gálfalvi Zsolt, Kántor Lajos, Gáll Ernő, K. Jakab Antal, Szabó Gyula, Magyar Lajos – aláírtuk az önálló romániai magyar PEN-központ megalakulásáról szóló okiratot. S tovább, éjszakába nyúló beszélgetések régi barátokkal, sokáig elszakított társakkal – Páskándi Géza, Bodor Pál, Vári Attila jut hirtelen eszembe –, a Szépfalusi házaspárral; ismerkedés magával a várossal, Béccsel. S mintegy záróakkordként számomra, Sütő András és Gálfalvi Zsolt társaságában, megbeszélés Alois Mock külügyminiszterrel, amelyről közlemény jelent meg, benne az egyértelmű osztrák állásfoglalás: „A kisebbségi jogok egy államnak sem a belügye.”

Bizony, mindez jócskán elhalványította bennem Barki aszszony harcias szemrehányását. Ami, lám, utánam jött.

Hozzá kellett látnom a válasz megfogalmazásához. Elég sokáig tartott, nem magának a szövegnek a megírása, hanem a reá való készülés. Jó eligazítót jelentett számomra, hasznos tanácsokkal látott el, mint annyi Kriterion-probléma megoldásában, sok-sok éven át, Szász János, Gálfalvi Zsolt és Horváth Andor. Régen is hozzájuk apelláltam, amikor ellenőrizni akartam magamat, mikor szorult helyzetből kiutat kerestem. S ők mellettem álltak. Megnyugtattak, ha kellett, felvidítottak, ötletekkel láttak el. Nem valamiféle halálkomoly megbeszélésekre gyűltünk össze, legtöbbször Jancsinál, holott témáink és az előállt helyzetek rendszerint igencsak komolyak, mondhatnám úgy is, komorak voltak – látszólag csak csevegtünk, könnyed paláveret tartottunk. A végén azonban mindig előjött a lényeg, megmutatkozott a kivezető út, határozottabb formát öltött vagy lehetséges változatok tárává lazult fel az engem foglalkoztató gond, terv, volt úgy is: veszedelem.

Február elsején, tehát két héttel a bécsi levél vétele után, elkészült a válasz. Így szólt:

„Tisztelt asszonyom;

Megkaptam nyílt levelét, amelyben szigorú feddésben részesíti a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget személy szerint engem, majd megtisztel eligazításával az RMDSZ ezutáni politikáját s az én sorsomat illetően. Engedjen meg előljáróban egy rövid közbevetést: Ön említést tesz a médiák magyarelles uszításáról, így hát tudnia kell, hogy a román sovének nacionalizmussal, az ország szétdarabolását célzó törekvéssel vádolnak bennünket, azzal, hogy Erdélyt Magyarország kezére akarjuk játszani. Arról nem is szólva, hogy, szerintük, az RMDSZ antidemokratikus, szélsőséges szervezet, amelyet sürgősen be kell tiltani, terrorista vezetőit – köztük engem, aki, mint Ön állítja, elárulta a magyarságot – ki kell toloncolni az országból. Bármily alaptalanok is a vádak, valamire azért jók. Újfént bizonyítják, ha ellenfeleid hazugsággal, rágalommal támadnak, jó úton jársz. Idők jele, hogy ami egyeseknek sok, másoknak kevés. Ismét másoknak, Önnek például – semmi.

Tudom, hogy az RMDSZ bírálható, vezetői nemkülönben, s hibáink nem pusztán csak emberi gyarlósággal magyarázhatók. De meggyőződésem, hogy lényegében helyesen cselekszünk, amidőn azt valljuk, hogy a romániai magyarság jogait csakis a román demokráciával együtt, a demokratikus erővel szövetségben vívhatja ki. A politika a reáliák tudománya is, ezért mindig abból indulunk ki, hogy Erdélyben a kétmilliónyi magyar mellett közel hatmillió román él, a velük való békés együttműködés nélkül nincsenek kilátásai a romániai magyar jogvédelmi és érdekképviselési harcnak.

Régi, károsnak bizonyult illúziók, mondhatná Ön. S lenne is némi igaza. Valóban, ezeknek az elveknek csak akkor van koncepcióértéke és gyakorlati haszna, ha a románság, a román demokrácia is vallja és vállalja őket. Ha tudja, és persze, mi is

tudjuk: Együtt vagy sehogy. Vagy együtt haladunk, vagy sehová sem jutunk.

Kölcsönösen ismernünk kell és tiszteletben kell tartanunk egymás érdekeit és érzelmeit. Ezzel kapcsolatban, engedelmével, egy megjegyzés. Levelében olvasom: »Az önrendelkezés joga a magyar népet (ha nem tévedek, ezen az erdélyi magyarságot kell érteni – D. G.) is megilleti. Az átfogó, történelmileg kialakult etnikai és kulturális struktúrák között ez azt jelend, hogy elkerülhetetlen egy különálló alkotmányos szabályozás Erdély számára.« Meggondolkoztató elképzelés. De kérdem: van a legminimálisabb esélye az erdélyi románság megkérdése nélkül?

Őn azt állítja, hogy csakis a nemzetközi nyomás javíthatna a helyzeten. Én úgy gondolom, hogy elsősorban az itthoni erőviszonyok dinamikája. Persze, ki tagadhatná, például, a Párizsi Charta számottevő jelentőségét, minthogy ez az okmány erősen megtámogatja a romániai nemzeti kisebbségeket is demokratikus, nemzeti identitásukat megőrző törekvéseikben. Vagy, ki vonhatja kétségbe azoknak az európai politikai, gazdasági vagy kulturális struktúráknak az ihlető, számonkérő szerepét, amelyekbe Románia beépülni óhajt. Végül: ki nem várja reménységgel az idei genfi fórumot, amely új alapokra helyezheti a kontinens nemzeti és etnikai kisebbségeinek egyéni és kollektív jogait, s ezzel mai létét és holnapi perspektíváit. Ám nem lehet, nem szabad szem elől téveszteni a reális viszonyokból sarjadó ellentmondásokat, a történelmi tapasztalatokból eredő közegellenállást, a többségi nemzet mentalitását, egyszóval a tolerancia, a demokratikus intézmények szilárdságát. Az etnikumok közötti, nem egyszer tragikus összetűzéseknek régióinkban, itt, Kelet-Európában az a tanulsága számunkra, hogy a párbeszédnek, a kölcsönös jóakaratnak, az európai jogrend alapján álló evolutív folyamatnak nincs alternatívája. Illetve van: a konfron-

táció, a pusztulás, a gyűlölség ma és még beláthatatlan hosszú ideig. Az RMDSZ, történelmi felelőssége tudatában, visszautasítja ezt az utat.

Azt hiszem, Ön félreérti az RMDSZ-nek azokat a vezetőit, akiknek az álláspontját oly határozottan megbélyegzi. Igenis, mi elismerjük a román demokrácia – ha mégoly bizonytalan, a totalitarizmus maradványaitól, mi több, ennek eljövendő veszélyeitől sem mentes – lépéseit. Nem becsüljük túl szervezetünk erejéit és eredményeit. Elvi alapon álló, a vereségek ellenére is kitartó, józanságra és önfegyelemre építő küzdelmünket folytatjuk, de nem hisszük, hogy céljainkat látványos, a valóságot figyelmen kívül hagyó döntésekkel elérhetjük. Az idő, egyelőre, valóban nem nekünk dolgozik, de az idők igen. A kelet-európai országokban, így Romániában is, hosszabb távon elodázhatatlan a demokratikus kibontakozás. Nem erre építünk, de ennek tudatában dolgozunk. Az irreális azonnalóság nem lehet kenyerünk mindaddig: amíg a romániai magyarság üdvére s nem kárára akarunk cselekedni. Megértem szenvedélyét, de nem tudok egyetérteni támadásaival és érveivel. A személyemre vonatkozó súlyos vádjait pedig azzal magyarázom, hogy Ön, Asszonyom, sem az RMDSZ rendezvényein nyilvánosan megfogalmazott, sem a sajtóban közzétett, a rádióban és a televízióban elhangzott elveimet és gyakorlati állásfoglalásaimat nem ismeri. Bizonyosságra minden konkrét állítása vagy utalása. Nem tudok mindegyikre kitérni, de álljon itt két példa. Azt úja, szégyenletes, hogy »...a romániai Liberális Párttal nyilatkozatot írt alá az RMDSZ nevében, és abban egy szó sem esik a szorongatott magyar népről.« Ön vagy nem olvasta az inkriminált szöveget – 1990. március 22-én született, amikor polgárháború küszöbén álltunk –, vagy tudatosan elhallgatja a következő részt: »A kulturális személyiség tiszteletben tartása, véleményünk szerint, azt jelenti, hogy jogos az anyanyelv használata az oktatásban, amit a Románia új Al-

kormányával összhangban elfogadásra kerülő oktatásügyi törvény fog szentesíteni, s hogy biztosított a nemzeti kisebbségek joga saját művelődési és vallási intézményeikhez. A közigazgatási decentralizálás – amelybe beleértendő az anyanyelv párhuzamos használata is – egyike Románia liberális szellemű újjáalakítása fontos eszközeinek. Közös történelmünket az igazság szellemében újra kell írni, megszüntetve bármiféle torzítást, amelyet a totalitárius rendszer okozott Romániában és Magyarországon egyaránt.«

Dühödten elmarasztal amiért hallgatásommal az 1990. június 13-i bukaresti eseményekkel kapcsolatban elvesztettem szavahihetőségemet, és ezzel, mint állítja, döntően csökkentetem a magyarok szerepét Románia demokratizálódási folyamatában. Téved, kedves Eva Maria Barki. Az RMDSZ – híven következetes ellenzéki politikájához – az elsők között ítélte el a június 13-15-i törvénytelenégeket, elsősorban a bányászok rémtetteit, valamint azokat, akik erre lehetőséget adtak. A nyilatkozat szövegét én írtam, és parlamenti csoportunk jóváhagyása után én olvastam fel a román Képviselőházban.

Befejezésül: Ha majd tájékozatlansága megszűnik – s ebben segíthetne Önnek egy esetleges romániai, erdélyi látogatás, amelyre ezennel meghívom –, készen állok a valóságfölötti lebegést, mi több, az igaztalan vádaskodást visszautasító, a reális érveken és a jobbító szándékon alapuló nyílt véleménycserére.

*Tisztelettel
Domokos Géza,,*

Az Eva Maria Barki levelét és az arra írott válaszomat, gondolom, véletlen egybeesés folytán, ugyanazon a napon, február 12-én, kedden közölte a bukaresti *Romániai Magyar Szó* és a budapesti *Népszabadság*. Március 16-i, szombati számában, román fordításban, közreadta a legnagyobb példányszámú na-

pilap, az *Adevărul*, majd, valamivel később, az RMDSZ Kolozsváron szerkesztett román nyelvű kiadványa, a *Puntea*.

És, mint várható volt, kezdetét vette az RMDSZ történetének első, közel fél éven át tartó, nyilvános vitája. De még mielőtt a sornytó cikk napvilágot látott volna, megszületett egy hivatalos állásfoglalás és – lehetett volna-e másképp? – annak a cáfolata is. Február legelején, tehát még a levélváltás közzététele előtt, a következő üzenetet kaptam Kolozsvárról:

Tisztelt

Domokos Géza Elnök Úr!

A Kolozs megyei RMDSZ elnöksége és politikai szakbizottsága tudomást szerzett Eva Maria Barki Önhöz intézett nyílt leveléről. Biztosítjuk Önt, elnök úr, további bizalmunkról, ugyanakkor szükségesnek tartjuk a levéllel kapcsolatos kérdések mielőbbi mélyreható tisztázását.

Kolozsvár, 1991. január 30.

Tisztelettel

*a Kolozs megyei RMDSZ elnöksége
és politikai szakbizottsága nevében
Dr. Buchwald Péter*

A határozat egyrészt meglepett, hiszen Kolozsváron ugyan ismerhették a nekem küldött levelet, Eva Maria Barki eljuttatta országok és kontinensek magyar szerkesztőségeinek és egyesületeinek, ám nem lehetett tudomásuk az én válaszomról. Másrészt a „kincses város”-ban eddig inkább számonkérő, elmarasztaló nyilatkozatok születtek. De a hagyomány az ugye hagyomány, ki nyújtotta most is az ujját? Ki tiltakozott újra a régi hévvel? A vélhető skribler: dr. Kapcza Imre megyei elnök.

„Elnök úr – szólította meg borúsan Buchwald Pétert –, szükségesnek tartom írásban rögzíteni tegnapi szóbeli tiltakozáso-

mat a levél miatt, amit a január 30-i rendkívüli vezetőségi gyűlés határozata alapján Domokos Géza országos elnök úrhoz intéztél dr. Eva Maria Barki neki címzett, január 11-i nyílt levelével kapcsolatban.

Kifogásolom, hogy a levelet »az RMDSZ Kolozs megyei szervezetének elnöksége és politikai szakbizottsága nevében« írtad alá, ami azt a hamis látszatot kelti, mintha ezeknek a szerveknek a tagjai egyhangúlag akarták volna bizalmukról biztosítani az országos elnököt.”

Ezután legkitartóbb vesézőm – ami, őszintén szólva, elvitathatatlan joga volt – emlékezteti megyei vezetőjét, hogy ő még a lelegején állást foglalt „Domokos Géza úr bizonyos megnyilvánulásai ellen”. Megjegyzésül ehhez csak annyit, hogy a Nemzeti Megmentési Front 1990. január 5-i, kisebbségi nyilatkozatának elfogadásában vállalt szerepemre történik utalás, amelyről részletesen szóltam visszaemlékezésem első kötetében. Majd következik egy passzus. Sejteti, hogy Kapcza úr mégsem kimondottan hiteles szószólója a megyei elnökségnek. Figyeljük meg a szövegét.

„Január 30-án – most már sajnálom – nem voltam jelen a rendkívüli vezetőségi gyűlésen, amikor pedig annak legvégső szakaszában pár pillanatra megjelentem, s megtudtam szándékokat a hűségnyilatkozat elküldéséről, »azon pedig az én aláírásom nem lesz rajta« kijelentéssel közöltem tiltakozásomat, ti pedig – az összes jelenlevők – egyhangúlag biztosítottatok róla, hogy erről a várható állásfoglalásomról mar előzőleg mindnyájan meg voltatok győződve.”

Becsültem barátaimat – bár, mondtam az előbb, nem kíméltek, ha úgy látták helyesnek a Kolozs megyei vezetőség tagjait. Derültem hát, amint magam elé képzeltem az arcukat, amikor egyhangúlag biztosítják Kapcza Imrét: tudják, mi fán terem... a várható állásfoglalás. Csodálatos, ahogy a legboron-

gósabb stílusú ember is, némelyszer – akaratán kívül – milyen finoman tudja érzékeltetni az irónia fátylának tovalebberését egy, feltehetően cigarettafüstös, gyűléstermen.

Hat év távlatából tanulságos újraolvasni a Barki-Domokos levélváltás, mint mondtam, hosszú időre kiterjedő vitáját. Ott porosodik az újságkollekciókban, egyszer majd valaki minden bizonnyal átrágja magát rajta, és régmúltként kezelve a történetet, stúdiuma egyszerű forrásanyagának tekintve körülményt, érvet és ellenérvet, mérsékletet és harciasságot, jövőbe vetett bizalmat és sötét proféciát, tudományosan, tehát szabadon, tárgyilagosan értelmezi, ami a nyilvánosság előtt egykoron elhangzott. Ezt tartva szem előtt, ezt remélve, ugyanakkor a tervezettnél amúgy is terjedelmesebbre sikerült fejezet térkorlátaival is számolva, lemondok a bővebb ismertetésről.

Csak annyit, hogy Gazda József é volt a vitaindítás érdeme. „*A levél vitatható megállapításaitól most tekintsünk el... írja Vád és védekezés című cikkében (Romániai Magyar Szó – 1991. március 16.). Kifejti, hogy noha Barki asszony eldobta a sulykot, főleg vádaskodásaival, „a túlzások mögött is érződött a népünk sorsáért való aggodás, a kimondással való segíteni akarás.” Velem korántsem ilyen megértő: „A válasz hangja sértődött, személyeskedő, elutasító. Hogy úgy mondjam, méltatlan írójához.” Mindenben osztja Eva Maria Barki stratégiai nézeteit, ami az önrendelkezésért és autonómiáért való harc szükségességét illeti.*

Puskás Attila már írása címében közli véleményét: *Igaza van Gazda Józsefnek (RMSZ, 1991. március 26.).* Cikke végén azonban szükségét érzi megjegyezni: „*nem azonos a harc kockázata itt és ott*”, vagyis szűkebb pátriánkban és Bécsben. Valahogy így van vele – *Levél Gazda Józsefnek (RMSZ, 1991. április 12.)* – Toró Árpád is. Miután meghatottam baráti hálával köszönti kovásznai eszmetársa fellépését, igazát, és felháboro-

dottan kérdi: „szó nélkül engedjük a kötelet nyakunkra tenni, hogy a bakót meg ne sértsük?”, őszintén beismeri: „Az értékrendek úgy összezavarodtak bennem, hogy alig tudok eligazodni bizonyos dolgokban, mégis úgy gondolom: csak a győzelem reményében vívott csatában hősiesség elesni; a biztos vereség tudatában harcolni bárgyúság. Sokszor alig tudom eldönteni, a gyáva, de élő nyúl, s a kitömött oroszlán közül melyiknek volt vagy van igaza?”

Azért figyeltem fel ezekre a közbevetésekre, mert újfent bizonyítják előttem: a kezdeti idők radikálisai – autonómistái, ahogy a legkitartóbbak önmagukat később nevezni kezdték – érzelmileg vonzódtak ugyan a harcias retorikához, ám valami-féle vészcsengő szerepét betöltve, a realizmus is meg-megszólal állásfoglalásaikban.

Bányai Péter a következő felszólaló. Miután szemrehányást tesz Gazda Józsefnek és Puskás Attilának, amiért olyan nagyvonalúan eltekintenek Barki asszony tájékozatlanságától, „*ki-mondottan elfogult rosszindulatától az RMDSZ vezetőivel, politizálásával szemben*”, a következő figyelmeztetést veti papírra: „*A politika a reális lehetőség tudománya. Az elvhűség összetévesztése a felelőtlen, irreális radikalizmussal (»most vagy soha!«), veszélybe sodorhat nemcsak embereket, hanem közösségeket is.*”

Beszáll a vitába Máthé Éva, a marosvásárhelyi *Népújság* szerkesztője is. Ő azt akarja, hogy már írásának a címe és annak grafikája is jelezze a véleményét: *Ez is egy szempont: mi PONT ITT élünk (RMSZ, 1991. április 24.)*. Lírai elemeket is hordozó vallomását így kezdi: „*Nem ismerem Barki Éva Máriát. Nem tudom, öreg-e vagy fiatal, szőke-e vagy barna, csak azt tudom, hogy ott, a csillogó-villogó Bécs városában levelét megírta... Nem tudom, kik állnak mögötte, mellette, hogy egyéni vagy csoportvéleményt fejezett-e ki levelében.*” Aztán

köntörfalazás nélkül leszögezi: „Egyéni véleményemet hangoztatom, amikor azt állítom, hogy csakis egy fondorlatosabb, rejtőzködőbb, de hosszú távon talán hatásosabb politizálással lehet elérni céljainkat. Ha Domokos Géza a Barki-politikát folytatta volna, akkor mi most valahol a román-magyar határon ücsörögnénk talán batyuinkkal, s Barki Eva névrokonom kilincselhetne a nagyhatalmagnál, nemzetközi szervezeteknél, hogy esetleges katonai védelmet biztosítsanak nemlétező menekülttáboraink számára. Mert ne felejtjük el, itt elhangzott a Cheller fenyegetése, s arról sem vagyok meggyőződve, hogy Magyarország tárt karokkal fogadta volna a romániai magyarok százezreit, akiket odaát egyszerűen románnak tartanak... Tény, hogy nem a feltétlenül gyávább, de megfontoltabb szövetségi politizálás következtében itt, Marosvásárhelyen, az élet elviselhetővé szelídült – úgy nagy általánosságban.”

Lapgyűjteményem szerint az utolsó vitacikk (Az erdélyi úton haladva, RMSZ, 1991. május 15.) Svájcból érkezett. Írója Kenessey Csaba, az 1989-ben létrehozott, zürichi Kisebbségvédelmi Társaság időközben lemondott, első elnöke. Miután közli, hogy nemrég szerzett tudomást az Eva Maria Barki és köztem folytatott nyílt levélváltásról, azt tanácsolja: „Kérem, sem Ön, sem más, a romániai magyarság érdekeit képviselő barátai ne reagáljanak az ilyen stílusú, vagy inkább stílustalannak mondható kritikára. Saját tapasztalatom szerint is elvakult, a valós helyzetet nem ismerő, és ennek folytán nem reálisan gondolkodó emberekről van szó... Egyszerű megoldásokkal nem lehet eredményt elérni, nagyon gondos, ésszerű és az adott politikai helyzetnek mindenkor megfelelő munkát kell végezni, ezt pedig csak olyanok képesek végezni, akik ott élnek és ismerik az adott helyzetben rejlő lehetőségeket... Kérem, folytassák tevékenységüket, és ne tántorodjanak meg semmi-

ben talán meg jóakarátúnak is nevezhető kritikától. A humanizmus az egészséges valláserkölcst legyen mindenben tetteik mércéje.”

Elteltek az évek. Eva Maria Barki többször megfordult ez alatt Romániában, meghívottként részt vett az RMDSZ marosvásárhelyi kongresszusán, találkozott támogatóival és híveivel, többnyire a Katona Ádám köréhez tartozó autonómia-harcosokkal. És első levelének visszhangján felbuzdulva, abban a hitben, hogy nagyon sok a követője, alighanem a teljes itteni magyarság, időnként nyilatkozattal, volt úgy, hogy felhívással fordult az eligazításra szoruló Erdélyhez.

Legutóbb 1996. novemberében, közvetlenül a választások előtt szerencsétlennünk ebben a megtiszteltetésben. Pontosabban, ezúttal nem mi, a plebs, hanem az RMDSZ Operatív Tanácsa. *„Önök az előtt a döntés előtt állnak, elfogadják-e a kormányzati részvételre vonatkozó felkérést vagy ne: ez a bölcsesség és a politikai előrelátás próbaköve.”* – hangzik a bécsi leirat bevezetője. Amire, feltételezem, a nagyrabecsült tanács szívélyesen rábólintott: Yes, mam’! – mi mást tehetett volna ekkora kegyesség láttán. Holott a dolog nem volt ilyen egyszerű. Barki asszony véleménye szerint a kormányzati szerep vállalása végérvényesen megsemmisíti a célt, az erdélyi magyarság jogainak szilárd alapokra való helyezését, mert legalizálja: a központi hatalmat, a román-magyar alapszerződés teremtette hátrányos helyzetet; beszűkíti az autonómia-törekvésekkel kapcsolatos tárgyalásokon a mozgásteret; a *„törpe koalíciós partner”* hálátlan szerepére kárhoztatja az RMDSZ-t; bázisának elvesztéséhez, valószínű pártszakadáshoz vezet. Ergo: *„A politikai józanság tehát, a hatalomban való részvétel csábítása ellenére, a kormányzati részvétel elutasítását követeli meg”*. S lám, lám, az RMDSZ nem fogadta meg az olyan világosan szövegbe szedett tanácsot. Elégge el nem ítéltető módon, inkább hitelt adott a

budapesti Kód Véleménykutató Intézet jelzésének: az Erdély-szerte megkérdezett 1198 személy közül a kérdésre, *az RMDSZ belépjen-e a kormányba*, a megkérdezettek 70 százaléka határozott *igen*-nel, 18 százalék *inkább igen*-nel válaszolt, mindössze 3 százalék mondott *nem*-et.

„Ellenzékben maradvá sokkal többet tudtak volna tenni a romániai magyarság érdekében – magyarázza jóakarónk, ezáltal nem az Operatív Tanácsnak, hanem az Erdélyi Napló hasábjain (1997. január 24.) közreadott interjújában. – Csalóka szívérvány után futkosnak. Szinte hihetetlen, hogy az SZKT mindezt elsöprő többséggel elfogadta!”

Ejnye, ejnye, ki gondolta volna, hogy a Szövetségi Küldöttek Tanácsa, a mi Tisztelt Házunk is ilyen meggondolatlan lépésre szánja el magát!

De hátha neki, dr. Barkinak van igaza? – kérdezhetné valaki. Mire jó a gúnyos hang vele szemben? Miért a pluralizmusnak ez a dühödt elutasítása? Hiszen jól mondta évekkel ezelőtt Gazda József: ha túloz is, hasznunkat akarja, népünk sorsáért aggódik. Álljunk meg egy percre. Megszokhattuk, hogy két-három politikusunk úgy beszél a „romániai magyarság”, az „erdélyi magyarok”, „népünk”, „nemzeti közösségünk” nevében, mintha kis családjáról, feleségéről, gyermekéről lenne szó. Csakhogy: amíg utóbbinak erre jogot nyújt a házasságkötés szentsége, addig az önjelölt szószóló megbízatását rendszerint egyes-egyedül mérhetetlen ambíciójából és önhitt gátlástalanságából meríti. Így jár el Eva Barki is. Figyeljük csak: *„Különleges elvi dilemma elé állítja az RMDSZ vezetőségét az elsietett kormányba lépés: hogyan lehet mindezek után a román alkotmányt, annak az egységes nemzetállamra vonatkozó megfogalmazását bírálni, ha most törpe partnerként közvetlenül részt vesz ebben a centralisztikus államrendszerben?* – S most kér-

ném jól figyelni: – *Mindez szöges ellentétben áll a romániai magyarság föderaliztikus elképzelésével.*”

Felesleges magyarázni magyarázónknak, hogy az új parlament, illetve kormány nem zárkózik el, ha szükségét látja, az alkotmánymódosítástól sem. És, hogy nem nyúl szívű a döntéshozatalban, mutatja az energia, amellyel a gazdaság gyökeres átalakításához hozzálátott, a korrupció elleni határozott fellépése, az állami apparátusban, a hadsereget is beleértve, végrehajtott változások. Az alkotmányról – ne feledjük, 1991-ben nem szavazták meg, akárcsak az RDMSZ, sem a parasztpártiak, sem a liberálisok – bizonyára van elképzelése, ám – igen helyesen –, nem tartja egyelőre a kérdést aktuálisnak. Nem nyilatkozik róla, van elég sürgősebb dolga, és főképpen iszonyatosan sok a gondja. A decentralizálásban pedig a demokratikus országkormányzás alapfeltételét látja, s már bejelentette, hogy készülnek az erre vonatkozó törvények és törvénymódosítások. De kérdem: honnan tudja doktor Barki – s hozzá hasonlóan még néhányan –, hogy közösségünk Románia föderalizációját akarja? Megsúghatta ugyan neki elméleti céhtársa, Borbély Imre, de attól még a helyzet nem változik. Rokonszenves, és valamikor, a távoli jövőben talán be is váló utópiát adnak el a romániai magyarság valós követeléseként. Itt már nem gondolati mássággal van dolgunk, hanem – lásd, ellenkező előjellel, igaz, a nagyszerb, nagyhorvát rögeszmét – vaskos felelőtlen-séggel. Érzelmi indulatait és szélsőséges álmait szóban és szimbólumokban kiélő látszat-radikalizmus ez a javából. A minket megillető kisebbségi jogok, a normális, polgári együttélés, a civilizált társadalom elérésének egyik akadálya. Holott nem telt el mégsem haszontalanul több mint hét esztendő 1989 óta. Valamit csak tanultunk időközben, s az egyik legfőbb tanulság számunkra, megítélésem szerint, éppen ez a felismerés. Eszembe jut Tóth Sándornak, a nyolcvanas évek végén Magya-

rországra áttelepült, de érzelmileg, kutatási témáit tekintve mindig velünk maradt egyetemi tanárnak, a *Pro Minoritate* című budapesti folyóiratban megjelent s nálunk *A Hérben* újraközölt tanulmánya, az eleje illesztett mottó: „*Amennyire gyáva az, aki visszariad egy gondolat végiggondolásától, annyira felelőtlen kalandor az, aki az ilyen gondolat-eredményt azonnal és feltétel nélkül a gyakorlatban valósítana meg.*” Hát erről van szó.

S hogy a végéhez érjek – előbb már említettem – ennek, a tervezettnél hosszabbra sikeredett fejezetnek, s egyúttal vitapartneremtől is elköszönjek, megvallom: sohasem tudtam, s azt hiszem, már nem is fogom megtudni, hogy dr. Eva Maria Barki színrelépésében és szerepében, még inkább szerepeltetésében közéletünkben, mit lássak előbb: jelenséget, rejtélyt, vagy egyszerűen paródiát. Hátha ama régi papírokban búvárkodó, a századvég romániai magyar politizálását a kisujjából kirázó historikus egyszer majd megmondja.

Utóirat: Bárhogy legyen, a Barki asszonyt *persona non grata*-nak nyilvánító 1994-es román döntés égbekiáltó ostobaság volt. Bár számára kapóra jött, újra fellobbantotta kihunyó legendájának parazsát. Hinni szeretném, hogy a Ciorbea-kormány – be sem várva az RMDSZ ilyen irányú kezdeményezését – mielőbb hatálytalanítja a fölösleges, az országot kompromittáló rendelkezést.

TÉLEN, A CEKEND-TETŐN

Szokásommá vált, hogy áthaladtomban a Hargitán, megálljak a Cekend-tetőn. Az utóbbi évekig ritkán vitt arrafelé az utam, évente, ha egyszer, leginkább Csíkszeredából Udvarhelyre menet.

Ezúttal, ahogy a Homoród felőli kaptatón felérünk, amint megnyílik kétoldalt az országútra ereszkedő fenyvesek szorításából szabadult tér, a hegy lapos teteje, odaszólok Adriannak:

– Szusszanjunk, mester.

Ő tudja, mit jelent: álljunk meg. Szótlanul nézem az elem tároló képet. Havazás, inkább amolyan sűrűbb pilinkelés – nap-sütésben. A távoli köd eltakarja a szemhatárt lezáró erdőket, s a bokroktól csak néhol gömbölyödő, fehér pusztaság háborítatlanul szikrázik a fényben. Közte és a vakítóan tiszta ég között szállnak fel, le, forognak, táncolnak a hópelyhek. Az aszfalt út fekete csíkján könnyű-könnyű, alig észrevehető fátylakat hajtogat, nem is a szél, inkább a havas táj légzése, a fagyos levegő zajtalan járása. Mintha a világ tetején, a mennyország kapujában álltam volna, olyan tiszta volt minden és akkora a csendesség. S hirtelen, emlékeim erdőrengetegéből, csengős szán hangja erősödött föl.

...Karácsonyi légátus voltam a Zágonnal határos Nagyborosnyón. Másodünnepi prédikációmát meghallgatta nagyapám és két nagybátyám. Nagy tél volt, szánon jöttek. Dércsíp-

te arccal, várakozón ültek az idegen templom padsorában. Két nap múlva újra ott volt a szán, Feri bátyám utánam jött. Ezúttal a lovak nyakát vörösposztó koszorú díszítette, s azon körben, aranszínű zörgők sokasága, alulfelől pedig, a lovak szügyéig érve, szép szavú csengők. Anyám mesélte, hogy pelenkás koromban, ha nyugős voltam, felakasztották az egyik zörgőt velem szemben, a szegre, meg-megmozgatták, hogy szóljon, s a piros szín meg a csilingelés nyomban megnyugtatót. Nap-hosszat csendben tudtam nézni-hallgatni a csodálatos valamit. Nos, a régi, féltve őrzött, s ezért ritkán használt szerszámot most, lám, elővették. Hadd díszítse, tegye ünnepélyessé hazautazásomat. Utólag értettem meg, hogy a család, zágoni rokonságom szemében első légációm jelentette a nagy különválást, a fölülelemelkedést, az elindulást. Hogy merre, mivégre, azt csak a Fennvaló tudhatta. Nagypám pedig attól a pillanattól hitte: talán valaki mégiscsak lesz belőlem, amikor, tizennyolc évesen, a Székely Mikó Kollégium VI. osztályos diákjaként, a borosnyói templom szószékén megpillantott.

A kedves, biztató csilingelést, a sok-sok éve tovasuhant csengős szán hangját elevenítette fel bennem most a Cekend-tető békéje és havas szépsége. Ám nem ilyen emlékidézés kényszere állított meg esztendőkön át ezen a helyen. Hanem valami egészen más, egy megható jövendölés. Még az ántivilágban, valamikor a nyolcvanas évek közepén, amikor a Ceaușescu-diktatúra legembertelenebb szakasza kezdődött, s amikor mind többen nézegették útibőröndjüket, és nőtt, szaporodott egyre a reményvesztettek száma sorainkban, Kányádi Sándor, a poéta és viator, azzal állt elő, hogy a Cekend-tetőn ultramodern nemzetközi repülőteret kell építeni. Mikor egy ízben megkérdeztem tőle, miért éppen oda, s mikorra saccolja a kicsiny beruházást, felvilágosított: a nyílt, sima helyet az Isten is légikikötőnek szánta: innen indulnak majd szerte a világba a

hatalmas fejlődésen átment Székelyföld *Made in Siculia* pecsételésű, prima termékei és terményei. És télen-nyáron ide érkeznek, innen özönlének le a Hargitáról, pompás autosztrádákon, a turisták milliói. Hogy erre mikor kerül sor? Mi jelentősége. Fő, hogy meglesz. Ő, Kányádi Sándor, ígéri ezt, márpedig neki nem volt ígérete, mit be nem tartott volna.

Nahát, ezért, ezért a cudar, vereséges időben elhangzott vakmerő proféciaért szoktam elidőzni, évszaktól, időjárástól, látványtól függetlenül a 820 méter magasan álló Cekend-tetőn. Láthatatlan emlékmű, közösséginek is bátran nevezhető önbizalom gyönyörű obeliszkje előtt hajtom meg a fejem. A Kányáditól ellesett, de tulajdonképpen utánozhatatlan, rejtélyes, tréfás, és ugyanakkor fenyegetően komoly somolygással. A fenyegetés onnan adódik, hogy ő, az utánczott jövőbe látó, nagyívű ötletét akár meg is mosolyoghatja, más azonban nem. Ettől a helytől csak bizakodva, derűsen tudtam megválni a múltban, és ezt teszem, amíg csak erőm lesz erre járni, a jövőben is. Különbejártatú zarándokhelyem ez. A megtüport reménység, a dacos élniakarás jelképe. Fumigálni lehet persze, rálegyinteni is nyugodtan, számomra ez így van, és így is marad. Nagyot, mérészet álmodni vészidőben – Isten ajándéka. A megvalósításával vesződni idő előtt, balgaság. Kányádi Sándor sem ment ki a Cekendre, hogy csákánnyal, lapáttal hozzálasson a kifutópályák építéséhez. Már azokban a sanyarú években kitartóan járta az iskolákat, de még az óvodákat is, nevelgette verseivel a holnap szikuluszait.

Hogy a padlásról lekerült, valamikori csilingelő koszorút nemrégiben némán találtam, csak néhány árva, horpadt zörgővel a barnára fakult posztón, csengőtlenül s olyan kicsire zsugorodva, hogy egy valamirevaló csikó nyakába sem lehetne akasztani, meg hogy a cekendi röptér gondolatában legtöbbször csak anekdotát, jellegzetes Kányádi-sztorit látnak, az más lapra tartozik.

- Nem fázik? – szólt ki az ablakon a sofőr.
- Nem, Adrian. Megyünk.

* * *

Az említett, január 8-i elnökségi gyűlésről kiadott közlemény ezzel a bekezdéssel zárul: „*A Szövetségen belüli információcsere javítása, a tagság állandó és átfogó tájékoztatása, a kritika ösztönzése céljából az Elnökség kéri a megyei, körzeti és helyi szervezeteket, hogy rendszeresítsék, munkaprogramjukba iktassák az RMDSZ-fórumok szervezését.*”

Már nem tudnám megmondani, hogy ez a határozat a marosvásárhelyi szervezet kezdeménye nyomán született-e meg, vagy vásárhelyi barátaink reagáltak tüneményes gyorsasággal a felhívásra. Tény az, hogy január 20-án, kissé szokatlanul, déli órában – amit a *Népújóság* el is marasztalt – megnyílt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Fóruma.

A kezdés előtt fél órával érkeztem a városba, de – már csak a hagyomány kedvéért is – előbb beszaladtam Marosi Barnáékhoz, a Köteles Sámuel utcába, hogy Ildikónak gratuláljak a három nappal azelőtt lezajlott eseményhez, a Kemény Zsigmond Társaság újjáalakulásához. Ő sokat tett azért, hogy az 1876-ban létrejött, Vásárhely művelődési életében oly jelentős szerepet betöltő egyesület tradíciója, érdeme, az 1948-as betiltást követőleg is, tovább éljen, ismertté váljon. Mint az általa 1973-ban sajtó alá rendezett, *A Kemény Zsigmond Társaság levelesládája* című dokumentumgyűjtemény meggyőződéses támogatója a Kriterionnál, úgy éreztem, osztoznom kell a család örömeiben. Sietve felhőrpintettem a feketét – holott tudtam: barbárság lóhalálában Marosi-féle presszókávét inni! –, és irány az RMDSZ-székház, onnan a Sportcsarnok.

Tíz hónap telt el a '90-es márciusi összetűzés óta. Ezalatt a

román szervezetek több nyilvános összejövetelt is tartottak; különösen felhívta magára a közvélemény figyelmét a *Vatra Românească* nagygyűlése – éppen a Sportsarnokban ahol a szélsőségesen nacionalista Corneliu Vadim Tudor rázta a legfanatikusabban az öklét a magyarokra. Az RMDSZ, a jórészt a márciusi nehéz napokban meghatározó szerephez jutott vezetők: Markó Béla, Borbély László, Béres András, Káli Király István, Tökés András, Marosi Barna, Szepessy László és a többiek, rendezték a tagság sorait, kitartóan építettek, csendben – amennyire a meg-megújuló helyi és országos Vásárhely-ellenesség engedte –, szemlátomást erősödtek. Bámulatra méltónak tartottam mindig, ahogy a válságos helyzetből kikerült Maros megyei szövetség, nem egészen egy év alatt, az RMDSZ legerősebb szervezetévé küzdötte fel magát.

A fórum színhelyéhez vezető utcákon rendőrök cirkáltak, az épület körül katonák álltak őrséget, a hadsereg páncélművei parkoltak. Itt is, ott is komor tekintetű tisztek figyelték a járókelőket, a csarnokba igyekvők arcát, s ha netán valamit vittek a kezükben, akkor azt. Csak a sokat megért vásárhelyi civisek viselkedtek abszolút természetesen. Legtöbben kettesével-hármasával tartottak a kint rendőröktől, bent fehér karszalagos RMDSZ-szervezőktől ellenőrzött bejáratok felé.

Hatalmas tömeg népesítette be a csarnokot. Ötezer, családias hangulatban csevegő, ismerősöknek integető ember. Nem az az álnok, hátsó gondolatokat melengető dúvad, más szóval korántsem abba az ellenszenves kollektív portréba illő mumus, akivel a nacionalista sajtó, no meg a Román Televízió, már csak megszokásból is, olyan előszeretettel rémisztgette az esti híradó, a katonai adás, de még a kereszt jegyében buzgólkodó, *Szellemi élet* című műsor is a primitív propagandától elkábult tévénézőt.

Nagy taps fogadott, amikor a terembe léptünk. Az előre be-

nyújtott kérdésekre Markó Béla szenátor, Borbély László, Kerekes Károly és Zsigmond László parlamenti képviselők, Béres András, az RMDSZ országos alelnöke, Tőkés András helyi alelnök és jómagam válaszoltunk. A kérdések feltevői, a fórum vezetői – moderátorai, ahogy ma inkább használjuk – Makkai János, a *Népújság* főszerkesztője és Káli Király István, Maros megyei RMDSZ alelnök voltak. Mint látjuk, csupa címmelranggal jól ellátott férfiú. A találkozó mégsem lett protokollárisan sima, bénítóan illetődött, sem a pódium, sem az arénában elhelyezett széksorok, sem a lelátók számára. A riporter „*politikai kérdezz-felelek játéknak*” nevezte, ami négy órán történt, s azt hiszem, ráhibázott. Meghatározásában pejoratív szándékot, iróniát is fel lehetett volna fedezni, ha nem tudja ő, mi, mindenki a jelenlevők közül, hogy ezt a közösséget, a város múltjával, művelődési státusával, hagyományos viselkedési kódexével merőben ellentétes szörnyűségek traumatizálták nemrég, és az iszonyú élmények, a felháborodás, az átélt agresszió és a vele felvett küzdelem emléke lerakódott a lelkekbe, mint csésze aljára a fekete zacc.

Most is látom a felvetett fejeket, most, hat év után is hallom az egyetértő kiáltásokat, az ütemes tapsot az egyik moderátor – azt hiszem, Király István volt – kijelentésére, mindjárt az elején:

„*Nem azért vagyunk itt ennyien, mert van egy erős RMDSZ, hanem azért van erős RMDSZ, mert itt vagyunk.*”

Még egyszer mondom, józan, öntudatos, a megpróbáltatásból megerősödve kikerült vásárhelyi magyarok előtt kellett vizsgáznunk helyzetismeretből, politikai rátermettségből és, nem utolsó sorban, őszinteségből, ezen a napon.

A fórumhoz intézett üdvözlétével – Gáspárik Attila olvasta fel –, Sütő Andrásé volt az első szó. Intelmei keményen csengtek, többször megszakította Gáspárikot a szenvedélyes tetszésnyilvánítás. Például akkor, amikor ez hangzott el: „...*az ország*

minden lakosának, magyarnak, románnak, avagy más ajkiának közös ügye, egyé fonódott történelmi feladata megakadályozni a régi rend visszahozatalát, a bolsevik demokráciában fogant nacionalista diktatúra feltámasztását, a totalitárius rendőrállam újra való felépítését. Ez általános feladatunk, amelynek sikere vagy bukása meghatározza nemzetiségi létünket is – törekvésünket az európai mércével is elfogadható egyenjogúságra.”

Már csak a logika is úgy kívánta, hogy a nem könnyű feladat az ápertén megnevezett ellenség súlyát figyelembe vevő magatartást ajánljon eszközül, illetve ellenszerül: *„Kisebbségi létünkben is új korszak kezdődött: a határozott, következetes politikai-társadalmi küzdelem korszaka. Erre pedig nem a tétovaságot, nem a »szánjatok meg, szegény szánandókat« kezdetű könyörgést tesszük föl, nem a kalapunkat tesszük föl, hanem az életünket tesszük föl! Ez pedig nem retorika, nem demagógia, hanem történelmi kényszerűség.”*

– Éljen! – hallatszott a lelátókról.

Rólam ekkor már jócskán elterjedt – a Barki-levél és az utána kibontakozó vita is bizonyította –, hogy nem vagyok kellően határozott, a puha, túlságosan egyezkedő vonalvezetést követtem. A termet elborító eltökéltséget látva, egy pillanatra felmerült bennem: nem kellene-e némileg áthangolnom a Vásárhelyre jövet, gondolatban felépített mondandómat. Letettem róla. Ezt is, azt is el lehetett mondani rólam politikus koromban és azután is, ám nem hiszem, hogy bárki állíthatná: beszédmódomat, a *captatio benevolentiae* okán, vagy éppenséggel megalkuvásból, valaha is a hallgatósághoz igazítottam volna. A lényegyet tekintve, de még a használt hangot illetően is azt mondtam, ami meggyőződésemm volt, amiben hittem. Eszembe jut némelyeket meglepő bejelentésem, a New York-i Magyar Házban, túlnyomóan konzervatív hallgatóság előtt: Nem azért

vagyok itt, hogy azt fejtegessem, amit önök tőlem vélhetően hallani szeretnének, hanem azért, hogy megosszam önökkel hazai tapasztalataimat és a romániai magyarság jövőjével kapcsolatos elképzeléseimet.

Dehogy akartam én Sütő Andrással vitába szállni! Hiszen osztottam véleményét, ám – s tudtam, hogy ezt a hallgatóság is azonnal észreveszi – szükségét láttam *saját*, a kérdést valamelyest árnyaló meggyőződésem kifejtésének. Kérdésre válaszolva, a fórumról beszámoló sajtótudósítás szerint, így érveltem: *„Csalódás, közérzetünk mélypontra süllyedése, hitvesztés, ezzel a belső ellenséggel kell ma megküzdenie a romániai magyarságnak. Azt kell megmutatnunk, hogy mégis van, lesz bennünk hit, remény, a kellő erő, hogy fölépítsük a magunk önálló életét, kultúráját, azt a teljes életet, amire ma a magyarságnak szüksége van... Nem az nyit távlatot, ha folyton politikában gondolkozunk. Nem szabad megfélekezniünk arról, amiből élünk... A fejlődési folyamat híve vagyok. Erőszak, konfliktus még nem oldott meg kisebbségi problémát. El kell kerülnünk az összezapás veszélyét.”* Ami ezután következett, azt a lap nagy, állóbetűvel ugratta ki: *„A mai Európában annak van igaza, akinek érvei vannak, nem aki hangosan beszél”*.

Utólag belátom, volt valamelyes naivság ebben az állításban, de a fórum résztvevői – azoknak egy része, talán éppen többsége – értették, miről van szó. Megtapsoltak.

Jóleső érzéssel, mi több, büszkeséggel hallgattam kollégáim és barátaim pontos, tömör és valahogy mégis oldott válaszait a nagyszámú és nem is mindig könnyű kérdésre. Megőriztem egy feleletre váró listát – említettem, hogy a benyújtott kérdések a két fórumvezetőnél, Makkainál és Káli Királynál voltak, ők is tették fel –, ide másolom mutatóba.

1. Hogyan értékeli a RMDSZ a parlamenti bizottság által előterjesztett jelentést a marosvásárhelyi eseményekről? Mit fogad

el és mit kifogásol? Hogyan értékelték az FSN részéről a jelentést?

2. Milyen stratégiát (ha van) szándékozik alkalmazni az RMDSZ az 1991. márc. 15-i megemlékezések kapcsán, hogy elkerülhető legyen egy újabb konfrontáció, és kizárjon esetleges manipulációkat a románság izgatása céljából?

3. Milyen kapcsolatai vannak az RMDSZ-nek a kormány tagjaival? Ki az a jelenlegi kormánytagok közül, aki magatartásával (szakmai, politikai, erkölcsi) továbbra is az RMDSZ támogatását élvezi? Egy esetleges kormányátalakítás esetében van-e az RMDSZ-nek javaslata a különböző tárcákra? Kik ezek és milyen posztokra?

4. Mi a véleménye az RMDSZ-nek: V. A. Stănculescu, a belügyminiszter, a főügyész és a legfelsőbb törvényszék elnöke hogyan ítéli meg a magyar kisebbség problémáit? Próbálta-e az RMDSZ felhívni a figyelmet, hogy viszonylag erős magyarellenes hangulat uralkodik a hadsereg tisztjeinek soraiban és magyarellenes kampány folyik többek között a TV katonai adásában is?

5. Mivel magyarázható, hogy a legerősebb magyarellenes hangulat a Vatra Românească részéről pont Marosvásárhelyen nyilvánul meg? Próbálkozott-e az RMDSZ a parlamentben, a sajtóban vagy TV-ben a 4. pontban említett személyekkel tárgyalni arról, hogy miért van a legtöbb konfliktushelyzet Maros megyében?

6. Hogyan ítélik meg a személyes kapcsolatok alapján a parlamenterek a VR-t, és mi a vélemény a parlamentben Radu Ceonteáról?

7. Van-e remény, hogy az elkövetkező időben az új Alkotmányból kiiktassák az általános elvekben megfogalmazott korlátozást, amely szerint az Alkotmány kidolgozása után törvénytelené válhat egy nemzeti kisebbségi párt?

8. *Alakulhat-e egy bizottság, amely kivizsgálná a németek, magyarok és más kisebbség kivándorlását?*

9. *Tekintettel az elmúlt 70 év tapasztalataira, nem kellene-e felvetni az autonómia kérdését – legalább magunk közt?*

Ilyen listából tucatnyi, talán több is lehetett. Hetünk közül valaki – ha csak nem névre szólóan hangzott el a kérdés – válaszolt. Izgalmas feladat lenne kimerítően ismertetni a feleleteket, amelyeket hol viharos, hol lagymatag taps, hol semleges csend, hol meg elégedetlen moraj követett. Sajnos, erre nincs mód. Majd, az a többször is szóba hozott történész...

Mint ahogy rá vár annak a megmagyarázása is: hogy lehetett, hogyan történhetett meg 1997 elején az a képtelenség, hogy marosvásárhelyi magyar ember, méghozzá körzetfelelős – bizonyára az egykori fórum lelkes résztvevője – azzal fenyegetse meg a megyei RMDSZ-vezetők értékelésében az övétől eltérő véleményt valló Sütő Andrást: kiveri a másik szemét is.

Eltévelyedések – enyémekek és másoké –, utólag nehezen igazolható döntések, sunyi gáncsoskodások és kíméletlen ütések többször előjönnek könyvem lapjain. Ez a szégyenletes epizód rémálomba illő csúcspontot jelent mindenek. Már csak azért sem tárgyalom most, mert ezután következik a vásárhelyi összefogás és bámulatos szervezőkészség maradandó ténye – a Romániai Magyar Demokrata Szövetség II. kongresszusa. Ballagjunk csak tovább az események sokfelé elágazó ösvényén.

* * *

Március idusának megünnepléséről először 1990. februárjának végén, a sepsiszentgyörgyi RMDSZ-küldöttgyűlésen esett szó. Amikor a napirendre vonatkozó javaslatot előterjesztettem, kértem, hogy külön pontként beszéljük meg a megemlé-

kezéssel kapcsolatos tennivalókat. Ezt csak azért jegyzem meg, mert, egy ízben, nem kis megrökönyödéssel olvastam, már nem emlékszem, melyik lapban, hogy én, *horribile dictu*, még március 15-e megünneplését is elleneztem.

Az 1990-es ünnepség a romániai magyarság szemében első kézzelfogható jele volt a változásnak. Nem olyan értelemben, hogy a hatalom megérti, segíti őt jogai gyakorlásában, hanem úgy, hogy ő, ha eléggé eltökélt és megfontolt is ugyanakkor, megemlékezhet nemzete ünnepéről, ebben őt senki emberfia meg nem akadályozhatja. Ami, az előző korszakhoz képest, amikor március idusának pusztá emlegetése is, tanár, pap, lelkiismeretesebb kulturaktivista számára a megbélyegzés, úgy is volt, hogy a retorzió veszélyét hordozta, azért jelentett valamit. A Székelyföldön az első nyíltan, félelem nélkül megünneplelt március 15-e feledhetetlen emléket hagyott, hagyományt teremtett. Szatmáron a *Vatra Românească* által kiprovokált incidensekhez vezetett, Marosvásárhelyen, a szívdobogató gyertyás-könyves felvonulás mellett, fő ürügyül szolgált a március 19-20-i, magyarellenes atrocitások, a görgényiáda megszervezésére.

Utána, több éven át, a márciusi évforduló újabb és újabb alkalmat nyújtott a nacionalista pártoknak – elsősorban a Román Nemzeti Egységpártnak –, de a közszolgálati TV-nek, rádióknak, szinte kivétel nélkül a román sajtónak, hogy a magyar irredentizmus és elkülönülési szándék ellen harcba szálljon, a diabolizált magyar veszéllyel szemben valamiféle sajátos „szent háborút” hirdessen. Különösen szenvedélyes és fűlsiketítően zajos volt ez az indulat az előző ünnep első évfordulóján. Már újév után megkezdődött a harangok félreverése, és terjedt, erősödött a vészjelek leadása, ahogy az „átkos” dátumhoz közelebb kerültünk. A Petre Roman kormány tüsténkedése volt a legjellemzőbb. Csak valamikor március 3-án jutott el a prefektusi hivatalokba, de jóval előbb, már február 5-én megszületett a

vonatkozó rendelet. Így hangzott: „*Határozottan ajánljuk, hogy 1991. március 15-én, Magyarország nemzeti ünnepén, a megemlékezésekre ne utcai rendezvényeken kerüljön sor. Minden olyan szélsőséges rendezvénykísérlet, amely interetnikai feszültségekhez vagy konfliktusokhoz vezethetne, a demokrácia és a jogállam elleni tettnek minősül. A prefektúrák és Bukarest municípium polgármesteri hivatala kötelesek jelen rendeletet a hatáskörükbe tartozó hatóságok tudomására hozni, és mindent elkövetni annak érdekében, hogy az előírásokat mindenütt betartsák.*” Az átiratot Nicolae Olteanu, a kormány főtitkárságának a vezetője látta el kézjegyével.

Attól függetlenül, hogy a dokumentum, mely, ugye, nem kötelező érvényű rendelet, hanem csupán „*határozott ajánlás*”- a közigazgatási bizantinizmus beszédes terméke újlag bizonyította, hogy a kormányzati szervek a nacionalista erők befolyása alá kerültek. Ha ugyan ők maguk nem jeleskedtek e tekintetben. A *Vatra Românească* és politikai pártja, a *PUNR*, valamint a *Nagyrománia Párt* kegyeit keresték. Azoknak az érdeke és nacionalista demagógiája szerint jártak el.

Eszembe jut, milyen leleplező volt szemünkben az, amit az akkori idők egyik legvéresebb szájú lapjában, a Nagyváradon megjelenő *Phoenix*-ben fedeztünk fel. A *Felhívás minden románhoz* címmel közölt, vastag keretes anyag ugyancsak a közelgő márciusi évforduló kapcsán jelent meg. Megtudtuk belőle, hogy Maros megyében, 11740 aktív taggal, működik egy kezdeményező bizottság. Célja: létrehozni az *Erdélyi Románok Nemzeti Gárdáját*, amelyik megvédi Erdély területét a magyar sovinizmustól és nacionalizmustól, a Magyarország által támogatott RMDSZ várható márciusi provokációitól. Nem tűrhetjük, mint 1990-ben tettük – hangzott a szöveg –, hogy a számunkra oly fájdalmas emlékű 1848-as magyar forradalom ürügyén bennünket ismételten megalázzanak, kigúnyoljanak.

„Legyetek készek minden pillanatban arra, hogy visszaverjétek bármilyen, Erdély ellen irányuló magyar sovinszta, irredenta támadást.... Újra vihar dúl fejünk fölött! Hátha meghallja szavunkat a többi, Kárpátokon túli román is... Román seregek, keljétek át a Kárpátokon! Románok, várjátok a jeladást!”

Elolvastuk a székházban, és nem mondhatnám, hogy különösebben meghatódtunk volna. Hetente adtak közre hol itt, hol ott effajta förmedvényeket. Hozzászoktunk. Ámde: volt ebben a lapszámban, pont ebben és nem másban, egy kézírásosan közölt üdvözlő: *„A Poenix című újság olvasóinak szeretettel – no ki? –, Petre Roman.”*

Nyilvánvaló volt: Románia miniszterelnöke fraternizál egy olyan kiadvánnyal, amelyik ellen, ha tisztségéhez méltó akar lenni, haladéktalanul bünvádi eljárást kezdeményez, nacionalista uszítás, a társadalmi békét megbontó szervezkedés vádjával.

– Hogyan történhetett meg, miniszterelnök úr? – kérdeztem tőle, ahogy találkoztunk, és mutattam az újságot, első oldalán a jól kiírt üdvözlővel.

– Miért, mi van ebben? Egy szokványos mondat s az aláírásom. Mi a hézag? Mi zavarja magát? – fordította meg a kérdést szépfiús magabiztossággal.

Kinyitottam a lapot, és a szemem elé tartottam a felhívást. Kivette a kezemből, beleolvasott. A mosoly lehervadt az arcáról.

– Affene...

– Csak azért, mert ez Románia egyik legpiszkosabb magyar-ellenes lapja – jegyeztem meg, erre mondják: kajánul. – S ha igaz, hogy amilyen a lap, olyan az olvasója, akkor eljátszhatnánk a gondolattal: üdvözlő az üdvözöltnek nem vájja ki a szemét.

Elborult:

– Először látom életemben ezt a kiadványt... A maga insznuálását pedig visszutasítom.

– Meg van értve... – vigyorogtam szembe vele, s hogy szándékom még nyilvánvalóbb legyen, bokámat is összeütöttem, és jó magyaros kiejtéssel hozzátettem: – Szö tröitz!

Tudtam, hogy öntelt, de nem bunkó, megérti: hol a hézag. Ami ezúttal, tagadhatatlanul, igen nagy.

1995 őszén összefutottunk egy fogadáson. Melegen érdeklődött, hogy vagyok, miként viselem el a vidéki életet, nem hiányzik-e Bukarest és a politika? Mondtam, hogy jól vagyok, jól elviselem és nem hiányzik egyik sem. Aztán feltettem neki a bennem annyiszor felmerült kérdést:

– Mondja, hogy engedte maga a közelébe annak idején, és hogy hallgatott a szélsőséges nacionalistákra?

– Mire gondol?

– Arra, hogy kinevezte a vátrás Adrian Moțiu-t erdélyi ügyekkel megbízott kormánybiztosnak, aki az Oktatásügyi Minisztériumhoz tartozott ugyan, de személyesen a miniszterelnöknek volt alárendelve. Nemsokára kiderült, hogy Moțiu egypárti szenátorként milyen elfogult, még inkább, milyen elvakult, amikor a magyarok szóba jönnek. A gyulafehérvári kórus vezényletéről tudja a véleményemet, elmondtam már akkor a parlamentben. Értelmiségi körökben, de a politikaiakban is, ismert volt, hogy Eugen Barbu és Vadim Tudor számít az Ön támogatására, ami kiderült valamivel később, amikor megjelent a sajtóban a *România Mare* elindításához segítséget kérő, magának címzett levelük. Soroljam tovább?

Az 1956-os forradalom évfordulójára rendezett fogadáson voltunk. A magyar követség nagytermének kellős közepén, halkan beszélgető, koccintgató diplomaták, politikusok, művészek meg mindenféle rendű és rangú vendégek között. Érthető, Petre Roman nem magyarázkodott és főleg nem vitatkozott. Csak ennyit mondott:

– Astea-s cuiele din talpa... – Amit, ha jól tudom, így lehetne

lefordítani: olyan ez, mint púp a háton. Majd hozzátette: – Beszélünk még róla.

Talán majd egyszer erre is sor kerül. Ezúttal a szenátusban, annak elölülnökével, ahogy a nyelvújítás korában az elnökök eredetileg nevezték.

Marosvásárhely „fekete márciusa” idején, egy Ioan Gavra nevű, kevésbé ismert újságíró, egykori KISZ-aktivista gyűlöletet fröcskölő cikkei révén, a *Tineretul liber* igen negatív szerepet játszott a román közönség manipulálásában. Időközben a lap valamelyest szelídült, de természetét azért megtartotta. Március 6-i számában terjedelmes cikket közölt: *„Közeledik március 15. Újból bajaink lesznek Erdélyben?”* Ismerteti egy *„külföldön élő románokat tömörítő, Transilvania nevet viselő elemző csoport”* – értsd ezen a dezinformációban kiérdemesült szekus tiszteket – tanulmányát, amelynek a konklúziója így hangzik: *„Elképzелhető, hogy a marosvásárhelyi események megisméltődjenek? Igen, elképzелhető. Nemcsak lehetséges, de be is következhet. S hogy a románellenes összeesküvés szálait összekuszálják, a következőket fogják tenni: Hivatalosan, éberségünk elaltatása céljából, utasításokat adnak ki, hogy, a provokációk elkerülése végett, kerülni kell mindent, ami túl hangos vagy kihívó lehet. Valójában, rejtetten, minden elő van készítve, az akció elkezdődhet bármelyik pillanatban. » Véletlenség« csupán, hogy Románia területén tartózkodik, állandó jelleggel, egy »turistákból« álló mozgó hadtest. Ugyancsak »véletlen«, hogy ezek a »turisták« rendszerint stratégiai jelentőségű helyeken tűnnek fel, vagyis ott, ahol lezárhatók a közutak, megbénítható a távközlés, a hidak és a viaduktok használata, ellenőrzés alá vonhatók a rádió- és televíziós relék, szabotálható a szállítás, ellenőrzés alá vonhatók a kulcsfontosságú pontok stb. Információink szerint Magyarország mintegy 20 ezer, helységekbен bevethető, utcai harcra kiszemelt katonát*

képeztetett ki Nyugaton... Megtörténhet, hogy a román állam illetékes hatóságainak mindez már tudomására jutott, ellenkező esetben megtudhatják innen: márciusban, annak is a közepén, Romániát meglepetés éri.”

Fordítom és másolom ezt a lázalmot, amelyet nem lehet ma, esztendők múltán, derűtség nélkül olvasni, de akkor, amikor napvilágot látott, a román fiatalember – neki szerkesztették a *Tineretul libert* –, ha ráadásul még erdélyi is volt, nem látta ilyen vidámnak a helyzetet. Hát ezért, kedves olvasóm, ezért kellett azon lennünk, hogy a mi szavunk, a mi véleményünk is eljusson a románsághoz. Hogy józanságra, önmérsékletre szólítsuk fel az RMDSZ tagságát, a romániai magyarságot, amit bugrisaink, sajnos, sohasem értettek meg. Begerjedtek szerföltött, és döngetni kezdték – és kezdik – a mellüket, mint torzonborz aloutta, a bőgőmajom, amelyik féltében rémisztő hangokat hallat.

A *Curierul Național* című napilap kérdésére a közelgő megemlékezésekkel kapcsolatban, miután kifejttem, hogy biztosra vehető: a magyarok részéről semmi baj nem adódik, s ha valami mégis történik, az csak a *Vatra Românească* felől jöhet, a riporter felteszi a kérdést: „Milyen érdek készíti a *Vatra Românească*t, hogy provokáljon?” Válaszom így hangzik: „*Régebbi meggyőződésem: itt Románia jövőjére megy ki a játék. Országunknak választania kell a demokrácia és a totalitarizmus, a szabad piac és a centralizált gazdaság, az európai struktúrákba való beilleszkedés és az elszigetelődés között. A provokációkra is képes politika ennek a játéknak a része.*”

Lejátszódott még egy említésre méltó epizód. Ezúttal a parlamentben. Ioan Gavra PUNR-képviselő frakciója nevében kérte, hogy a képviselőház hozzon törvényt, amelyben tiltsa be március 15-e megünneplését. Mivel a javaslat a Nemzeti Megmentési Front padsoraiban is némi egyetértéssel találkozott,

Dan Marțian, a Ház elnöke összehívta a frakcióvezetőket, hogy előzőleg ott szülessen döntés. Ez rendszerint azt jelentette: a Front vezetősége, tulajdonképpen Ion Iliescu – akivel a házelnök mindenben konzultált – nem támogatója, még pontosabban, nem egészen híve a kezdeményezésnek. Tudja, hogy ilyenolyan meggondolásból, az ügy nem olyan egyszerű, mint egyeseknek tűnik. Nos, ez igen komoly kérdés volt. A vita Gavra, egységpárti társa, Mircea Crețu kolozsvári egyetemi tanár, valamint köztem folyt. A többi líder inkább hallgatott. Volt, akinek a tekintetében, reagálásában támogatást véltem felfedezni. Így viselkedett például az őserdélyi, az angol demokrácián nevelkedett Ion Rațiu. Másokon, teszem azt, Victor Surdun, az Agrárpárt elnökén, látszott, nem érdekli különösebben a téma. A hórihorgas, nagytekintélyű Dan Amedeo Lăzărescu, akinek már az apja, nagypája is vezető liberális volt, és többszörösen elismerőleg szólt Andrássy Gyuláról, a monarchia külügyminiszteréről, figyelmesen követte a vitát. Megerősítette, valóban van úgy, hogy egy történelmi esemény kilép az állami, de még a hivatalosan nemzetinek besorolt ünnepek közül is, csakugyan magának a nemzetnek, az azt alkotó polgároknak lesz különkülön, bensőségesen és akár rejtetten is, szent ünnepe. Végül már csak arról szólt a vita – látva a jelenlevők hangulatát, Gavráék is lennebb hagyták –, hogy loboghat-e vagy sem magyar zászló. No, jó, ám legyen, de nem sok, és semmi esetre sem középületeken.

A PUNR-es parlamenti indítvány elesett, nem is került a plénum elé. A következő években is elhangzottak ugyan tiltakozások, volt hazafiúi morgás is, de korántsem a régi heveséssel. Igaz, a médiumok is, a komolyabbak, számottevőbbek, elcsendesedtek. Beszámoltak az ünnepi eseményekről – sohasem feledve rosszállólag megemlíteni a magyar zászlókat –, de többnyire nem fűztek hozzá kommentárt.

A szélsőséges nacionalista pártok kiadásában megjelenő vagy az azokhoz közelálló lapok mondták továbbra is a magukét az idegen ország szimbólumairól, a honvédsereg által kivégzett 40 ezer románról és 230 felperzselt faluról. Évről évre, újra meg újra, vajmi keveset változtatva az előző esztendei szövegen. És, természetesen, sohasem maradt el a rögeszmés Funar jóslata az autonómia küszöbönálló kikiáltásáról, Románia felosztásáról.

Itt megállunk. Az eddigi elmondottakhoz utóirat kívánkozunk.

A március idusának 150. évfordulóját közvetlenül megelőző, 1997-es ünnepség emlékezetes pillanata volt Victor Ciorbea miniszterelnök üzenete a romániai magyarokhoz. Miniszter, prefektus, megyei tanácselnök, polgármester, parlamenti tag állt ünneplő emberek ezrei elé, hogy román és magyar nyelven felolvassa a levelet. Az emberek megértették: rendkívüli fejlemény részesei. Amióta magyarok hol félig-meddig hivatalosan, hol szigorú tiltás dacára, hol a megtűrt-ség nyomasztó érzésével, március 15-ére emlékeznek Romániában, ez volt az első eset, amikor állami méltóság elismeréssel, jó szóval illette az ünnepet. S az ünneplők a gesztus jelentőségéhez illő komolysággal, hosszan tartó tapssal honorálták az üzenetet.

S mivel rég vártam rá, mivel a legmegveszekedettebb időben is hittem, hogy egyszer elhangzik, személyes örömöm kifejezéséként is könyvem lapjaira másolom:

„Úgy illik, hogy nemzedékek múltán is emlékezzünk, és örüljünk mindazoknak a pillanatoknak, amelyek az idők során fordulópontot jelentettek az európai népek történetében. Az 1848-as esztendő is ezek közé tartozik.

Magyar testvéreink számára március 15-e a szabadságot, a bátor kiállást, a haladást jelképezi, Kossuth Lajos nevét pedig ugyanolyan tisztelet övezi körükben, mint amilyennel mi, románok emlékezzünk Avram Iancura. A román állampolgárok

nagy családjának tagjaiként természetes, hogy tiszteletben tart-suk és örömmel köszöntsük egymás ünnepeit.

Ugyanakkor nem felejtethetjük el a történelem keserű leckéit, de mint egy olyan család tagjai, akik sok száz éves együttélés tapasztalatán osztoznak, a jelenre és még inkább a jövőre tekintve, le kell vonnunk a megfelelő tanulságokat. Valamennyi-ünknek meg kell értenünk, hogy az idő nem vár, különösen most, az ezredfordulón, és csakis tőlünk függ, hogy ez a két nemzet együtt lépjen, késlekedés és megtorpanások nélkül, az Európa felé vezető útra.

Románia állampolgárai bebizonyították: képesek felismerni közös érdekeiket, képesek együtt élni és együtt alkotni. Az RMDSZ Együtt sikerülni fog című programját a Demokratikus Konvenció és a Szociáldemokrata Unió programja mellé helyez-tük, amikor megalkottuk azt a közös kormányprogramot, amely előírja az elmúlt évtizedekben felgyűlt egyenlőtlenségek felszá-molását, valamint az utóbbi években elfogadott törvények nyomán kialakult, a nemzeti kisebbségekre hátrányos helyzet orvos-lását, elsősorban az oktatásban és az anyanyelv közéleti haszná-latának területén. Létrehoztuk a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hi-vatalt, amelynek élén, a kormány tagjaként, egy miniszter áll, ez a maga nemében egyedülálló Közép-Európában.

Romániában az állampolgárok közös akarata révén vala-mennyiünk számára megteremtődtek nemzetiségi és vallási különbség nélkül a békés együttélés keretei, annak feltétele, hogy országunk minden állampolgárának hazája lehessen.

Kedves magyar polgártársak, örömteli március 15-ét kíván-ok.”

Megnyugtató volt ezt olvasni, hallani. Az üzenet fogadása román részről azonban távolról sem volt olyan egyértelműen pozitív. Újólág bizonyította: nyitányról, kétségkívül bátor kezdeti lépésről beszélhetünk csupán, amelyet követhetnek

más, hasonló tettek, de nem kizárt, a közegellenállás, a szűk pártérdek – s tegyem hozzá, a mi rossz politizálásunk – következményeként a stagnálás, netán éppenséggel visszalépés sem. Figyelmeztető jel volt egyes román médiumok reagálása. Nem voltak elragadtatva a miniszterelnöktől, ami, engem legalábbis, nem lepett meg. Az ilyen rendhagyó, a bevett szokást, a megcsontosodott hagyományt, a régidőtől kialakított ellenségképet cáfoló magatartást nem könnyű elfogadni, annak érdemét nehéz felismerni. Különösen meggondolkoztattott a toleranciáját fennen hirdető Temesvár sajtójának állásfoglalása. Hogy a *Vatra Românească* tiszteletbeli elnökének, az egykori vasgárdistának, I. C. Drăgannak a tulajdonát képező *Renașterea Bănățeană* miként vélekedett, nem különösebben érdekes, ultranacionalizmusa közismert volt. Hanem: a másik, racionálisabbnak tűnő újság, a *Realitatea* is kitett magáért, ilyen címet adott adott beszámolójának: *În calitatea de ministerele, Ciorbea urează örömteli március 15-ét*. A bomba meglepetést azonban a magát a „temesvári szellem” éltetőjének, a forradalmi örökség sáfárjának tartó *Timișoara* című lap okozta azzal, hogy ez alkalommal, pont ekkor, megszólaltatta a szokásos magyargyűlölő dörgedelmeit ismételtető Gheorghe Funart.

Vigasztalódjunk, mondom magamban, ettől még a Ciorbea-üzenet megmarad példa nélküli dokumentumnak, és a mi 1997 március idusán érzett elégtételünk – legyen ez replika a gunyoros újságcíme – nem szenved csorbát.

* * *

Az év eleje talán legfontosabb ténye az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) újjászületése volt. Csak sajnálni lehet, hogy az egyidejűleg futó történések, elsősorban az

Egerben lezajlott tanácskozás, melyről mindjárt bővebben szö-
lok, és a májusra tervezett, vásárhelyi RMDSZ-kongresszus
előkészületei háttérbe szorították az eseményt. Mondom, kár,
már csak azért is, mert az egi összejövetelről, ha még emlék-
szik is rá valaki, csak mint politikai fórumra gondol, míg az
EMKE nemzeti közösségünk egyik legéletképesebb civil szer-
vezetének bizonyult.

Ha már szóba hoztam, hadd térjek ki először az egi találko-
zóra, amely heteken át a román sajtó érdeklődésének homlok-
terében állott, kivált a Gelu Voican Voiculescu által, titokzatos
úton megszerzett videofelvétel közreadása után. Az ügy par-
lamenti vitát, interpellációt váltott ki, izgalomban tartotta a
közvéleményt. Az *Erdély múltja és jövője* témával, nemzetközi
részvétel mellett megtartott tanácskozásra 1991. április 13-án és
14-én került sor, a Magyarországi Erdélyi Szövetség rendezé-
sében. A hozzám eljutott információk szerint, hangzottak el his-
tóriával kapcsolatos tudósi felszólalások is, de — meglehet, a
szervezők eredeti szándékával is ellentétben — az eszmecsere,
a kiadott zárónyilatkozat szerint is, merőben politikai gyűléssé
alakult. Nem térek ki némelyik résztvevő — egy nyugaton élő
történész nevét emlegették a leggyakrabban — a fasiszta uszítás
minden ismérvét kimerítő, románellenes állásfoglalására. A za-
varos, érzelmileg túlfűtött szónoklatokra sem érdemes szót
vesztegetni. Ami a nyilatkozatot illeti, elég annyit megjegyezni,
hogy a meghívottként jelenlevő Tökés László elzárkózott az
aláírásától. Különös dolog, a nyilatkozaton nem látom a rende-
ző szervezet szignóját. A következők jegyzik: az Erdélyi Világ-
szövetség nevében: dr. Kontur Bertalan; a Nemzetközi Erdélyi
Bizottság nevében: dr. Eva Maria Barki; a Sebestyén Teleki Ist-
ván Kisebbségvédő Társaság (Zürich) nevében: Komlósi József.

Vitathatatlan, a felszólalók és a záródokumentum felhívták a
figyelmet az erdélyi magyarság megoldatlan kérdéseire, a

nemzetállami kormányzat antidemokratikus, a kisebbségi jogokat ha nem is minden esetben magtagadó, de azokat – ahol csak lehet – korlátozó, semmibevevő gyakorlatára. Sok újat nem mondtak e jogos vádak. Az RMDSZ, ahol csak tehette – és ekkorra már nemzetközi kapcsolatai is kezdtek kiépülni – megfogalmazta, nyilvánosságra hozta őket. Közzétette, nemcsak a hazai, de a nemzetközi nyilvánosság előtt is, nem csupán a sérelmeit, de az orvoslást célzó, programszerű ajánlatait is. Igen, ajánlatait, az erdélyi hagyományokra, az európai demokratikus joggyakorlatra, az ENSZ és a kontinens nemzetközi szervezeteinek határozataira hivatkozó elvárásait, ellentétben az „Erdély-mentő”, jobbára emigráns szervezeteknek a lényegében egyetlen jogra, a dicső múltra, a történelmi jussra utaló, kategorikus követeléseivel. Az ezeknek mintegy erkölcsi legitimálást nyújtó igazolással, „*az Erdélyben élő, jelenleg több, mint 2,5 millió magyar*” katasztrofális történelmi helyzetéről. A romániai magyarság és, természetesen, az RMDSZ ezerszer meggyőződhetett már eddig is, hogy maga a léte, a nemzetállam testébe beékelte történelmi evidenciája, a megmaradáshoz való természetes ragaszkodása is ellenérzést szül a többségi nemzet számottevő részében, a hagyományosan politizáló elitben. Hát még a most emlegetett magyar, úgyszintén tradicionális érvelési módor! Elkerülhetetlen volt tehát, hogy az egri összejövétel a román szélsőségesek, magyargyűlölő nacionalisták malmára hajtsa a vizet. Az amúgy is nagyon lassú demokratikus kibontakozás, az európaiasodás nyomán megszülető nemzetiségi *modus vivendi* előtt is nehezítse az utat. Az erőszak, még ha csak verbális is az, nem alkalmas a kisebbségi ellentétek feloldására, a bizalom erősödésének már startból akadálya. Beszélhetünk arról, hogy a nyugati magyar szervezetek, különösen az erdélyi, még inkább a székely radikálisok kiviszik gondjainkat a nagyvilágba, lobbyznak ügyünk mellett. Nemhogy bírálat, de

őszinte hála illeti meg őket. Elfogadom. Így is történt, amíg a romániai magyarság a totális elnémitás állapotában szenvedett, míg a belső és külső érdekképviseletnek pusztán a gondolatáért is súlyos börtönbüntetés járt. 1989 után, fokozatosan, változott a helyzet. Az egri tanácskozás – az azóta eltelt esztendőket sugallják – az utolsó ilyen nagyszabású felvonulás, korszak lezáró rendezvény volt. Mint említettem, nem sok hasznot hozott, viszont ittuk a levét hónapokig. Az RMDSZ bővített elnökségi gyűléséről – fő témája a küszöbön álló kongresszus volt – kiadott közlemény ezzel a passzussal zárul:

„A jelenlegi politikai helyzet elemzése során az Elnökség sajnálattal állapította meg, hogy a hazai tömegtájékoztatás jelentős része – a televíziót is beleértve – az RMDSZ-t elmarasztaló és sértő állításokat terjeszt egy, Eger városában tartott tanácskozás kapcsán. Az Elnökség úgy vélekedik, hogy a világ bármely részén, bármely tanácskozásnak joga van bármilyen kérdésben állást foglalni. Éppen ezért úgy érezzük, hogy a megindult, érzelemmentes párbeszéd folyamatát akadályozhatja egy olyan sajtókampány, amely az Egerben elhangzott nyilatkozatot úgy állítja be, mintha az RMDSZ nézeteit tükrözné, holott szövetségünk hivatalosan nem vett részt az említett rendezvényen. Mint ismeretes, az RMDSZ azon tisztségviselői, akik magánszemélyként jelen voltak a tanácskozáson, nem írták alá a szóban forgó nyilatkozatot. Külön említést érdemel Tőkés László püspöknek az egri tanácskozással kapcsolatban a Rompresnek átadott nyilatkozata, Szövetségünk egyik alelnökének, Bodó Barnának a Romániai Magyar Szóban megjelent cikke, továbbá az RMDSZ parlamenti képviselőinek a televízió által is közvetített állásfoglalása.

Ezúttal is kijelentjük: változatlanul a nyílt és őszinte véleménycsere hívei vagyunk, minden kapcsolatunkban ezt szorgalmazzuk, s újfent figyelmeztetünk arra, hogy az RMDSZ-nek

mint szervezetnek a véleményét, álláspontját, nézeteit illetően csak a saját közleményei mérvadóak.”

Utólag elhangzott olyan vélemény is, hogy az elnökség – jómagam is, a parlamenti támadásra adott válaszómban – nem állt ki a kellő határozottsággal Tökés László mellett. Nem hinném. Persze, minden relatív, a püspök úr feltétlen hívei vélekedhettek így, de hol volt az elnökségi állásfoglalás és az én arra épülő felszólalásom, mondjuk, Cs. Gyimesi Éva szókimondó, a kérdést új megvilágításba helyező nyílt levelétől! (*Romániai Magyar Szó*, 1991. május 3.) A szerző utólagos engedélyével – nem hiszem, hogy véleménye azóta változott volna, mint ahogy a címzett is maradt, mint volt – felidézem a szöveget.

„Nagytiszteletű Püspök Úr!

Nagyon meglepett az egri tanácskozáson elhangzott előadás, melyben a romániai magyarság helyzetét végletesen tragikusnak tüntette fel. Ez nem azt jelenti, hogy kisebbségi helyzetünket jómagam rendezettnak látom, hiszen van elég okunk aggodalomra is. De »végveszélyt«, s mi több, »mohácsi véaszt« emlegetni indokolatlan, s ha a Püspök úr tekintélyét is beleszámítjuk, felér a pánikkeltéssel. Igaz, hogy még mindig nem élünk jogállamban, s nem történt meg a radikális rendszerváltás, de a kisebbségi társadalomban soha nem tapasztalt pezsgésnek vagyunk tanúi, s már csak ezért is árnyaltabb és pozitívabb a kép: földet igénylő gazdák, magánvállalkozók, megsokasodott magyar osztályok tanulói, saját nyomdák és lapkiadók, szaporodó intézmények – a társadalmi tények egész sokasága cáfolja ezt a túlzottan drámai beállítást.

Tudom, a közönség, akikhez szólt, talán ezt várta, hisz az emigráns Erdély-mentők egy részének önértetét csak növeli, ha van elég oka siratni és menteni az ittmaradókat. De a tömegkommunikáció révén a nagy nyilvánosság itt is tudomást szer-

zett a szövegről, a Politikus és a Püspök helyzetünkre vonatkozó értékeléséről. A tekintély súlya nagy: ha Tőkés László állít valamit, az bizonyára úgy is van, gondolja az olvasó vagy rádióhallgató, és szorongva kuporgatott maradék reményét is elveszti, nem tud már bízni abban, hogy az idei aszály és gazdasági káosz után jövőre azért mégis másként lesz, s talán a nemzetközi helyzet alakulása vagy az RMDSZ politikájának kongresszus utáni változása is hozhat kézzelfogható eredményeket. Persze, a politikusnak is vannak, lehetnek rosszabb pillanatai, amikor sötétebben látja a valóságot, mint amilyen.

De, Püspök úr, Ön mindeddig a kishitűséget legyőző belső szilárdsággal bizonyította: sohasem »végveszély« van, hanem elbátortalanodott, tehetetlen, Istentől elrugaszkodott emberek, akik a hittel együtt hajlamosak elveszíteni a cselekvő életerőt. Pásztori minőségében sohasem láttam talajt vesztettnek, reménytelennek. Egri előadásán – merem remélni – az ember beszélt, s nem az, aki igazi hivatását és egész életpéldáját tekintve: Igehirdető. Erre a hivatásra kérem továbbra is Isten áldását, a kitartáshoz szükséges erőt. Tisztelettel és a hajdani bajtársi szeretettel.

Kolozsvár, 1991. április 28.

Cs. Gyimesi Éva

Bizony, véreim... S akkor most utalok a vajdasági Végel László Pannon diáriumából nemrég olvasott részletre. Az oly gyakori kisebbségmentő összejövetelekről így vélekedik: „Az értelmiségiek egész Közép-Európában borzalmasan sokat szenvednek, annál mohóbban, minél jobban elszigetelődnek a szenvedés alanyaitól, s ezek a megbeszélések erre a legolcsóbb esélyek.” Ami következik, bevallom, mellbevágott megállapításával: „Siránkozzunk a kisebbségi létről, mondják rendszerint ezeken a megbeszéléseken. Aztán következnek a létre vonatkozó sejtelmes utalások. Lírai lendülettel – tradicionális vagy mo-

der n hangnembn, kinek mihez van kedve, az alapvető, az általános egyetértés a fontos. Ez a szemérmetlen kitarulkozás elijeszt: ez nem lét, hanem közönséges nyavalygás.” Fel lehet háborodni, vissza is lehet utasítani ezt a látásmódot. Én sem jókedvemben jegyeztem meg magamnak. Az írónak a jelenséget belülről láttató aggálya és a feltétlen őszinteség felől azonban nincs okunk kételkedni. Éppen azért ne álljunk meg a sokkhatásnál, gondoljunk bele értelmesen abba, amire Végel László figyelmeztet.

Hanem elég volt ebből, térjünk vissza az EMKE újjáalakításának emlékezetes pillanatahoz.

Az igény jelentkezett, úgyszólván a december utáni első napoktól, elsősorban Kolozsváron, de másutt is, ahol az EMKE-tradíciót megőrizték. A célkitűzés benne foglaltatott az RMDSZ Marosvásárhelyen elfogadott, első szándéknyilatkozatában, érthető, hogy az egyesület feltámasztását kimondó közgyűlés összehívását is a szövetség kezdeményezte.

Az alapos előkészületért kolozsvári barátainkat, Dávid Gyulát, Herédi Gusztávot, Kötő Józsefet, Pillich Lászlót, a zavartalan lefolyásért a Brassó megyei szervezetet illesse ma is köszönet. Mindjárt az általam és Béres András országos alelnök által aláírt körlevél, annak első mondatai jelezték, hogy régi hagyomány felébresztése, 106 éves örökség újbóli birtokbavétele a cél. Annak az akaratnak a kinyilvánítása, hogy az új EMKE – Kós Károly századeleji intelmét is figyelembe véve – legyen a közművelődési jelenlétét igénylő, népjóléti erőfeszítéseinek szükségét érző, minél szélesebb társadalmi rétegek nyitott, demokratikus intézménye. Olvassa az ember az EMKE 1995-ben, a 100. évforduló alkalmával kiadott monográfiáját, és ámultan, az is meglehet, hitetlenkedve veszi tudomásul, mi minden történt az intézményalapítás, az igényesség, a folyamatosság tekintetében. Számadatok sokaságával, egyesületek, ala-

pítványok sorával, a közművelődésben kiemelkedő szerepet betöltő, dicséretben részesült, EMKE-díjjal kitüntetett szakemberek egész plejádjával ismerkedünk meg.

A brassói, 200 küldötből álló közgyűlés megvitatta és elfogadta az alapszabályokat és a *Művelődési életünk célkitűzései az RMDSZ programjának megvalósításáért* címet viselő tervzetet, azt is mondhatnánk, a romániai magyar közművelődés átfogó chartáját. Ezzel kapcsolatban megkockáztatok egy észrevételt. Mondottam – és évfordulós összefoglalójában Dávid Gyula is hangsúlyozza –, az EMKE 1991-es újjáalakítását a Romániai Magyar Demokrata Szövetség kezdeményezte. Egészen természetes volt tehát, hogy az induló régi-új intézmény az RMDSZ programjában lássa tevékenységének alapját, és szorosan együttműködjön a szövetséggel. Ez így volt és így van rendjén. A kérdés csak az, hogy ma, hat esztendővel az indulás után, az eredmények – és a kevésbé emlegetett kudarcok – ismeretében, számottevő tapasztalattal felvértezve, bizalmát, támogatását élvezve seregnyi érdemes vezetőnek, aktív egyesületi tagnak és támogatónak, nem kellene-e az EMKE-nek nagyobb önállóságra törekednie? Indokolt-e továbbra is, hogy az RMDSZ Ügyvezető Elnökségének oktatási, művelődés- és vallásügyi kérdésekkel megbízott alelnöke egyszemélyben az EMKE ügyvezető alelnöke is legyen? Ez nem tekinthető, szerintem, szokványos funkcióhalmozási problémának, nem nevezhető könnyedén „káderhiány”-ból adódó jelenségnek sem. Mögötte, én legalábbis, mélyebb, az RMDSZ mostani struktúrájából és működési elveiből levezethető tendenciát látok. Azt a centralizációs törekvést, amelyre Markó Béla is utalt egy 1994 novemberében tartott előadásában. Ő akkor az autonómia, önkormányzatiság kiépítésével igazolta a tendenciát, amelyet nem tartott állandó állapotnak. Nem zárta ki, hogy az RMDSZ, kényszerűségből központosító intézményeit – az Ügyvezető

Elnökség Főosztályait említette – „*lehet, hogy később részben le kíván bontani egy más szemlélet érvényesítéseként.*” Nem rám tartozik annak a megítélése, hogy eljött-e, vagy mikor jön el ez a pillanat. Ám afelől biztos vagyok: a kilátásba helyezett szemléletváltás nem késhet sokáig. A nem eléggé tisztázott, végső fokon az EMKE autonóm státusát, az RMDSZ-en belüli partneri szerepét is homályba vonó helyzeten talán azért is jó lenne változtatni, mert jómagam is tapasztaltam: az EMKE olykor csak névleg egyik-másik rendezvény gazdája. Az igazi szervező – mindenki tudja – az RMDSZ. És ennek a visszájával is volt alkalmam találkozni – a Szilágyságban például –, amikor az EMKE a gyámságot, vagy, mondjuk úgy, a túlzott befolyást elkerülendő, ódzkodott a természetes és kívánatos együttműködéstől is az RMDSZ-szel.

...Sok biztató élménnyel, gondolattal gazdagodva távoztam Brassóból. Külön nyereségem volt ezúttal is, hogy találkoztam számos olyan pedagógussal, lelkésszel, könyvtárossal, karvezetővel, népfőiskolai előadóval, helytörténésszel, akit, ha addig személyesen nem is ismertem, nagyra becsültem éveken, évtizedeken át szerényen, önzetlenül folytatott közművelődési tevékenységéért. Örömmel töltött el az is, hogy lám, gyülekeznek, rajba verődnek, nagy, közös akarással jelentkeznek a veteránok mellett az új „*munkások a rájuk váró munkához*”, ahogy Dávid Gyula, a fáradhatatlan EMKE-elnök oly találóan mondta.

LIBIKÓKA

Magyarázzam meg előbb a címet. A hatvanas évek végén kivételes sikernek örvendett a bukaresti Kis Színház *Doi pe un balansoar* című előadása. Magyarra fordítva nem szólt sehogy, az eredeti angol címet pedig nem ismertük. Maradt a találgatás. Már-már társasjátékszámba ment a címkeresés, a legtöbb ötlet a *hintából* inspirálódott, igaz, valakinek eszébe jutott a *lipinka* is, de azzal, hogy kevésbé ismert tájszó, gyorsan elvetetett. Aztán jött a darab pesti bemutatója, s vele együtt a mi dilemmánk megoldása is. Libikóka! Erdélyi fülnek kissé idegenül hangzik ugyan, de erről van szó. Közepén alátámasztott, hosszú, keskeny deszkáról, amelynek a két végére ülnek, és egymást váltakozva hol a levegőbe emelik, hol visszaeresztik a földre, mint azt az értelmező szótár szépen megmagyarázza. Vagyis a mi *hintánk*, netán *hinta-palintánk*, de kifejezőbb, hangulatosabb formában.

Örület egy nem mindennapi, közéleti esemény felidézésének ilyen kihívó vagy, még annál is rosszabb, már-már triviális címet adni. Ám, Isten a tanúm, ez jut eszembe, erre gondolok, illetlen derűvel, évek óta, amikor az RMDSZ marosvásárhelyi kongresszusán történtek elevenednek föl előttem. Beszédesen érzékelteti a mindenben tapasztalható kettősséget és a hullámzást: le-fel, fel-le, a helyzet és különösen a kedély lipinkázó deszkáján.

A II. kongresszus összehívásának a gondolata felmerült már 1990 őszén, tehát alig öt hónappal a váradi kongresszus után. A szeptember 10-i elnökségi gyűlésen érződött: növekvő ellentétek feszítik belülről a szervezetet. A leggyakrabban előjövő problémák: a fel nem ismert lehetőségek (*Kántor Lajos*); nagyobb igényekkel és pregnansabb erővel jelentkező politizálást!

(*Markó Béla*), a szövetségi tisztségviseléség és a parlamenti tagság közötti összeférhetetlenség kimondása (*Pillich László, Káli Király István*); a folyamatos egyeztetés szüksége a társ-szervezetekkel, a különböző irányzatok és, nem utolsó sorban, a két parlamenti csoport között (*Kolumbán Gábor, Zonda Attila*), végül a kongresszus mielőbbi összehívása (*Bodó Barna*). Ezek és az ezekhez hasonló kérdések megjelennek, egyre gyakrabban és egyre kategorikusabban a területi és helyi szervezetek testületeiben és a sajtóban is. Érdemben először a kongresszus összehívásával a Szatmárnémetiben ülésező Országos Választmány foglalkozott, 1991. március 1-2-án. Itt dőlt el, hogy az RMDSZ II. kongresszusára május folyamán kerül sor, Marosvásárhelyen. Az elnöki és a főtitkári beszámoló elhangzása után negyven hozzászóló tért ki a legégetőbb gondokra. Mint az ülésről kiadott közleményben olvassuk, megvitatták: „*a földtörvény alkalmazásával kapcsolatos gyakorlati kérdéseket, a romániai magyarság gazdasági megerősödésének lehetséges útjait, a parlamenti csoport stratégiáját az alkotmánytézisek vitájában, különös tekintettel a kisebbségi érdekeket közvetlenül érintőkre (kisebbségek kollektív jogai, anyanyelvhasználat, anyanyelvi oktatás, az etnikai alapon álló szervezkedés joga stb.), a Román Televízió magyar nyelvű adásának önkényes és indokolatlan csökkentése elleni lépéseket, az RMDSZ politikai alternatíváit és stratégiáját a jelenlegi helyzetben: a kormánypárthoz, illetve az ellenzéki pártokhoz való viszonyulását, egy esetleg megalakuló egységkormányban való*

részvételét vagy távolmaradását: a Szövetség tevékenységének jobb megszervezésével összefüggő javaslatokat.”

Mint látjuk, ezúttal is sok volt az „örökzöld”, azelőtt is, később is vissza-visszatérő téma. Ami a hatalom által felröppenített nemzeti egységkormány gondolatát illeti, beszéltünk róla, de csak amúgy félszájjal. A vak is látta, hogy a terv teljességgel kivihetetlen. Május végén az MTI bukaresti tudósítója jelenti: *„Nem közeledtek az álláspontok egy esetleges nemzeti egységkormány megalakításáról a Nemzeti Megmentési Front és az ötpárti Konvenció a Demokrácia Megteremtéséért e heti – elnökhelyettesi szintű – tárgyalási fordulóján sem. A kormányzó Front változatlanul elfogadhatatlannak tartja a Nemzeti Liberális Párt, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt, a Román Ökológista Párt és a Román Szociáldemokrata Párt feltételeit. A politikai egyeztetés céljából létrehozott konvenció a miniszteri posztok 50 százalékára tart igényt, s álláspontja szerint a miniszterelnök független személy legyen.*

A kormánypárt viszont ragaszkodik ahhoz, hogy a miniszterelnöki bársonyszéket a tavalyi választásokat megnyerő Front vezetője, vagyis Petre Roman tartsa meg, a miniszteri tárcáknak pedig csak a 40 százalékát hajlandó átengedni, de azt sem a konvenció tagjainak, hanem az egész ellenzéknek.”

A szatmári gyűléssel kapcsolatban említést kell tennem még arról, hogy március 2-án délután a választmányi tagok egy része autóbuszra ült és, határátlépési bonyodalmaktól sem mentesen, átrándultunk Ungvárra, ahová a Kárpátaljai Magyar Művelődési Szövetség fórumot hirdetett meg. Ekkor ismerkedtem meg Fodó Sándorral és a többi ottani politikussal meg közéleti emberrel, beszélgettem el a Pestről érkezett Kincses Előddel. Felszólalásomban ismertettem az RMDSZ helyzetét, a szövetségi és parlamenti munka aktuális kérdéseit, nem egyszer nehezen megvála-

szolható dilemmáit. Beszéltem, természetesen, a küszöbön álló kongresszusról is. Másnap délelőtt ökumenikus istentiszteleten vettünk részt, az ungvári stadionban meghallgattuk tiszteletbeli elnökünk, Tőkés László igehirdetését.

Szatmári emlékeim közül idekérezkedik még egy epizód. Egy kedves jelenet, amelyik, az én szememben legalábbis, újólágy bizonyította a művészet – ebben az esetben az irodalom – lélekmentő, feszültségoldó hatását. Az RMDSZ-morbus, a többszólamúság ürügyén jelentkező csoport- és egyéni összetűzés – bár, meg kell adni, dicséretes szordínóval jelen volt ezúttal is. Még az ebédnél is többnyire választott táborok szerint ültek a tisztelt választmányi tagok. És itt történt valami, amit sosem fogok elfelejteni. Szót kért Szócs Géza, úgymond ellenlábасom, és pohárköszöntő helyett a következő, rögtönzött szöveget olvasta fel:

Életkép. A Demokratikus Mamutszervezet egy estéje

1. MAMUT: *Kedves Barátaim, rossz hírekkel kell szolgálnom. Éghajlatunk egyre hűl –, ha ez így megy tovább, ki fogunk pusztulni.*

2. MAMUT: *Tennünk kell valamit. Sürgősen.*

3. MAMUT: *Minek? Ha úgylis ki kell pusztulni, minek a továbbvergődés?*

4. MAMUT: *Ha összefogunk a barlangi medvékkel, talán át lehetne hibernálni.*

2. MAMUT: *Áttelelni? Meddig?*

1. MAMUT: *Hát ameddig fölmelegszi a klíma.*

101. MAMUT: *A barlangi medvékkel mi ne álljunk szóba. Mindenki tudja, hogy régi ellenségeink.*

80. MAMUT: *Ti nem fáztok?*

8. MAMUT: *Mintha hűvösebb volna ma este.*

4. MAMUT: *Akkor döntsük el: tárgyalunk a medvékkel vagy nem?*

3. MAMUT: Nekünk egy áttelelési stratégiára volna szükségünk.

1. MAMUT: Föl kell mérni a szóba jöhető barlangok számát, az áttelelni akaró mamutok számát, föl kell készíteni a medvékkel tárgyaló bizottságot...

3. MAMUT: Én nem akarok áttelelni. Miért nem vándorlunk le délnek?

5. MAMUT: Nem adnak vízumot. Azonfelül ott délen leborotválják az ember bundáját.

1. MAMUT: Az ember bundáját?

5. MAMUT: A mamutét.

2. MAMUT: Akkor csinálunk valamit vagy nem?

1. MAMUT: Ja vaslatot kérek. Ki tárgyaljon a medvékkel?

25. MAMUT: Mi nem tárgyalhatunk a medvékkel.

10. MAMUT: Né, jégcsap nőtt az agyadra.

2. MAMUT: Eltelt egy év és nem csináltatok semmit.

6. MAMUT: Figyelem! Én azt szeretném tudni...

14. MAMUT: Nincs elegendő információnk.

68. MAMUT: Hány tagja van a mamutszervezetnek?

4. MAMUT: Én ezt nem bírom tovább.

5. MAMUT: Mi tett az első mamut a jégkorszak megakadályozásáért?

9. MAMUT: Na, szavazzunk már.

30. MAMUT: Miről szavazzunk?

25. MAMUT: Hogy miért nem tett semmit az első mamut.

1. MAMUT: Hogy én nem tettem semmit?

13. MAMUT: Akkor eldőlt, hogy ki fog... hogy mit fog mondani...

50. MAMUT: Hurrá!

100. MAMUT: Hurrá! Le a mamutokkal!

20. MAMUT: Fázom.

7. MAMUT: Mi ennek a helynek a neve itt?

13. MAMUT: Ez itt Mohács.

Hatalmas derűtség fogadta a felolvasást, időnként a szerző is bele-belekuncogott produkciójába. Dehogy számított, ki radikális, ki mérsékelt, ki egyik-Géza, ki másik-Géza párti. Harányan neveltünk – önmagunkon. A szöveg rövidesen megjelent a *Csiki Lapokban*, aztán más kiadványokban; később, ha jól tudom, Szöcs Géza felvette kötetbe is.

A kolozsvári, április 6-án megtartott elnökségi ülésen részletesen kidolgoztuk a kongresszus szervezésével és lefolyásával kapcsolatos teendőket: az RMDSZ politikai és szervezési felépítésével; a megyei (területi) képviselettel; a bel- és külföldi meghívottakkal; az általános és pénzügyi beszámolókkal; a költségekkel és azok megyénkénti leosztásával összefüggő elvégeznivalókat, a felelős elnökségi tag megjelölésével. Hadd jegyezzem ide, hogy 12 egyházfő, 21 párt, civil szervezet és nemzetiségi szövetség, 23 szerkesztőség meghívását terveztük. A legtöbb delegátust, szám szerint 22-t, Kolozs megyéből vártuk, a legkisebb küldöttség, 1 taggal, a suceavai volt. Előzetes számítás szerint az összkiadás 1 300 000 lejre rúgott.

Megszóltak a sajtó-harsonák. Akár egy évvel azelőtt, a váradi számadás előtt, és a későbbi kongresszusokat megelőző időszakokhoz hasonlóan, napi- és heti, központi és megyei, nagy és kis példányszámú lapok hasábjain tették fel hozzáértők és örökös műkedvelésre ítélték, levélrovatok jóézésű szorgalmasai és elpusztíthatatlan grafománjai a Nagy Kérdést: MERRE, RMDSZ?

Erre a kérdésre kereste a választ az 1991. április 14-én, az Egyetemiek Házában megrendezett kolozsvári RMDSZ-fórum is. Nem volt sem szervezettség, sem színvonal tekintetében különösebben sikeres a délelőtt 10-től délután 4-ig tartó rendezvény, de a tagság hangulatát, gondolom, megbízhatóan jelezte. S még valamit. Azt a felismerésemet, hogy ezek az

emberek – többségük az idősebb korosztályhoz tartozott információ és kellő politikai műveltség hiányában, azt ismétlik meg, jól-rosszul azt variálják, amit az előző napi újságban olvastak. Itt jöttem rá újfent, hogy kialakulóban van – s e téren nincs lényeges különbség falu és város között – egyfajta csórlátási technika és gondolatiságában eléggé szegényes, ám szenvedély dolgában annál hevesebb beszédmód.

Hajlamos voltam jelentőséget tulajdonítani egy, a vita végén hozzám eljuttatott feljegyzésnek. A politikában – stílusa szerint – jártas szerző közli, hogy lemondott otthon elkészített szövege felolvasásáról. Zavarta a kialakuló atmoszféra, a legtöbb felszólalás agresszív hangja. Cédulájához csatolta tervezett mondanóját. Ahogy este, már a szállodában, elolvastam, megértettem aggályát.

„Bízunk a saját erőnkben – ez jó és szükséges.

Számítunk a világ közvéleményének a támogatására – erre szükségünk is van.

De nem érezzük át eléggé azt, hogy a sorsunk végső fokon a román nép magatartásától függ. A nemrég közölt IRSOP közvéleménykutatás a szélsőséges nacionalista erők jelentős előretörését mutatja. Még ha nem is egészen hitelesek ezek az adatok, ezt támasztja alá a mindennapi tapasztalatunk: az ellenünk uszító szennylapokat veszik, olvassák. Erre utal az ellenzéki pártok, a demokratikus erők óvatossága is, amellyel a nemzetiségi kérdést kezelik: ha akarnak is, de nem mernek kiállni mellettünk, attól félve, hogy ezzel szavazatokat veszítenek.

De továbbmegyek: még ha kedvező alkotmányt és törvényt sikerülne is elfogadtatni, az életünk minősége attól függ, hogyan viszonyulnak hozzánk román munkatársaink, szomszédaink, a hivatalnokok, a bírák, az eladók, a postás és a sarki rendőr. A román nép felvilágosítása és megnyerése nélkül nem tudjuk kivívni a tényleges jogegyenlőséget és esélyegyenlőséget.

Ez az, amit Barki Éva és a hozzá hasonlóan gondolkodók nem értenek.”

Igen, bölintottam magamban. Ezt a kis eszme-futtatást sokan nem vették volna szívesen a Diákház padsoraiban. Mindemellett felrótam RMDSZ-tagtársam hallgatását. Vagy volt már előzménye döntésének? Netán a megbélyegzéstől – „rossz magyar” – félt? Attól tartott, hogy véleményével egyedül marad, elszigetelődik? Nem tudhattam. Sokáig nem jött álom a szememre, azon gondolkoztam: mi volt itt a döntő, a szabadság nem-vállalása vagy a kollektivitás – olyan értelemben, ahogy Gyimesi Éva használja a szót – csendes, de annál kitartóbb pressziója?

Régi, a szövetség első napjaitól jelentkező és az utolsó hónapok gazdasági helyzetéből, társadalmi tapasztalatából eredő, a magyar nemzeti kisebbség fenyegetettségéből, rossz közérzetéből fakadó, az RMDSZ szervezeti működésének döccenőit és tájékoztatási kihagyásait jelző, úgyszólván általános hiányérzetből következett az a rendkívüli publicisztikai aktivitás, amelyre az előbb utaltam. Az elméleti beállítottságú vagy a cselekvést az ideológiai premisszákból szívesebben levezető RMDSZ-vezetők – elsősorban az egyetemiek és a doktrinaopción túllévő politikusok – a megoldatlan kérdéseket mint elsősorban elvi okokra visszavezethető valóságot érzékelték. Szilágyi N. Sándor és Cs. Gyimesi Éva tanulmányának is beillő elemzéseikben, illetve ajánlatukban a „párt-RMDSZ” és a „mozgalom-RMDSZ” közötti különbségből, az 1989-es induláskor megszabott és azóta minden alapidokumentumban szereplő, „közképviselési és érdekvédelmi” definícióból adódó ellentmondást próbálták feloldani. Külön-külön kellene megszervezni a „párt-RMDSZ”-t és a „mozgalom-RMDSZ”-t – vallotta Szilágyi N. Sándor, de ezt fejtegette, ideológusabb írásában, Cs. Gyimesi Éva. Szilágyi felvázolta a különálló, de

egymástól el nem szakadó két struktúra működési elvét: „*A párt-RMDSZ tevékenysége felülről lefelé igyekezne hatni, vagyis elsősorban az volna a dolga, hogy a kisebbségi (és nemcsak kisebbségi) problémák rendezése számára törvényes keretek megteremtését segítse elő, mind országos, mind helyi (önkormányzati) szinten. Ezzel szemben a mozgalom-RMDSZ lent szerveződne, horizontálisan, mindenütt a helyi problémák jellege szerint. Éppen ezért struktúrája is sokkal lazább volna, legfőbb feladata pedig – mint mozgalomnak – a romániai magyarság önszerveződésének ösztönzése, a legkülönbözőbb helyi kezdeményezések támogatása és sok minden egyéb, ami még a helyszínen felmerül.*”

Gyimesi Éva *Érdekcsoportok és ideológiák az RMDSZ-ben* című tanulmányában, miután kifejtette, hogy az egység kollektivistá, egyneműsítő szelleme helyett ki kell alakítani a platform-szabadságra épülő, a világosabb tagolódáson alapuló, konszenzusra törekvő politizálás szervezési kereteit, figyelmeztetett: „*A megegyezést viszont a gyakorlatban sokszor akadályozza, ha a különböző platformok képviselői az elvi eltéréseket személyi ellentétként vagy sérelemként fogják fel. Sajnos, erre hajlamosak vagyunk, hiszen a negyvenéves diktatúra nem egymás különbözőségei iránti figyelemre és tiszteletre, hanem egyetlen ideológiai uniformis elfogadására és kizárólagosságára szoktatott. Tudnunk kell: vannak ilyen beidegződéseink, melyek minden tudatos türelemre törekvés mögül minduntalan felszínre törhetnek.*”

S ezt a jelenséget felismerve, a liberális meggyőződéséből következő türelmesség jegyében, Cs. Gyimesi Éva, írása végén, egy nagy pedagógus mondását parafrázálva, mintegy jelszót is ajánlott: „*Egység a közös érdekekben, szabadság az eszmékben, szeretet mindenekben.*”

A vásárhelyi kongresszust megelőző, rendkívül aktív maga-

tartás érzékeltetésére meg kellene még említenem a Székelyföldi Politikai Egyeztető Csoportnak a programmal és az alapszabállyal kapcsolatos kiegészítéseit, vagy, például, Bodó Barna és Toró T. Tibor – az említett elméleti dolgozatokra reflektáló – röpiratát és módszertani ismertetőjét a polgári engedtlenség motivációról és szervezéséről. Nem most térek ki rájuk, mert beszámolómban a kongresszusi dokumentumok elfogadásáról alighanem újra szóba kerülnek.

A küszöbönálló esemény megmozgatta a statisztikusokat is. A szervező bizottság által kiküldött kérdőívre egymás után futottak be az adatok az RMDSZ megyei és területi szervezeteiről. Ezekből kiderült, hogy például a székházak száma: 103, a nyilvántartott taglétszám: 550 856, ebből 523 890 fizet tagdíjat.

Hadd tegyek említést még két, a vásárhelyi kongresszus előtörténetéhez tartozó körülményről. A história megisméltődött. Akárcsak az első kongresszus előtt – miért éppen Nagyvárad? –, a kérdés ezúttal így hangzott: miért éppen Marosvásárhely? Amott a határ közelsége, emitt az egy évvel előbb történtek nyugtalanították azokat, akik próbáltak lebeszélni döntésünkről. Nem olyan rögeszmésen, az való, de naponta jutottak el a bukaresti székházba az intő jelek hol a kormány, hol a cotroceni-i palota részéről. És – ez is emlékeztetett a váradi kongresszusra – nem sokkal II. országos összejövetelünk előtt, Ion Iliescu ellátogatott Marosvásárhelyre, találkozott – a mesterségesen kialakított szimmetria szellemében – az RMDSZ helyi vezetőivel és a Román Nemzeti Egységpárt képviselőivel. Megfontoltságra intett mindenkit. Utólag a kormánypárti sajtó úgy állította be a dolgot, mintha a kongresszus nyugodt lefolyása az ő érdeme volna. Ami már csak azért sincs így, mert az Egységpárt rendkívüli országos közgyűlése május 19-én, tehát öt nappal az esemény előtt, külön nyilatkozatot adott ki. Ebben elismétli ismert vádjait az RMDSZ ellen, és főlemlíti: olyan erdélyi városban ké-

szülnek kongresszust ülni a magyarok, „*ahol egy évvel ezelőtt mélyen megsértették a román nép méltóságát és nemzeti érzését.*” Befejezéseképpen a nyilatkozat burkolt fenyegetésnek is felfogható intést tartalmaz: „*Felhívjuk a kormány és az RMDSZ figyelmét, hogy ennek a politikai döntésnek minden esetleges következményéért őket illeti a felelősség.*” Bizonyára akarta volna a szarka, de nem bírta a farka. Változott azért egy s más – a január végi RMDSZ-fórum is bizonyította – a város életében.

Úgy látszott, minden világos és végleges. Szembesültünk azonban még egy, előre nem látott kérdéssel, előbukkant váratlanul egy újabb bökkenő. Hétfőn, május 18-án, telefax útján, Tőkés László Módosító javaslatot juttatott el a bukaresti székházba. A gépelt szöveg fölé, kézzel írott címzés szerint, a levél az RMDSZ Maros és Temes megyei szervezetének, az RMDSZ Elnökségéhez és Főtitkárságához, valamint az RMDSZ szenátusi és parlamenti csoportjának szólt. Így hangzott:

„*Az RMDSZ Választmányának f. év március 1-i, szatmári gyűlésén azt javasoltam, hogy Szövetségünk II. kongresszusát Temesváron rendezzük meg. Nyomós érvek hangzottak el másik két helyszín – Kolozsvár és Marosvásárhely – mellett. Végül is a gyűlés Marosvásárhely mellett döntött. Anélkül, hogy megkérdőjelezném a Marosvásárhely mellett szóló érveket és a város megszenvedett jogosultságát és elhivatottságát a kongresszus megrendezésére, továbbra is fenntartom a temesvári helyszínnel kapcsolatos, a választmányi gyűlésen kifejtett álláspontomat, és Marosvásárhely, illetve Temesvár – esetleges és szükséges – beleegyezésével, javaslom a kongresszus Temesváron történő megrendezését.*”

Indokaim a következők:

1.) *A haladó szellemű politikai köztudatban Temesvár neve egyértelműen a forradalmat, a demokratikus átalakulás folytonosságát jelképezi és az egyetlen jövősi társadalmi alternatívát*

jelenti; míg ezzel szemben Marosvásárhely akarva-akaratlanul a hazai politikai helyzet másik pólusává vált, és neve összefonódott a szélsőséges nacionalizmus, a diverzió, a nemzeti és társadalmi békétlenség, a diktatórikus visszarendeződés fogalmaival. Az RMDSZ-nek már csupán a következő kongresszusa helyszínének a pusztá megválasztásával is a temesvári országos alternatívára kellene »szavaznia«.

2.) Marosvásárhely neve – sajnálatosan – a partikulárisan magyar kisebbségi ügy leszűkült jelentését hordozza. Nekünk viszont országos összefüggésben kell gondolkoznunk, s erre sokkal inkább alkalmasok a temesvári távlatok.

3.) Marosvásárhelyen szinte elkerülhetetlenül a Vatra Românească szervezet antagonisztikus polarizmusába kényszerül az RMDSZ. Kifejezetten káros volna, ha újból alkalmat adnánk arra, hogy a román-magyar viszony képe ebben a leszűkítő kettősségben jelenüljön meg, azt a látszatot keltve, mintha kizárólag a két nép kölcsönös nacionalizmusáról volna szó.

4.) Marosvásárhelyen – legalábbis részben – ellenséges közegbe kerülne a kongresszus, és fennállna a konfliktusok, konfrontáció és provokáció veszélye, míg ezzel szemben igazából egyedül Temesváron számíthatunk a román ellenzék pozitív magatartására vagy éppen mellénk állására.

5.) Temesváron jelképesen is kinyilváníthatnánk, hogy az RMDSZ a romániai forradalom folytonosságának vonalán halad, és elhatárolja magát a legszélsőségesebb formában Marosvásárhelyen megnyilvánult nemzetgyűlölettől és sovíniszta politikától. Temesvár a megbékélés iránti határozott elkötelezetést jelképezné ebben az összefüggésben.

6.) A temesvári kongresszus nyílt állásfoglalást jelentene a demokrácia mellett, és támogatást nyújtana a nehéz helyzetben lévő román demokratikus ellenzéknek.

8.) 1947-ben (?) Temesváron volt a Magyar Népi Szövetség azon országos kongresszusa, amelyen döntő vereséget szenvedett a demokrácia, illetve a romániai magyar demokratikus politika, és eltávolították az egykori szövetség éléről Kurkó Gyárfást. A májusi kongresszus – jelképes – folytonosságot teremtene az egykori és mai magyar demokratikus törekvések között.

9.) Nem utolsó sorban a román politikai közvélemény is kedvezőbb képet alkothatna rólunk és törekvéseinkről, másfelől pedig az állami hatóságoknak és rendfenntartó erőknek is lényegesen kevesebb gondot okozna a kongresszus megrendezése.

A kongresszus temesvári megrendezése mellett szóló érveket még szaporíthatnám.

Kérem az RMDSZ Maros és Temes megyei szervezetét, az Elnökséget és Főtitkárságot, valamint a szenátusi és parlamenti csoportokat, hogy vitassák meg javaslatomat, és amennyiben indokoltnak tartják, tegyék meg a szükséges lépéseket a kongresszus helyszínének megváltoztatására.

Megjegyzés: Igen valószínű, hogy a Temes megyei RMDSZ-nek meghaladja az erejét egy kongresszus megrendezése. Ez azonban nem lehet döntő érv a javaslat elvetésére, ugyanis ez esetben a cél a döntő, melyhez meg lehet találni a megfelelő módokat, eszközöket és lehetőségeket. Nagyon üdvös volna például, ha Marosvásárhely és Temesvár együtt rendezné meg a kongresszust, s így érvényre jutnának a mindkét város mellett elhangzott elképzelések és szempontok.”

Bevallom, a levél nagyon meggondolkoztatott. A felhozott érvek, a hangnem kulturált nyugalma szinte lehetetlenné tette a javaslat elvetését. Ugyanakkor nem lehetett figyelmen kívül hagyni: a szatmárnémeti választmányi gyűlés hosszas, körültekintő vita után, nagy szótöbbséggel hozta meg döntését. Nem

egészen három hét múltával újabb gyűlést összehívni képtelenség volt, a levéllel felkeresett testületek pedig külön, de akár együttesen sem változtathatták meg a határozatot. Csodálkoztam tiszteletbeli elnökünk kezdeményezésén, hiszen ő mindezt éppen olyan jól tudta, mint én. Még ha nem is válik dicsőségemre, esztelen gyanakvásnak minősül, beismerem, itt merült fel bennem először – nem emlékszem, hogy hasonló eset előfordult volna vajon nem játszik-e közre a hiúság is? Nem arról van-e talán szó, hogy a püspök úr nem tud belenyugodni javaslata szatmári visszautasításába? Hiszen mindenki, aki felszólalt a vitában, kitért a Temesvár mellett szóló – a levélben is felsorolt – argumentumokra, magáévá tette azokat. Egyetlen kifogás merült fel: tekintettel a bányászati szervezet számbeli gyengeségére, a temesvári RMDSZ-vezetőség gondjaira – megfelelő székház hiánya, például –, meg tudják-e szervezni a váradi színvonalon, márpedig a nemesség kötelez, a kongresszust. A levél végén olvasható *Megjegyzés*ből látni, mindezzel Tökés László is tisztában van. A közös, Temesvár-Marosvásárhely rendezés ötlete, amennyire váratlan és izgalmas volt, éppen olyan kivihetetlennek látszott számomra. Egyvalami miatt nehezteltem magamban a tiszteletbeli elnökre: Marosvásárhely szellemi kisugárzásának a leszűkítése, a város veszélyeztettségének a túldimenzionálása miatt. A januári fórum, az én szememben, a város sokkal vonzóbb és megnyugtatóbb arcát mutatta.

A március 23-án, szombaton megtartott, kolozsvári elnökségi ülés érthetően magáévátette a választmány döntését. Marosvásárhely maradt a kongresszus színhelye.

Történt még valami, ami – a fővárosi sajtónak köszönhetően – újra felborzolta a kedélyeket. Május 21-én, kedden, a képviselőház megkezdte a háborús veteránok és rokkantak anyagi juttatásait szabályozó törvény vitáját. Csoportunk előző esti találkozásán megbeszéltük a követendő taktikát és, mint szoktuk, ki-

jelöltük az RMDSZ nevében felszólaló képviselőinket. Az előkészültre azért volt szükség, mert a törvénytervezet csak a román hadseregben szolgált, ott megsebesült vagy fogságba esett veteránok jogait ismerte el, miáltal kizárta az anyagi juttatásból nemcsak Románia azon magyar nemzetiségű állampolgárait, akik – a bécsi döntés következtében – a magyar hadsereg katonái voltak, de azokat az észak-erdélyi románokat is, akik frontszolgálatot teljesítettek vagy behívójuk munkaszolgálatra szolt. Parázs vita kerekedett a parlamentben, csoportunk álláspontját én ismertettem, aztán következtek – úgy emlékszem, Kerekes Károly terjesztette őket elő – a törvénymódosító javaslataink. Itt közbevetem, hogy Kerekes Károly azóta is a romániai magyar veteránok ügyének legkitartóbb felkarolója, és elkésérittett a minap közzétett nyilatkozata, amelyből megérttem: bár a törvény nem tesz különbséget a juttatásokra jogosult volt hadfiak között, a bürokrácia – vezető helyen a marosvásárhelyi törvényszék – még most, évek múltán is hátrányos helyzetbe hozza, bolondját járatja azzal a pár ezer, 70-80 éves magyar veteránnal, háborús rokkanttal, akikért többször kellett síkra szállniuk az RMDSZ szenátorainak és képviselőinek.

De térjünk vissza a kezdehez, a törvényvitához. Az újságkollékiók különösen a „Borbély-duó” szereplését őrizték meg. Borbély László kemény felszólalásában azt fejtette ki, hogy a törvény, jelenlegi formájában – nem is beszélve a vitában elhangzott kormánypárti beszédektől –, a kollektív bűnösség elvét sugalmazza, tulajdonképpen megbélyegzi a romániai magyarságot. Borbély Ernő pedig, idegileg labilisabb lévén, nem bírta a feszültséget és főleg a sok rosszindulatú többségi szöveget, szót kért és erős hangján beharsogta a mikrofonba: „Să vă fie rușine!” Lett is belőle ribillió. Csoportunk végül is tiltakozásképpen kivonult a gyűlésteremből. Idézek a másnap kiadott nyilatkozatból:

„Ragaszkodunk ahhoz, hogy minden háborús veterán, rokkant és hadiözvegy, nemzetiségre való tekintet nélkül, egyenjogú állampolgárként részesedjen a törvény által előírt juttatásokban. A képviselőház által meghozott módosító javaslat értelmében nyomatékosan kérjük a megnevezett minisztériumokat, hogy az előírt hat hónapon belül államközi egyezmények útján rendezzék ennek a jognak az érvényesítését.

Vádoljuk a Román Televíziót, amiért ebben az esetben is a közvéleményt egyoldalúan, a valóságot elferdítő módon tájékoztatta. Erre való tekintettel a közvélemény korrekt tájékoztatása érdekében szükségesnek tartjuk a törvény vitája ide vonatkozó gyorsírásos jegyzőkönyvének a közzétételét.”

– No tessék – háborgott a magyar, amikor ezek a hírek eljutottak hozzá –, hiábavaló itt minden. Nem így kell politizálni!

– Hát persze, ismét csak az udéméré – füstölgött a román, miután az esti híradó jól felpaprikázta –, nem elég ezeknek semmi, mindig csak pofáznak ott, a parlamentben, folyton követelőznek. Ideje lenne leültetni őket!

Tudomásul véve ezt is meg amaszt is, mindent meggondolva és mindent megfontolva, hogy az agg császárt idézzem, indultam hazulról Marosvásárhelyre. Az egy évvel ezelőtti jelenet a sállal és a feleségemnek tett ígérettel, miszerint büntől, azaz elnökségtől szabadultan térek vissza, nem ismétlődött meg. Meg voltam győződve – s ha nem is szívesen, ezzel Évi is egyetértett –, hogy dolgom van még az RMDSZ élén, elvégzésre váró feladatom. S eltökélt szándékom volt eszerint eljárnai az előttem álló megmérettetésen.

* * *

A Bolyaiak terén található RMDSZ székházból csoportosan haladtunk a Látó szerkesztősége felé. Mivel a székházban nagy

volt a jövés-menés, oda – félreeső, csendes helyre – hívtam össze az elnökség utolsó ülését. Úgy számítottam, hogy még egyszer átfutjuk a házigazdáknak – Borbély Lászlónak, Király Istvánnak, Szepessy Lászlónak, Deák Gyulának és vásárhelyi társaiknak –, valamint a Somai József vezette kolozsvári stábnak hála, gondosan, minden részletre kiterjedően előkészített kongresszusi programot, és... elbúcsúzunk. Másnap lejár a Váradon ránk testált mandátum.

Ahogy mentünk a sötétbe borult, tavasziasan illatos főtéren, mellém lépett Gyimesi Éva.

– Valamit akarok mondani, Géza.

– Tessék, hallgatlak, Éva.

– Utólagos jóváhagyásoddal meghívtam az ülésre Borbély Imrét. Figyelemre érdemes javaslatot dolgozott ki közösségünk nemzeti önmeghatározásáról, jó lenne megbeszélni.

A bejelentés meglepett. Mint utaltam rá, legalább két hónapja vita bontakozott ki, minden lehetséges helyen – médiákban, RMDSZ-szervezetekben, választott testületekben –, számos alapvető kérdésben: program, alapszabály, stratégia, követendő taktika, szervezeti felépítés, vezetőség – semmi sem került el a figyelmet. A kongresszusnak kellett kiemelnie, nyílt viták, demokratikus véleményegyeztetés útján, ebből a sokszínű és sokhangú halmazból mindazt, ami beépíthető egy új, lehetőleg konszenzus révén elfogadott, RMDSZ-koncepcióba.

Megmondtam Évának: elvben semmi kifogásom Borbély Imre részvétele ellen az elnökségi ülésen, noha jobb szerettem volna, ha előbb szerzek tudomást róla, de javaslatának a megvitatása aligha lehetséges most, az utolsó pillanatban, pár órával a kongresszus megnyitása előtt.

Végül is: Borbély Imre ott volt, kifejtette társnemzet doktrínáját, közel két órán keresztül beszélgettünk róla – igen, csak

beszélgettünk, mert az elnökség néhány tagját leszámítva, akik tudták, mi készül, a többiek nem tartották felkészültnek magukat a lényegi vitára –, és végül megegyeztünk abban, hogy a javaslattevő sokszorosítsa és ossza szét másnap reggel dolgozatát a küldöttek között. Viszont a kongresszusi menetrend áttekin-tésére alig maradt idő, ami a szervezőket érhetően irritálta, engem pedig a tervbe vett és el nem végzett munka rossz érzé-sével töltött el. Hogy ne kelljen visszatérnem az ügyre, előre szaladok és idejegyzem: a társnemzet vita – emlékeztetek, ma-ga a fogalom az 1990 januári kolozsvári küldöttgyűlésen hang-zott el először – a kongresszuson is éppen olyan meddő volt, mint az előző esti, hosszúra nyúlt beszélgetés. Amint Borbély Imrének egy, a *Magyar Hírlap*nak adott interjújából utólag ki-derült, azért állt elő ilyen robbanásszerűen javaslatával, mert félt, hogyha később, a nemzetállamot szentesítő Alkotmány el-fogadása után teszi, lépéséért retorzióban lehet része. Nos, itt tévedett. Egy-két román lap és politikus, veszélyt szimatolva, felszisszent ugyan, de a sajtó nagyobbik fele inkább csak elszó-rakozott a „*co-popor*” meg „*co-națiune*” műszavakon. A romániai magyar médiában, de magában a közéletben is, egy ideig még téma volt a valójában csak a Borbély Imre neve alatt futó, ám máshonnan kölcsönkapott társnemzet idea. Aztán az tör-tént vele, mint minden politikai dogmával: feledésbe merült. Magáról a kongresszusi momentumról így vallott Borbély Imre az említett interjújában: *„Felszólítottam az RMDSZ II. kongressz-usát – illetve Szócs Géza a nevemben felszólította a kongressz-uszt: – szavazza meg, hogy nemzetét proklamáljuk magunkat, azzal a szándékkal, hogy társnemzeté válunk... Kitűnt, hogy a kongresszus nem egyöntetű ebben a dologban, ezért én eltekin-tettem a javaslat megszavaztatásától”*

Egy eredménye mindenképpen volt ennek a látványos be-robbanásnak: a figyelem központjába állította az addig a leg-

több kongresszusi küldött előtt teljességgel ismeretlen Borbély Imrét. Mint kiderült, támogatói meglepetés-taktikája hozta is az eredményt: B. I. politikai kérdésekkel megbízott elnökségi tag lett az új vezetőségben.

Annak ellenére, hogy a most következő aljas kis történet nem a kongresszus előestéjén zajlott le, hanem a megnyitás napján, vagyis május 24-e késő esti órájában, itt térek ki rá, már csak azért is, hogy a diverzió, kertünkbe átdobott döglött macskaként, ne fertőzze-szennyezze emlékét sem az 1991-es esztendő legfontosabb RMDSZ-eseményének. Más szóval hadd járjak el én is úgy, mint maga a kongresszus, az elnöklő Markó Béla tette, aki másnap megvető mosollyal regisztrálta, hogy igen, történt egy inzultus, de súlyában olyan kicsi, jelentőségében számunkra olyan semmitmondó, hogy ne törődjünk vele: jó reggelt!

Az történt, hogy a Román Televízió egyes műsora, miután a nyolcórás hírekben mindössze három percet szánt az RMDSZ II. kongresszusára, később, meglepetésszerűen, egy hosszú-hosszú, közel háromnegyed órás monológot közvetített, amelyben a gyengécske román nyelvtudásáról elhíresült aktor, valamikori pártkongresszusokon begyakorolt stílusát újra megragyogtathatta. Tudomásul vehettük tőle, hogy másfél hónappal előbb, április 11-én, megalakult, majd közgyűlést tartott és törvényesen bejegyeztetett az Együtt-Impreună művelődési egyesület. Célja a román-magyar barátság istápolása, egymás művészi, irodalmi értékeinek megismertetése. Olyan rokon-szenves törekvés volt ez, amelyet, én például, aki sok évet töltöttem a reménynek, ám az illúzióknak is eme csúszós pástján, csak üdvözölhettem volna. Ha egykori diák- és szerkesztőtársam kendőzetlenül fel nem fedí: humbug az egész. Tisztán politikai célokról van szó, az RMDSZ lejáratásáról, ugyanazokkal az érvekkel – még a szavak, a fordulatok is ugyanazok voltak! –,

mint a legszélsőségesebben nacionalista sajtó. Azt szuggerálta a gyűrött lapokból kinnal felolvasó volt-barát, elsősorban a román hallgatóságnak: semmi vész, a magyarságra csak bajt és kárt hozó, az egypárt-rendszert tovább éltető, irredenta RMDSZ-re van alternatíva: az Együtt-Impreună.

Hat éve az azóta is egyedülálló TV-diverziónak. Pedig volt belőlük elég időközben. Hajdu Győző szerepére és az általa kezdeményezett egyesületre, illetve mindkettő csúfos erkölcsi és politikai bukására nem érdemes szót pazarolni. Annyi talán még idekívánkozik, hogy annak idején, részben érthetően, a közmegevetés Hajdu és a Román TV ellen irányult. Holott a tévesen elképzelt, rosszul kivitelezett – egyszóval ostobán véghezvitt – hadművelet nem az ő kezdeményezésük volt. Ők csak bábuk, szerencsétlen eszközök voltak. Az értelmi szerzők, a szánalmas színmű rendezői fent, a hatalom körében leledztek, s a legfőbb rábólintó, ma is szent meggyőződés, maga Ion Iliescu volt.

Kereken egy héttel a történetek után, május 31-én, a televízió felkért engem és Szócs Gézát, vagyis az RMDSZ újraválasztott elnökét és politikai alelnökét, hogy adjunk interjút a vásárhelyi kongresszusról. Mindketten visszautasítottuk. Döntésünket azzal indokoltuk, hogy így tiltakozunk a pont a kongresszus megnyitása napján, oly kétbalkezesen nyélbeütött provokáció ellen.

* * *

Még nem is beszéltem róla, számomra sokáig volt erőt adó forrás az I. kongresszust fogadó, szervező, támogató Nagyvárad RMDSZ-tagsága, de talán az sem túlzás, ha azt mondom, a város egész magyar társadalma. Ezt ismételte meg, a feladattal való azonosulás, az összefogás és a rokonszenv még magasabb hőfokán, a Bolyaiak városa, Marosvásárhely.

Az ottani szervezetben is voltak bizonyára ilyen meg olyan pártiak, feltehetően olvastak itt is a sajtóban józan javaslatokat a szövetség megreformálására, politikai kurzusának újragondolására, és ismerkedtek meg ugyanakkor sötét jóslatokkal az RMDSZ szakadásáról, kibékíthetetlen belső ellentétekről, irgalmatlan számonkérésről, fejeknek elkerülhetetlen hullásáról. Személy szerint engem megnyugtatott, és azt hiszem, meg is hatott, hogy a polgári hagyományait mégiscsak őrző, másképpen szólva, a gondolati nyitottság, a közéleti többszólamúság régi értékére még emlékező vásárhelyiek mennyire félre tudták tenni az elválasztó tényezőket – a megosztó tendenciákról nem is szólva – a közös munka, a közös siker és a nem mindennapinak ígérkező közösségi élmény érdekében.

Többször tapasztaltam, hogy a környezet, a mozgástér atmoszférája, a cselekvésben közvetlenül részt nem vevők, de a történéseket empátiával követők jelenléte befolyást gyakorolt rám. Megfontoltságra, nagyobb igényességre készítetett, jobb teljesítményre sarkallt. Valami ilyesmi történhetett ezúttal is. Vásárhely komolysága, minden kis részletre kiterjedő figyelme és a kongresszus résztvevői iránt tanúsított őszinte rokonszenve kötelezett. És mi igyekeztünk számolni ezzel a kötelezettséggel.

Nem céлом részletesen leírni a kongresszus lefolyását, bár ezzel megfosztom visszaemlékezésemet sok színes, önmagában is beszédes epizódtól, vonzó vagy taszító, de mindenképpen jellemző portrévonástól.

Az elvi kérdésekre kell elsősorban figyelnem. S ezek nyitányát, a bevett szokásnak megfelelően, a kongresszusi bevezető beszédek képezték. Ezekből ollózok a következőkben. Olyan részt ragadok ki, amelyik – pars pro toto – legjobban rávilágít az üzenetre. Vagy, ha a beszédnek, mint a nagy hatósugarú rakétának, több feje van, a legnagyobb hatásút vá-

lasztom ki. Eljárásom rizikójával – lévén szó nem akármilyen szövegről – tökéletesen tisztában vagyok. Dehát valamilyen megoldást kellett találnom, s én emellett döntöttem. Annak ellenére, hogy a módszerrel szemben sokan – jómagam is – gyanúperrel élnek, önkényesség lehetőségét látják benne, még mindig jobb a szokásos ismertetésnél, *netán az egyéni értelmezésre valóban alkalmat nyújtó sűritésnél. Tehát, Sütő András: „Ne feledjük, hogy minél szabadabbak vagyunk az ellen vélekedésben, annál terheltebbek is a felelősségben minden kimondott szavunkért. Mert ahányan vagyunk itt, annyi-féleképpen vélhetjük, a rendelt időnek – hisz rendelt idő a miénk, nem házilag készített, nem jóanyánk-sütötte-főzte familiáris eledel –, a korparancsnak tehát melyike fontosabb, és így ki-ki onnan szólhat, ahol a legokosabbnak tartja magát. Sorsunk fölé hajolva e változatosság nevében kezdjük el tanácskozásunkat. Az egymásnak feszülő elvek, nézetek, egyéni és csoport-felfogások, hit- és világnézetbeli változatok, taktikai, stratégiai különbözőségek polifonikus jellege remélhetőleg a közös cselekvés irányában serkent majd bennünket, lelki fülem hallja, persze: lesz itt hangzavar is – de kívánom, Illyés Gyulával szólva, jaj – sötét szívek fájdalomra kéri: az a hangzavar bartóki legyen: a zordnak zord igaza! [...] Szinte hallom megannyi kemény mondandó zúgását feszültségterhes agyakban, akár egy transzformátor-házban. Önelégültség és hozsannák helyett súlyos gondok szikláit fogják felgörgetni felelős férfiak, nők, aggok, mint jómagam, a fiatalok, mint egész szövetségünk. Ki fog derülni nyilván, hogy közügyipolitikai munkát választott férfiaink, megbízottaink miként sáfárcodtak az erdélyi magyarság bizalmával. Bizonyos, sok-sok elimerést, ám ugyanannyi számonkérést érdemelnek. Ez részemről nem az egyrészt, másrészt lagymatagsága, csupán az indokolt félelem az indulati eredetű sommás, egyoldalú ér-*

tekeléstől. Mert ugyan ki az közöttünk, aki egyszemélyes tridenti zsinatként nyilatkozhat a kegyelemről, bűnről, erényről és purgatóriumról! A kérdés persze szónoki, itt senki sem képzeli magát zsinatnak, még kevésbé tridentinek, hanem inkább s joggal székelyföldinek, kalotaszeginek, avagy bánáginak és a többi. Ha pedig ebből támadnának mozzanatok, csak egyetlenegy okozhatna jogos aggodalmat: a mi közösségi cselekvésünk, kisebbségjogi küzdelmünk sokszínűségéből támadt egységének, viszonylagos egyöntetűségének tagadása.”

A Sütő Andrást követő Tőkés László beköszöntő beszéde hármasság tagolású volt (bátorság, egység, radikalizmus), valahogy nekem is eszerint kell eljárnom.

„Először is politikai bátorságra van szükségünk. Lesújtó történelmi, társadalmi tapasztalatainkkal tudjuk alátámasztani Bibó István közismert, pofonegyszerű állításának igazát, mely szerint »aki fél, válságban van«. Erre a félelemre épít minden diktatúra. A félelem állandósult, intézményesített, akut válságába taszította Kelet népeit a kommunizmus. Ezen belül a megkettőzött félelem sodorta egzisztenciális válságba romániai magyarságunkat. [...] A Szentírásban nagy gyakorisággal fordul elő a bátorító biztatás: Ne féljete! A félelem rossz tanácsadó, minden esetben torzító hatással van a gondolatra, magatartásra, emberi méltóságra. Ennek tudatában igyekezzünk félelmeinktől szabadulni, így szólni és dönteni. Természetesen nem virtuskodásra és hivalkodó merészségre buzdítok, hanem arra a tárgyias, férfias bátorságra, mely érzelemmentesen számol körülményekkel, helyzettel és következményekkel, de szívvel vállalja a szolgálatot, harcot, kockázatokat. Ebben az összefüggésben a bátorság szemlélet kérdése. Egészséges szemléletünk kialakításához segítsen hozzá az apostoli ige, melynek értelmében »a szeretet elűzi a félelmet«. Krisztus megváltó szerelme, magyarságunk iránti forró szeretetünk te-

gyen bátrakká. Ez az érzés nem kizárólagos jellegű: beletartozik más népek, a románság iránt táplált szeretet is. [...] Mint ahogy a rossz házasságnak nem megoldása, hanem vége a válás, valamint a hívő embernek itt a földön kell megoldania kérdéseit, és nem elodáznia az örökkévalóságra – hasonlóképpen nekünk is itt és most, az adott körülmények és magunk között kell megoldanunk létünk és sorsunk feladványait. Tagadhatatlan különbözőségünk, ellentéteink, érdek- és nézetbeli megoszlásunk dacára, az egység jegyében, »befelé« kell keresnünk a kivezető utakat. [...] Az első két, jobbára morális szempont mellett egy egészen gyakorlati, módszertani elvet ajánlok a kongresszus figyelmébe, s ez: a radikalizmus [...] Mindent egybevetve, teljes bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy az erdélyi magyarság sorsában, helyzetében, körülményeiben igazi áttörés, döntő változás – 1989 decembere óta – mindeddig nem következett be. Helyzetünk jobb, mint két évvel ezelőtt, mint ahogy a 70-es években jobb volt, mint előbb vagy később, ez a különbség azonban viszonylagos, és nem gyökeres. Alamizsnával – engedményekkel, esetleges eredményekkel, látszatokkal –, a bennünket megillető jogok morzsáival, a szabadság szűken mért »fejadagjaival« akarnak kifizetni, s ha ennyivel nem elégszünk meg, értetlenséggel és nemzeti türelmetlenséggel kell szembenéznünk, vagy éppen magyar »kiváltságokat« vágnak a fejünkhöz. Nem szabad engednünk a ránk nehezedő jelenlegi nyomásnak, meg kell kísérelnünk határozottan szakítani kisebbségi jobbagymúltunkkal és kitörnünk az elnyomatságból.”

Szőcs Géza „főtitkári jelentője” – a szöveg kissé idegenül hangzó műfaji meghatározása a szerzőtől származik – a Baltikumtól a Balkánig terjedő zóna politikai, gazdasági és stratégiai üzleti érdekeinek az áttekintésével kezdődött, majd a Románia és annak magyar nemzeti kisebbsége közötti kap-

csolat- és érderendszer taglalásával folytatódott, hogy a végén az RMDSZ szerepével és a romániai magyarság előbb már említett önmeghatározásával foglalkozzon. Az alábbi szemelvények a megfigyelésem szerint legnagyobb visszhangot kiváltott utolsó részből valók.

„A nemzetközi konstelláció Erdély aranykora óta talán még egyszer sem volt annyira kedvező számunkra, mint most: ugyanis az erdélyi magyarság partikuláris érdekei százszázalékosan egybeesnek a világpolitikában érvényre jutó általános érdekekkel és erővonalakkal, ami már a nyolcvanas évek végétől lehetővé teszi számára, hogy egyik katalizáló elemét képezze a kelet-európai politikai folyamatoknak.

[...] Sajátos körülmény, hogy a Romániában élő magyarság alapvető érdekei ma a románság érdekeivel is megegyeznek...[...] A románok alapvető érdekei ma: a polgárosodás, a középosztály és az értelmiség megerősödése, a civil társadalom felépítése. Ezek az általános és tartós stabilizáció előfeltételei, amely a magyarságnak is érdeke. [...] Az RMDSZ híre két összefüggő oknál fogva marad fenn a politikatörténet kézikönyveiben. Egyik ok az, hogy megvalósította azt a bravúrt, hogy egy nagyon is differenciált kétmilliók közösség egyedüli képviselői szervezeteként képes volt létrehozni egy konszenzust a legkülönbözőbb érdekcsoportok között; képes volt egy blokkba tömöríteni a földművelő gazdákat, az ipari munkásságot, a vállalkozókat – egyszóval munkaadókat és munkavállalókat –, és fiatalokat, nyugdíjasokat, katolikusokat és protestánsokat és zsidókat, értelmiségieket és képzetlen embereket, kereszténydemokrata jobbközépet és liberális-radikális jobbközépet, szociáldemokratákat és talán még néhány kommunistát is – noha tudjuk, hogy kevés számú kommunistáink zömmel a nemzetmentő arcvonalra szavaztak tavaly májusban. Az RMDSZ egyik nagy teljesítménye tehát az, hogy létrehozott egy kon-

szenzust. A másik teljesítménye az, hogy közel másfél éven keresztül képes volt fenntartani és megújítani ezt egy olyan közegben, amely a dolgok természeténél fogva instabil, kialakulatlan; zavaros és ezért átláthatatlan. E kongresszusnak sok kérdést kell megoldania, de ezek közül talán egyik sem olyan nagy horderejű, mint a Romániában élő magyarság önmeghatározásának kérdése. Ez különösen azóta lett akuttá, mióta a Front egy csoportja keresztülvitte a parlamentben Románia nemzetállamként való deklarálását, ami máris alkalmat adott egyeseknek furcsa értelmezések és konklúziók megfogalmazására. Többek között ismét kísért a magyarul beszélő román víziója. De egyéb spekulációk is napvilágot láttak, ami azt eredményezte, hogy a romániai magyarság kénytelen állást foglalni önnön definíciójának kérdésében – ami mostanig nem különösebben foglalkoztatta. [...]Helyzetünk ismérveit két definíció tömöríti viszonylag pontos fogalmazásban. Egyik – és ez a radikálisabb – Borbély Imre temesvári kutató és forradalmár konklúziója: mely szerint Romániában a magyarság társnemzet s mint ilyen, államkonstituáló tényező. A másik konklúzió mérsékeltebb, amennyiben a társnemzeti státust a többséget alkotó románság ilyen értelmű és ezt szavatoló elismerésétől teszi függővé. Amíg ez nem történik meg, addig a magyarság társnépnek tekinti magát Romániában. [...]Önmeghatározás: »A Romániában, elsősorban Erdélyben élő magyar közösség kinyilvánítja: történelmi, nyelvi és kulturális azonosságát tekintve a magyar nép olyan része, amely román állami keretek között él, és saját magát mint testületet, önálló politikai alanynak, s mint ilyent, egyenjogú társnépnek tekinti.«”

A magam, Tökés László beszéde után elhangzott, „elnöki bevezetőjé”-hez előhang kívánczok. Említettem: Vásárhelyre indulásom különbözött attól, ahogyan egy évvel előbb, a váradi útnak nekivágtam. Az „RMDSZ-hatalomhoz”, az el-

nökséghez ezúttal sem vonzódtam. Ezért is vettem tudomásul szimpátiával, amit e tárgyban Szöcs Géza mondott: „*Gyakran hallhattuk ezeken a folyosókon, ettől a mikrofontól is azt a szót: hatalom. A hatalom vágyát, egyesek hatalomra törekvését. Kérdem én, minek a hatalmát, az ódiumát veszi magára az, aki itt, e kongresszus eredményeképp, a szervezet egyes, kettős vagy harmadik számú vezetője lesz? Annak a hatalmát, hogy Domokos Gézát vöröskáposztafejűnek nevezze a román sajtó? Engem meg vizilónak?*” Persze, a mamutok dilemmájának szellemes elpanaszolója itt is inkább költő, mint politikus, de a lényegre tekintve, igazat adtam neki. Tisztség, különösen országos megbízatás vállalása mindent jelentett – különösen akkor, a kezdet éveiben –, csak a hatalom fényében való süt-kérezést, a privilégiumok kanapéján való kényelmes elterpeszkedést nem. Utaltam már rá egy ízben, hogy értelmezésem szerint az elnökséggel legfőképpen fáradozás, önuralom és lemondás jár. S most, akár küzdelem árán is, hajlandó voltam vállalni egy vagy két évre az újabb mandátumot. Mi történt? Az történt, hogy látva az RMDSZ-ben végbemenő polarizációt, a két tábor – mérsékeltek és radikálisok, fogadjuk el a többnyire a román médiákban használt szintagmát – közötti egyre mélyebb repedést, érzékelve az RDMSZ tagságában, különösen a székely-magyar többségű megyékben tapasztalható radikalizálódási folyamatot; nap mint nap meggyőződve a hatalmi központok és az állami intézményrendszer magyarellenes beállítottságáról; aggodalommal konstatálva a román civil társadalmi szervezetek, az elit, az ifjúság, az ortodox egyház túlságosan lassú – ha egyáltalán mozgásba jött – nyitását a kisebbségi kérdés, s ezen belül a „magyar probléma” objektív vizsgálata, megértése irányába, úgy döntöttem: maradnom kell. Ha a kongresszus megbíz velem, be kell töltenem továbbra, eddig is megpróbált, mode-

ráló szerepemet a szövetség egységének megőrzésében, az eddiginél kezdeményezőbb politizálás kidolgozásában és – éppen a most említett passzivitást, nagyon lassú változást figyelembe véve –, a többségi ellenzékkel, a demokratikus elkötelezettségére ráébredő értelmiséggel, a román társadalom lehetőleg minél szélesebb szegmentumával való párbeszédben. Tudtam: tetszik vagy nem a más véleményen lévőknek, ennek az utóbbi szerepnek a betöltésére, jelen pillanatban, én vagyok a legalkalmasabb. Nem azért, mintha én lennék a legjobb, hanem mert egész sor oknál fogva – nyelvismeretem, kulturális téren elért teljesítményeim, az ellenzéki beállítottságú alkotó értelmiséghez fűződő régi kapcsolatom, a demokratikus pártok vezetőivel, elsősorban Corneliu Coposuval meglévő jó, mondhatni baráti viszonyom –, a körülmények mellett szemlélnem, az én lehetőségeim a legnagyobbak.

Úgy kellett tehát fogalmaznom, olyan egyértelműen beszélnem, hogy akik rám készülnek szavazni, döntésüket stratégiai elképzeléseim, politikai krédóm teljes ismeretében hozhassák meg. Nézzük hát a beszédemből – az eddig alkalmazott módszerrel – kiemelt részeket. Domokos Géza: *„Minden politikai vizsgálódásnak a valóság erővonalainak hiteles elemzéséből kell kiindulnia. A romániai társadalom összképét: úgy, ahogyan az elmúlt év során alakult, rendkívül nehéz néhány szóban meghatározni. A politikai élet számtalan fejleményéről, fontos eseményéről nyilvános állásfoglalásban szögeztük le véleményünket, mindenkor szem előtt tartva a romániai magyarság érdekeit csakúgy, mint a demokrácia egészének a miénktől elválaszthatatlan ügyét. Nekem személyesen az volt és most is az a meggyőződésem, hogy Románia nemcsak elindult az európai demokrácia felé vezető úton, de ezen az úton nincs is számára többé visszatérés, még akkor sem, ha maga a folyamat nem mentes megtorpanásoktól, tévedésektől. Nincs vissza-*

térés, bár a nyílt színen vagy a háttérben meghúzódva, a nemzeti alapon szerveződő neo-totalitarizmus nem lebecsülendő erői szerveződnek. Ami magyarságunk ügyét illeti, úgy vélem, külön kell választani a kisebbségi kérdés körül zajló politikai vitákat attól, ahogyan dolgaink, jószerint saját erőfeszítéseinek folytán, magában a romániai magyar társadalomban rendeződnek. Anélkül, hogy szépíteni kívánnám a valós helyzetet, az a véleményem, hogy az oktatás és a művelődés területén, tágabban pedig a civil társadalom újjászerveződésében olyan eredmények születtek, amelyeket jelentőségükhöz mérten kell méltányolnunk, hiszen ezek alapozzák meg holnapunkat és igazolják mai bizakodásunkat. [...] Megvan-e bennünk a kellő politikai akarat, élünk-e, élünk-e eléggé a számunkra biztosított közéleti cselekvés lehetőségével? Van-e szövetségünknek stratégiája, s ha igen, mit sikerült elérnünk belőle? Hogyan kell folytatnunk az egy évvel ezelőtt elfogadott programot? Mindnyájan tudjuk, hogy az iménti kérdéseket illetően szövetségünkön belül – és azon kívül is – megoszlanak a vélemények. Azok számára, akik úgy vélik, helyesen politizáltunk, önként adódik a következtetés, hogy elértük, amit elérhettünk, ha ez nem mindenben fedti is eredeti céljainkat és elképzeléseinket. Vannak ugyanakkor olyanok is – meggyőződhattünk róla a kongresszust megelőző vitákból –, akik szerint az RMDSZ nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, ami egyúttal azt is jelenti, hogy vezetői és választott képviselői nem jól politizáltak. A kérdés tehát úgy tevődik fel – és kongresszusunknak erre válaszolnia kell: Szükséges korrekciókkal ugyan, de folytonosság-e vagy diszkontinuitás? Megerősíti-e a II. kongresszus a szövetség eddigi irányvonalát – mondtam, a nélkülözhetetlen, elkerülhetetlen, az eddigi tapasztalat és az új helyzet diktálta követelményekkel –, vagy pedig radikálisan módosított elképzeléseket tűz az új vezetőség elé? [...] Talán szükséges itt ponto-

sabban körvonalaznom; mire gondolok. Politikai krédóm két első alaptételét a következőképpen fogalmaznám meg: 1.) A politika állandó kompromisszum az elvek és a valóság, a kitűzött cél és a lehetőség között; 2.) Romániában jövőnket csakis a románsággal együtt, a román demokráciával együttműködve építhetjük. (...) Elhangzott e felfogás ellen a vád, hogy elveiben nem elég szilárd, gyakorlati eredményeiben nem kellően termékeny, vagyis, röviden: nem felel meg a romániai magyarság érdekeinek. Ami engem illet, ki kell mondanom: én az RMDSZ számára az eredményes politizálás más lehetőségét nem látom, illetve nem helyeslem, mert ama másik, radikálisnak nevezett változatban a doktrinerség, az elszigetelődés, a kalandorság és a kudarc veszélyét látom. A romániai magyarságnak és azoknak, akikre érdekei képviselőjét bízta, nem arra van most szükségük, hogy sérelmi politikát folytassanak, tántoríthatatlanul követeljenek, akár annak árán is, hogy követeléseik sorozatos visszautasításhoz és konfliktushoz vezetnek, hanem arra, hogy elveiket, céljaikat nem feladva, parlamenti úton, politikai megoldások révén bővítsék a jogok körét, elérjék az adott körülmények között a maximumot. Ehhez pedig természetesen szövetségeseket és partnereket kell szüntelenül keresniük. Engedjék meg, hogy nyíltan kimondjam: a kongresszustól ennek a józan, a realitásokban gondolkozó politikai vonalvezetésnek a határozott megerősítését várom. Különös tekintettel az előttünk álló esztendőre, amikor a gazdasági és társadalmi feszültségek nőni fognak, amikor egyre bonyolultabb lesz eligazodni a romániai politika amúgy is nehezen áttekinthető világában. Olyan évben – utalok itt a következő kongresszusig terjedő időszakra –, amikor két választás, a helyhatósági és a parlamenti teszi kíméletlenül mérlegre az RMDSZ politikáját, érdekvédelmi erőfeszítéseit, erkölcsi értékeit. »Erőseknek hisszük magunkat, s erősek vagyunk« – idéztem korábban Ady szavait.

Azt kívánom, hogy amiként eddig is tettük, legyünk erősek az értelemben és bölcsességben. Legyünk erősek az önmagunk és közösségünk iránti józan, felelős igényességben. Legyünk erősek a különbözőségben és az összefogásban.”

* * *

Úgy vélem, nem nehéz kihámozni a kongresszusi beköszönő beszédekből, hogy azok – az enyémet is beleértve, természetesen – a *tertium non datur* gondolatában fogantak. A küldötteknek kettő között kellett választani. A libikókán fel-le szálló, a megvitatásra ajánlott két koncepció között. Nos, nem így történt. A hintadeszka egyik fele nem fent, a másik meg lent állott meg, hanem mozdulatlaná vált – középben. A tertium, a köztes, az aranyközép nyert végül is. Amelyik magához ölelt minden, a rációhoz, de a szívhez is szóló érvet, figyelmeztetést és ajánlatot. A Szilágyi N. Sándor és Cs. Gyimesi Éva által szorgalmazott, Kolumbán Gábor, Pillich László és a MISZSZ-esek által támogatott szerkezeti reform elmaradt, az RMDSZ politizáló és érdekvédelmi (társadalomszervezési) részét intézményesen is szétválasztó szándék lekerült a napirendről. Szöcs Géza Nemzetiségi Törvénytervezet-csomagja és az ugyancsak általa benyújtott, rendkívüli alapossággal kidolgozott, *Az RMDSZ szervezeti és funkcionális újjáépülésének programja* címet viselő tervezet nem keltette fel azt az érdeklődést, amelyet kétségkívül megérdemelt volna. Mint ahogy a fenti indítványoknak a kivonatát magába foglaló alapszabályzati A-variáns is alulmaradt a mérsékeltbb szerkezeti és működési átalakítást szorgalmazó B-változattal szemben.

Hátravan még annak a megfejtése, hogy mi okozta az RMDSZ mélyrehatóbb strukturális reformjától való húzódozást. Semmi esetre sem valamiféle szövetségi maradiság, vagy

pláne az ismeretlentől visszarettenő közömbösség. Meggyőződésem szerint a mélyreható változást néhány, szabadelvű nézeteket valló értelmiségin kívül senki sem akarta igazán. Én sem. Féltünk, részint a szövetség egységét – még ha viszonylagos is volt az egység – gyengítő, netán veszélyeztető következményeitől. Meglehet, az átalakítással járó, előreláthatóan nem kis erőfeszítés is meggondolkoztatót, s azt sem zárom ki, hogy különösen a szórványvidék RMDSZ-tagságának és a megyei/területi vezetőtestületek ellenállására is számítottunk. Tény, hogy az RMDSZ strukturális újragondolásának, a politikum és a társadalomépítés elválasztásának, a belső feszítő erők levezetésének az esélye kihasználatlanul maradt. Nemcsak a bemutatott beszédekben, de az azokat követő, valamint a programmal és az alapszabályzattal kapcsolatos hozzászólásokban is a politikai töltet volt a mérvadó. Ez nyomta rá a bélyegét a vezetőség választására is, határozta meg hosszú időre a szövetségen belüli, többnyire latensen egymásnak feszülő erőviszonyokat. Újabb és újabb lökést adva a radikális-mérsékelt iszapbirkózásnak, olykor veszélyesen fölpörgetve az egyéni és csoportellentéteket. A megoldást majd csak az 1993-as brassói kongresszus hozza el, az új, önkormányzati modell elfogadásával. Ma, 1997 tavaszán, számomra legalábbis, világos, hogy a kiút megtalálása látszólagos volt.

Az „állammodell” s annak bonyolult, nehézkesen működő, többnyire önmagával elfoglalt testületrendszerre – elsősorban a legitimitás dolgában erősen kérdéses Szövetségi Küldöttek Tanácsa – nemhogy csökkentette, a jóhiszemű egyeztetés útján kiiktatta volna a konfliktusokat, hanem ellenkezőleg, a régebbi és újabb nézeteltérések átszüremlettek, elég észrevehetően, a civil szférába, a platformok érdekellentétei pedig megjelentek ilyen vagy olyan formában a politikán túli tevékenységben is. Évek múlásával sem tompultak a személyes ambíciók, a legerősebb egyéniség

köré szervezett/szerveződött hívek elszántsága nőtt. Mostmár a történéseket kívülről figyelve, gyakran volt az a benyomásom, hogy tulajdonképpen a csoportszolidaritás nevében, a mundér becsületéért folyik a harc. Nem azért rossz valami, mert kiindulópontja elhibázott, következményei előreláthatólag negatívak lesznek, hanem azért, mert ti csináljátok, nem mi. A ti döntések csak bajok forrása lehet, abból a magyarságnak hátránya származik – lásd „neptunosok árulása” –, a mi szavunk és jelenlétünk erő forrása, a tiszta ügy – a területi, etnikai autonómia, az önrendelkezés – szolgálata és szavahihető garanciája is ugyanakkor.

Aztán, így visszaemlékezve, arra is gondolok, hogy talán a polgári szervezetek kialakulatlansága is indokolhatta a gyökeres struktúraváltástól való fázást. Ne feledjük, az egyik legfontosabb közülük, az évszázados hagyományra visszatekintő, oly sokra hivatott Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület újjászületésétől is mindössze egy hónap telt el a kongresszus idején. No és sokaknak a politizálástól való félelme, pártfóbiája is közrejátszott. Amit nem kis részben az táplált, hogy eképpen a bukaresti politikacsinálás – székház, vezető csapat, parlamenti frakció – nagyobb szerephez jut annál, mint ahogy az Erdélyközpontúság koncepciója előírja.

* * *

A kongresszus harmadik napjának eseménye a vezetőségválasztás volt. Halomnyi feljegyzés, újságkivágás, hírügynökségi jelentés tornyosodik asztalomon. Átrágtam magam valamenynyin, éppen rendszerezni kezdtem az anyagot, hogy beszámolóm minél realisabb képét nyújtsa a megmértetésnek, amikor egy borítékból előkerült Tánzos Vilmos tudósítása az *Európai Időből*. Egyből tudtam: ezt, úgy, ahogy van, be kell építenem a könyvbe. Amellett, hogy pontos, jegyzőkönyv tömörségű írás,

már csak azért is igen alkalmas az újraközlésre, mert – lévén, hogy én is érdekelt voltam a választáson – így nem az én elbeszélésemből tudja meg az olvasó, mi történt, hanem egy tárgyilagos, politológiai előképzéssel is rendelkező fiatal újságírótól.

Még mielőtt átadnám a szót Tánczos Vilmosnak, meg kell állnom pár percre egy epizódnál, amely nem kevés izgalmat okozott a kongresszusi teremben, és homályosságával alaposan felkavarta a kedélyeket.

Az történt, hogy fél hat után, mielőtt a Vártemplomban meghirdetett, a vásárhelyi reformátusok által nagyon várt istentiszteletre távozott volna, Tőkés László a következő bejelentést tette:

„Köszönöm az eddigi bizalmat, és egyet mondhatok, nagyon röviden, amit hangoztattam, többször is az év folyamán, hogy amit jelent a nevem, amit jelentek én, ebben az országban, magyarságunknak, azt kár nem kihasználni, pragmatikusan szólva tehát, amikor azt mondom, amennyire kell a magyarságnak, az RMDSZ használjon engem, én rendelkezésükre állok. Használjanak!”

Természetesen nagy taps követte a főtiszteletű püspök úrnak a *Romániai Magyar Szó* 1991. június 28-i számából idemásolt szavait. Az elején minden egyértelmű volt: Tőkés László továbbra is jelen akar lenni a közéletben, nem rettentette meg a sok támadás, fenyegetőzés a romániai változásokat akadályozó, a temesvári forradalmi szellemet aláásni, gyengíteni akaró, a sovén-nacionalista ideológiát a régi fényében megtartani igyekvő politikai erők és kormánykörök részéről. Vállalja, akárcsak eddig, a félelem visszautasításában, a igazság kimondásában ráosztott, nem könnyű terhet. De mit jelent a használjanak? Mire gondol Tőkés László, milyen szerepet szán önmagának az RMDSZ-ben? – merült fel a kérdés a küldöttekben. Hogyan kell értelmezni bejelentését?

Innen következzen, szöveghűen, az *Európai Időben* közreadott krónika.

„Miután szombat délután véget ért a programtervezet vitája, és az RMDSZ kongresszusa elfogadta a szövetség országos programját, vasárnap délelőtt sor került az alapszabályzat vitás pontjainak véglegesítésére, majd a szabályzat egészének elfogadására. Az egyes megfogalmazások körüli egyhangú viták a késő délutánba nyúltak, így a nagy érdeklődéssel várt tisztújításra csak késő délután kerülhetett sor, s a választás a hajnali órákban fejeződött be.

Miután Domokos Géza elnök és Szöcs Géza főtítkárra leköszönő beszéde elhangzott, az alapszabályzatban pár órával korábban rögzített 11 országos elnökségi funkció (országos elnök, politikai alelnök, társadalmi alelnök, 8 elnökségi tag) betöltésére került sor.

Az országos elnöki tisztségbe Tökés Lászlót (Dáné Tibor javaslatára), Szöcs Gézát (Bárányi Ferenc javaslatára) és Domokos Gézát (Mazalik Alfréd javaslatára) jelölik. Szöcs Géza, arra hivatkozva, hogy Tökés László püspökkel nem óhajt rivalizálni, visszalép a jelöléstől. A küldöttek között élénk vita támad arról, hogy a távollevő Tökés László – a Vártemplomban 6 órákor kezdődő nagyszabású istentiszteletre kellett távoznia – megválasztása esetén vállalja-e a tisztséget. A hozzászólások után háromtagú küldöttséget menesztenek a Vártemplomba, amely a következő válasszal tér vissza: Tökés László bármilyen feladatot elvállal az RMDSZ-ben, amennyiben emellett főpásztori tisztségét is elláthatja. A nem egyértelmű válasz nyomán újra fellángol a vita a teremben. Végül – több küldött (például az ülésvezető Tokay György) tiltakozása ellenére – az alapszabályzat módosítására kerül sor, és megszületik a kongresszus első határozata: Tökés László lesz a szövetség tiszteletbeli elnöke, aki ellátja az RMDSZ külképviseletét.

Az országos elnöki tisztségre Szöcs Gézát, Domokos Gézát és Markó Bélát jelölik, de az utóbbi visszalép a jelöléstől. A titkos szavazás során 252 szavazócédulát osztanak ki, 122-en Szöcs Gézára, 121-en Domokos Gézára szavaznak, 7 szavazatot érvénytelennek nyilvánítanak, 2 szavazócédula pedig hiányzik (!) A rendkívül szoros eredmény láttán, az időközben visszatért Tőkés László azt javasolja, hogy a szövetségnek két társelnöke legyen. Domokos Géza elvállalja a társelnöki funkciót, Szöcs Géza pedig a kongresszus határozatától teszi függővé a döntést. Több küldött (Hajdu Gábor, Szabó Károly) következetlenséget, elvtelen kompromisszumot, az alapszabályzat megsértését látja a két társelnöki tisztség elfogadásában. A kongresszus – a két hiányzó, perdöntő jelentőségű szavazócédula miatt! – új szavazás mellett dönt. Az újabb titkos szavazáson 129-en Domokos Gézára, 123-an Szöcs Gézára szavaznak, 4 szavazat érvénytelen, tehát a kongresszus Domokos Gézát választja az RMDSZ országos elnökévé.

A politikai alelnök megválasztása körül újabb nehézség merül fel. A radikális szárnyat képviselő Szöcs Géza visszalép a jelöléstől, aminek nyomán a magát ugyancsak radikálisnak valló Tőkés László kijelenti: »Én egy kifejezetten mérsékelt vonalat mint tiszteletbeli elnök, nem vállalok. Ennek a kijelentésnek fikarcnyi éle sincs Domokos Géza ellen, hiszen tisztában vagyok azzal, hogy Bukarestben mit kell végezni.« A kialakult helyzetben Szöcs Géza tíz perc szünetet kér, hogy az őt jelölő MISZSZ küldötteivel tanácskozhasson, de a tíz perc eltelte után sem térnek vissza a terembe.

A jelenlevő 196 küldött magát szavazóképesnek deklarálva, megszavazza a kongresszus előzőleg felolvasott négy dokumentumát: 1. Az RMDSZ Bihar megyei szervezete felhívással fordul a magyarországi pártokhoz, kéri, hogy a magyar kormány dolgozzon ki stratégiát a Kárpát-medencében élő ma-

gyarság nemzeti érdekeinek védelmére; 2. A Maros megyei RMDSZ szervezete a tavalyi márciusi eseményeket követő hivatalos szintre emelt magyarüldözés ellen tiltakozik, kéri a kongresszust, hogy hatalmazza fel a megyei szervezetet arra, hogy jogvédelem céljából nemzetközi emberjogi szervezetekhez forduljon; 3. Kincses Előd Románia kormányához írt személyes üzenetében többek között a marosvásárhelyi magyar lakosság hatósági megfélemlítése ellen tiltakozik, kéri, hogy tiltsák be a Vatra tagjainak részvételét a rendőrség, az ügyészség és az igazságszolgáltatás szerveiben; 4. A kongresszus felhívással fordul a román néphez, amelyben tiltakozik az uszítás, a románok és magyarok közötti békesség megbontása ellen.

A MISZSZ-küldöttek élén időközben visszatért Szöcs Géza bejelenti, hogy elfogadja a politikai alelnöki tisztségre való jelölést. Miután a többi jelölt (Szabó Károly, Borbély Imre, Borbély László) önként visszalép, a kongresszus nagy többséggel megválasztja Szöcs Gézát ebbe a tisztségbe.

A tisztújítás hajnalig folytatódik; Kolumbán Gábor lesz a társadalmi kérdésekkel foglalkozó alelnök, majd megszavazzák az országos vezetői testület elnökségi tagjait is: Borbély Imre – a politikai, dr. Csapó József – a gazdasági, Béres András – a társadalomszervezési, Patrubány Miklós pedig a szervezeti munkát irányítja az RMDSZ-ben. A három területi elnökségi tag közül Beder Tibor Hargita, Kovászna és Brassó megyék, valamint a csángó vidék, Takács Csaba Közép-Erdély, Tokay György pedig a Partium és a Bánság helyzetével foglalkozik. Toró T. Tibor az ifjúsági kérdésekért felel az elnökségben.”

* * *

Bárki megkérdezhetné, aki a kongresszusi eseményeket most végigkövette: jó-jó, de mit csinált, azon kívül, hogy bevezetőjét,

majd leköszönő beszédét megtartotta, a szövetség elnöke? Mi volt az ő része az egyezkedésben, az éjt nappallá tevő lobbyzásban? Mit tett azért, hogy funkcióját megőrizze, hiszen erre a szándékára utal egyik megjegyzése: „Úgy döntöttem, maradnom kell”?

Jogos kérdések, valóban. S a válasz meglehetősen egyszerű: vajmi keveset tett, talán éppenséggel semmit. Nem tartottam szükségesnek sem a táborom szervezését, sem új hívek toborzását, sem a kongresszuson elhangzottak kiegészítését vagy magyarázását. Úgy éreztem, a küldöttek előtt elmondott szavaim félreérthetetlenek voltak, új mandátumvállalási szándékom pedig egyértelmű. A küldöttekre tartozik, hogy eddigi munkám alapján meghitelezik-e politikai elképzeléseimet, kívánják-e, hogy tovább maradjak a szövetség élén vagy sem. Választásukat nem óhajtottam befolyásolni sem ügyeskedéssel, sem „személyes varázssommal”, még kevésbé ígéretéssel. Jöj-jön, aminek jönnie kell, gondoltam igazi politikusra, céltudatos pártvezérre a legkevésbé sem jellemző módon.

Az ülések megkezdése előtt, a szünetekben és, természetesen, az elhangzott külföldi köszöntők okán, a nagy sajtóvisszhangot kiváltott diszkó-teremi állófogadáson találkoztam, beszélgettem számos küldöttel, hazai és más országbeli vendéggel – Szűrös Mátyással (MSZP), Csurka Istvánnal (MDF), Németh Zsolttal (FIDESZ) –, aztán a jelenlevő diplomaták közül Dennis Curry-vel (USA), Anatolij Otgyelnovval (SZU), Susan Laffey-jel (Nagybritannia) és, magától értetődően, Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövettel. Szót váltottam Heinander Martinnal, a Finnországi Svéd Néppárt képviselőjével, Ioan Mănucu mérnökkel, az Anti totalitárius Demokratikus Fórum elnökével, Radu Filipescuval, a Polgári Szövetség és Ilie Păunescuval, a Kereszténydemokrata Parasztpárt küldöttével. Összefutottam Eva Maria Barki ügyvédasszonyai, akivel olyan

szívélyesen üdvözöltük egymást, mintha az annyi vitát kavart levélváltásunkra nem is került volna sor. Külön örültem Gabriel Gafiťának, a *Kriterion* kiadó volt szerkesztőjének, kormánytanácsosnak – a későbbi londoni kultúrattasénak, 1996 óta külügyi államtitkárnak.

Az ebédszünetek és az esték azonban az enyémekek voltak. Mint szoktam, ezúttal is Marosi Barnáéknál szálltam meg, a Köteles Sámuel utcai Bolyai-házban. Már volt alkalmam szólni a hely hangulatáról, rám gyakorolt megnyugtató, derűbe takaró hatásáról. Most sem volt másképp. Jókat beszélgettünk Ildikóval és Barnával, kávéztunk, jólnevelten koccingattunk éjfél utánig, miközben a kongresszusi szálláshelyeken, vendéglőkben és hotelszobákban folyt a különböző szárnyak, táborok, platformok meg klikkek között az egyeztetés meg az alku. Lefekvés után még egy-két órát Orwell *Állatfarmját* olvastam. A világhírű könyv, magyar fordításban, akkoriban került el hozzánk, Marosiék is csak pár napra kapták kölcsön, nem vihettek magammal Bukarestbe. A kongresszus végéig el kellett olvasnom.

Hogy lehet ez, kérdezhetné valaki. Nagy horderejű ügyekről van szó, seregnyi ember gyötri magát, hogy a felmerült kérdésekre megtalálja a helyes választ, megkeresse a legrátermettebb vezetőket, én meg jó békebeli környezetben purpárlézők és emberré aljasult háziállatok revolúcióján szórakozom. Semmi vész. Én tisztáztam, nemcsak magamban, de a köz előtt is mindent, és szentül hittem, hogy így vagy úgy, de a közösség, jelen esetben a kongresszusi küldöttek grémiuma is tudja, miként kell döntenie. S így is történt. Mint a fenti eseménysor végki-fejlete is mutatja, az esélyek kiegyenlítődték, az erők nyugvóponttra jutottak. A titkos szavazással megejtett vezetőségválasztás a különböző platformok, lobbyk és érdekcsoportok, végső soron mindenki által elfogadható kompromisszumához

vezetett. Nincs értelme elrejtennem: jómagam el tudtam volna képzelni más összetételű országos elnökséget, olyant, amellyel könnyebb életnek nézhettem volna elébe, hiszen a 11 tagú testületből 6-an – Szöcs Géza, Kolumbán Gábor, Borbély Imre, dr. Csapó József, Patrubány Miklós és Toró T. Tibor – a radikális szárnyhoz, később megjelent meghatározással, a „belső ellenzékhez” tartoztak, Béres Andrást és Beder Tibort függetlenként tartottam számon, más szóval csak Tokay György és Takács Csaba támogatására számíthattam. Utólag, 1992 nyarára, az erőviszony eltolódott. A függetlenek és részben Takács Csaba is az „ellentáborba” került. Ketten, Tokayval képviseltük a mérsékeltek, Tökés László és Szöcs Géza hívei által a „tájba simulók”-nak, minden ok nélkül „kormánypárti”-nak címkézettek szárnyát. Az elnökség azonban, egészében véve, működőképesnek bizonyult. Olykor heves viták után, egyeztetéssel, kölcsönös jóhiszeműséggel rendszerint sikerült áthidalni az ellentéteket. A napokban találkoztam Csíkszeredában Kolumbán Gáborral, a Hargita megyei tanácselnökkel.

– Tudod-e, hogy időnként nosztalgiával gondolok vissza azokra az időkre – mondta mosolyogva.

Kitartó ellenfelem volt. Egyike azoknak, akik gyanakodva figyelték minden szavamat, hogy felléphessenek az RMDSZ-t erőszakkal egységesítő, pártosító, tehát a pluralizmus kiteljesedését akadályozó „diktatórikus vezetésemmel” szemben. Tudtam, láttam ezt, néha még el is keserített az irántam táplált előítélet, ám most, annyi év után, magam is őszintén bólintottam vallomására:

– Magam is így vagyok... Aztán, hogy elejét vegyem a szentimentalizmusnak, hozzátettem: – Hiába, a vénség.

A Marosi-lakáshoz kötődik egy, sajnos, a kongresszuson egyes érzelmekkel fogadott javaslatom. Említettem egy ízben, hogy milyen különleges hatással volt rám mindig, ami itt kö-

rülvett. A házban megfordult írók – Móricz, Kosztolányi, Kós Károly, Bánffy Miklós, Kemény János, Tamási Áron – s nem utolsó sorban a ház egykori gazdájának, Molter Károlynak a portréi. A zsúfolt könyvespolcok, a falakat borító festmények és grafikák, a régi bútor, a szebbnél szebb tányérok és bokályok. S még valami, Ildikó irodalomtörténeti újdonságai. Mindig mutatott valamit, elveszettnek hitt feljegyzést, naplót; egy-egy jelenséget, kezdeményezést, vitát új megvilágításba helyező levelet vagy önvallomást. Mindig volt amiről beszélni, szakadatlanul akadt megfejtendő, munkára serkentő hír vagy adalék.

Nem állítom, hogy csak ezzel a nyugodt, a hétköznapok talmiságaitól védett környezettel magyarázom, mert a dolognak hosszú előtörténete van, de alighanem a Molter-ház humanista hagyománya, kulturált szelleme is hozzájárult ahhoz, hogy a kongresszus előestéjén, Bukarestben előkészített elnöki szöveghez még egy passzust írjak. Így szólt:

„Soha nem nyilatkozott meg olyan világosan, mint éppen az elmúlt időszakban, hogy nem azok az igazi román patrióták, akik hazafias szövegek pufogtatásával népszerűsége és hatalomra vadásznak, hanem azok, akik pillantásukat a jövőre vetve ítélkeznek, dolgoznak és építenek. S mert az előbb említettem a sovinizmus veszélyét, a mindenkori uszító, fagyűlölő nacionalizmus lélekpusztító, egyének és nemzeti közösségek tudatát torzító rombolását, javasolom, hogy szembenállásunk, egyértelmű elítélésünk bizonyítékeként, idén ősszel az RMDSZ helyezze el a kegyelet koszorúit az Ördöggúton és Ippen ártatlanul meggyilkolt románok emlékkeresztjeinél, és ugyanakkor állítson kopjafákat a Szárazajtán, Gyantán és Csíkszentdomokoson kivégzett magyarok emlékére. Legyen ez a gesztus, legyenek ezek a jelek a beismerés és a kegyelet kifejezői előttünk és utódaink előtt. Kérem az RMDSZ-be tömö-

rült szervezeteket, a romániai magyar egyházakat, hogy találkozzunk Kolozsváron a Szent Mihály templomban, ahol Márton Áron püspök történelmi beszéde elhangzott 1944. május 18-án, és kövessük meg nyilvánosan a zsidó népet, kérjünk bocsánatot zsidó testvéreinktől, akik az iszonyatos üldöztetés esztendőit átérték vagy akik elpusztultak a holokausztban.”

Akkor is csalódással töltött el és most is keserőséggel gondolok vissza: javaslatom süket fülekre talált. Egyetlen reagálásra emlékszem, az is visszautasító volt. Kolozsvári író társam, kollégám a könyvkiadási megpróbáltatásokban – nem a Kriterion szerkesztője volt – emígyen vélekedett felszólalásában: *„Dívatba jött a bocsánatkérés. Nem ajánlom senkinek, hogy ezt az atavisztikus, »ázsziátikus« cirkuszt a magyarság végigcsinálja.”* Nem fedem fel a kilétét. Nem óhajtom, hogy ez a – meggyőződésemmel – rossz pillanatában tett kijelentés tartósan szerzői és közéleti érdemekkel ékesített nevéhez tapadjon.

Az elmúlt években kopjafákat, in memoriam-köveket állítottak az 1944 őszén a román nacionalizmus áldozatául esett magyaroknak. Még a vásárhelyi kongresszus évében, késő ősszel, a zsúfolásig telt Szent Mihály templomban felemelő ökumenikus istentiszteleten hajtottunk bűnbánóan fejet az 1944-1945-ös népirtásban elpusztult erdélyi zsidó-magyar testvéreink emléke előtt. Az 1940 nyarán, a magyar hadsereg katonái által ártatlanul kivégzett román parasztok sírjaihoz még nem volt erőnk elzarándokolni. Pillanatig sem kételkedem: amit nem tettünk meg tegnap, s amit elmulasztunk ma, megbocsátó és bocsánatot kérő lélekkel megteesszük holnap.

Meglehet, hogy tévedek, de úgy emlékszem, Molter Károly mesélte: Tamási Áron ott náluk, a Köteles Sámuel utcában fogalmazta az 1937-es Vásárhelyi Találkozón elhangzott elnöki megnyitóját. Ebből a klasszikus szövegből idézett beszédében, helyzetünkhöz és feladatvállalásunkhoz gyönyörűen találó

passzusokat Tőkés László. S mivel történelmi falak között voltam, és az RMDSZ II. kongresszusának utolsó napja, 1991. május 26-a egybeesett Tamási Áron halálának huszonötödik évfordulójával, kötelezőnek tartottam magamra nézve, hogy kongresszusi záróbeszédemben a „sziklára szállott hegyi madár” egykori üzenetére emlékeztessenek: *„Három nap megbeszélései bizonyára megépítik és bizonyára mindenki számára megvilágítják ezt az odavetett gondolatot. Mindenki felelős a munkában: mutassatok hát emelkedett lélekkel utat. És ahogy férfiakhhoz illik, adjátok vissza a szónak erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét.”*

Tudtam jól, a Vásárhelyi Találkozó együttgondolkozási és –cselekvési akarata alig egy évre rá a múlté lett, szertefoszlott örökös bajunk-átkunk, a széthúzás és a közeledő világégés kiváltotta szenvedélyek miatt. Ám tudtam azt is, hogy az RMDSZ, a mi szövetségünk, minden kishitőség meg borúlátó jóslat ellenére, együttmarad, megőrzi erejét és Vásárhelyen újólá megtapasztalt bölcsességét. Erre nézve a legfőbb biztosítékot abban láttam, amit úgy hívunk: romániai magyar közvélemény. Igaz, nem eléggé tagolt, megszólalási kedve nem nagy, politikai kultúrája eléggé képlékeny. Egyvalamiben azonban tisztánlátó és határozott: érdekképvisellete tartsa meg egységét.

„KÖSSÜK BE ÖVEINKET!”

Megfigyeltem, hogy valahányszor, különösen nyári délutánokon, Bukarestből Kolozsvárra utazom, úgy negyedórával a leszállás előtt, a gép előbb csak remegni, majd rázkódni, ugrándozni kezd, és a pilótafülke ajtaja fölött kigyúl a felszólítás: „Kössük be öveinket!”

Évek, évtizedek múlásával ez a mondat amolyan belső vészcsengőm lett. Nem berregett, nem is hasította a levegőt, csak úgy, diszkréten zümmögött, vagy csupán halkán sípolt. Meghallottam, s tudtam: itt most vigyáznom kell. Jól fogott, nagyon jól jött nem egyszer. Ideológiai viharzóna küszöbén, mindenfajta társadalmi mágneses vagy elektromos rendellenességek beállta előtt, amikor perceken belül, a szokásosnál nagyobb önuralomra és erősebb koncentrációra volt szükségem, szólt hűségesen. Úgy, hogy ne riasszon, csak jóindulatúan figyelmeztessen – vigyázzak. Hogy is hangzik az ismert mondás? Az idejében figyelmeztetett ember kettőnek számít.

Valami ilyen hangot hallok most is, ahogy soronlevő mondanivalóm meredekének nekivágok. Én és a szekuritáté, valahogy így hangozhatna a téma. Itt az ideje végiggondolni, mit jelentett számomra, mennyire befolyásolta – vagy nem befolyásolta – nemcsak szerkesztői munkámat, de gondolkodásomat, életviteletem, egész habitusomat a politikai rendőrség jelenlétének megannyi nyilvánvaló vagy nehezen kiismerhető ténye.

Figyelmeztetnem kell soraim olvasóit, hogy sohasem tartottam magam a szekuritáté áldozatának. Mikor erre sor kerülhetett volna – majd látni fogjuk –, a hírhedt „belügy”, a rettegett állambiztonság, átmenetileg legalábbis, cselekvésképtelenné vált. Történetem azonos Románia sok százezer állampolgárának személyes históriájával. Akiket nem állítottak katonai törvényszék elé, nem börtönöztek be, nem hurcoltak életveszejtő munkatáborokba, nem citáltak éjszakai kihallgatásokra, mint annyi embert a diktatúra éveiben. Csak figyeltek, csak jelezték időnként: itt vagyunk. S mint állították, és sokunkkal talán is elhitették, csinálták ezt nem gonosz szándékkal, még csak bizalmatlanságból sem. És nem az állam vagy, mondjuk, a vezető párt nevében, szó sincs róla. Tették egyetlenegy céltól vezettetve: hogy tévedéseinknek idejében elejét vegyék, a társadalom, de mindennél előbbrevalóan, a saját érdekünkben megvédjenek a rossz lépések kockázatától. Ez volt a *preventív* hírszerzési gyakorlat gondolati sarkköve. A társadalom általánossá vált ellenőrzésének a fasizmuséval majdhogy azonos motivációja.

Most, hogy mondandómat formálgatom, jövök rá: nekem tulajdonképpen szerencsém volt. Olyan kis, mondhatni ártalmatlan adagokban kaptam a féleleminjekciókat, hogy szerveztem, idegrendszerem elsősorban, hozzászakott. Adaptálódott a helyzethez. Amikor, az esztendők múlásával, a negatív impulzusok megsokasodtak, és intenzitásuk is érezhetően nőtt, a magam, s gondolom, közvetlen környezetem számára is meglepően nyugodtan viseltem el a megterhelést. Nos, ennek a kezelésnek a több mint négy évtizedes folyamatát próbálom végigkövetni. Még egyszer hangsúlyozom, nem azért, mert reveláló erővel hathatna bárkire is, hanem egyedül azért, mert éppen látszólagos eseménytelensége és a látványosság hiánya miatt, helyzetem és személyes tapasztalatom, meglehet, ismerős mások számára is.

BEKÖTÉS ELŐSZÖRRE

Az elmúlt években, amikor a szovjet Állambiztonsági Bizottság (KGB) romániai szerepéről vagy, legutóbb, a Ion Iliescu valamikori beszerzéséről olvastam, emlékezetben újra meg újra végigéltem az alábbi epizódot, egyetemi éveim rendhagyó, legalábbis tudomásom szerint előzmény és következmény nélküli történetét.

A moszkvai Maxim Gorkij Irodalmi Főiskola – nem állami intézmény volt, az Írószövetség tartotta fenn – harmadéves diákja voltam. Egy szép napon, 1952 tavaszán, értesítettek a rektorátusról, hogy másnap délelőtt tíz órakor jelentkezsem az OVIR-nál. Ez volt a külföldieket nyilvántartó hivatal rövidített neve. Nem láttam benne semmi különösét, ilyen beidézést kaptak más idegen diákok is. Mint magyarázták, adatellenőrzésről, pontosításról, a tartózkodási idő meghosszabbításáról esett szó.

A nóvum abban állt számomra, hogy nem valamelyik ablakhoz irányított a szolgálatos tiszt, hanem bekísért egy üres irodahelyiségbe, leültetett és megkért, hogy várjak. Nemsokára belépett egy százados, szó nélkül az íróasztal mögé telepedett, onnan nézett hosszasan, merőn. Úgy vizsgált, olyan személytelen érdeklődéssel, mintha nem is rendőrtiszt lett volna, hanem valami más, mondjuk, bőrgyógyász vagy szemorvos. Végül a magával hozott irattartóból halkán felolvasta az adataimat. Név, születési nap, hónap, év, az oktatási intézmény megnevezése, évfolyam, s utolsónak, a küldő ország. Minden adat után megállt. Nézett, várta, hogy igazoljam név, év, etcetera helyességét.

– Hol volt folyó év március huszonkettedikén és huszonharmadikán? – fordult hozzám az eddigtől teljesen különböző, érdes hangon.

Ha több idő elteltével kellett volna visszaemlékezmem, vesező

tekintete és vádló hangütése talán elbizonytalanít. De így, mind-össze négy napra visszagondolva, a válasz kézenfekvő volt.

- A főiskolán voltam, hol legyek?
- Biztos benne?
- Egészen biztos.

Csend. Hideg, kutató nézés, kígyó csúszását eszembe juttató, alig hallható kérdés:

- S ha mégis...

Kezdeti riadtságom múltóban volt. Végső soron, gondoltam, nincs mitől tartanom, igazat beszélek.

– S ha mégis mi? – néztem én is jól a szemébe, ami őt egyáltalán nem zavarta. Előbbi, bőrgyógyászti tekintete, rezzenéstelen maradt. Csúszó hangszíne sem változott:

- Rosszul emlékezik... Netán hazudik.

Felálltam.

- Telefonálni akarok a követségre.
- Majd telefonál. Üljön vissza a helyére.

Anélkül, hogy levette volna rólam a szemét, lassú mozdulattal fogta az asztalon levő, lilatintás itatóst, hátranyúlt és megkopogtatta vele a falat. Nemsokára nyílt az ajtó, és belépett rajta egy idősebb tiszt, ha jól láttam ezüst válllapján a három aranycsillagot, ezredes. Az asztalnak támaszkodott, kinyitotta a társa előtt heverő irattartót, ám csak belepillantott.

- Hol is van az a... Maxim Gorkij Intézet?
- A Tverszkoj bulvár 25. alatt – válaszoltam.

– Szóval, azt állítja, hogy folyó év március huszonkettedikén és huszonharmadikán órákon volt. Nem téved?

– Ellenőrizték a jelenléti íveket – mondtam, most már azt hiszem, sértődötten. – Idehívnak, elmulasztom Dinyik professzor előadását, és még hazugsággal is gyanúsítanak.

– Százados elvtárs – fordult az ezredes faggatómhoz –, megtörténhet, hogy félreértésről van szó?

A kérdézet nem felelt.

Azzal engedtek el, hogy meglátják, utána néznek még a dolgnak, ha szükségük lesz rám, hívnak.

Sohasem hívtak. Ellenben, amikor a román követségen beszámoltam Crişan tanácsosnak, a diákügyekkel megbízott, mindkét szemére rosszul látó diplomatának, az rám meredt, majd sápadtan hajolt felém: El ne mondjam senkinek! Tévedhettek, persze, de az volt az érzésem: valaminek vagy valamire nem tartottak megfelelőnek. Más szóval, kiestem a teszten, elváltak a vizsgán. S ha helytálló a feltételezésem, sietve teszem hozzá: marha nagy szerencsémre. Mindenesetre, amikor, jóval később, Arthur Koestler, Szolzsenyicin, Lengyel József regényében, vagy, nem is olyan régen, Elie Wiesel egyik könyvében a kihallgatást vezető KGB-s tisztekről olvastam, kígyóbüvölő tekintetük nem is tűnt annyira ismeretlennek.

BEKÖTÉS MÁSODSZORRA

1953-ban jelent meg, a bukaresti Ifjúsági Könyvkiadónál *A legszebb üzenet* című könyvecském. Mára kínossá vált beszámoló előző évi hajóutazásomról Moszkvától, le a Volgán, át az akkor megnyílt csatornán, a Don menti Kalacsig. Huszonhárom éves diák révült bolyongása valós, elsősorban kulturális élmények és gonddal belesulykolt ideológiai tévhitek, felemelőnek hitt propaganda fogások között. Legmegrendítőbb emléke a hetvenkét méter magas Sztálin szobor a Volga-Don csatorna bejáratánál. *„Fellegeket érintő homlokát fűrészi fényben először és simítja végig utoljára a felkelő és a lenyugvó nap.”* – álmélkodik az ifjú utas, aki – ezen már nem lehet változtatni – én voltam.

Úgyszólván nincs a könyvnek mondata, ami ne viselné ma-

gán az akkori idők elhazugult jegyét. S ami a legszomorúbb, mindez nem a félrevezetés, a valóságghamisítás tudatosságával előadva, hanem a mindenre rácsodálkozás, „*a kommunizmus első építkezésébe*” való őszinte belefeledkezés rajongásával elbeszélve. Sok mindenről esik szó. Valóban csodás tájakról, régi közép-oroszországi városokról, a műszakilag kétségtelenül jelentős teljesítmény avatőünnepségéről és, természetesen, „*a szovjet emberek semmivel sem mérhető lelki nemességéről és történelemformáló cselekedeteiről.*”

Egyvalami azonban kimaradt a lelkes beszámolóból. Mint ahogy arról szót sem szólt a grandiózusra növesztett propagandagépezet, ám elhallgatott – az egészen szűk értelmiségi és apparátus-köröket leszámítva – a máskor oly élénk *fáma*, az alternatív hírközlés, ahogy ma mondanánk, a moszkvai csepűrádió is. A *Joszif Sztálin* nevét viselő, erre az alkalomra hatalmas költséggel felújított, hófehérré varázsolt volgai vezérhajó katasztrófájáról. Attól a pillanattól, amikor a csatorna utolsó, tizenharmadik zsilipjébe ér, a fedélzetről küldött sajtó- és rádiótudósítások megszakadnak. Mint Rejtő Jenő ellopott cirkálója esetében, a hajónak nyoma vész. A médiában.

Mi történt?

Hajótűz történt. A forgalmat megnyitó, élő álomná, tünevényes jelképpé hiperbolizált hajó kigyúlt. A zsilip két oldalán ujjongó tömegeből egy kiskatona, feltehetően bevodkázott állapotban, jelzőrakétát kilövő fegyverét nem a csillagos égnek tartotta, mint a tűzijáték előírta, hanem a fehér látomás fényben úszó oldalának. A sisetgő löveg átütötte az egyik kabin oldalát, amelyben éppen filmtekercseket és magnószalagokat tároltak, és a frissen festett falak lángba borultak. Pillanatok alatt tűznyelvek csaptak ki a szomszédos, lakott kabinok ablakain is.

A *Joszif Sztálinon* kitört a pánik. A meghívottak díszes vendégserege – írók, tudósok, külföldi hírességek, eminens diákok,

a pionírok számára kiírt, *Utazás a kommunizmus első építkezéséhez* című, a Szovjetunió számos középiskoláját átfogó verseny dédelgetett nyertesei – eszeveszett félelemben mind ott tolongott a két fedélzeten. A matrózok is megzavarodtak. Nem tudták kikötni a zsilip betonteknőjében ide-oda verődő hajótestet. Nos, ez a horrorfilmbe kívánczó jelenet kimaradt a könyvből. A világraszóló avatási ünnep, amely izgalomban tartott kétszázmillió szovjet embert, nem végződhetett tömeghisztériával, Sztálin dicső neve nem pörkölődhetett meg egy agyalágyult katona rakétájától. De ott voltam, láttam, mindenre elszánt, önkéntes tűzoltónak is felcsaptam, amivel kivívtam – egyik könyvének a dedikációja rá a bizonyíték – a jelenlevő Borisz Polevoj elismerését. Életem riportját írhattam volna meg. Mikor oltott még volgai luxushajót egy háromszéki diák? Ám végül is nem erről akarok beszélni. Az eddig elmondottakra csak bevezetőként, elkövetkező sztorim előszavaként volt szükség.

Tehát: a tüzet végül sikerült eloltani, csak a felső fedélzet kabinjainak egy része égett ki. Holtfáradtan, kialvatlanul, reggel hat óra körül befutottunk a kalacsi kikötőbe. Nekem, amellet, hogy arcom, karom csupa korom meg karcolás volt, a hátam is cudarul fájt. Egy szenes gerendavég zuhant rám, ma is őrzöm lapockámon a nyomát. Hajónkat nyomban körbevette a rendőrség, és mindenkinek közölnie kellett, hová és hogyan kíván tovább utazni, visszajutni Moszkvába. Főiskolai társammal, egy Liliana Sztefanova nevű bolgár lánnyal, már előbb azt terveztük, hogy hajóutazásunk végeztével, pár napot még a csatornánál töltünk, eleget teszünk évfolyamtársunk, Susztyikov meghívásának. Ő az egész nyarat Marinovka faluban, az építőtelep egyik központjában töltötte, anyagot gyűjtött készülő riportkönyvéhez. Így aztán, nem sokkal a Don folyóhoz való érkezésünk után, ismét úton voltunk. Rozoga autóbuszon, ful-

lasztó porfelhőben haladtunk visszafelé a csatorna mentén, egykori, iszonyatos tankcsaták színterein, az ismeretlen sztyepei helységbe.

Honnan tudhattuk volna, hogy ott vár ránk ama próbára tevő Rhodosz, ott kell ugrnunk. Más szóval, ott kell megmutatnunk – találóbb lenne az *elmondanunk* –, kik vagyunk.

A munkatelep igazgatóságán, ahol Susztyik barátunk után érdeklődtünk, a párttitkárhoz, egy Osztasov nevű, köpcös, borotvált fejű férfihez irányítottak. Ő szerfölött meglepődött váratlan megjelenésünkön, leültetett az irodájában levő hosszú asztal mellé, és kívülről ránk zárta az ajtót. Kereken négy órát ültünk Lilianával, rekkenő hőségben, félájultan a fáradtságtól és éhségtől. Ez idő alatt mindössze egyszer jelent meg szívélyesnek éppen nem nevezhető házigazdánk. Cserépkancsóban vizet hozott és megnyugtatót: mindjárt jön valaki, aki beszélni akar velünk. Kérdésünkre, hogy szóltak-e Susztyikovnak érkezésünkről, kulcsfordítás közben válaszolta: majd előkerül ő is...

Eszembe jutott az OVIR-nél lezajlott márciusi kihallgatás. Helyben vagyunk, gondoltam. Ott is voltunk. A faggatózó elvtárs – ezúttal civil ruhás volt – először is felháborodásának adott hangot, hogy vagyunk, ott vagyunk és éppen akkor vagyunk ott, amikor nekik annyi a dolguk. Képzelem, milyen államvédelmi készültség lépett működésbe az egész térségben, hogy a hajót ért malőrre megtalálják a hivatalos magyarázatot, kiemeljék a felelősöket. S mielőbb el is tussolják a rájuk nézve súlyosan kompromittáló ügyet. Mert, ha ne adj, Isten, Jozsif Visszarionovics fülébe jut, végük. Szájtátiságuknak – ez főbenjáró bűn volt akkoriban – szörnyű következményei lesznek. Sejtettem, s ebbéli megérzésemet Lilianával is közöltem, hogy mi, két boldogtalan, ebbe a szórásba cseppentünk bele. Ezzel tisztában kell lennünk, és eszerint kell eljárni, s ha a szükség úgy hozza – magyaráztam suttogóra fogott hangon –, emlékez-

tenünk kell modortalan vendéglátóinkat: mi két baráti ország állampolgárai vagyunk, harmadik éve a nagy Szovjetunióban tanuló diákok. Minket ne gyanúsítgassanak, ha kell, ha nem. A végén így is lett. Ám addig újra megadatott kitapasztalnom – rosszabb változatban, kisszerű, vidéki rendezésben – a félelmet keltő, akaratbénító játékok.

Kérdések véget nem érő sorára kellett válaszolnunk. Hogy kerültünk a *Joszif Sztálin* vezérhajóra? Kit ismerünk az utasok közül? Kivel beszélgettünk és miről? Otthon, Romániában, illetve Bulgáriában milyen helységben élünk – hogy én erdélyi vagyok, magyar nemzetiségű, szemmel láthatólag nem vált javamra –, kik a szüleink, mivel foglalkoznak? Mondjuk el részletesen, mit csináltunk a csatornaavatás napján? Hol voltunk, kinek a társaságában, amikor kiütött a tűz? Nos, így jöttek a kérdések, elhajoltak, több ágra szakadtak, újra visszatértek, nekünk feszültek, körbefontak – szakadatlan áradatban.

– Azt mondják, a főiskola jelölte ki az útra. Miért éppen magukat?

– Mert... mert... azt hiszem... – hebegte a megrémült Liliana.

– Jók az eredményeink.

A barázdált, erősen napbarnított arcú férfi gúnyosan igazított csontkeretes szemüvegén:

– Csak a magukéi jók? Maguk a Maxim Gorkij Intézet zsenijeit?

Társam szeméből könny buggyant elő. Csíkot húzott még mindig poros állán.

– Nem tudom... nem hiszem.

Közbeszóltam:

– Ön összetéveszt bennünket valakivel?

– Igen? – villant rám a szemüveg. – És kivel?

– A rektorral! Ő és a professzori testület jelölt minket erre az, úgy látszik, valóban feledhetetlen útra – megnyomtam a jelzőt.

– Nekik tegye fel a kérdését.

Aztán jött a legnehezebbnek bizonyuló kérdés: mit keresünk itt, Marinovka faluban? Mi célból jöttünk ide?

Miután a szokásos kanyargással, csapda kerülgetéssel körbejártuk Lilianával ezt a témát is, amikor láttam, társam mindjárt lecsúszik a székről, nem bírja tovább, engem meg a kimerültségtől hányinger kerülget, emberünk kikiáltott a becsukott ajtón:

– Susztyikov! Jöjjön be!

Bejött a barátunk. Halálraváltan. Pedig kitüntetett háborús veterán volt, tizenhét évesen került ki a frontra, többszöri sebesülés után, Berlinben fejezte be a háborút. Halkan, remegő hangon, de igazolta, igen, ismer, évfolyamtársak vagyunk, ő hívott meg, hogy alaposabban megismerjük, hogyan épült a Volga-Don csatorna.

– Volt engedélye arra, hogy külföldieket lásson vendégül?

Szegény Vologya Susztyik nagy nehezen kimagyarázkodott.

Utána három napot töltöttünk együtt, senkitől sem háborítva – még Osztasov párttitkár is szívélyes, segítőkész volt –, végigkövettük a munkatelep történetét az első cövek leverésétől a peches avatónapig. Megismerkedtünk egy csomó építővel, akik maguk is búcsúzófélben voltak. A német hadifoglyokat már előbb elszállították, csak egyvalaki maradt közülük, egy magas, csontos, fekete hajú, kék szemű asszony, a vendégháznak kinevezett barakk szórtan gondnoka, az „eszesses”, ahogy mindenki valamiféle rejtett tisztelettel nevezte. Könyvemben, a már említett, repeső stílusban, a csodálattól el-elcsukló hangon beszámolok élményeimről. Kivéve természetesen a csatornaépítő német hadifoglyokra, a „Hotel Marinovka” gondnokára, egyben takarítónőjére való utalást. És elhallgatva azt is, hogy Susztyikov egy este aggódva jegyezte meg, miközben a sztyeppei ürömfű illatától bódultan, szöcskék miriádjainak békés ciripelését hallgattuk: „Remélem, az a ráncosképű bandita nem tesz nekem keresztbe.”

BEKÖTÉS HARMADSZORRA

Hát ez meg miért van, hová lett a szemöldök vége? – kérdezték tőlem valamikor, a romániai magyar televíziózás kezdetén, a sminkszobában. És ceruzával gondosan megszépítettek, pótolták az észlelt hiányt.

A startlövést ehhez a történethez, úgy is mondhatnám, ebben, a távolság dolgában nem, de a pálya nehézsége tekintetében cudar futóversenyben, egy kategorikus, pattogó mondat és egy mellemnek szegzett katonaujj adta meg:

– Maga szidalmazta a hadsereget!

Vegyük sorjában.

1954 novemberében, három hónapra rá, hogy friss diplomásként az *Előréhez* kerültem speciporternek, azt a megbízást kaptam, hogy Dános Miklóssal – ketten voltunk a rovat, a „Dándom agytröszt”, ahogy magunkat neveztük – és Balogh Lajossal, a be-bedolgozó, végzős grafikussal, utazzunk Marosvásárhelyre. Hozzunk össze egy portrékkal illusztrált oldalt az ottani, szakmájukban jeleskedő fiatalokról.

Mikor Lajoskával felszálltunk az esti gyorsra – Dános Bucó előbb elutazott –, Bukarestben zuhogott az eső, a Prahova völgyében sűrűn havazott, Székelykocsárdon pedig, ahol át kellett szállnunk, ez is volt meg amaz is. Idegborzoló hajnali havaseső. Az álmából felvert ember mogorvaságával lekászálódtunk a hálókocsiból, és keresni kezdtük a vásárhelyi személyvonatot. Ott volt, sötét ablakaival, a negyedik vágányon. Akkoriban az újságírók fél évre érvényes, ingyen utazásra jogosító igazolványokat kaptak, mégpedig első osztályra. Végigbaktattunk a vonat mentén, meresztettük a szemünket a kellemetlen havas esőben, hol a francban van az első osztályú vagon. Megleltük a végén, közel a csendben töfögő mozdonyhoz. Fellepek a csúszós lépcsőn, be van zárva, nézzük a második ajtót, nem nyílik.

– Hogy a... – csúnyát szolt bűnös szám, elismerem. Káromkodtam. Erre nagy robajjal, dérrrel-durral kicsapódik a vagonajtó, amelyik előtt tanácstalanul állingáltunk, leugrik egy egyenruhás férfi – a sötétben nem láttam sem a rangját, sem azt, hogy milyen fegyvernemnél szolgál –, és magyarul rám ordít, miközben, mondanivalóját aláhúzó, mellbe bök.

– Maga szidalmazta a hadsereget!

Tévedett, mert a vétséget ezután követtem el, azt mondtam, igaz, visszafogottnak éppen nem mondható hangerővel:

– Maga meg örült! – S mint utóbb kiviláglott, szerencsémre, valamivel csendesebben hozzátettem: – Úgy látszik...

Alig helyezkedtünk el Lajoskával egy fapados vagonban, az ipse megjelent egy milicista kíséretében. Bevilágított elemlempájával a fülkénkbe – csak ketten ültünk benne –, és félretolta az ajtót: ők azok.

A milicista igazoltatott. Megnézte a személyazonosságinkat és a szerkesztőség megbízólevelét. Látszott, nem tudja, mihez kezdjen. Át akarta adni az iratokat a másíknak. Most vettem észre, hogy főhadnagy és kékparolis, azaz belügyes.

– Na nem! – ragadtam meg a karját. – A mi igazolványainkhoz neki semmi köze. Adja vissza.

Úgy folytatódott, hogy a milicista engem bekísért az állomási őrsre. Megtudtam, hogy az első osztályon szigorúan ellenőrzött, államvédelmi szempontból veszélyes személyeket szállítanak, azért zárták le a vagon.

– S akinek oda szól a jegye? Az mit csinál? – akadékoskodtam, ahogy a sínek között botorkáltunk.

– Nem az én dolgom – hangzott a kedvetlen válasz.

Az egyik jegyzőkönyvvel végzett, jó tempósan maga elé rakta a második személyazonosságát, amikor hallom, füttyül a mozdonyunk.

– Megy a vonatom, siessen.

– Majd jön másik...

Felkaptam előle a két személyit, és szaladni kezdtem a sínek között a mozgó szerelvény felé. Homályosan láttam az integető Lajoskát vagonunk lépcsőjén. Őt néztem, feléje rohantam. Ez volt a baj. Reccsenést éreztem a homlokomon, teljes erővel nekiütődtem egy vasoszlopnak. Pár lépés választott el az időközben csillogóan fehér folyammá változott vonattól. Utolsó erőmmel felléptem a lépcsőre, Lajoska vonszolt be a fürkébe, én, szégyenszemre, elájultam. Csak arra emlékszem, hogy barátom próbálta elállítani a vérzést, a homloksebemet nyomogatta, s mind azt ismételte: Nohát, nohát.

Az állomáson ránk váró Dános Miklós taxiba ültetett és felvitt a klinikára, ahol sebészbarátai voltak. Miközben a dokik Vásárhely vénuszdombjainak a szépségeiről áradoztak, komótosan bevarrták a sebemet. Bucó utólag azt állította, nem azért csámcsogtak a témán, mert erotománok, hanem hogy elvonják a figyelmemet az operációról. Meglehet.

Így, leragasztott halántékkal, lüktető fejjel vettem fel a rám osztott anyagot. Balogh Lajoska szorgalmasan rajzolta az eljövendő riportalanyok arcát. Dánossal közösen készített oldalunk december közepén megjelent az *Előrében*.

Sajnos, kiszállásunk ezzel nem ért véget. Még „ragasztott” fejjel jártam, ahogy dándomos barátom csúfolt, amikor egy nap mindkettőnket hivatott főszerkesztőnk, Robotos Imre. Kikérdezett vásárhelyi utunkról, mit láttunk, tapasztaltunk a megírta-kon kívül, aztán átnyújtott egy, a Belügyminisztérium fejléces papírjára gépelt, annak pecsétjét viselő átíratot, pontosabban vádiratot: a székelykocsárdi állomáson, 1954. november 20-án elkövetett kihágásaimról. A hadsereg káromlásához hozzájött még a rendőrségi jegyzőkönyv felvételének a megakadályozása és – mindenre gondoltam, csak erre nem –, a rendfenntartó szerv ellen elkövetett tettelegesség, mivelhogy megragadtam a

milicista karját, amikor iratainkat át akarta adni a belügyesnek.

– Nos, pajtikám? – szaladt fel Robotos szemöldöke. – Mit csinálunk, mert maga szarban van.

Hát igen, felfogtam, hogy ennek fele sem tréfa.

Mielőtt tovább követnék az eseményeket, mondanom kell néhány szót főszerkesztőmről. Alacsony termetű, kövérkés ember volt, kicsi, úgy tetszett, örökösen összecsucsorított szájjal, és valahogy mindig kipirult arccal. És nagyon paprikás természetű. Ha felbosszantották, kihúzta magát, fejét fölszegte, ajka lilára sötétedett, finom vérerekkel átszótt szemgolyója kidülledt. „Ez botrány, kérem!”, harsogta az előtte álló arcába. No és makacs volt a végtelenségig. Talán hiú is. Ha valamit a fejébe vett, nem engedett a kilencvenkilencből. Ez volt a szerencsém. Véget nem érő levelezésbe kezdett a belügyminisztériummal, abból kiindulva, hogy kötelessége megvédeni, minden áron, fiatal szerkesztőjét, akit el akarnak áztatni. Megtiltotta, hogy eleget tegyek a kategorikus felszólításnak: jelentkezem az ügy tisztázása érdekében a minisztériumnak ebben és ebben a szobájában. Azt mondta, akinek dolga van velem, pontosabban velem – hiszen ő írta alá a megbízóleveletem –, fáradjon be a szerkesztőségbe. Azt hiszem, tisztában volt velem: szóbeli vitában hátrányba kerül, hisz váradi lévén, román nyelvtudása nem volt valami szilárd... Jobbnak látta hát így húzni-halasztani a dolgot, íratni rendületlenül a gyors választokat a minden hájjal megkent, a bukaresti bürokrácia rejtelmiben fölényesen eligazodó jogtanácsossal. Domokos Géza vétkes, mert ezt mondta, ezt tette, fontolgatjuk, hogy átadjuk az iratcsomót a katonai ügyészségnek, Domokos Géza elvtárs, a román állam ösztöndíjasaként ragyogó eredménnyel Moszkvában végzett, rendkívül tehetséges újságíró, nem mondott és tett semmi törvénybe ütközőt; vele szemben éltek vissza hatalmukkal a belügyminisztérium alkalmazottai, amikor a pártfel-

adattal egyenlő sajtómegebízataa teljesítésében akadályozták, mi több, egészségét is veszélyeztették. Amit, ha az ügy folytatódik, a szerkesztőség a felső vezetés tudomására hoz. Hivatalosan minderről én nem tudhattam, Robotos Imre nem tartotta szükségesnek, hogy beavassanak a dolog alakulásába. Ahogy telt az idő, az ügyben egyre inkább presztizskérdést látott. A lapét és az önmagáét. Úgy látszik, ő bírta tovább cérnával, neki volt nagyobb hitele ott fenn, fenn, magasan, valahol a párt-mennyekben. Mindenesetre fejem fölül elvonultak a fellegek. „Hiába – csúfondároskodott velem Bucó barátom –, a fenekedben ott a moszkvai rakéta, átvisz az minden...”

BEKÖTÉSEK – KIKÖTÉSEK

1997 telén, különösen az év első heteiben, sok szó esett, nemcsak a médiában, de a mindennapi beszélgetésekben is a szekus-dossziékról. Hozzák-e nyilvánosságra őket? Megismerkedhessenek-e velük az érdekeltek, azok, akikről a spicli-jelentések, az összefoglaló feljegyzések szólnak? Közzétegyék-e vagy sem a besúgók és a fizetett ügynökök listáját? Hol legyen letétben a több tucat kilométert kitevő államvédelmi levéltár: mostani gazdájánál, a Román Hírszerző Szolgálatnál, vagy másutt, például egy, a németországi Gauck Intézethez hasonló civil társadalmi szervezetnél? Sok ilyen és ehhez hasonló politikai, jogi és morális kérdés merült fel. Az újságokban, a rádió- és TV-beszélgetésekben, s természetesen, az utcán, baráti körben, a politikai és polgári szféra vitafórumain. Magam is vettem részt ilyen eszmecseréken, s osztottam azok véleményét, akik állítják: amíg az egész társadalmat ellenőrzése alatt tartó szekuritátét és az ő lelki terrorját szolgáló informátori hálózatot rejtély fedi, a romániai társadalom nem szakadhat el

a múlttól, az új lap, amellyel a jövőbe indul, nem lehet tiszta, a mindenkori hatalom és a közösség közötti viszony, Románia nemzetközi megítélése nem tekinthető problémamentesnek. S tegyem hozzá, mi magyarok sem érezhetjük magunkat sem megbékéltnek, sem teljesen szabadnak. Ami a saját dossziémat illeti, abban, hogy szeretnék-e megismerkedni a tartalmával, már nem vagyok ennyire biztos. Elsősorban talán azért, mert – bármennyire ellentmond állításomnak az, hogy memoárt írok – nem szeretek úgy élni, hogy fél szememet folyton a tegnapon tartsam. Számomra a múltnak csak annyiban van szerepe, mondhatnám azt is, értéke, amennyiben eligazít – mint a jelek, párkányok és repedések a hegymászót – az előrehaladásban, a felfelé törésben. Segít elkerülni a veszélyeket, omlásokat, lavinákat, támaszt nyújt, rávezet a jó útra, a legmegfelelőbb csapásra. Mit nyerhetnék a rólam szóló jelentésekből, a találkozásaimról, beszélgetéseimről, kijelentéseimről szóló, profi módra vagy dilettánsan papírra vetett beszámolókból? Azt, hogy megtudhatnám, kik figyeltek, kik értelmezték tetteimet és szavaimat, kik voltak – talán ismerőseim, sőt baráti körömből is – a titkosrendőrség szolgálatos szemei és fülei? Nem érdekel különösebben. Nem csupán azért, mert, feltételezhetően, kódolt megnevezéssel szerepelnek és – ez sem megvetendő szempont – iratcsomóm aligha leledzik abban az állapotban, amelyben 1989 decemberében valamelyik szeku-igazgatóság tisztje hagyta. Meglehet, hogy gazdagodott néhány utólag gyártott vagy módosított aktával, de az sincs kizárva, hogy vékonyodott, nem tudhatom, milyen céllal, egy-két irat eltűnt belőle.

Nem, nem vonz a bepillantás sok esztendő félelem-kútjába. Hátam mögött van. Lezártam életemnek azt a fejezetét. Pontosabban szólva, azzal, hogy most megírom, kibeszélem magamból, végleg pontot teszek a végére. Itt említem meg, mert ide tartozik: a fejezet elején szó esett a félelemről, arról, hogyan re-

agáltam magamban a megfigyelés megannyi jelére. Nos, amikor 1988 nyarán megjelent a *Kriterion*nál, Jékely Zoltán fordításában, Dumas *Húsz év után* című regénye, és, szokásomhoz híven, figyelmesen megvizsgáltam a színes borító és a szöveg nyomását, a kötést, a margót, a kolofon adatait, kinyitottam a könyvet és a következő mondaton akadt meg a tekintetem:

„– *Akárhogy is – mondta Porthos tetszik nekem, hogy D’Artagnan beismeri: félt!*

– *Nemcsak hogy beismerem, de hengegek is velem! Nem vagyok holmi rinocérosz, mint maga!*”

Kedvenc idézetemmé vált ez a szöveg. Én éppen nem hengegtem, mint a legendás párbajhős, és tulajdonképpen nem is félelem volt, amit éreztem. Inkább valamiféle, egész lényemet átjáró rossz érzés, olyan, mint a légszomj vagy mint a leszálló repülőgépen tapasztalható fülzúgásos izzadás. De jólesett, hogy szövetségese a hírhedt testőrkapitány.

A feledés küszöbéről pillantok hát vissza, olyan békésen, mintha nem is rólam esne szó. Onnan idézem meg a fordulatokban leggazdagabb nyolcvanas éveket. Nem megtörténésük időrendjében említem – igen, csak említem – az eseményeket, hanem kötetlenül, szabadon, ahogy eszembe jutnak. Bizonyára ösztönöm diktálja így, a tegnaptól való szabadultság majdnem derűs állapota.

I. Odalett bizonyíték

1972 februárjában költöztünk utolsó bukaresti lakásunkba, az Alea Zoe, később strada Atena 22. alá. Eltelt jó néhány év, amikor rájöttünk, hogy valamit csinálni kellene a telefonnal. Az előszobába szereltettük fel, s amikor csengett, át kellett járnunk az egész lakáson; különösen a konyhától esett messzire, ahol

Évi, amikor nem volt munkában, a legtöbbet tartózkodott. Elhatároztuk, hogy külön csengővel, telefonkészüléket tétetünk a konyhai folyosóra is. Szóltam a Scânteia Háza szerelőjének – régi ismerős volt, származására nézve görög, tudója minden szerkesztőség minden telefonjának –, hogy szerezzen nekem egy készüléket. Csekély száz lejért hozott is nemsokára. Vado-natújat, piros színűt. Emiatt, a piros telefon miatt lettünk gazdagabbak egy bizonyossággal. És szegényebbek egy illúzióval: *hogya azért mégsem...*

– Van egy ötletem – mondta Évi. – Helyezzük az új, szebbik készüléket az előszobába, a régit meg költöztessük át a konyha mellé!

Zis și făcut, mondja a román. Így tettünk. Csakhogy, amikor görög barátom a régi telefont készült leszerelni, megtalálta benne a lehallgatót. Egy ügyes kis kerek valamit. Odahívott, megmutatta.

– Mit csináljak? – kérdezte alig hallhatóan, miközben tenyerét a kagylóra tapasztotta.

Helyére csavarta a műanyag fedőt, gondosan a villára helyezte a kagylót, és intett, menjünk be a nappali szobába. Miután az előszobaajtót zajtalanul behúzta mögöttünk, elmondta, hogy úgy kell hagynunk a telefonkészüléket, ahogy van és ahol van. Nem akar bajba keveredni. Megmagyarázta: az ilyen típusú mikrofonnal nemcsak telefonbeszélgetéseinket hallgatják le, de azt is, ami a közelben, tehát a nappaliban vagy az én szobámban elhangzik.

– Zenét, șefule! – világosított fel. – Jó hangos zenét, betett ajtóknak és halkra fogott beszéd mellett. – S csontos, ravasz arcán tudálékos mosollyal, még hozzátette: – Ami a telefonbeszélgetéseket illeti..., ugye, érti?

Értettem, hogyne. S különös megkönnyebbülés vett rajtam erőt. Az „*azért mégsem*”-ből „*azért mégis*” lett. Az időnként

előjövő, felém kúszó gyanúból, feltételezésből pedig rám meredő bizonyosság. Érdekes, percig sem jutott eszembe, hogy kiszedem a kagylóból a mikrofont, és „kiverem a balhét”, leleplezem lakásom alkotmányellenes megsértését. Arra gondoltam, elteszem a bizonyítékot a mostaninál is nehezebb időkre, amikor – elsősorban önvédelemből – a legnagyobb hatással használhatom. Ezzel egyetértett a kezdetben eléggé megszepepent, de csakhamar megnyugodott Évi is.

Nem vertem éppen dobra, de egyik-másik barátomnak, magyarnak meg romának is, elmeséltem kalandomat az előszobai telefontal. S persze, igyekeztünk betartani az ajtóra, zenére és a hangosságra vonatkozó előírást. Nem is szólva a telefonálásra fordított figyelemről. Tettük ezt akkor is, amikor már nem volt rá – legalábbis a telefonkészülék miatt – szükség. Fél évre a történetek után ismét kihívtam a görögöt, hogy csináljon valamit a konyha mellé felszerelt csengővel, mert akadozik, megmegszakad. Egyúttal megkértem, vessen egyúttal egy pillantást az előszobai *izére* is.

– Szívesen – vigyorgott a haver. Kicsavarta, megnézte, forgatta, a fény felé tartotta a kagylót. A mikrofon eltűnt belőle.

– Ez mi? – bámultam én is a készülékre.

– Pedig itt volt... – magyarázta, immár nem fojtott hangon, hanem tagoltan, jól érthetőn a sokat látott s még többet megtapasztalt görög.

II. Éjjeli vendégek

Gyakran ébresztett fel annak idején, a Mikó Kollégium főtérre – a szentgyörgyiek szerint *korzóra* – néző internátusi szobájában, léptek zaja. Alacsony teremtség apró lépéseire, szapora járására lettem figyelmes odafent, az emeleten. A háborús

években, s utána is jó ideig „divatozó” fatalpú cipő kopogása betöltötte a környék hajnali csendjét. Finom, másnak bizonyára alig kivehető, ám számomra tisztán hallható és végtelenül kedves nesz egészítette ki a masszázst: egy rövid lábú kiskutya hegyes körmeinek kip-kopja a flaszteren. Édesanyám és az őt a kollégiumba minden nap elkísérő Celler, a hűséges korcsocska siettek munkába. Anyám takarítónő volt, órák előtt ki kellett sepernie a tantermeket, folyosókat, télen pedig tüzet kellett raknia a nagy csempekályhákba, hogy órakezdekör meleg fogadja a tanulókat.

Talán ezeknek a virradat előtt kopogó lépéseknek az emlékére tettem, hogy mindig előre köszöntem a takarítónőknek, mindenütt, ahol csak megfordultam. Így voltam a *Kriterion Könyvkiadó* alkalmazottjával, egy gyakran betegeskedő, ha nem tévedek, félcigány asszonnyal is. 1984 utolsó napjának kivételével. Ekkor ugyanis ő olyan gyorsan lépett elém, ahogy a folyosón a szerkesztőségi szobák felé kanyarodtam, olyan feldőlt volt az arca, hogy annyit sem mondhattam: Jó reggelt, Safta.

– Ne, ne menjünk be – tartott vissza –, elmondom itt, kint.

De mielőtt a történet elhangzana, tudni kell még valamit. Hagyomány volt a kiadóban, hogy minden év februárjában, kezdetben a Friedrich Schiller, később a Petőfi Sándor művelődési házban, megrendezzük a *Kriterion*-bált. Készt vettek rajta kiadósok, azoknak házastársai, esetleg meghívottak és, akikért tulajdonképpen összejöttünk, a kolozsvári fiókszerkesztőség hölgyei és urai. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor a *Kriterion*-család minden tagja együtt lehetett. A nyolcvanas évek közepére a tradíció megszakadt. Annyi rossz történt velünk, olyan sötétülő esztendők követték egymást, hogy nem volt kedvünk bálozni. Megmaradt viszont a december 30-i *koccin-tás*, az utolsó időben pedig, amikor az intézményekben szigo-

rúan tilos volt a szeszfogyasztás, a *Cico* – az állami kereskedelem egyetlen frissítője – után elnevezve, a *csikózás*. Ami tréfa volt, természetesen, hiszen a bort, sört meg némi vodkákat és kubai rumokat a férfizebektől állotta a rendezőség, más szóval az ezúttal egyetlen, mindközönségesen elismert tevékenységét kifejtő szakszervezet. Az egyre szűkösébbé váló ellátás dacára is szép, gazdag büfé, az igazgatói iroda nagy gyúlésszatalára kirakott hidegtálak és sütemények a „lányok” remeklései voltak. Ez volt a mi, pár órára az összes mizériát feledtető, tánco, minden náció énekeit megszólaltató évrárónk. Rendszerint déli egy óra tájt kezdtük, és úgy este nyolc-kilenc óra körül fejeztük be a bensőségesen közvetlen *murit*, *bajrámot*, *chefuletet* vagy *pirovkát*, ki minek tartotta és nevezte a maga szokása és nyelve szerint.

És itt újra színre lép az 1984-es évbúcsúztató utáni fejlemény főhőse: a takarítónő. Safta, a szokásnak megfelelően, összegyűjtötte a tányérokba az ételmaradékot, becsomagolta, hogy hazavigye, az érintetlenül maradt sültseleteket, felvágottat, sajtcockákat, zacskóba rakta a süteményt, dobozba szórta a meg nem főzött kávé. Majd elmosogatta a kiadó tulajdonát képező poharakat és csészéket, kitakarította a szobát és szellőztetett. Későre járt az idő, mire mindennel végzett. Fáradt volt, nem is érezte egészen jól magát, úgy döntött, nem megy haza, összehúzza irodám két foteljét és ott alszik.

Mindezt a nyomdába vezető, hátsó lépcsőn mondta el nekem. Időnként mély lélegzetet vett, hangja el-elakadt és mindegyre megismételte:

– De ugye, domnu’ director, nem szól senkinek...

Szegény asszonynak pechje volt, hogy éjszakára a kiadóban maradt. Valamivel éjfél után zajra riadt fel álmából. Ahogy a szemét kinyitotta, a szobámat a titkárságtól elválasztó ajtó alatt fénycsíkot vett észre, holott ő lefekvés előtt eloltotta a villanyt.

Ki sem kászálódott az összetolt fotelekből, kattant a kilincs, és ismeretlen férfiak léptek a helyiségbe. Azok elképedésénél, hogy valakit ott találnak, csak Safta ijedtsége volt nagyobb. A félelemtől bénultan feküdt magára terített nagykabátja alatt, s amikor nagy nehezen, szemét a látogatókon tartva, felállt, megtántorodott. Az egyik férfi megkérdezte: nem érzi jól magát, nem kér egy nyugtatót?

– Aztán átvittek egy másik irodába, abba, ahol a németek dolgoznak, és azt mondták, maradjak ott, amíg hívnak. Négyen voltak és kettőnél valami bőroroszlás volt. Sok idő eltelt, amíg szóltak, hogy visszamehetek. Mikor elmentek, az egyik közülük, az, amelyik orvosságot akart adni, megmagyarázta, hogy ne féljek, semmi rosszat nem csináltak, és megígértette velem: nem mondom el senkinek, hogy itt jártak különben meggyűlik a bajom... De hát úgy gondoltam, a domnu' directornak el kell hogy mondjam. Hogy vigyázzon. Mert valamit biztos betettek...

Az év utolsó napján, bár szabályellenes volt, a kiadó hölgytagjainak nem kellett bejönniük. A férfiak közül is csak annak a kettő-háromnak, akiknek a nagy hajrával megjelent utolsó könyvek nyomdai átvételénél, vagy, ha exportkiadványokról volt szó, a bevagonírozásnál dolguk volt. A tervteljesítést komolyan kellett vennünk. Ilyenkor az volt a szokás, hogy mielőtt elváltunk, elővettük az előző este erre a célra félretett szendvicset, üveg bort, és még egyszer koccintunk a búcsúzó évre, az eljövendő esztendőre. Ezúttal nem volt kedvem beszélgetni a „butorozott” szobában. A velem levők, a szerb Lepojev, a német Walter Weidle és Pricop, az ajtók lepecsételésével megbízott, különben elég sunyi adminisztrátor is többnyire hallgattak.

Négy évvel később, valamikor 1988 nyarán, utasítás jött a Könyvközponttól, hogy egy nemrégiben kiadott pártvezetőségi

határozat értelmében – mindenki tudta az ilyen utasításokról, hogy azok személyesen Ceaușescu rendeletei –, az állami intézmények irodáinak falán csak egyvalami függhet, az államfő portréja. Ergo: a szobámban levő fotómuráit (Bartha Árpád, a kiváló, akkorra már halott szentgyörgyi fotóművész munkáját) és egyéb tárgyakat, Petőfi kinagyított fényképét – a közismert dagerrotípiát egy Nichita Stănescu-rendezvény művészi plakátját s a kiadó bronzba vésett emblémáját, le kell venni a falról. Csak később, már az 1989-es fordulat után szereztem róla tudomást, hogy a fotómurál levétele körül – mi kategorikusan visszautasítottuk, hogy eltávolítsuk a falról – bonyodalom támadt. Távollétünkben, lopva, a Könyvközpont emberei szerelték le a négy méter hosszú, két méter magas, egész falat betöltő művet, de csak akkor, amikor erre a Művelődési Tanács, vagyis a minisztérium protokollosztálya – ez volt a belügyi iroda fedőneve – engedélyt adott.

Ott, a kép mögött helyezték el Safta éjjeli látogatói a poloskákat.

III. Hej, halászkok, halászkok

Amikor a személyes, általam megélt december huszonkettődikéről szóltam, említést tettem a Nicolae Manolescuval közösen megfogalmazott felhívásról, hogy aznap este, az Írószövetség tanácsának tagjai jöjjenek össze a székházban. Azért tartottam ezt szükségesnek, indokoltam meg a kezdeményezést, mert képtelenségnek véltem, hogy éppen az írótestület, a Ceaușescu-rezsim köztudott ellenzője, maradjon ki „a nagy nap” krónikájából. Szövetségünk, ha nem is nyíltan – néhányan közülünk, Paul Goma, Ion Negoïtescu, Dorin Tudoran, Aurel Dragoș Munteanu, Mircea Dinescu, Dan Deșliu vállalták nyil-

vánosan is a szembenállást erős kritikával nézte a rendszert, és legtöbb tagja, a vad pártcenzúra ellenére, igyekezett ennek műveiben hangot is adni. Az írók rossz közérzetét bizonyította, ellenzékiségük drámai jele volt, hogy neves magyar, német és zsidó származású szerzők elhagyták Romániát, az emigrációt vagy az anyaországukban való letelepedést választották. A kommunista hatalom és az írók feszült viszonyának, az alkotók szembeszegülésének nem kevésbé beszédes tényét hangsúlyozta az, hogy tekintélyes, külföldön is számon tartott életművel rendelkező, megérdemelt népszerűségnek örvendő költők, próza- és drámaírók kerültek sorra fekete listára; nem elég, hogy könyveiket indexre tették, de a sajtóellenőrzés azon volt, hogy nevük a publikációkban is mind ritkábban szerepeljen vagy – Kós Károly esetében például – soha ne jelenjen meg. S ha ideszámítjuk a valóban demokratikusan választott testületben, a szövetség tanácsában, de még a pártvezetőség által kijelölt bíróban, vagyis az elnökségben is könnyen észlelhető ellenkezést a cenzúra pressziójával és a kultúrkormányzat ellenséges bürokráciájával szemben, érthetővé válik, miért irányult az íróársadalomra a politikai rendőrség megkülönböztetett figyelme. Nem hiszem, hogy létezett volna szerkesztőség, kiadó, de még magánműhely, írói szoba sem a megfelelő „bútorzat” nélkül. A szövetség Calea Victoriei-i székháza – irodák, gyűlésterem, könyvtár és különösen a vendéglő – a négyzetméterre számított mikrofon-ellátottság dolgában alighanem első helyen állt az országban.

Dúlt a beháború. Mint mondtam, nem nyíltan, hiszen minden megszorító, megfélemlítő fegyver, minden, az írónak nemcsak szakmája gyakorlását, de pusztá létét is fenyegető eszköz az állampárt kezében volt. Ám az alkotók ellenállása tovább erősödött. A sajátos esztétikai kódrendszernek, a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején jelentkező, energikus és szolidá-

ris írói nemzedék nehezen megfejthető, de elsősorban az új olvasók, fiatal értelmiségiek, diákok részéről érdeklődéssel fogadott metanyelvének köszönhetően. Nem kis szerepet játszott az írók és a közönség közötti kapcsolatban – mi, a *Kriterion*nál, talán elsőnek ismertük fel és éltünk vele – a cenzúrának alá nem vetett, közvetlen kommunikáció. Amíg erre a hatalom rá nem jött. Attól kezdődően csak a Művelődési Tanács, bizonyos esetekben a pártközpont propaganda osztályának a jóváhagyásával lehetett író-olvasó találkozókat szervezni.

Aztán ott voltak a testületi közgyűlések, tanácskozások, műfaji vitafórumok. Mindmegannyi alkalom az elégedetlenség, az általánossá váló rosszkedv kinyilvánítására. Eszembe jut az 1978 októberében, Iași-ban megrendezett költészeti kollokvium. Itt sok keserű igazság hangzott el a román poéták anyagi helyzetéről, korlátozott közlési lehetőségeiről, az alkotómunkát gátló politikai és adminisztratív jellegű megszorításokról. A legnagyobb hatást az akkorra már a szekuritáténál gyanús elemként, megátalkodott „disszidensként” elkönyvelt Dorin Tudoran felszólalása váltotta ki. Annak is egy passzusa. Amikor Michelangelo befejezte a sixtusi kápolna festését – szólt Dorin tanmeséje –, megkezdődött a szakma, a római és Rómába látogató festők vitája a nagy műről. Előbb valamelyik közeli tavernában, borozgatás közben folyt a hol csendes, hol heves eszmecsere, majd hívek és opponálok átvonultak a kápolnához. A szemben lakó cipésmestert – őt bízták meg a papok a kulcs őrzésével – megkérték, nyissa ki a templomot, bevonultak a freskók alá, és immár a helyszínen folytatták a vitát. A suszter – következett a felszólalás csattanója – álldogált a kulccsal a kezében, hallgatta a maesztrókat, de eszébe nem jutott beleszólni a disputájukba.

Mindenki – a prezídiumban ülő megyei párt elsőtítkár, Ion Iliescu is – megértette, mire céloz a felszólalás, hisz közismert volt a

mindenhez értését, minden tudását már ekkor mutatni kezdő Nicolae Ceaușescu eredeti szakmája. Taps ugyan nem csattant fel, laudatio sem hangzott el, de emlékszem – írószövetségi titkári minőségben ott ültem, az elnök George Macovescu mellett, közel Iiescuhoz –, az igazság kimondása, a mindenkori alkotói méltóság megvédése fölötti elégtétel ott ült a szemekben. Beszéltek később Bukarestben, hogy a Iași megyei elsőtitkár leváltásában közrejátszott ez az epizód is. Könnyen meglehet. Pokolian nehéz helyzet alakult ki számára. Ha állást foglal a „provokációval” szemben, amint funkciója megkívánta, nevetségessé válik. Ha úgy tesz, mintha semmit sem hallott volna, megissza a levét. Így szólt a szabály, feltehetően ezt alkalmazták.

Az utóbbi években a Román Hírszerzési Szolgálat (SRI) több kötetet jelentetett meg a volt Állambiztonsági Igazgatóság dokumentumaiból. Ezt a *Fehér könyvek*nek titulált sorozatot érdeklődéssel, ám ugyanakkor szkepszissel is fogadta a közvélemény. Homályban maradt, milyen céllal tették közzé a szövegeket, milyen kritériumok alapján válogattak az anyagban, hiszen nem esik szó, hogy csak a magyar vonatkozásoknál maradjunk, teszem azt, Huszár Sándor meghurcolásáról – erről később nekem lesz mondanivalóm –, vagy a Szócs Géza és az *Ellenpontok* című folyóirat ellen folytatott szekus vadászatról.

Nekem nem járt a kezemben egyik kötet sem, pedig, mint hallom, bőven foglalkoznak becses személyemmel is. Többnyire az Írószövetségben betöltött tisztségeim – előbb titkár, majd, 1981-től, Sütő András kiválása után, alelnök – kapcsán. Itt, Szentgyörgyön, nem láttam a *Fehér könyvek* egyikét sem, Bukarestben nagyon ritkán fordulok meg, s akkor sincs időm a könyvesboltokat járni vagy az utcai kiadványárusok asztalait nézegetni. Így hát – mert úgy érzem, nagyon idekívánkozik – az *Erdélyi Napló* 1995. november 15-i számában megjelent, Vajnovszki Kázmér által jegyzett, *Magyarok a névsorban* címet viselő össze-

állításból idézek – ízelítőül – a továbbiakban. A két anyag közül az első *Jegyzék az Írószövetség büroójának személyi összetételére vonatkozó javaslatokról* címet viseli, és a magyarok közül két név, a Sütő Andrásé és jómagamé lelhető fel benne, a második *az Írószövetség tanácsára tett javaslatokról* szól, több magyar író említésével. Mindkét feljegyzés az 1981 júliusa dátumot viseli, a dokumentumok hivatalos száma: V. kötet 137. és 138. Még mielőtt a szövegeket ismertetném, előre kell bocsátanom, hogy a második lista esetében rejtéllyel állunk szemben. Az Írószövetség Tanácsát – választmányát, ahogy Magyarországon nevezik – közgyűlésükön az írók titkos szavazással, a szavazatszámlálás nagyon szigorú ellenőrzésével választották meg. Semmiféle előre elkészített javaslatról nem lehetett szó. Ha csak arról nem, hogy a pártnál agreált, s mint mindjárt látni fogjuk, fontos magyar írókat is magába foglaló névsort adták át „verifikálásra” a szekuritátnak. Az pedig – lássuk előbb a csak két nevet tartalmazó, majd a hosszabb második listát – így vélekedett:

„*Domokos Géza*. Ismerősei körében célzatos értékeléseket tesz pártunknak a nemzeti kérdésben érvényesülő politikájáról, amelyet »nacionalistának, veszélyesnek és kudarcra ítéltnek« tart. Tevékenysége során »a romániai magyarok ügye védelmezőjeként« lép fel, és azt állítja, hogy a Kriterion Kiadóhoz »vonult vissza«, hogy »fecsegés nélkül«, hathatósabban járuljon hozzá »a magyar ügy szolgálatához«.

Sütő András. 1976 óta nacionalista álláspontot képvisel, úgy lép fel, mint »a romániai magyarok társadalmi-politikai jogainak és szabadságjogainak« egyik legfőbb »védelmezője«. Pártunk és államunk politikáját a nemzeti kérdésben »tudatosan diszkriminatívnak« nevezi. Meghamisítva tünteti fel a hazai valóságot, főleg egyes magyar származású külföldi állampolgárok előtt. Ismerte Király Károly revindikatív leveleinek tartalmát, és egyetértett azokkal, jóváhagyta Király megnyilatko-

zási módját. Nem hivatalos kapcsolatot tart a hazánkban akkreditált magyar diplomatákkal, akik előtt rágalmozó értékeléseket tesz Románia Szocialista Köztársaság együtt élő magyar kisebbségének helyzetéről.”

Következzen a második névsor:

„*Bodor Pál*. Nem hivatalos kapcsolatokat tart a Bukarestben akkreditált magyar diplomatákkal. Ellenséges megnyilatkozásai vannak a szocialista rendszerrel szemben, bensőséges körben pedig sovén-nacionalista nézeteket vall. Fia a Magyar Népköztársaságba nősült, ahol 1980-ban végleg letelepedett.

Bálint Tibor. Ellenséges megnyilvánulásokat tanúsít a szocialista rendszerrel szemben, környezetében pedig nacionalista eszméket hirdet. Amerikai látogatása alkalmából kapcsolatba lépett a reakciós magyar emigráció aktív elemeivel..

Gáll Ernő. Ellenséges álláspontra helyezkedik szocialista rendszerünkkel szemben, nacionalista eszméket hirdet, revindikatív akciókat kezdeményez vagy támogat az együtt élő magyar nemzetiség állítólagos jogainak hiányával kapcsolatban.

Kántor Lajos. Azt állítja, hogy hazánkban az együtt élő nemzetiségek »erőszakos elnemzetietlenítési folyamata« zajlik, és követelő akciókra buzdít »a magyar nyelv megmentéséért«. Kapcsolatot tart magyar származású külföldiekkel, akik előtt rágalmozza az együtt élő nemzetiségek jelenlegi helyzetét hazánkban, és hamis, utólag a Románia Szocialista Köztársaság elleni propagandában felhasznált adatokat közöl.

Kányádi Sándor. Nacionalista megnyilvánulásairól ismert már 1956 óta, és rágalmozza pártunk politikáját a nemzeti kérdésben, amelyet »fasiszta elméletként« bélyegez meg. Kapcsolatot tart külföldi nacionalista-irredenta csoportosulások vezetőivel, akiknek célzatos kommentárokat tesz az együtt élő magyar nemzetiség helyzetéről. Király Károly bizalmasa, aki vállalkozásai során tanácskozik vele.”

Ám nem marad hasonló osztályzat nélkül – nacionalista, rágalmozó, külföldiekkel illegális kapcsolatot tartó, ellenséges elem – a többi, névsorba szedett magyar író sem: Fodor Sándor, Király László, Veress Zoltán, Lászlóffy Aladár, Szilágyi István és Gálfalvi Zsolt.

Szegény jó Zsoltról még egyszer kiállítják a bizonyítványt – velem együtt – amiatt, hogy Mircea Dinescu, Octavian Paler, Andrei Pleșu, Alexandru Paleologu, Gabriel Liiceanu, Gabriela Adameșteanu, Eugen Simion, Augustin Buzura, Mircea Zăciu és mások díszes társaságában, „nem megfelelő tartalmú levél” aláírásával értünk egyet.

Ennek a készülő beadványnak nyomát találok 1988-as naplómban, különben egyetlen esztendő volt, amikor az első naptól az utolsóig diáriumot vezettem. A fenti szekus-dokumentumot 1988. október 12-én diktálták. Most látom: egy nappal előbb, október 11-én, kedden, valami történt.

„Tegnap látogatóm volt a kiadóban. Előzőleg telefonon bejelentette magát, majd megjelent Popescu ezredes. Utólag gratulált Évinek születésnapja alkalmából; nekem felajánlotta, hogy beprotezsál valamelyik neves ideggyógyászhoz, hadd nézze meg a lábamat. Rendkívül civilizált, figyelmes volt. Elbeszélgettünk a kaukázusi és a balti államokban történő nemzeti megmozdulásokról. Azt mondtam: Látja, ezredes elvtárs, a szemetet nem lehet a végtelenségig a szőnyeg alá seperni. Eljön az igazság órája, a nagytakarítás ideje. Az elodázott vagy, még inkább, erőszakkal elfojtott kérdések feltörnek, megoldást követelnek. Lecke kell ez legyen mindnyájunk számára. Szó esett a jugoszláviai fejleményekről, a magyar parlament határozatairól, az ott lezajló vitákról. (Látom, jóváhagyták a Bős-Nagymaros vízellépcső építését, mondta ő.)

A végén kiderült, minek köszönhetem a látogatást.

– A kettőnk közötti hagyományos nyíltság jegyében beszéllek

Önnel. Utódom, Crăciun elvtárs távollétében, engem kértek meg, hogy találkozzam Önnel és megkérjem: legyen körültekintő...

– Miről van szó?

– Gyánús mozgolódás tapasztalható írói körökben. Valamire készülnek. Ha Önt is be akarják vonni, ha megkörnyékezik, ne adjon helyt a felkérésnek.

– Nem lehetne világosabban? Ki, mit akar tulajdonképpen?

– Mi sem tudjuk még egészen pontosan. De megkérjük, legyen elővigyázatos. Ön az Írószövetség alelnöke, egy fontos, tekintélyes művelődési intézmény igazgatója. Nem lenne jó, nagy hiba lenne valamibe, egy provokációba, belekeverednie.

– Egy pillanat, bocsásson meg, hogy félbeszakítom.

– Tessék.

– Nem kellett volna a provokáció szót kiejtenie, ezredes úr. Önként adódik a kérdés: azok, akik megbénították az Írószövetséget, megakadályozták – harmadik éve – a vezetőtanács összeülését, nem engedélyezik a tagfelvételt, lehetetlenné teszik az irodalmi díjak kiosztását, nevetségessé degradálnak jelentős írókat azzal, hogy a hatalom bitorlói helyzetébe juttatták őket az 1985-ben esedékes országos közgyűlés és tisztújítás megakadályozásával, azok, akiket ilyen felelősség terhel, azok nem provokálnak? Azt mondta, a Kriterion fontos intézmény, ami igaz. De megkérdem: azok, akik hagyják – más kiadók is ilyen helyzetben vannak különben! – hogy a Kriterion kiüregedjen, emberei belegebedjenek a munkába a hét betöltetlen állás miatt, nem provokálnak, nem viselkednek botorul, kihívóan?

– Ezeknek a kérdéseknek a megítélése nem tartozik rám, de az illetékesek bizonyára keresik a megoldást.

A végén ezt mondtam:

– Nem ígérek Önnek semmit. Köszönöm baráti figyelmeztetését, de addig, amíg nem ismerem, miről van szó, amíg ho-

mály fedí előttem, kik, mit akarnak, mik az elképzeléseik, mi- nek az érdekében cselekszenek, milyen platformról lépnek fel, nem tudok nyilatkozni. Még kevésbé elkötelezni magam: elle- nük vagy mellettük vagyok. Majd, ha kérdéseimre választ ka- pok, tudni fogom, mi a teendőm.

Még egyszer megkért, hogy legyek megfontolt, ne hozzam magam kellemetlen helyzetbe, ami különösen a mai szituáció- ban lenne súlyos lépés.

A lehető legszívélyesebben váltunk el.”

Micsoda bújócska! Mekkora sakkjátszma! Ő tudta, hogy én tudom, én – ezek után – tudtam, hogy ő tudja. Mi történt? Stelian Popescu ezredes látogatását megelőzően tíz nappal, fel- keresett Mircea Dinescu. A naplóban ezt a bejegyzést találok:

„Beszámolt pár szóban a Szovjetunióban tett nyári utazá- sáról, s arról, mit látott-tapasztalt nemrég Nyugat-Berlinben, ahol nemzetközi költészeti találkozón vett részt. Megkérdezte, hajlandó lennék-e részt venni egy dokumentum kidolgozásá- ban, amelyet írók írnának alá, s eljuttatnánk a legfelső vezeté- hez. Két kikötésem van: a tervezett memórium foglalkozzon a nemzetiségi kérdéssel is, az aláírók szögezzék le világosan, egyértelműen álláspontjukat a kisebbségek jogainak a kérdésé- ben, mondják ki, hogy nekünk elemi állampolgári jogunk iden- titástudatunk megőrzése, hagyományaink ápolása, kultúránk gazdagítása, anyanyelvünk szabad használata és fejlesztése, valamint természetes kapcsolatunk elismerése nemzeti kultú- ránkkal. A második feltétel az, hogy az elaborációban részt ve- gyek, az, hogy a közösen elfogadott és aláírt dokumentumot nem személyhez, hanem a párt központi bizottságához, a Nagy Nemzetgyűlés elnökségéhez és a köztársaság kormányához jut- tatjuk el. Egyik kikötéssel sem lesz probléma, ígérte Mircea. Azzal váltunk el, hogy valamelyik este felhív – nem messze la- kik tőlem –, járunk egyet, még beszélünk a dolgról.”

Beszélni beszéltünk több ízben is. Mirceával felkerestük ott-hon Andrei Pleşut, hozzánk egy este becsengetett Alexandru Paleologu. Gálfalvi Zsolttal rendszeresen tájékoztattuk egymást. Paler, Manolescu, s ha jól emlékszem, Eugen Simion tervezetet is készítettek, ám az ország helyzetét, a kultúra állapotát, a román írók siralmas helyzetét feltáró beadványból nem lett semmi. A kockázat ítéltetett-e túl nagyra – gondolom, nemcsak nekem volt látogatóm az ügyvel kapcsolatban –, a szöveg megírása közben merültek-e fel nehezen áthidalható véleménykülönbségek, nem tudom pontosan. Időközben ideg-bénulással beutaltak az Elias-kórházba. Dinescu meglátogatott, s amikor közös dolgunk felől érdeklődtem, körülnézett a háromágas kórteremben, ahol akkor történetesen csak mi ketten voltunk, majd rosszkedvűen legyintett: „*Ilyenek vagyunk mi*”. Mindenképpen, aki az ismertetett szekuritátés jelentésből arra következtet, hogy 1988 őszén húsz író levéllel fordult a hatalomhoz, tévedésben van. Meg nem valósult tervről beszélhetünk csupán, hiszen a „nem megfelelő tartalmú levél” meg sem született. A szekus vaklárma csak arra volt jó, hogy az állambiztonság újra felhívja a figyelmet a renitens írókra, és most, utólag, újra bebizonyosodjék – ellentétben az én ironikus vers idézetéssel: „*Hej halászok, halászok, mit szólnátok, ha tudnátok...*”-, a titkos hírszerzés milyen fantasztikus gépezete működött közöttünk. A halászok tudták, mi van a hálójukban. Azt is megengedhették maguknak, hogy egyik-másik halat, vagy talán egy egész rajt, visszadobjanak, netán ki se merjenek a vízből. S tették ezt, láttuk, szívélyesen, „*rendkívül civilizáltan*”. Olykor? Sokszor? Milyen meggondolásból? Kiderül idővel ez is. Én azonban – megismétlem, amit mondtam – ezen különösebben nem rágódom.

BEKÖTÉS – UTOLJÁRA

Ide aztán valóban talál a közhellyé kopasztott stílusfordulat: „Bombaként robbant be a köztudatba”! Az addig ismeretlen Argeş megyei, Bukaresttől 165 km-re fekvő falu, Berevoieşti neve pár nap alatt az államvédelmi rejtély, a volt szekuritáté és az újabbkori SRI összefonódása, a szakmai dilettanizmus, a nehezen áttekinthető manipuláció szinonimája lett. Sietek hozzátenni: rövid ideig. Néhány hétig talán. Volt szenzációt jelentő sajtóértekezlet, „önkéntes régészkedés”, nyilatkozat és ellennyilatkozat, titkosszolgálati főnök – Nicolae Stan tábornok – leváltása, se szeri, se száma találgatás, aztán semmi. Csend és feledés. Bekövetkezett ezúttal is a fontos romániai történések fátuma. Felszínre törnek, majd mozdulatlanra dermednek, szállni kezdenek – no, most, no, most aztán... – és vége, ott maradnak, mint Mohamed koporsója, a levegőben. Már látom: ‘99 decemberében elmondhatjuk majd, lezártuk a Ki Nem Derített Ügyek első évtizedét.

Mi történt tulajdonképpen a mára újra elfelejtett Berevoieşti-ben? 1990. június 28-a éjszakáján – két héttel a bukaresti bányászinvázió után –, titkosszolgálati különítmény a volt Államvédelmi Igazgatóság egyik főosztályának levéltárából származó dokumentumokat égetett, illetőleg földelt el a falu melletti völgyben, az azonos nevű patak partján. Eredetileg a több mint 500 információs forrásra és körülbelül 100 megfigyelt személyre vonatkozó rakománynak a scăieni-i papírgyárba kellett volna kerülnie. Ki változtatta meg, némely hírforrások szerint egy, mások szerint három teherautó útirányát, és ki felelt a sötétség leple alatt végzett pocsék munkáért – aligha tudjuk meg valaha is. Tény az, hogy a falu népe már másnap értesült a titkos küldetésről, és ahogy telt az idő, úgy gyűlt a berevoieşti-i gazdák portáján a tűzgyűjtásnál, csomagolásnál

meg mindenféle más, emberi tevékenységnél használatos, összetépett, megpörkölődött, szakadt és vágott szelű, kézzel és géppel írott papír. Beszélük, hogy akkoriban ép dossziékat is lehetett látni nem egy házban a kályhák és kemencék előtt, valamint ott, ahová, mint megfigyelői tálamentumáról nevezetes népünk állítja, a király is gyalog jár...

És eljőve az 1991-es esztendő május havának huszadik napja. Amikor Petre Mihai Băcanu rögtönzött sajtóértekezleten nyilvánosságra hozta a „berevoiești-i gödör” titkát, onnan előkerült dokumentumokat is bemutatott. Másnap lapjában, a *România liberă*-ban ismertette a felfedezést. A Román Televízió – gondolom, nem szívből, igazán – többször is visszatért az esetre, megszólaltatta a SRI szóvivőjét is, aki magyarázkodott, majd kijelentette: a dokumentumok megsemmisítése törvénytelen volt. Továbbá: a SRI nem hibáztatható a volt szekuritáté tevékenységének a következményeiért. S végül, mintegy figyelmeztetésképpen: 1989 decembere után politikai előnyök elérése és a politikai ellenfelekkel való leszámolás volt a célja azoknak, akik megszerezték és közzétettek szekuritáté-dokumentumokat. A kérdéses iratok államtitoknak minősülnek és csak az illetékes hatóságok jóváhagyásával, törvényes úton hozhatók nyilvánosságra. A gyermek is láthatta, hogy az utolsó mondat a berevoiești-i lelet feltáróit, Băcanut és újságíró kollégáit akarja figyelmeztetni. Egészítsem ki gyorsan, mielőtt kihülne: teljesen eredménytelenül.

A május végi és júniusi lapokat elárasztották a *Gödörpress* anyagai. Számos informátori beszámoló, az 1988 nyarán lezajlott Ceaușescu-Grósz Károly találkozó visszhangjáról, közöttük egy, Zsoldos Árpádot, a szentgyörgyi színművészt célgömbbe állító töredék; telefonbeszélgetéseket rögzítő lejegyzések; a hírszerzésnek dolgozó külföldi diákok jelentései, a rejtélyes Abu Nidal vezetése alatt álló palesztin terrorcsoportok – hivatalosan

tartózkodtak az országban – mozgását követő beszámolók. Egészen ritkán megmaradt, többnyire kormos, félig elrothadt fecniken előkerült bizonyítékai az egykori szeku-munkálkodásnak. Egykori? A Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt 1990 májusából származó iratait is kifordították a papírsírból az újságírók ásoi! Azok már az utódszervezet, az „átfestett leopárd”, a volt szeku embereiről, filozófiájáról és módszereiről lényegében lemondani sohasem tudó SRI zsákmányai voltak. Az intézmény igazgatója, Virgil Măgureanu által oly vehemensen tagadott folytonosság tagadhatatlan bizonyítékai.

Nos, különös módon – a kis részletkérdés számos újságírónak feltűnt – éppen ezeknek a friss keltezésű dokumentumoknak a szomszédságában, előkerült egy épségben maradt, jól olvasható, *szigorúan bizalmas* megjelöléssel ellátott, *Feljegyzés* című irat. Egész terjedelmében vagy kivonatosan sok helyen megjelent. Elsőnek a *Timișoara* című napilap hozta le, alig öt nappal a gödör feltárása után, május 25-i, szombati számában. A közlés alapos, már-már filozofi munkára vall. Szövegváltoztatás, húzás, beszúrás – semmi sem került el a temesvári szerkesztő, egyben kommentátor figyelmét. Én az azóta megszűnt bukaresti *Valóság* 1991. június 28-i számából veszem át a feltehetően Adonyi Nagy Mária – ő vezeti be az anyagot – tollából származó fordítást.

„Annak ellenére, hogy Domokos Gézát, a Kriterion Könyvkiadó igazgatóját több ízben figyelmeztette a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács elnöke és alelnöke, ígéretét megszegve továbbra is nem hivatalos kapcsolatokat tart fenn Romániában akkreditált diplomatákkal, valamint más külföldi személyiségekkel, s a velük folytatott beszélgetések során a párt politikájával szemben mélységesen ellenséges, nacionalista-irredenta színezetű magatartásról tesz tanúbizonyságot. Éspedig:

1. Kapcsolatban áll Bukarestben szolgáló magyar diploma-tákkal és tudósítókkal hamis adatokat szállít nekik a hazánkban élő magyar kisebbség helyzetét illetően.

Jelentőségteljesek az Oltványi Ottóval, az MTI hírügynökség tudósítójával megejtett találkozásai, amelyek során rá-galmazza a román állam nemzetiségpolitikáját, külföldön megjelent, nem megfelelő tartalmú kiadványokat és sajtóter-mékeket vesz át, amelyeket a fővárosban élő magyarok köré-ben is terjeszt.

2. Lakásán fogadja az Egyesült Államok Bukarestben székelő nagykövetségének diplomatáit, akiknek ő és felesége informá-ciókat szolgáltat: hamis képet fest a hazai valóságról. Követke-zésképpen a Domokos család egyike azoknak a forrásoknak, amelyek adatokkal táplálják a románellenes külföldi propa-gandát.

Példaként említhetjük, hogy 1989. április 17-én és 20-án a Domokos családot meglátogatta Michael Butler, a fent említett nagykövetség másodtitkára. A diplomatának beszámoltak a Románia Szocialista Köztársaságban élő magyar nemzetiség »helyzetének« számos részletéről, a Mircea Dinescu költő, Anton Uncu és Petre Băcanu újságírók ellen foganatosított in-tézkedésekről.

3. Szolgálati ügyben tett erdélyi kiszállásait arra használja, hogy kapcsolatba lépjen olyan kimagasló nacionalista-irredenta elemekkel, mint Kányádi Sándor kolozsvári költő, Király Ká-roly marosvásárhelyi gyárigazgató és Sütő András író, akiket államellenes cselekedetekre biztat, támogatja ilyen irányú megnyilvánulásait.

Például: f. év május végén, amikor Marosvásárhelyen meghí-vottként részt vett egy irodalmi köri ülésen, Sütő Andrást is fel-kereste. Ellenséges kijelentéseket tett a magyar lakosság úgyne-vezett jogfosztottságával kapcsolatban, és gratulált Sütőnek ro-

mánellenes tartalmú levelében tanúsított »bátorságához«, amelyet a Kossuth Rádióban olvastak fel f. év május 7-én.

Buzdítólag hozta Sütő András tudomására, hogy amerikai diplomaták állítólag utasítást kaptak rá, hogy támogassák az erdélyi magyarság kezdeményezéseit.

4. Érdeklődést mutat egyes román írók ellenséges megnyilvánulásai iránt, és finoman arra ösztönzi a magyarokat, hogy ugyanilyen magatartást tanúsítsanak.

Parkokban és hasonló helyeken többször találkozott Mircea Dinescuval és apósával, a magyar nemzetiségű Kovács Alberttel. Beszélgetéseikből kiderült, mennyire foglalkoztatja a román költő »sorsa«, tevékenysége.

Nemrég arról beszélt Kolozsváron Kányádi Sándorral, hogy Románia kisebbségellenes politikát folytat. Aztán Mircea Dinescu terelte a szót, akinek helyzetét »kritikusnak« ítélte. Hangsúlyozta, ilyen körülmények között sem szándékozik megszakítani vele a kapcsolatot, hogy bebizonyítsa, a költő mellett áll, bár tudatában van, hogy ezzel kiszolgáltatja magát a hatóságnak.

Domokos Géza magatartásától fellelkesülve Kányádi Sándor felvetette, hogy a kolozsvári írók, »együttérzésük« jeléül, havonta pénzadománnyal segíthetnék Mircea Dinescut, és megkérte Domokos Gézát, vállalja a közvetítő szerepét. A tervből nem született konkrét megállapodás, azonban Domokos Géza felajánlotta, hogy átadja Mircea Dinescunak Kányádi Sándor verskötetét, amelyet így dedikált: »A költőnek, együttérzéssel és csodálattal«.

5. A kiadó alkalmazottaival, más ismerőseivel a nemzetiségi jogokról folytatott beszélgetései során továbbra is ellenséges, nacionalista nézeteinek ad hangot. Úgy véli, hogy a »megszorító intézkedések« a magyar kultúra »elfojtását« célozzák, s hogy a magyar művészek állítólag ezért kénytelenek elhagyni szülőföldjüket.

6. Teljes mértékben elhanyagolja a tisztségével járó szolgálati kötelezettségeit, állandóan magánügyekkel foglalkozik, ilyen célokra használja hivatalos erdélyi kiszállásait is.

Tekintettel Domokos Géza nem megfelelő nézeteire és magatartására, valamint a külföldi állampolgárokra vonatkozó szabályok megszegésére, javasoljuk, hogy szakmai és pártvonalon elemezzék helyzetét, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket.

Nr. 0051. 738

1989. június.”

Hű, itt már kegyetlenül rázott a repülőgép. Ez igen, viharzóna! Első gondolatom volt ez, amikor a szöveget elolvastam. Miért tagadnám, a vád, hogy én és a feleségem az amerikaiak informátorai vagyunk – „a Domokos család egyike azoknak a forrásoknak, amelyek adatokkal táplálják a románellenes külföldi propagandát” – utólag is megrémített. Hogy Évinek is bántódása eshet, soha eszembe nem jutott, márpedig itt valami ilyesminek az előszele fűjt.

Magamban meg kellett utólag követnem Kányádi Sándort. Többször éreztem úgy, hogy ökelme kissé eltúlozza a lehallgatását, szinte mániákusan beszél róla. Itt van, elmélkedtem most, a Dinescunak szóló dedikáció! Csak Sándor ismerte, aki diktálásomra a szöveget írta, valamint Kovács Albert, a közvetítő és maga Mircea Dinescu. Ha szerzőnk csendben, magyarul veti papírra a baráti sort, mint annyiszor megtette író-olvasó találkozóin, semmi gond. Ám azzal, hogy a mondat – „*Poetului Mircea Dinescu, cu solidaritate și admirație*” – előbb szóban hangzott el, lám, befutott a mikrofon csövébe. Tehát nem volt neki üldözési mániája. Őt, innen is látszik, valószínűleg üldözték.

A Sütő Andrásnál tett látogatással kapcsolatban csak az a rejtélyes, hogy – a lehallgatást elkerülendő – levonultunk a pincébe. Andris ott játszotta vissza riporter-magnóján a Sinkovits

Imrének írt levelet. Mivel a rádióban nem hallottam – a Kosuthot nem foghattuk Bukarestben –, s mivel mindenki erről beszélt akkortájt Erdélyben, meg akartam ismerkedni a legendássá vált szöveggel. Eszerint világos, hogy a pince is gonddal „bebútoroztatott”.

Mint ahogy otthon, Bukarestben, lakásunk teraszával is ez történt. Valahányszor két amerikai barátunk – a szeku-jelentés csak Michael Butlerről tesz említést, a nálunk gyakrabban megforduló, hozzánk közelebb álló Michael Parmlyről nem szól – meglátogatott, elővigyázatosan kiültünk a loggiára, a szomszédos házak kertjeire néző fedett teraszra. Elnyújtózkodtunk a kényelmes fonott székekben és beszélgettünk. Sok szó esett a gorbacsovi peresztrojkaról, általában a közép- és kelet-európai, a kaukázusi fejleményekről, Reagen elnök diplomáciai kezdeményezéseiről, erről, arról, még családjainkról is. Nem felejtettem, hogy Parmly – feleségemmel egymás között Misikének becéztük – egy ízben elmesélte édesanyja történetét. Miután katonatiszt férje meghalt, öt fia pedig sorra diplomát szerzett, megnősült, végre elérkezettnek látta az időt, hogy anyyi, a családjának szentelt évtized után önmagával is törődjön: túl a hatvanon, elvégezte az egyetem szociológia-lélektan szakát, írja a doktori disszertációt. Magától értetődően szóba került a kisebbségi kérdés, főképpen a romániai magyarság helyzete is. Minden alkalommal új téma adódott, mert akkoriban – ‘88-ban és ‘89-ben – egymást érték a megszorító intézkedések. Naponta történt valami, ami a Ceaușescu-rendszer nacionalizmusát, módszeres beolvasztási politikáját bizonyította. Nekem – és Évinek is – legfennebb alátámasztanom, kézzelfogható példák-
kal igazolnom kellett a vendégek által jól ismert tényeket. A hatalom előttük is nyilvánvaló magyarellenes kurzusát. Kémkedés? Miféle kém lehettem volna én, aki nem ismertem katonai titkokat, a gazdasági kérdésekhez nem érttem, a politikacsi-

nálás boszorkánykonyhájához – ha évekkal előbb jártam is a környékén – ekkorra már nem volt semmi közöm. Feleségemmel együtt a kenyerüket szellemi munkával megkereső emberek, kisebbségi létüket teljes drámaiságában megélt magyarok, nemzeti közösségük önazonosságának gyengülését szüntelenül tapasztaló, Erdélyből lakóhely tekintetében ugyan kiszakadt, ám oda szakadatlanul visszavágyó bukaresti értelmiségiek voltunk.

A magyar diplomatákkal fenntartott kapcsolatról meg mit mondjak? Nagy baj, kemény felelősségrevonás lett abból, hogy előzetes jóváhagyás nélkül elfogadtam Szűts Pál nagykövet vacsorameghívását, vagy részt vettem a követség 1988. szeptember 20-i fogadásán, ahová azért mentem, hogy megköszönjem Szűrös Mátyásnak a 60. születésnapomra küldött köszöntő levelét, és gratuláljak az év elején tett nyilatkozatához, amelyben egyértelműen kiállt a romániai magyarság jogai mellett, határozottan elítélte a nemzetiségi elnyomást, és elsőnek fejtette ki a magyar politikusok közül: Magyarország felelősnek érzi magát a határon kívüli magyarok sorsáért. S mivel szóba jött, elmondom azt is: aligha nyerte meg a pártvezetőség tetszését a magyar nagykövetségen május 14-én adott születésnapi vacsora – Kolozsvárról Benkő Samu, Imreh István, Gáll Ernő, Kántor Lajos, Marosvásárhelyről Sütő András és felesége, Éva, Bukarestből Fazekas János, Demény Lajos, Kovács János, Huszár Sándor, Gálfalvi Zsolt és Horváth Andor vett részt – és kitüntetésem, a román hatóságok előzetes megkérdezése nélkül, a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével.

Tiszteletreméltó embereket, jó barátokat láttam elsősorban azokban a magyar diplomatákban – a Gálfalvi-házaspárral együtt leggyakrabban Hodicska Tibor politikai tanácsos házában fordultunk meg –, akikkel a tiltás és ellenőrzés dacára időnként titokban összejöttünk. A természetes viselkedés, a

szuverén döntés és szabad elhatározás, a szigorú korlátok közé szorítható, ám végső soron meg nem törhető emberi méltóság kinyilvánítása volt csendes lázadásunk.

Azon már csak bosszankodtam, hogy a szeku-jellemzés szerint, teljes mértékben elhanyagoltam igazgatói teendőimet. De hát ez volt az úzus, rendszerint ezzel az indoklással kezdődött valakinek a leváltása, amire ebben az esetben egyértelmű utalást tesz a feljegyzés utolsó mondata. Különben furcsa egy mondatocska ez. A *Timișoara* című lap kommentárja meg is jegyzi: lám, ekkor már a szekuritáté azt is megengedhette magának, hogy éceszeket adjon a Román Kommunista Pártnak: „...*pártvonalon elemezzék helyzetét, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket.*”

No de volt az eddig elmondottakon kívül más is abban a gödörben. Régesrég elült a berevoiești-i dokumentumok körüli zaj, 1993 nyarát írtunk, amikor a *Romániai Magyar Szó* két egymást követő számában (1092. és 1093. sz.) közli Nagy Béla volt Bihar megyei RMDSZ-képviselő írását egyik, a már kezdettől, tehát a megtalálás pillanatától rejtélyes töredékekről. Előbb összetépett, majd tűzbe került három – Nagy Béla a Legfelsőbb Katonai Ügyészségen négyet látott – papírdarabról. Tizenkilenc nevet tartalmazó lista maradványáról. A lapoknak csak a sorszámot és a szereplők nevét, valamint néhány személyes adatát – életkor, foglalkozás, munka- és lakhely – tartalmazó része őrződött meg, a többi – feltehetőleg a névsor összeállításának céljára, idejére is fényt vető – laprész elpusztult. Azonosítható tizennégy személy, öt ismeretlen marad, csak annyit tudni, hogy egyikük szatmárnémeti lakos. Most lássuk a listát, a „hivatal” által összeállított sorrendben: 1.) Domokos Géza, a Kriterion Könyvkiadó igazgatója. 2.) Bencze Gyula, festő a székelyudvarhelyi Cérna- és Fonalgyártó Vállalatnál. 3.) Bertha levente, lakatos a székelyudvarhelyi Matrica

Vállalatnál. 4.) Ki nem deríthető személy. 5.) Ki nem deríthető, szatmárnémeti illetőségű személy. 6.) Kecseti Imre, Piskolt köz-
ségi körorvos, Szatmár megye. 7.) Király Károly, a *Mureșana*
konzervgyár igazgatója. 8.) Török László marosvásárhelyi új-
ságíró. 9.) Ki nem deríthető személy. 10.) Veress Dániel, a sep-
siszentgyörgyi Állami Színház irodalmi titkára. 11.) Nagy Béla,
a nagyváradi Állami Színház magyar tagozatának titkára. 12.)
Törös Gábor nagybányai szobrászművész. 13.) Pusztai János
nagybányai író. 14-15.) Ki nem deríthető személy. 16.) Újvári
Ferenc, kolozsvári nyugdíjas ügyvéd. 17.) Cs. Gyimesi Éva, a
kolozsvári egyetem lektora. 18.) Jakab Gábor kolozsvári kano-
nok. 19.) Tőkés László, temesvári református lelkész.

Hogy mi volt a cél ezzel a különös listával, a nevek számom-
ra megfejtethetlen sorrendjével, a megnevezettek szakmai és
lakhelyi összerázásával, csak a későbbi kutatás derítheti ki. Ne
feledjük, a hivatalos verzió szerint Berevoiești-ben csak doku-
mentumok első fogalmazványait, más szóval piszkozatait, fe-
lesleges másolatát próbálták eltüntetni. Ami azt jelenti, hogy a
volt államvédelmi levéltárban léteznie kell a végleges, a jelen-
legi zárlat feloldására és a forráskutató történészekre váró szö-
vegnek. Addig csak találgatásra vagyunk utalva. Nagy Béla is
felállítja a maga hipotézisét, szerinte a berevoiești-i gödörből
1991 tavaszán „*a szekuritáté által megtervezett magyar össze-
eskiűvésnek a dokumentuma került elő*”. Pontosabban, egy
olyan átfogó terv irattöredéke, amelynek célja, „*hogy abban a
pillanatban, amelyikben a legfelsőbb akarat, Nicolae Ceaușescu
úgy kívánja (mert értékelése szerint az ország általános politi-
kai helyzete, amelyet gyakorlatilag saját politikai helyzetével
azonosított, ezt igényli), egy, az egész országra (elsősorban
természetesen egész Erdélyre) kiterjedő, átfogó magyar érte-
liségi összeeskiűvést produkáljon és egy visszhangos koncepció-
s perben ország-világ számára bizonyítsa a romániai magy-*

arság árulását.” Utalással egy, magát megnevezni nem kívánó, de a jegyzékben szereplő személyre – aki, mint megtudjuk, információját genfi emberjogi forrásokból kapta –, Nagy Béla azt sem zárja ki, hogy a dokumentum a szükség esetén *azonnal likvidálandók* névjegyzékét tartalmazza. A forrás szerint, mondja, az akció időpontját is kitűzték: 1990. január vége. Más szóval, ha a perre sor kerül, az első helyen szereplő, vagyis fő vádlott után „*lotul Domokos*” megnevezéssel áll a katonai törvényszék előtt kisdud csoportunk. Ha a második feltételezés bizonyul igaznak... Erről ne is beszéljünk.

Lehet, hogy így van, lehet – szolid bizonyítékok híján ez is feltételezhető –, hogy fantáziálással állunk szemben. Egyvalami azonban biztos. 1989 nyarára-őszére a Ceaușescu-rezsimnek és fő támaszának, a szekuritáténak addig sem szivárványos magyarságképe erősen elsötétült. Emlékszem, a diplomáciai kapcsolatfelvétel Dél-Koreával, a magyar-osztrák határ megnyitása az NDK-ból nyugatra menekülő turisták előtt, a Magyarországon bekövetkező mélyreható, rendszerváltást jelző lépések milyen negatív, nyugodtan írhatnám azt is, ellenséges visszhangot váltottak ki a szigorú pártellenőrzés alatt álló romániai sajtóban. Hogy a titkosszolgálatnál hogyan vélekedtek, jól mutatja a *Strict secret* című hetilap 1991. május 7-13-i számában leközölt anyag. Volt szekuritátés tiszt jegyzeteit tartalmazza, aki *1989. október 31-én részt vett egy – Iulian Vlad tábornoknak, a szekuritáté vezetőjének jelenlétében lezajlott – elemző- és parancskiadási gyűlésen.* „Elsősorban foglalkoznunk kell – jegyzi fel Vlad tábornok eligazítását a tiszt – az irredenta-nacionalista kérdéssel. Adataink vannak arról, hogy Magyarország vezetői kiélezni készülnek a Romániával való viszonyt... Az ott megalkotott pártok mindegyikének az a célja, hogy román területeket követeljen vissza... Az I. számú igazgatóság (az egyházakkal és a politikai disszidensekkel foglalkozott – szerk.)

*nem ura a helyzetnek. Nem tudja, mi történik a magyar közö-
ségen belül, nem ismeri a hangulatát. Arról sincs tudomása, mi
történik a határmentiekkel. A II. számú igazgatóság (a gazda-
sági kémelhárítás volt a feladata – szerk.) folytatja konzervatív
gyakorlatát, semmiféle adatot nem szolgáltat, mintha a gazda-
sági létesítményeknek nem lennének magyar nemzetiségű al-
kalmazottai is. A III. számú igazgatóság (lakossági megfigyelés
– szerk.) jelentései, a lényegét tekintve, felületesek... Orszá-
gunkban igen élénk tevékenységet folytat a magyar ügynöki
hálózat. Ellenőrizniük kellene, jobban kellene uralnunk a hely-
zetet, de kivel? mivel?”*

Ezen az utolsó mondaton érdemes eltűnődni. Én legalábbis, a vesztét érző, ha a helyzet úgy hozza, keze mosására készülő ember számítását érzem ki belőle. Előre vetíti azt a különös és mindmáig ki nem derített szerepet, amelyet Iulian Vlad a decemberi változások első óráiban-napjaiban játszott.

A megriadt, minden irányból elszigetelt Ceaușescu-rendszer ekkor már kapkodni kezd. S a kapkodó diktatúra követi el a legnagyobb örültségeket. Nem kizárt, hogy az égett szélű papírfecnik – utólag – csakugyan egy ilyen készülő esztelenség-re figyelmeztetnek.

NEPTUN ISTEN SZIGONYÁN

Jean-Noël Kapferernek a rémhírek megszületéséről, természetéről, társadalmi hatásfokáról szóló könyvében olvasom: A rémhír akkor kap szárnyra, amikor a közvélemény olyan spontánul felmerülő kérdéssel találja magát szemben, amelyet nem tud megválaszolni; forrásánál, mondja a szerző, rendszerint fontos, és ugyanakkor nem eléggé egyértelmű esemény található.

Mivel az elmúlt, közel nyolc évben bőven akadt Romániában nehezen megválaszolható vagy megválaszolatlan kérdés – néhányról szó esett az eddigiek folyamán –, érthető, hogy, ha egyébbel nem is, álhírrrel, rémhírral bőven el voltunk látva 1989 decembere után. A tények elferdítése, a más véleményen levők, a közéleti cselekvés más módozatait, a politikai diskurzus eltérő hangját vallók lejáratására, olykor megbélyegzésére irányuló szándék végül is akarva-akaratlanul ide, a rémhírbe torkollik. Anyanyelvünkön is. És ha mindehhez hozzájön még a különben egyértelmű esemény tudatos összekuszálása, majd célirányos félremagyarázása, bizton hihetjük: a legjobb úton haladunk a közösségi rémlátás előidézése felé. Igen, a rémlátásé, mert a helyzetük alakulásába belelátni nem tudó, magukat biztonságban nem érző és ezért szorongó, féltő emberek számára a baljós információ, ahogy a rémhírt még nevezhetnők, erős közösségformáló tényezővé válhat. Ezért is olyan tartós a hatása. Földrengés után hajlamosak vagyunk azt hinni – tudom, átél-

tem néhányat hogy minden megnyugodott, visszaállt a csend. Holott csak látszólag van így, figyelmeztetnek a szakemberek. Amíg a mélyben ellentétes erők működnek, a tektonikus feszültségek nem nyugszanak, egy szép napon, váratlanul, újra megremeghet alattunk a föld. Így támadhat fel, így kerülhet újra a közérdeklődés homlokterébe a rémhírré gerjesztett, azzá avanszált ártatlan csúsztatás, szándékos hamisítás is. Kitartás kell csak hozzá és megfelelő eszköz. Példának okáért a falusi orgona nyomójához vagy régi kovácsműhelyek fűjtatójához hasonló, kezelhetőség dolgában egyszerű, cél tekintetében sikeres – a sípok megszólalnak, a kovácsszén fölizzik – szerszám. Csak tudni kell, hogy mikor és miért működtetjük.

Nos, valahányszor az RMDSZ-zsargonban Neptunfürdőről meg „neptunosokról” hallok, a Kapferer-könyv s a fenti szimpla, ám eredményes mechanizmusok jutnak eszembe. A továbbiakban talán kiviláglik, hogy miért.

A Neptun-vita 1993 nyarán robbant ki Tökés László *A hatalom uszályában* című cikkével. Vitát írok, jóllehet, ha jól meggondoljuk, valójában nem erről volt szó. A szenvedő felek ugyanis, a neptunosok, ahogy alig pár hét alatt a romániai magyar közvélemény a médiából megtanulta, leszámítva a *Lármáfák árnyékában* címmel közzétett válaszukat, eléggé passzívok maradtak. Hajlok arra, hogy higgyem: abban a meggyőződésben, hogy ők a magukét elmondták, a Királyhágón túlról támasztott vihar csakhamar elül. Tévedtek. Azóta is, valahányszor, a fennebb leírt recept szerint, alkalom mutatkozik – legutóbb 1997 elején, az RMDSZ kormányzerepével kapcsolatos vitában –, a téma előjön. S bár a Richter-skálán egyre alacsonyabb fokot mutat, a földmozgás makacsul megismétlődik. Négy esztendő alatt felgyülemlett bibliográfiája alighanem vetekszik az 1977 márciusában átélt bukaresti kataklizmáéval.

Magától adódik a kérdés: milyen köztömegi törés meg ve-

tódés, a magma felszín alatti mozgásának milyen intenzitása, a lemeztektonika mely iránya teszi, hogy újra meg újra halljuk, elsősorban Tókés Lászlótól és az őt híven követő, hittel támogató RMDSZ-politikusok részéről – a tiszteletbeli elnökön jóval túltevő fallációval – a „neptuni árulók”-ról szóló áriát. Azt tudniillik, hogy 1993 elején Frunda György szenátor, Tokay György és Borbély László képviselőházi tagok mandátum nélkül részt vettek az amerikai *Project on Ethnic Relations (PER)*, vagyis az Etnikai Kapcsolatok Programja által szervezett, neptunfürdői találkozón, ott a hatalom képviselőivel egyezkedtek, miáltal hozzásegítették a román kormányt, hogy nyugaton elhitesse: a párbeszéd, a kisebbségi jogvédelem híve; végső soron az RMDSZ és az erdélyi magyarság érdekei ellen cselekedtek. Ennek a fáradhatatlan, majdhogy paranoiás ismétlésnek az eredményeként, Románia legszebb – s legdrágább – tengerparti üdülőjének a neve a magyar politikai nyelvezetben a közösséggel szembeni hűtlenség, az elvtelen politizálás, a gyáva megalakulás szinonimája lett. Annak, hogy a megvető címkét – „neptunos” – használók többségének fogalma sincs, mi történt tulajdonképpen, hogyan, miről tárgyaltak meg egyezkedtek Tokayék, nincs jelentősége. A billog tartósan beégett a bőrükbe, s ez a fontos.

A már idézett francia szerző jól mondja: *„Az álhírek egy evidenciára emlékeztetnek: Ismereteink csak annyiban igazak, amennyiben hiszünk bennük. Az álhír újólag alátámasztja, hogy minden bizonyosság társadalmi vétetésű. Igaz minden, amit a csoport, amelyhez tartozunk, igaznak tart. A társadalmi megismerés korántsem a bizonyítékra, hanem a bizalomra épül.”*

Nevezhetjük e látásmódot túl borúlátónak, túl liberálisnak vagy aminek akarjuk. A tárgyalt esetre – *kóresetre?* – sajnos, igencsak találó. Alighanem tisztában voltak és vannak vele az

ügy megkreálói, a rémhír felröppentői is. Ha ösztönösen cselekedtek, van némi mentségük, ám ha tudatosan alkalmazták a félrevezető taktikát – az elmúlt években meggyőződhattünk róla, milyen kivételesen átfogó és tartós sikerrel –, döntésük fölött nehéz napirendre térni.

No, de vissza a kezdetekhez, vizsgáljuk meg magát a PER kezdeményezést. Hogyan született meg, mint, mi céllal működött/működik? Veszélyt jelentett-e, mint arról annyian és annyiszor meggyőzni igyekeztek 1993 óta, vagy ellenkezőleg, hasznára volt az RMDSZ-nek és a romániai magyarságnak?

Jómagam egy ausztriai meghívásról hazatérve – a grazi Karl Reiner Klub által szervezett, a romániai kisebbségeknek szentelt kollokviumon tartottam előadást – hallottam először az amerikai Etnikai Kisebbségi Programról. Történt pedig, hogy itthon meghívó várt arra a háromnapos, nagyszabású nemzetközi szemináriumra, amelyet a Román Akadémia és az IREX – *International Research & Exchanges Board, U. S. A.* – szervezett a Bukarest melletti *Lebăda* szállóban. A mellékelt programból az is kiderült, hogy június 17-én, hétfőn, a megnyitó beszédet és az első dolgozatok felolvasását követő szünet után, Ion Coteanu akadémikus elnöklete alatt, a következő témára kerül sor: *Lehetséges-e az etnikai harmónia Romániában?* A négyirányú megközelítésre, amelyet előre jelzett a program, Moses Rosen főrabbit, Domokos Gézát, a Kriterion Alapítvány elnökét, Nicolae Gheorghe szociológust, a Román Akadémia cigány nemzetiségű kutatóját és Dinu Giurescu professzort, akadémiai levelező tagot kérték fel a szervezők. A válasz a kérdésre végül is igenlő volt, de olyan feltételeken, annyi politikai, jogi, kulturális és közgondolkodási kikötéssel, annyira a jövőbe vetítve, hogy látszott a „tiszteltbeli meghívottak”, többnyire neves tudósok, de a többi román résztvevő arcán is, nem ezt várták. Rossznéven vették, hogy mi, romániai kisebbségek – egyik zsi-

dó, másik magyar, a harmadik cigány – a problémát „kivittük a külföld, az idegenek elé”, ahelyett, hogy itthon, egymás között keresnők a választ, a megoldás módozatait. Lehet, hogy kuriózumként itt-ott ma is észlelhető hasonló rendezvényeken a Ceaușescu-időkből visszamaradt reflex, ám akkor, 1991 nyarán, az effajta attitűd még a szellemi elit, a „legeurópaibb” román értelmiségiek részéről is könnyen tettenérhető volt. Különösen, ha nézeteiket összevetettük az IREX-meghívottak, a kelet-európai és, jelesül, a romániai kisebbségi problémák nyugati kutatóinak vizsgálódási módszerével, szókimondásával, a saját országaik nemzetiségi politikájáról kiállított, gyakran cseppet sem hízelgő bizonyítványával. Nem akárhonnan jöttek és nem akárhogyan voltak. *Rogers Brubaker* a Harvard, *Deák István* a New-Yorki Columbia, *Donald Horowitz* a durhami Duke, *Kenneth Jowitt* és *Gail Kligman* a berkeley-i California, *Katherine Verdery* a baltimore-i Johns Hopkins egyetemről utazott Bukarestbe, hogy a tekintélyes IREX felkérésének eleget tegyen. Ők mondták ki, nem mint politikusok – mert nem azok voltak –, hanem mint társadalomtudósok, történészek, antropológusok, a tömeglélektan kutatói, hogy az európai államok egyetlen útja az „igazi európaivá” váláshoz az, ha felismerik multinacionális jellegüket, s ebben nem veszélyforrást, hanem értéket látnak; hogy a modern államok közös vonása az emberi jogok elvi kidolgozásának az erőssége és azok alkalmazásának, érvényesítésének a gyengesége; hogy az európai egység fundamentumát képező pluralizmust – az etnikai sokszínűséget is beleértve – nemcsak tiszteletben kell tartani, de azt óvni és fejleszteni is kell; hogy a parlamenti demokráciát úgy is lehet értelmezni, hogy a többség uralkodik a kisebbségen; hogy a nemzeti kisebbségek védelmét, identitásuk megőrzésének garanciáját nem elég csak kormányzati szinten számonkérni, a helyi és regionális hatóságoknak is elsőrendű kötelessége kell hogy le-

gyen ez a polgári, gazdasági és kulturális feladat. Mindmégannyi, a szűk román nemzetállami jogrenddel és mentaltással ellentétes gondolat!

Ekkor értettem meg igazán, hogy a romániai magyarság létének és távlatainak a vizsgálatát *ebbe a kontextusba* is el kell helyeznünk. Továbbra is vallottam a belső elrendeződés, az „egymás közötti párbeszéd” prioritását, de felismertem az IREX-kezdemenyezéshez hasonlóan nem emócióval, hanem a demokrácia vívmányaival és felfedett ellentmondásaival, a gyorsan változó Európa igényeivel érvelő civil társadalmi dialógus fontosságát. Ami nem helyettesítheti, természetesen, a hivatalos és pártpolitika, a diplomácia szerepét. De tudományos érvrendszerével, pragmatizmusával és, nem utolsó sorban, toleranciájával, kulturált beszédmódjával nemcsak információ szolgáltató feladatot tölthet be, hanem fontos, stratégiai jellegű nemzeti és nemzetközi döntéseket is befolyásolhat. Ott, a *Lebăda* hotelben értesültem először arról, hogy az IREX-et képviselő, a szeminárium második napján a vitát vezető *Allen H. Kassof* professzor elnöklétével, több éves program, a *Project on Ethnic Relations* – rövidítve: *PER* – indul a Közép- és Kelet-Európában, valamint a volt szovjet köztársaságokban jelentkező, helyenként – például a Kaukázusban – akut formát öltő kisebbségi kérdések tanulmányozására és az interetnikai párbeszéd előmozdítására. Nem kormányiszervről van szó – magyarázta nekem *Livia B. Plaks*, a máramarosi származású, románul és magyarul egyaránt jól beszélő programigazgató –, támogatója az egyik legnagyobb amerikai humanitárius alapítvány, a *Carnegie Corporation*. Számos amerikai és európai szakértő segíti munkájában, állandó irodája van – vagy rövidesen lesz – Szófiában, Bukarestben, Marosvásárhelyen, Krakkóban, Moszkvában és Budapesten. Kapcsolatban áll a Fehér Házzal, a Nemzetbiztonsági Hivatallal, a Pentagonnal és külügyminisztériummal.

1991 júniusában a Szovjetunió még létezett. Nagyon megnőtt ugyan az Amerikai Egyesült Államok szerepe, de, hogy rövidesen egyetlen szuperhatalomként tölt be meghatározó szerepet a nemzetközi életben, nélküle nem lehet dönten a világ semmilyen lényeges gazdasági, politikai, ökológiai vagy katonai kérdésében, még ha nem is látszott olyan biztosnak, előrelátható volt. Az RMDSZ – hála Szöcs Géza diplomáciai erőfeszítéseinek – társult tagja lett a *FUEV-nek*, az Európai Népcsoportok Föderalista Uniójának. Dr. Bárányi Ferenc, Pillich László, Pécsi Ferenc, Eckstein Péter és mások jelenlétének köszönhetően számottevő külföldi találkozókon, az RMDSZ egyre ismertebbé vált. Tiszteletbeli elnökünk, Tőkés László, világi és egyházi szervezetek meghívottjaként Európa és Amerika sok városában tartott előadást, rangos találkozókön képviselte a romániai magyarság és érdekszervezetének az ügyét. Mi sem volt számomra természetesebb annál, hogy a PER kibontakozó tevékenységét figyelemmel kísérjük és – a dobantásnak számító IREX-szeminárium légkörét, bevallott kisebbségvédő szándékát figyelembe véve – jó viszonyban legyünk vele.

Ide egy megjegyzés kívánkozik. Ebben az időben az RMDSZ-vezetőtestületek, a Képviselők Országos Tanácsa (KOT) és az Elnökség működését szabályozó pontos előírások hiányában, lényegében ügyvezető szakgárda meg végrehajtó apparátus nélkül – nem azért, mert valaki így akarta, hanem, mert nem volt meg rá a szükséges pénz! –, a hierarchiai viszonyok, a szervezeti keretek elég lazák voltak. Tág tere, bő lehetősége nyílt az egyéni kezdeményezésnek. Emlékszem, többször kimondtuk, határozatba is foglaltuk, hogy külföldön RMDSZ-reprezentáns, különösen tárgyalófél csak az általam vagy Szöcs Géza által aláírt meghatalmazás birtokában lehet valaki, s az írásbeli beszámoló mindenkire kötelező. Kimondtuk, de – s ezért a fő hibás, azt hiszem, az én engedékenységem volt – az

elnökségi határozat tiszteletben tartása rendszerint elmaradt. Ne feledjük azonban (többször is olvastam róla az elmúlt években), az RMDSZ még romantikus korát élte akkoriban. A szövetségi munkában nem jelent meg annyiféle szabályozás, rendelkezés, megkötöttség, ami, belátom, egy demokratikus és a miénkhez hasonlóan pluralista szervezet működéséhez elengedhetetlenül szükséges. Ám, úgy érzem, helyettük több volt bennünk a kölcsönös bizalom, legalábbis, ami a nemzetközi szereplést illeti. Vagy, fogalmazzak másképpen, talán így: az egymás olykor féltékeny figyelése még elviselhetőnek, a körvonalazódó mérsékelt és radikális tábor közötti választóvonal még átjárhatónak mutatkozott. Azért tartom szükségesnek hangsúlyozni mindezt, mert, amennyire én meg tudom ítélni, a viszonylagos tolerancia, az elemi bizalom lassú elhalása, az egyéni ambíciók elkörosodása, s végül, a csoport-meggyőződés doktrínává való fokozatos beszűkülése vezetett oda, hogy az 1993-as Neptun-lavina elindult.

Többször gondoltam rá: személyemet vajon miért került el a leszakadó hó? Hiszen 1992 folyamán két PER-rendezvényen is részt vettem. Egyik január 17-én, pénteken, a Diadalív melletti Erzsébet-palotában – úgy hírlik, hogy 1947-es erőszakos lemondatása után ott talál otthonra a hazatelepülő Mihály király – zajlott le, a másik, mit ad Isten, Neptunfürdön. Az elsőt, amelyik tulajdonképpen ebéddel egybekötött, kiadósabb beszélgetés volt, részt vett *Markó Béla* szenátor is, valamint két parlamenti képviselőtársam – frakcióvezető-helyettes mindkettő –, *Tokay György* és *Borbély László*. Román részről meghívott volt – csak kettőjükre emlékszem – *Mircea Ioan Pașcu* elnöki tanácsos, később a Văcăroiu-kormányban a Honvédelmi Minisztérium civil államtitkára, jelenleg a képviselőház védelmi bizottságának az elnöke és *Dorel Șandor*, a kormány Politikai Analízis Osztályának a vezetője, ma a Politikai Elemzési és

Stratégia Intézet igazgatója. A házigazda s egyben a beszélgetés moderátorának a tisztét Kassof professzor látta el.

Igen, az Erzsébet palotában és a tengerparti Ceaușescu-villában is – harmadszorra is leírom – *beszélgettünk*. Ez a műfaj legpontosabb meghatározása. Noha voltak feszült pillanatok, egyszer-másszor a hangot is felemeltük, ám a légkör meghatározó vonása a nyugalomra való törekvés, az udvariaság volt. Az például, hogy nem illett valakit félbeszakítani, érvelésébe beleszólni. Ha a parlamenti vitákra, a Nemzeti Megmentési Front politikusainak csaknem általános gögijére gondoltam, ez már önmagában is nyereségnek számított a szememben. A hatalom képviselőinek figyelmesen meg kellett hallgatniuk, amit mondtunk a romániai magyarságot ért jogfosztottságról, a nemzeti identitásunkat fenyegető számtalan törvényről, párthatározatról, kormányrendeletéről, amely, lényegét tekintve, két évvel a decemberi fordulat után is érvényben maradt. Anélkül, hogy tagadtuk volna a különbséget a kommunista diktatúra és az adott helyzet között, soroltuk az iskolai oktatásban észlelhető anomáliákat – a Bolyai-egyetem újraindítása mindig forró pontot jelentett –, az anyanyelvhasználat most már új, „demokratikus” törvényekkel megerősített korlátozását; az egyházi vagyon – ingatlanok, földek, erdők és szellemi kincsek, ősnymtatványok, régi anyakönyvek, értékes kegytárgyak – visszaszolgáltatását sürgető kérelmek cinikus semmibevételét; az államilag támogatott szélsőséges nacionalizmus garázdálkodásának bizonyítékait és, külön hangsúllyal, azt az előttünk tagadhatatlan tény, hogy az Iliescu nevével fémjelzett kormányzatnak semmi néven nevezendő elképzelése nincs a kisebbségi kérdés pozitív kezelésére. Ha volt is valaha, például akkor, amikor – 1990 januárjában – ide vonatkozó Nyilatkozatát közzétette, igyekszik róla megfeledkezni, úgy tenni, mintha sohasem hangzott volna el.

Opponenseink az bizonygatták, hogy túl sötéten látjuk a helyzetet, nem méltányoljuk a jó irányba történt elmozdulásokat, például a szólásszabadságot vagy magának az RMDSZ-nek mint első számú ellenzéki erőnek a jelenlétét a parlamentben. Kezdetből az volt a baj, mondták, hogy túlságosan siettünk, olykor kihívóan követelőztünk, miáltal gyanakvóvá tettük a román többséget, megnehezítettük a kormánypárt dolgát. Azt kérték, hogy a PER-rendezvények vizsgálják a magyar kérdéseket a többi romániai kisebbség kontextusában, hiszen mind a megélt tapasztalat, mind a megnyíló távlat azonos. Az indítvány valódi célja az volt, hogy vele valamiféle, a magyarokkal szembenálló, de legalábbis velük egyet nem értő „ellenzék” hozzanak létre, egyik-másik, a Fronthoz közelálló nemzetiségi részvételével. Allen Kassof és munkatársai kezdetben hajlottak is arra, hogy a javaslatot elfogadják – az első Neptun-találkózón német, ukrán, szlovák, bolgár és török értelmiségiek is részt vettek –, ám a mi érveink nyomán rájöttek, hogy nem célszerű a „lábosok összekeverése”, a romániai magyar probléma mind súlyánál, mind összetettségénél fogva külön román-magyar párbeszédet igényel. Ezért is vált szükségessé, hogy a bukaresti állandó képviselő mellett a PER-nek Marosvásárhelyen is irodája nyíljon.

A Kassof professzorral, Livia Plaks-szal és Larry Watts-szal folytatott beszélgetésekből nem volt nehéz megértenem, hogy a Project on Ethnic Relations nem valamiféle kisebbségi üdvhad-sereg. Mind a finanszírozását vállaló Carnegie Corporation, mind az egyeztető tanácsi tagságot elfogadó személyiségek – *Cyrus Vance* volt amerikai külügyminiszter, *Elie Wiesel* Béke Nobel-díjas író, *Daniel Patrick Moynihan* szenátor, az USA volt ENSZ-megbízottja, *Bronislaw Geremek*, az egykori közismert lengyel ellenzéki, a Szejm tagja, *Valerij Tiskov* orosz és *Dinu Giurescu* román akadémikus, hogy csak néhányat említsek a

testületet alkotó tizenkilenc tagból – tudták, hogy a nemzetközileg elfogadott konfliktus-megelőzési doktrína értelmében nem moralizáló, ráolvasással, netán presszióval hatni akaró programot indítanak be, illetve szavatolnak tekintélyükkel. Az új demokráciák valóságát, s annak hagyományosan konfliktusgerjesztő gondját, a nemzeti kisebbségi kérdést óhajtják jobban megismerni, és, amennyire ez lehetséges, a szembenálló vagy egymásra ferdén, bizalmatlanul tekintő etnikumok párbeszédét próbálják elősegíteni. Abból a tapasztalatból kiindulva, hogy a helyes lépést rendszerint a jóhiszemű dialógus, az abból eredő korrekt helyzetfeltárás és az – esetleg – attól is indukált feszültség-levezetési akarat, építő igyekezet előzi meg.

Amit a mi közvéleményünk nem tud vagy igencsak hiányos ismeretei vannak róla: a PER az elmúlt hat évben több országban számos találkozót kezdeményezett, amelyeken többségi és kisebbségi szakértők, kormányhivatalnokok, parlamenti tagok, újságírók, civiltársadalmi aktivisták foglalkoztak például a bulgáriai törökök, a szlovákiai magyarok, a balti országokban élő oroszok, a volt Jugoszlávia országaiban egymásnak feszülő szerbek, horvátok, bosnyákok és az egész Közép-Kelet-Európában külön gondot jelentő, megkülönböztetett figyelmet igénylő cigányok helyzetével. Az eszmecserekről, az ott megszületett elemzésről, egymást nem mindenben fedő, sőt, egyenesen ellentétes javallatokról minden esetben közlemény, a PER-tájékoztatókban pedig ismertető jelent meg.

Az utóbbi időben különösen két PER-kezdeményezés vonta magára a figyelmet, mindkettőre Moszkvában, az Orosz Polgári Politikai Központ segítségével került sor. Az első, 1995 januárjában – nem sokkal az orosz-csecsen harcok kitörése után –, azt vizsgálta meg, hogyan alakul a kelet-kelet viszony az etnikai és nemzeti rivalizálások függvényében. A PER külön kiadványban foglalta össze a közép-kelet-európai, orosz és amerikai

politikacsinálók és analisták következtetéseit: „*Etno-nacionalizmus – Félelmek, veszélyek és politikák a posztkommunista világban*”. A második, 1996. március 29-30-án megtartott összejövetel a NATO keleti terjeszkedésével kapcsolatos szituációt, az abból adódó kérdőjeleket és aggodalmakat vitatta meg. A volt szocialista országok és Amerika képviselői – ezúttal kivételesen kormányküldöttek, hivatalos szakértők, az orosz fővárosba akkreditált diplomaták – között egyfelől és másfelől az orosz álláspontot kifejtő politikusok meg politika-kutatók között számottevő nézeteltérések mutatkoztak. Amit abból is látni, hogy utóbbiak nem kis malíciával ajánlották a találkozójelszavának: *Régi viszályok, új hidak* némi módosítását, ekképpen: *Régi hidak, új viszályok*.

Ha jól meggondoljuk, ha a PER-filozófiát ismerjük, ez így is volt, így is van rendjén. Kassof professzor és csapata nem megoldásokat keres, nem választ óhajt találni a kihívásokra. Az a kormányok, a törvényhozók s nem utolsó sorban, a kisebbségi képviselők dolga. A cél csak az, hogy az addig rejtve maradt vagy tudatosan elrejtett ellentétek napvilágra kerüljenek, az elhallgatott – két vagy több felőli – igazságok kimondassanak. Kulturáltan, meggyőzően, a vitapartner iránti legalábbis minimális bizalommal. Ha menet közben megoldási lehetőségek is felcsillannak, kölcsönösen járható út/utak is fölsejlenek, annak csak örvendeni lehet. De a tárgyalásnak, egyezkedésnek vagy, pláne, döntésnek nem itt a helye.

Meggyőződésem, hogy ezeknek az elveknek a betartásával zajlott le minden említett és nem említett PER-találkozó. Azokat is beleértve, amelyeken ama elátkozott „neptunosok” is részt vettek. És ide számítva, természetesen, az 1995 februárjában, Atlantában megrendezett kerekasztalt is. Ennek különben érdekessége, hogy ezúttal RMDSZ-színekben egymás mellett ültek megbélyegzettek és megbélyegzők. Vagyis a régi szerep-

lőkön, Tokay Györgyön, Frunda Györgyön és Borbély Lászlón kívül *Tőkés László* és *dr. Csapó József*. A hosszasan, többszöri alkudozás, egyeztetés után összehozott, *Jimmy Carter* volt amerikai elnök védnöksége alatt álló, félig-meddig hivatalos rendezvény – román részről *Chebeleu*, Iliescu elnök szóvivője, *Hrebenciuk* kormányfőtitkár és *Liviu Maior* tanügyminiszter is megjelent, s nem hiányzott *Markó Béla*, az RMDSZ elnöke sem – véget vetett, egyelőre legalábbis, a román-magyar viszonyt vizsgáló PER-találkozóknak. Tisztázási folyamat betetőzését kellett volna, hogy jelentse. Nem jelentett semmit. Részben azért, mert eltért eredeti jellegétől, szabad műhely, kötetlen véleménycsere helyett, részben legalábbis, valóban tárgyalás lett belőle. Márpedig az akkori – 1996 novemberében lebukott – rezsimmel nem lehetett *tárgyalni*. Egyszerűen azért – s ezt jól tudtam mind én, mind Frundáék –, mert az ősi balkáni elv szerint: *Mondjuk az övékét, tesszük a magunkét*, hiányzott belőle a romániai magyarságra előnyös cselekvési akarat. Mi csak szóltunk a bajainkról, előterjesztettük követeléseinket – lényegében azonosak voltak az Atlantában közöltekkel –, igyekeztünk meggyőzni vitatársainkat igazunkról és arra törekedtünk, hogy jobban megértsük az ő érvelésük logikáját. Mert tisztában voltunk azzal, hogy folyamatosan, kitartóan bizonyítanunk kell: a romániai-erdélyi magyarság nem irracionálisan viselkedő, valahol Európa peremén bicskáját nyitogató, tudatlan tömeg, hanem évezredes kultúrával, régi reálpolitikai hagyományokkal, mi több, államalkotó múlttal rendelkező társadalom. És az RMDSZ nem szélsőséges, irredenta szervezet, ahogy nemcsak a román sovén-nacionalista pártok és sajtójuk, de magának a kormánynak az emberei is hirdetik, hanem nyitott, racionális, érdekvédelmi és parlamenti megbízatással rendelkező, demokratikus szövetség. Sohasem beszéltem erről Tokayval, Frundával és Borbély Lászlóval, de töretlenül hittem,

hogy akárcsak én, ők is nagyon jól tudják: eredményt érhetünk el, most nem, ám meg kell őriznünk, még markánsabbá kell tennünk a nyugodtságunkra, ésszerűségünkre épülő külső megítélést, hogy új helyzetben, más erőviszonyok között, kedvezőbb nemzetközi háttérrel többet – lehetőleg mindent – kivívjunk jogainkból, azokból a törvényes garanciákból, amelyek, Románián belül, nemzeti közösségünk életét valóban szabaddá és esélyegyenlővé teszik. Más szóval, részvételünkhöz a PER-találkozókon nem fűztünk illúziókat, de reményeket igen. Elsősorban azt, hogy a Project on Ethnic Relations-on keresztül üzenetet küldhetünk a Fehér Háznak, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának és mindenüvé, ahová a PER-elemzések eljutnak, megbízhatóságunkról, tárgyalóképességünkről és demokratikus elkötelezettségünkről.

Ezt ne értette volna meg Tökés László? Nehezen tudom elhinni. A püspök úr időközben eltávolodott attól az énjétől, aki 1990. február 11-én, James Baker kérésére Budapestről katonai repülőgéppel érkezett pár órára Bukarestbe, hogy az amerikai külügyminiszterrel találkozhasson, aki meghívottként asztali áldást mondott az amerikai kongresszus hagyományos, évi imareggelijén. Mára – mindenki hallhatta minap a Kossuth Rádió *Vasárnapi újság című* adásában – a nemzeti közösségünk kárára létrehozott Bukarest-Budapest-Washington tengelyről elmélkedik. S ez nem holmi múltó benyomás, hangulatszülte improvizáció nála, hanem egy komoly ember komoly meggyőződése. Ezt támasztja alá egy korábbi, tavaly, 1996 májusában, az *Erdélyi Naplónak* adott nyilatkozata. A nyugati hatások kimondottan favorizálják azt a fajta magyar kisebbségi politikát, amely alkalmazkodni képes a mostani hivatalos román politikához, illetve ki tud egyezni a magyar kormánnyal, fejtegeti Tökés László, majd így folytatja: „*Ennek következtében annyira felerősödhet az amerikai és nyugat-európai úgynevezett integ-*

rációs nyomás, a különféle nagyhatalmak diktálta erőter, olyan nagy nyomással nehezdedhet az RMDSZ-re, hogy a mostanság előretolult tipikus kisebbségi, mérsékeltnek nevezett politikai irányvonal abszolút kedvezményben részesül, ugyanakkor a másik oldal, amelyik egy autonomista, öntörvényű közösségi kisebbségi politizálásra törekszik, háttérbe szorul és nem válhatja a közösséget ezzel a fajta uralkodó irányzattal.”

Az idézet meggondolkoztató. Mint látjuk, nem az a baj, az aggodalom forrása nem az, hogy a netán túltengő amerikai meg nyugat-európai befolyás térségünkre veszélyeztetné az itteni kis nemzetek gazdasági érdekeit és kulturális önazonosságát. Ha efölött töprengene Tökés László, mint manapság annyian, főként konzervatív beállítottságú értelmiségiek a régió országaiban, érthető lenne. Más azonban a tiszteletbeli elnökünket foglalkoztató gond. Az RMDSZ-en belüli „autonomista politizálás” – mint egyetlen megfelelő választás – esetleges visszaszorulásától tart az új nemzetközi konjunktúrában. Ami, ugyebár, megmaradásunk végét jelentené.

És lám, ott vagyunk újfent a kályhánál. Ahonnan a tánc elindul. A szövetségen belüli harcnál – még burkolt fenyegetőzésnél is! –, a jóhiszemű egyeztetés, az önuralom és felelős beszédmodor helyett! A frusztráltságnak ez a különös megnyilvánulása, a dominanciakényszer szembeszökő jelentkezése adja meg, szerintem, a fejlemények jobb megértésének a kulcsát. S egyúttal – bár a „nyugati hatások” illetően való értelmezése 1993 nyarán nem volt ennyire kategorikus – fényt vet a neptun-fürdői találkozó és a „neptunosok” körül kiobbantott botrány körülményeire és valódi céljára, minek neve a „mérsékeltnek nevezett politikai irányvonal” legismertebb képviselőinek lejáratása. Abból az ősidők óta ismert, ám csak a diktatúrákban tökélyre vitt taktikából kiindulva, hogy előbb lehetlenné tesszük, kiszorítjuk a rétorokat, utána felszámoljuk

szónoklatuk tárgyát. Mint tapasztaltuk, a józanság, a valóság-érzék, a lépésről lépésre való haladás elvét eszköztárába építő politizálást nem lehetett éppen felszámolni, a rétorokat sem lehetett kiszorítani a közéletből. Életre szóló *epitheton ornans*-szal, kísérő jelzővel ellátni őket azonban kétségtelenül sikerült.

Végezetül hadd álljon itt pár sor egy hosszabb interjúból, amelyet Allen H. Kassof adott 1993 októberében a *Magyar Nemzet* című budapesti lapnak. *„Őszintén meg kell mondanom, személyesen is nagyon csalódott voltam, hogy azok az emberek, akik részt vettek a neptuni megbeszéléseken, nyílt támadásoknak voltak kitéve. Nagyon jól képviselték a magyar érdekeket, semmiféle engedékenységet nem mutattak. Mind a nemzetközi megfigyelők, mind a román kormány képviselői jobban megértették viszont, miről is van szó, miért érzik a magyarok olyan rosszul magukat. S ha a románok nem is értettek velük egyet, de nem hallottak ezekről a dolgokról ilyen erőteljes érveléssel, ilyen hatékony szónokok részéről.”*

Ja, persze, kár a nyomdafestékért. Mert ugye, Kassof professzor – céloztak erre, nagyobb dicsőségünkre, agyafűrt cikkírók és kimondták, szent együgyűségükben, végsőkéig őszinte sajtólevelezők – a román kormány ügynöke.

Így történt, szólottak imígyen vidéki boszorkányüldözők és javíthatatlan bugrisok. Bocsásson meg nekik, aki tud.

VESZTESEK ÉS NYERTESEK

A nagyon várt nyár, az esdett parlamenti vakáció felemásra sikerült. Újra felhurcolkodtunk Jakabos Csabáékkal a lassúági erdészházba. Otthonosan elrendezkedtünk, felkerestük az előző évi gombászóhelyeket meg a jéghideg patak fürdésre alkalmas göbéit. Sétáltunk nagyokat, olvasgattunk. A szabad tűzhelyen, bográcsban elkészült vacsora után pedig plédembe burkolózva – mármint Évi és én, mert a hegyalján élő barátainknak az esti hűvösséghez szokott dereka nem kért az efféle elővigyázatosságból –, akárcsak az előbbi év nyarán, keményen politizáltunk. Keményet mondok, mert Csaba, a kézdivásárhelyi RMDSZ egyik megalapítója, ekkorára a csavargyári gondok nyomására, de még inkább a Front és Iliescu látszatdemokráciája, álreformizmusa, s nem utolsósorban, magyarellenessége miatt, eltávolodóban volt a közélettől. Hevessége, székeley radikalizmusa azonban nem lankadt. Volt hát miről vitatkozni az RMDSZ politizálását, parlamenti csoportunk szereplését illetően. Aztán a Kárpát-kanyari csendességbe, az istenhátamögötti hely biztonságába, az augusztusi csillagok alatt, a pattogó tűz mellett hol szelíden folydogáló, hol indulatosan nekiiramló beszélgetésünkbe berobbant a rádióhír: Gorbacsov puccsisták foglya. Másnap pakoltunk. A Lassúág – azóta sem jártam arra – odalett. Újra magához rántott a gyors események forgataga, sietnem kellett vissza a fővárosba. Úton

voltam, amikor Demény Lajos szenátor, az egyedüli Bukarestben tartózkodó RMDSZ-politikus nyilatkozott a televízióban. Egyértelműen elítélte a konzervatív kommunisták, a reformellenes katonatisztek és a KGB-vezetés restaurációs kísérletét. Nagy szerencsénk volt vele, mert utólag, a moszkvai események után – egyúttal Borisz Jelcin sorsfordító színrelépését, a Szovjetunió felbomlásának a kezdetét is jelentették – megkezdődött a számíthatóság: melyik párt és politikus, mikor és hogyan reagált a Gorbacsov-ellenes összeesküvésre. Sokáig volt még téma Ion Iliescu huszonnégy órás kérésével elhangzott, meglehetősen méricskélő elnöki nyilatkozata, szemben a kormányfő, Petre Roman azonnali és kategorikusan elítélő állásfoglalásával. Vagy, emlékszem a sajtó iróniájára, amellyel az egyik idős parasztpárti szenátor kínosan egyensúlyozó, nyelvében az egykori, Keletnek tett bókokra emlékeztető szövegét kommentálta. Ahogy visszaérkeztem Bukarestbe, azonnal kiadtuk az RMDSZ hivatalos állásfoglalását. Tulajdonképpen nem késtünk, augusztus 20-án, délután 6 órakor közleményünk a Román Televíziónál volt, ennek ellenére nem került a nyolcórás híradóba, ahogy kértük. A kolozsvári rádió viszont sugározta, és másnap, vasárnap reggel, a *Szabadságban* is megjelent. Nem csak a moszkvai puccs jellegével és következményeivel foglalkoztunk. Kimondtuk azt is, hogy itt, Romániában mit kell tenni azért, hogy a demokratikus folyamat meg ne szakadjon, a ránk leselkedő veszély ne következzen be. Azonkívül amott, a Krími félszigeten még nem dőlt el – utólag több politikai elemző állította, hogy tulajdonképpen megrendezett színjáték volt – a hatalmi harc. Mindenképpen hálás voltam Demény Lajosnak gyors, elvi szempontból kifogástalan reagálásáért az eseményre. S egyúttal újabb jelzését láttam annak, hogy nem működik kellő operativitással az RMDSZ vezetőségi struktúrája, s a két központ, Bukarest és Kolozsvár közötti koordinációs munkával

sincs minden rendben. A váratlan helyzetek felkészületlenül, játékon kívül találhatnak bennünket. Ezt állapította meg szeptember 3-án, Nagyváradon megtartott ülésén, az Országos Elnökség is.

Ezzel az epizóddal véget is ért volna a nyári szünidő, ha, még a lassúági napok előtt, Kézdivásárhelyről ki nem szaladunk néhányszor Jakabosékkal a Szent Anna-tóhoz, s még előbb, meg nem fordulunk Évivel Papolcon.

Meséltem már a tengerről. A szabadság érzésének arról a teljességéről, semmi máshoz nem hasonlítható izgalmáról és örömről, amelyet a tengeri úzás jelentett számomra. A felkelő nap aranyösvénye elkábított, a szikrázó vízcseppek, a parányi szivárványok elbűvöltek, a zöldeskék végtelenség hívása félelemmel és gyönyörűséggel töltött el.

Más volt beúszni a Szent Anna-tó közepére. Amott a megmegcsobbanó vizek határtalansága, itt a tavat körülölelő erdők méltóságos csendje. Fekszel a hátadon, csak nyugodt légzéssel, ujjaid finom mozgásával tartod magad a sötét színű, majdhogy fekete felszínen és nézed az eget, mely köröskörül a fenyves hegyekre támaszkodik, és kéken, szelíden, távolian és mégis oly ismerősen téged néz. Pont téged. Legenda és messzire, a mikós évekre visszanyúló emlék, régi és új barátok közelsége – ezt jelentette számomra mindig a Szent Anna-tó. Igen, már csak jelentette. Öt esztendeje, amióta Papolc boldog foglya lettem, egyszer sem jártam arra. Minden, ami előtte volt – velem, mellettem, bennem él. A szobában, ahol, Bagosy nagybányai fazekasmester kakasos tányérja fölé akasztva, a tengerből kihozott hajókötél hajnali úzásokat juttat eszembe; mögöttem a lyukas kőfüzér, hajdanvolt tengerparti keresgéléseim szerencsehozó trófeái. Igen, minden itt ül velem a szobámban, ahol ezeket a sorokat írom, a tornácon vagy a kút melletti kőasztalnál. Tovasuhanó arcok, fel-felrémlő esemény töredékek, máig

simogató élményfoszlányok képében. Egykori életem bevont árbo-cú, ütött-kopott bárkái békés öbölre találtak, örömeim és csalódásaim, mint régi pincék hordóiban a bor, megnyugodtak. Május elejétől október végéig egy kis háromszéki falu, Papolc polgára vagyok.

Akkor, 1991 nyarán kezdődött, s tulajdonképpen csak nemrég fejeződött be itteni fészekrakásunk. A lepusztult, szobakonyhás parasztház rendbetétele, kibővítése, az összeomlás szélén álló nyárikonyha, vagyis a sütő megmentése, a tornác kiképzése, az új kút megásása, a kicserélt kapu és kerítés felállítása szépen, sorjában, beteljesedett. Való igaz, az idén elhunyt nagybátyám, Bereczki István és az ezermester Kelemen Bibó Lajos meg a többi szomszéd segítségével, a rokonság kalákázása, a zágoni iskolatárs ácsmester igyekezete ellenére minden igen-csak ráérősen haladt. És egyre költségesebbé vált. Ám azt mondtuk Évivel, kivárjuk, csináljuk. Lassan meglesz. S meg is lett. Nagyobbik unokánk, Attila – a pisze orrú fiúcska, abból az emlegetett mózeskosárból – írta tavalyi rajzára, csupa nagybetűvel, mert csak ősszel lett első osztályos: „Papolcon, Atti és a szekér boldogan él a szabad udvaron”. Nahát, erről van szó. Udvarunk, életterünk és – Bibó István szavával – szabadságszigetünk teremtéséről. Ennek a munkának a kezdete tette kedvessé számunkra ama hirtelenül elmúlt nyár néhány napját.

Mert nemsokára nagyidő kerekedett. 1991. szeptember 25-én, délben, befutott Bukarestbe két különvonat, a *Rompres* jelentése szerint 10 ezer Zsil-völgyi bányással. A meglepetés csak abban állt, hogy a rendőrök meg a csendőrök és a sajtó képviselői az Északi Pályaudvaron vártak rájuk, ők pedig az egykori királyi vasútállomáson, a băneasain ugráltak le lámpásaikkal s az előző nyáron már megsuhogtatott botjaikkal. Az események, vagyis a kormányépület ostroma, a Cotroceni-ben lezajlott tüntetés, az Egyetem téren, a televízió körüli szürke sereglés, a

könnygázpetárdákkal vitézkedő pajzsosok, a fejvesztett kormány s tovább, a bányászvezérrel, Miron Cozmával előbb telefonon, majd az államfői palotában tárgyaló Ion Iliescu, megannyi más részlet benne található a történések nemegyszer homályos, távolról sem lezárt krónikájában.

Eddigi eljárásomhoz híven, a magam benyomásaira és észrevételeire szorítkozom a továbbiakban. Azt mondom el, amit magam tapasztaltam, aminek, akarva-akaratlan, tanúja, olykor tevőleges szereplője voltam.

Hihetetlennek tűnik ma is: előző nap, szeptember 24-én, kedden, az esti híradó riportban számolt be az útra kelt bányászok craiovai dúlásáról. Mivel a helyi vasutasok késleltették vonataik továbbindítását, nem érték be a prefektus és a katonai helyőrség parancsnokának molesztálásával, bevették az állomás ablakait is. Az egész ország látta a pusztítás, a közelben levő üzletek kirámolásának a nyomait. Csak a nagyon naivak, a kórosan derülátók gondolhatták: ó, nem lesz semmi. Valahol, valahogyan csak megállítják őket az illetékesek, csak tanultak valamit az 1990. június 1-14-i mineriádból. A parlament folyosóján észlelni lehetett némi feszültséget, de attól – a hét elején elfogadott program szerint – mi, a képviselőházban, hozzálátunk a közigazgatási törvénytervezet vitájához. Amolyan tessék-lássék módon, mert nagy volt a teremben a jövés-menés, mindenki igyekezett információhoz jutni arról, hogy mi történik a Püspökdomb alatt – azt hiszem, ez a Dealul Mitropoliei magyar neve, ahol a parlament épülete található. Azután hirtelen az is félbeszakadt. A házelnök közölte: Petre Roman sürgős bejelentést kíván tenni. Következett egy hosszú felsorolás a bányászok törvénytelenégeiről, a petrozsényi elindulástól kezdve a bukaresti megérkezésig. Katonai, csendőrségi és, feltételezem, titkosszolgálati jelentések, valamint a Román Államvasútak beszámolója alapján. Törés-zúzásról, emberek bántal-

mazásáról, az alkotmányos államrend felforgatásának a veszélyéről szolt a miniszterelnöki exozé. Célja, bár így nem hangzott el, nyilvánvalóan az volt, hogy a parlament hatalmazza fel – a fővárosra törő bányászokat törvényen kívül helyező határozattal – a kormányt a kellő lépések megtételére. Amire, mint többen elmondták, nem mutatkozott szükség, hiszen az ilyen helyzetekre, a közrend megőrzésére vonatkozóan, törvényes rendelkezések voltak érvényben.

Petre Roman eléggé izgatott beszédének a végéhez közeledett, a teremben ülök arcára, lett légyenek Frontosok, többségi-ek vagy ellenzékiek, kiült az aggodalom. Ekkor a kormánypáholy felöli oldalajtóban megjelent Adrian Severin, odament az emelvényen beszélő miniszterelnökhöz, és átadott neki egy cédulát. Petre Roman rápillantott, majd gyorsan befejezte mondókáját, és a kezébe nyomott papírt, mint valami nagyon-nagyon rossz, valami rettenetes, valami fátumszerű csapás bizonylatát nézve – nemhiába mondjuk, a baj sosem jár egyedül – az amúgy is ledermedt képviselők tudomására hozta: Budapesten megalakult *Erdély Ideiglenes Kormánya*. Szavait döbent csend, majd felháborodott moraj fogadta. A bányászinvázió gondjától meggörnyedt háta kiegyenesedtek, az elhomályosult szemekbe visszatért a honfiúi elszántság.

Meggyőződésem, hogy a politikában semmit sem szabad a szerencsére bízni. Egy olyan szervezet – az RMDSZ – szótárában, amelyiknek parlamenti szerepe is van, ennek a fogalomnak nincs mit keresnie. És mégis – vélhetően szövetségi gyermekcipőben járásunk, kezdetleges információszerzési és – továbbítási technikáink miatt – nemegyszer szánt meg Fortuna istenasszony, nyúlt felénk segítőleg. Ezúttal is. Előző este Bitay Ödön átadott a székházban egy telefaxon érkezett újsághírt, lapbeszámolót valamiféle emigráns erdélyi kormányról. Emlékszem, derültünk a dolgon, közönséges szélhámíát láttunk

benne. Betettem a papírt a táskámba és ... megfeledeztem róla. Petre Romant hallgatva vettem elő – áldott szerencse, hogy nálam volt –, és olvastam el figyelmesen. Ennek hála mondtam el, az RMDSZ-képviselők bátorító tekintetétől kísérvé, az aznapi jegyzőkönyvben imígyen rögzített felszólalásomat:

„Elnök úr, miniszterelnök úr, tisztelt képviselőtársaim! Valóban drámai órákat élünk. Elég, ha felidézzük Butulescu képviselő úr tegnap itt elhangzott beszédét, elég a bányászszakszervezetek, a Hunyad megyei prefektusi hivatal, a Zsil-völgyi szénvállalat és a kormány megbízottak tárgyalásairól szóló sajtóanyagokra gondolnunk, s végül, elégséges, ha eszünkbe jut a tegnap este látott TV-beszámoló, hogy megértsük: egy jelentős súlyú társadalmi csoport elérte türelme végső határát.

Elsősorban a Zsil-völgyi bányászok életkörülményeire utalok. A miniszterelnök úr elismerte: a kormányzat késett, nem volt jelen vagy, ha jelen is volt, hibákat követett el a felmerült kérdések kezelésében. Nem tehetünk egyebet, magunknak is meg kell állapítanunk a kormányfő által előtűnt elismert tényt.

Éppen ezért nem tudom elfogadni mint módszert, sem a problémák elodázását, sem a tárgyalópartnerek egyoldalú hibáztatását. Erről a látásmódról, erről a stílusról meggyőződhetünk különben ma is.

Vallom, hogy az előállt, nagyon súlyos és veszélyes konfliktus megoldásában az eddiginél jóval nagyobb nyitottságra és őszinteségre van szükség a hatalom részéről.

Ám felmerül egy másik kérdés is. Csak sajnálhatjuk, hogy bányászaink Bukarest elárasztásának a mikéntjét a kormány, a mostani hatalom iskolájában, továbbképzőin sajátították el. S ezt tudja mindenki. Az újdonság csak az, hogy a tavalyi erő, az akkor szerzett tapasztalat, a tömeges invázióknak akkor feltámadt kedve, a kétségbeesés eme vak eszköze most, lám, fellép az őt eredetileg mozgásba hozó kormány ellen...

Ionel Ardelean képviselő úr: *A jogállam ellen...*

Domokos Géza képviselő úr: *A jogállam ellen, helyesbít Ardelean úr. Így is mondhatjuk. Uraim! Számunkra elfogadhatatlan mind az erőszak, mind a törvénysértés, függetlenül annak jelentkezési formájától. Az RMDSZ elítélte erről a helyről a bányászok bukaresti atrocitásait 1990 júniusának közepén. Ugyanannak a logikának az alapján, ugyanazon elvektől vezetve, kijelentjük: nem értünk egyet a bajok megoldásának ezzel a módjával, bármilyen fájdalmasak legyenek azok.*

A továbbiakban kitérek arra az idegborzoló másik hírre, amelyet a miniszterelnök úr imént hozott a képviselőház tudomására. Előbb engedjenek meg azonban egy rövidke bevezetőt.

Miniszterelnök úr! Nem először történik meg, hogy Ön kritikus helyzetben igyekszik elvonni a figyelmet a valós okokról, egyéb, másodrendű kérdéseket helyez előtérbe... Elnézést! Hadd fejezzem be... Vagy olyan tényekről beszél, amelyek lényegtelenek vagy egyszerűen nem is léteznek.

Ez a taktika, ez a ravasz gondolkozás akadályozta meg Önt abban, hogy felmérje, már a kezdet kezdetén, a szélsőségek jelentette veszélyt Romániában. Történelmi eltévelyedésnek tartom, hogy egy, a jogállam építését céljául kitűző, magát demokratikusnak nevező kormány elfogadja az ilyen erővel való együttműködést.

Miniszterelnök úr ma újra ehhez a fogáshoz folyamodott. Mert mi történt tulajdonképpen? Az történt, hogy ezelőtt három nappal egy nem túlságosan fontos magyarországi lap – Kurír a címe – interjút közölt két férfivel. Az egyiket Szabó Kálmánnak hívják, és egy évvel ezelőtt települt át Aradról Magyarországra. A második neve Dan Zaharia. Nos, ők az. úgynevezett »Erdélyi emigráns kormány« vezetői. Az első az alelnöke, a második az elnöke. Ha jól értettem, a testület 16 tagból áll, egytől egyig ismeretlen

ember, a magyar közvélemény megítélése szerint is, alighanem kalandor. Tegnap a Népszabadság című napilap több magyar politikust megkérdezett az ügyről. Provokáció, volt a megkérdezettek véleménye. Olyannyira abszurd valami, mondták, hogy csak az eszelős tetteknek kijáró figyelmet szabad neki szentelni!

Íme, uraim, egy szemmel láthatóan tizedrangú, minden fontosságot nélkülöző eseményt dramatizálnak a román parlamentben, még hozzá az országra nézve súlyos pillanatban. Azzal a szándékkal, hogy az emóció elborítsa önöket, ami, mint látom, sikerült is. Ahelyett, hogy azt keresnők, hogyan találjunk gyors megoldást a válságra, miként állapítsuk meg mind a Zsil-völgyiek, mind a kormány felelősségét, arra szólítanak fel bennünket, hogy védjük meg Erdélyt egy fantomkormánytól, amelynek a fellépése időközben neveltségbe fült.”

Jómagam erre nem emlékszem, de a jegyzőkönyv szerint itt tapsolt a Tisztelt Ház. Hogy minden teljesen világos legyen, befejezésül még hozzátettem: „Egyébként múlt vasárnap Antall miniszterelnök nyilatkozott a jugoszláviai dráma és a magyar kormány politikája kapcsán felröppentett spekulációkról, és ismételten leszögezte: Magyarország tiszteletben tartja a nemzetközi szerződéseket és nincsenek területi követelései szomszédaival szemben.

S talán nem árt figyelmeztetni önöket: ilyen értelmű nyilatkozat elhangzott nemrég a magyarországi parlamenti pártok, a magyar kormány részéről is. Azért mondom, uraim, ne hagyjuk magunkat megtéveszteni, ne essünk a félrevezetés csapdájába. Olvastam a minap hadügyminiszterünk, Spiroiu tábornok deklarációját. Az egyik kérdésre: milyennek látja a román és a magyar hadsereg közötti viszonyt?, ezt válaszolta: Kitűnőnek. Megegyezéseket írtunk alá, mondotta, szakértőket cserélünk, részt veszünk közös gyakorlatokon. A hadseregeink közötti kapcsolat akár modellértékű is lehetne a politikusok és a politi-

ka számára. S most megkérdem, tisztelt képviselőtársaim: Amikor egy hadügyminiszter ilyen nyilatkozatot tesz, szó lehet veszélyről annak az országnak a részéről, amelyekre hivatkozik?

Ami a Romániai Magyar Demokrata Szövetség álláspontját illeti, kinyilvánítottuk tavalyi első kongresszusunkon, megismételtük szövetségünk idén tavasszal lezajlott második kongresszusán, programunkba is iktattuk: tiszteletben tartjuk, kiállunk Románia területi sértetlensége, szuverenitása és egysége mellett. (Taps) Elhangozhatnak sorainkban ettől eltérő vélemények is, ám azokat nem tekintjük mérvadónak és – az említett dokumentumok szellemében – mindent elkövetünk, hogy ne válhassanak meghatározóvá, lehetőleg ne gyakoroljanak befolyást a romániai magyar társadalomra. Köszönöm a figyelmüket. (Taps)”

Miközben a helyemre mentem, s az RMDSZ,-képviselők arcáról próbáltam leolvasni: jól mondtam-e, egyetértenek-e velem, a kormányfőre is vettem egy pillantást. Kíváncsi voltam a reagálására. Mert abban, hogy – bármilyen kínos helyzetbe került – mond valamit a felszólalással kapcsolatban, percig sem kételkedtem.

Jól sejtettem, mondott is. A vita végén megjegyezte: sajnálja, hogy én a pesti emigráns kormány elítélése helyett az Antall-kormányt magyaráztam, azt mentettem, bevallom, még, csak nem is csodálkoztam eljárásán. Petrica, azaz Péterke, ahogy magunk között malíciával emlegettük, többször bebizonyította: nagymestere ő a félrebeszélésnek, és, ha a szükség úgy hozza, a csúsztatástól, a szándékos memóriazavartól sem riad vissza. Nem feledhettük egyik – Orbán Árpád és Pataki Imre Kovászna, illetve Hargita megyei vezetők indítványára aláírt – hivatalos közleményét. A román kormány – hangzik a dokumentum – elhatárolja magát a két megye magyar lakosságát a

sajtóban ért vádaktól. Alaptalannak tartja az állítást, miszerint szeparatista, nacionalista fenyegetés állna fön, és az ország területi integritását veszély fenyegetné. A kormányfői állásfoglalás cáfolja továbbá, hogy Hargita és Kovászna megyében magyarországi állampolgárok uszító, erőszakra bujtogató ténykedést fejtettek volna ki. Megígéri, hogy a kormány felelősségre vonja a jövőben mindazokat, akik rágalmozó híreket és kommentárokat hoznak nyilvánosságra, gyűlöletet szítanak a különböző etnikumok között. Vállalás történik arra nézve is, hogy az 1990-1991-es tanévben az anyanyelvű oktatást minden szinten biztosító intézményi átszervezésre kerül sor, a nemzeti nyelv szabad használata pedig garantált lesz azokon a településeken, ahol kisebbségek élnek. És egy rendkívüli visszhangot kiváltó kormányfői bejelentés: Kovászna és Hargita megyében lehetővé teszik az RTV 2-es és a budapesti Magyar Televízió műsorának a vételét.

Ettől kezdve, két éven át, az érdekelt megyék képviselői, az egyházi méltóságok, az RMDSZ számtalanszor juttatták Petre Roman eszébe vállalt kötelezettségeit. Mindhiába. Amint a fönnebb közölt parlamenti felszólalásomban is utaltam rá, elvtelenségből, hatalommegőrzési taktikából – ha nem is nyíltan – a román szélsőséges nacionalisták szövetségeseül szegődött. Szeretném hinni – már szóba hoztam egy 1995-ös, rövid eszmecserénket ezzel kapcsolatban –, hogy azóta az RMDSZ-szel kormánykoalícióban levő Demokrata Párt vezetőjeként, a román szenátus elnökeként, belátta egykori tévedését. Örülni fogok, amikor ezt nyilvánosan is elismeri. Jól emlékszem, hogy ígéretei aláírásának a napján, 1990. március 23-án, találkoztunk az irodájában. Elégtétellel újságolta, milyen jó megegyezésre juttott Orbánnal és Patakival.

– Ez mindent megold! – tette elem büszkén a szöveget.

Nem állítom, hogy a szöszegésnek ő volt az egyedüli elköve-

tője. Miniszterelnöksége idején és utána is, az 1996-os, ősz-i rendszerváltásig, Ion Iliescu birtokolta a teljes hatalmat. Ez a tény valamelyest menti tettét, de feloldást semmiképp sem adhat. Képtelen vagyok elhinni, hogy az intelligens Petre Roman ne tudná: rossz lépéseinek az elszámolása, a „púpna”, ahogy ő mondta, az eltüntetése nélkül nem lehet igazából demokrata, még kevésbé európai kitekintésű és dimenziójú államférfi.

Miért volt szükségem erre a kitérőre? Azért, hogy érzékeltethessem: az RMDSZ helyzete nem volt egyszerű az 1991 szeptemberi válság napjaiban. A bányászinváziót, bár arra törekedtünk, hogy árnyaltan vizsgáljuk a kiváltó okokat, el kellett ítélnünk. Ugyanakkor a Zsil-völgyiek Roman lemondását célzó követelését – mára mindenki tudja, hogy Iliescu sugalmazására tették – nem vethettük el, hiszen az 1990. december 3-án, a parlamentben tett leváltási indítványunk, gyászos gyulafehérvári szereplése miatt, még mindig érvényben volt.

Ilyen dilemmákkal küzdve és ilyen hangulatban került sor képviselőségem rendhagyó, abszolút egyedi élményére: Miron Cozma és bányászai nagyjelenetére a román parlamentben.

...A kereszténységet felpártoló bizánci császárnak és kegyes anyjának ajánlott templom keleti hajójára néző ablakból pillantottam meg először a Püspökdomb alján megjelent bányászok sűrű sorait. A lyukas trikólórt lengették, sanyarú sorsukat felpanaszoló, Petre Roman menesztését követelő transzparenszeket vittek, védősisakosan, foltozott, szénporos ruhájukban, a kialvatlanságtól, étlenségtől-szomjúságtól és a sok meneteléstől elgyötörtén, borostás arcukon ellenséges elszántsággal jöttek felfelé a kaptatón. Ha nem tévedek, Borbély Lászlóval, Kerekes Károllyal és talán Nagy Benedekkel, az egyik emeleti ablakból néztük közeledésüket. Nagy volt a sápadozás, kapkodás körülöttünk. A honatyák egyik része azon tanakodott, hogyan bariádozzuk el magunkat a történelmi épületben, mások – kellő

diszkrécióval – a hátsó kijáratok felől érdeklődtek. Tehették volna nyíltan is, hiszen ott mentették ki, nem sokkal előbb, Petre Romant s kormánya több tagját. Mi négyen, de alighanem a többi RMDSZ-képviselő is, nyugodtan, mondhatnám úgy is – ha illő lenne a drámai helyzethez pajkos kíváncsisággal néztük, mi történik. Tisztában voltunk vele, hogy ilyen látvánnyal – s a java alighanem még hátravan – egyszer, ha találkozik az ember.

Üvegcsörömpölés. Lent betörték egy ablakot. Ekkorra már a templom és a parlament közötti teret ellepték a bányászok. A jelszavak ugyanazok voltak – másnap tudtam meg –, mint a megostromlott Victoria téri kormánypalotánál: „Le a milli-omossal! Le a korrupcióval! Le Iliescuval! Le Petre Romannal!” Döngeni kezdtek a nagy tölgyfa ajtók, amelyeket, mielőtt eltűntek az alagsori járaton – micsoda ínyencfalatja volt ez is később a sajtónak! –, a biztonsági alakulat katonái nemcsak bezártak belülről, de ezzel-azzal, amivel lehetett, el is torlaszoltak. Nem tudnám megmondani, hogyan sikerült a bányászoknak bejutniuk az épületbe, mert Borbély Lászlóékkal időközben lementünk az emeletről a gyűlésterembe, és, akárcsak a többi bennrekedt képviselő, beültünk a helyünkre. Ekkorra már nem kíváncsiskodtunk úgymond gyermekien, és, noha különösebb félelmet nem észleltem társaimon, a bejárati előcsarnok felől, az oldalfolyosóról közeledő dobogás, kiabálás, üvegcsörömpölés meglehetősen elkomolyított. Kis túlzással Tamási Áront parafrázálhatnám: figyeltünk és füleltünk, mint sík mezőben a bokor.

– No, akkor... – szólalt meg az elnöki székben Dan Marțian, a házelnök, s hogy minek lett volna a bevezetője ez a kis parlagi félmondat, titok marad. A termet, az elnökségi pódiumot elözönlötték a bányászok. Megtelt bőven áradó férfiizzadság, pállott vonatszag és ruhába beivódott könnygáz szagával. Volt,

aki magából kikelve, az elnökségben ülőknek magyarázott valamit, más beült szusszanni a kormánytagok és szakbizottságok részére fenntartott páholyba, ismét mások a széksorok között járkáltak, s ha a televízióból ismert arcot pillantottak meg, társuknak is mutatták: né, ott, az a kopac... A fiatalabbja kényelmesen elhelyezkedett a plüssel bevont párkányokon, s miközben jelszavaival igyekezett túlharsogni a lármát, élvezettel lógatta lábát a megszeppent honatyák feje fölött.

Miron Cozma és vezértársai előbb a parlamenti frakciók képviselőiből *ad hoc* összeállított bizottsággal tárgyaltak – a mi megbízottunk, úgy emlékszem, Tokay György volt –, s miután semmire sem mentek, visszatértek a terembe, és a bányásztársaitól tisztelettel szabaddá tett kormánypáholy székeire telepedtek. Cozma hullafáradtan, az álmoságtól majdhogy lecsukódó szemmel nézte a forrongó tömeget. Aki kitartó dulakodás után a mikrofonhoz jutott, a szokottnál is sápadtabb házelnök hiábavaló próbálkozása ellenére, a Zsil-völgyi nyomort, a bányászélet keserveit sorolta, s mintegy vigasztalásul, a bajból kivezető reménység kiáltásaként, a terembe dörögte: Le a kormánnyal! Le Iliescuval!

Egyik-másik megszólalni tudó képviselő, például az impozánsan nyugodt Ion Rațiu, akit csokornyakkendőjéről egyből felismertek, azt magyarázta, hogy a miniszterelnök leváltásának megvan az alkotmányos módja, Iliescut pedig a parlament nem válthatja le, mert:

- Maguk tették oda, maguk szavazták meg...
- Le vele! – üvöltötte a sereg.

Rațiu felemelte a kezét, hagyják, hogy folytassa. S csodák csodája, csend lett. A hófehér haj, az agyonmediatizált babos nyakkendő és az előkelő mosoly hatott.

- Mondja!
- Jó, le vele, de nem így...

– Menjen a súlyba, vissza Angliába! – hasított a levegőbe egy fiatal hang.

– Tiltakozunk! – kiáltotta kétségbeesetten a házelnök. – Ez itt megszentelt hely, Románia parlamentje. Fejezzék be és távozzanak.

Ideérve az elbeszélésben, lelki szemeimmel szinte látom az akkor a teremben tartózkodó RMDSZ-képviselők kaján mosolyát: Lássuk, elmondja-e?

Nos, elmondom.

– Géza! – kiáltotta felém valamelyikük, s ahogy odanéztem, a bal oldali tumultusra mutatott: – Neked integetnek...

Valóban, a nyüzsgő, hadonászó, nemcsak bányászokból, hanem az akkoriban minden utcai megmozdulásban – akár a Front szervezte, akár valamelyik ellenzéki párt – lelkesen részt vevő, bukaresti fiatalokból álló csoportosulásban egy kalapos, de bányászruhát viselő, testes férfi integetett felém.

– Domokos úr! – örvendezett, ahogy a torkán kifért, miközben barátsága jeléül, jókora botját rázta.

Visszaintettem, mintha régi ismerősöm lett volna, mire ő árkon-bokron át, lökdösődő társai, a padsorokban feszenegő képviselők között törtetni kezdett felém. Ahogy botját magasba tartva, nehogy fejbeverjen valakit, berontott az előttem ülő liberálisok közé – elülső szomszédom éppen Ionescu-Quintus volt, a mostani NLP elnöke áthajolt fölöttük, magához rántott és hatalmasat cuppantott a fejem búbjára.

– Domokos úr, hogy van? – érdeklődött csillogó szemmel, olyan lelkesülten, mintha legalábbis keresztelő papja lettem volna. S ismeretségünk forrását is megjelölte: – Sokszor láttuk magát a televízióban...

Meg szerettem volna kérdezni, honnan jött, s eredet dolgában hová való. Nem került rá sor. Valamin, talán a társait éppen akkor magával ragadó szenvedélyhullámon felbuzdulva,

mélyen a szemembe nézett, majd, mint aki kivételes fontosságú dolog kimondására készül, komoran végighordozta tekintetét az őt derűsen figyelő RMDSZ-képviselőkön, és magasba lökte rúddal is felérő botját:

– Horthy! – harsogta, a nagyobb nyomaték kedvéért, behunyta szemmel.

Mi némileg elképedtünk, a liberálisok úgy tettek, mintha nem hallották volna. Az ő kerek, maszatos arcára, kék szemébe visszatért az előbbi, csak közeli rokonokat és rég nem látott katonatársakat meg kebelbarátokat megillető mosoly. S mert az ütemesen hangzó kiáltásra: Kot-ro-csény-be! Kot-ro-csény-be!, kifelé indult a sereg, ő is nyomulni kezdett a kijárat irányába. Az ajtóban még egyszer felénk pillantott. Azt hiszem, mondott is valamit. Talán a maga, talán a faluja nevét, vagy ki hídja, talán éppenséggel azt: mit akart velünk közölni Horthy Miklós nevével.

A különös jelenet, nem kevésbé furcsa földimmel – végig az volt az érzésem, hogy bár a Zsil-völgyében él, származására nézve székelyföldi – azért is őrződött meg bennem ilyen élenken, mert magában hordozta a második nagy bányászlatogatás egész drámaiságát. Ezúttal nem a hatalom által idejében előkészített, pontos menetrenddel indított vonatokon érkeztek, nem várta őket hajnali köszöntővel a román állam első embere, nem helyezték el őket a város melletti kaszárnyákban, nem etették-itatták nagylelkűen, s „rendcsinálásukban” sem segítettek-kalauzolták ökelméket egyenruhás rendőrök és a titkosszolgálatok emberei. Ezúttal jöttek, hogy elmondják: becsapták őket. Újra végigjárták az ismert utat, hogy a hazug államvezetés és a korrupt tisztviselők elmozdítását kérik. Hogy miként történjék ez, ki csinálja meg, fogalmuk sem volt. Ezúttal hajszálát sem görbítették meg senkinek, utcai báméskodónak, újságírónak, boldog-boldogtalannak készséggel válaszoltak, ha kérdezték. „Azt hiszi – tudakolta egyiküktől a riporter –, így meg lehet ol-

dani a gondokat, ki lehet vívni a követeléseket?” A felelet: „Nem tudom. De azt igen, hogy mi innen el nem megyünk. Mondjon le Roman, az egész kormány. Ne játsszanak velünk. Elég volt az éhezésből, a hidegből meg mindenből. Amit ígérték, adják meg.” Ezúttal a bukarestiek – olyanok is, akiket egy évvel előbb ők megkergettek – hordták nekik a teát és szendvicset; a földalatti peronjain és a parkokban, tábortűznél aludtak; zúzódásokkal, lött sebekkel, könnygázmérgezéssel kerültek kórházba. Tehetetlenségükben, félelmükben, tanácsalanságukban nekirontottak a kormánypalotának, Molotov-koktélt dobáltak az őket gázlővedékkel elárasztó csendőrökre, megjárták magukat, megmutatták erejüket a parlamentben, kézitűsát vívtak a cotroceni-i, speciálisan kiképzett alakulatokkal. Bűz, füst, hatalmi káosz járt a nyomukban, volt úgy, hogy vezetőikre sem hallgattak – parlamenti szereplésük is mutatta –, olykor a mindenhatónak hitt Cozmára is fittyet hánytak. Támadók és életük-sorsuk megtámadottjai voltak egyben.

Az akkori napokról szóló irattartómban megtaláltam a pár éve elhunyt, kitűnő szerkesztő, Kiss Zsuzsa egyik vezércikkét. A Victoriatéren lezajlottakról írja: *„Szomorúan és kiábrándultan szemléltem a percről percre tragikusabbá váló fejleményeket, s bár körülöttem több százan kíváncsi vidámsággal, amolyan sportszurkolói kajánsággal nézték és kommentálták e szokatlan hadműveletet, egyformán aggódtam bányászért és kiskatonáért, mindazokért, akik akarva, nem akarva, »tűzközelbe« kerültek. És lesújtó szánalommal, növekvő indulattal gondoltam mindazokra, akik e fölösleges és esztelen összetűzést megelőzhatték volna, de nem tették.”*

Ilyen gondolatokkal mentem én is a Herăstrău utcai székházból a közeli TV-épületbe, hogy az esti híradó után egyenes adásban ismertessem a Romániai Magyar Demokrata Szövetség állásfoglalását – két napra rá, szeptember 27-én, bűnrössz

fordításban, a *Magyar Szó* is közölte – a bányászinvázióval és a Petre Roman-féle provokációval kapcsolatban. A mindössze 25 soros szöveg délelőtti parlamenti beszédem gondolatmenetét követte. Az utcán zajló történekekről nagyjából ugyanazt tartalmazta, amit a többi ellenzéki párt – például a Polgári Szövetség előttem szóló képviselője – is kifejtett. A nóvum benne az volt, s feltételezem, hogy a hallgatókat is ez lepte meg a leginkább, amit a miniszterelnök diverziójáról mondott. Annál is inkább, mert – az információ a székházban jutott tudomásomra – a bukaresti rádió napközben többször is visszatért a parlamentben elhangzott, vészes kormánybejelentésre.

A stúdióban helytel kínáltak, meg kellett várnom a hírek és az időjárásjelentés bemondását. Váratlanul megjelent, Emanoil Valeriu kíséretében, Miron Cozma. Rendkívüli adásban, a meteorológust kettőjük beszélgetése követte. Három lépésnyire ültem tőlük, természetesen úgy, hogy ne legyek „a képben”. Tanulságos volt nagyon. A nemzeti televízió vezérigazgatója, aki nem egy interjújával bősztette magára a közvéleményt, a közszolgálati TV elfogultságát minduntalan szóvá tevő sajtóról nem is szólva, a hatalom, s mindenekelőtt Ilescu iránti szolgálalkúségével, bosszantó nagyképúségével ezúttal túltett önmagán. Lekezelő hangon kérdezte meghívottját, mindent elkövetett, hogy széttörje mondandóját, megzavarja őt érvei kifejtésében. Cozma – a későbbi Zsil-völgyi kiskirály, a fényűző életre rákapott botrányhős, kulisszák mögötti machinációk rejtélyes szereplője, a mostani, bírósági tárgyalására rendőrfogdában váró nagyfőnök jaj, de messze került tőle! – átlátott a szítán. Négy nap szakadatlan szónoklataitól, nyilatkozataitól, mindenféle tárgyalásaitól rekedt hangon fújta a magáét. Azt bizonygatta, hogy a kritikus helyzetet, amelyet ő igyekezett elkerülni – utólag kiderült, nem egészen így volt –, a kormány idézte elő. Elsősorban a miniszterelnök, azzal, hogy visszautasította a bányászok meghívását a

Völgybe, és amikor aznap délben, közvetlenül Bukarestbe érkezésük után, kérték, jöjjön ki a kormánypalota elé, hallgassa meg bajait, fennhéjázón visszaüzent: ha dolguk van vele, megbízottaik keressék fel irodájában, ott tárgyalhatnak. Amit a bányászok nem fogadtak el, mert benn, az épületben, nem érezhették magukat biztonságban. Valóban?, érdeklődött gúnyosan a „semleges”, csak tárgyilagosan az országot felbolygató fejlemény mozgatórugóira kíváncsi TV-mandarin. S ez így ment majdnem félórán keresztül. Ahogy telt az idő, és ahogy Emanoil Valeriu hangja egyre pimaszabb lett, úgy nőtt a fojtogató érzés a torkomban. Sokszor már azon voltam – képzelem, mekkora botrány kerekedett volna belőle –, beszólok „a képbe”, az interjúnak bejelentett, valójában ügyészi kihallgatásba. Ha magánemberként várok soromra, minden megfontoltságom ellenére, megteszem. De így, udemereként, mi több – egyszer már beszéltem róla nemcsak magyarként, de *a magyarként*: uralkodnom kellett magamon. Amíg a TV-re nézve szégyenletes show tartott. Mert amint a kamerák elé invitáltak, nem az RMDSZ-nyilatkozat felolvasásával kezdtem, hanem ezzel a bejelentéssel: *„Akaratlanul is tanúja voltam itt, a stúdióban, annak a megengedhetetlen módnak, annak a nemcsak erkölcsi, de szakmai szempontból is eléggé el nem ítéltető eljárásnak, ahogyan Emanoil Valeriu úr a most véget ért beszélgetést vezette. A leghatározottabban tiltakozom!”*

A tévé Pangrati utcai kijáratánál megszólítottak a Cozmára váró bányászok, lehetek vagy húszan. Megkérdezték, láttam-e bent a főnöküket. Láttam, válaszoltam, ott voltam, amikor interjút készítettek velem. No, és megmonda-e az igazat, érdeklődtek tovább. Megmonda, nyugtattam meg őket, derekasan megmonda. Hazafelé, a Dorobanți úton, az 1877-es darabontok útján, hol itt, hol ott szólítottak meg a tüzeik mellett szendvicset majszólo bányászokkal beszélgető, bizonyára környékbe-

li bukarestiek: „Jól van, jó, hogy odamondott annak a felfuvalkodott seggfejnek...”

Újfent látni ebből is, minden bonyolultabb volt annál, ahogy az 1991. szeptember végi eseményekre ma alighanem emlékszünk. Fájdalom, nemsokára ismerni lehetett a nap veszteséglistáját is: három halott – köztük a jelzőrakéta által megölt Andrei Frumușeanu 24 éves diák, Aurelia Crăiniceanu 27 éves háziasszony, mindketten békés nézői a kormányépület előtti összecsapásnak, s egy kiskatona, aki az arcán meggyúlt gázárcső kapott szénmonoxid mérgezést – és huszonöt súlyos sebesült. Az események zárójelentése szerint 32 személyt lövés ért, 218-at súlyosan bántalmaztak.

Másnap délelőtt elterjedt a hír, hogy Petre Roman lemondott. Leváltásával, mert lényegében erről volt szó, mi, magyarok, nem nyertünk semmit, a hatalom régi, magyarelles muzsikája tovább zengett. Csak a reformpolitika kapott léket. Hogy milyen végzeteset, csak most, napjainkban látjuk teljes valójában. Egyvalami biztos: volt ezeknek a zavaros, gyászos ősz eleji napoknak egy kétségkívüli nyertese – Ion Iliescu. Ő igazán megtanulta azt a frankofon elvet, miszerint a politika nem a lehetséges művészete, mint legtöbben hiszik, hanem azé, hogy lehetségessé tegye, ami szükségessé vált. Amikor eljöttek látta az időt, megragadta az általa megteremtett alkalmat vagy neki kínálkozó lehetőséget – van, aki így látja, van, aki úgy és lépett. Lelőkte maga mellől potenciális ellenfelét.

Még csak annyit, hogy az események zárórája után, szeptember 27-én a *Vatra Românească* elnöke is megjelent a képernyőn. A párbeszédre való képtelenséget, a nemzeti prioritások tudomásul nem vételét, a népszerűtlen törvényeket, az országhatárok felügyeletének az elhanyagolását vetette a távozó kormány szemére. „*A Vatra Românească Szövetség, a nemzeti méltóság legfőbb letéteményese* – szölt a kiáltványá átlénye-

gült állásfoglalás – *felhatalmazottnak tekinti magát arra, hogy a román nemzet sajátos kérdéseit illetően a kormány tanácsadója legyen és elvárja, hogy az nemcsak figyelmesen meghallgassa, de határozottan kövesse is ajánlásait. Románok! Ne hagyjátok félrevezetni magatokat ellenségeink és a demagóg, kétszínű politikusok hazug béke- és jóindulatígéreteitől. Mohóságukban kielégíthetetlen, a történelemhamisításban felülmúlhatatlan ellenfelek vesznek körül. Védőpajzsunk a román hadsereg, erőnk pedig az összefogás. Vele és általa legyőzhetetlenek vagyunk!”*

Ami ebben a felszólításban csak burkoltan volt benne, azt köntörfalazás nélkül kimondta pár órával később, a TV késő esti híradójában, a Nagyrománia Párt: *„Katonai többségű kormányra van most szükség!”*

S ha az ember meggondolja: nem sok idő múltán, ezekkel az erővel köt nyílt, kormányzati szövetséget az Iliescu-hatalom...

HAZUDJUNK CSAK KITARTÓN, SZÉPEN...

Év elején pesti, úgy is mondhatnám, atyai jóbarátom, ismert irodalomkritikus, művelődéstörténész és, tegyem még hozzá, neves könyvtáros, eljuttatott hozzám egy interjút, amely a *Magyar Fórum* 1997. január 2-i számában jelent meg. Elolvastam és tettem is volna félre, ha észre nem veszem, hogy a szöveg egyik bekezdésénél keskeny margót hagyott az olló, amelyre barátom ezt írta: „*Ha ez igaz: valóban fáj*”. Nem zavart az anyag közhelyes, javíthatatlan műkedvelőre valló címe, hogy aszongya, *Merre tart az RMDSZ?* Nem izgatott az interjúkészítő újdondász azóta jócskán megcáfolt jóslata, miszerint: az új kormány sem fog változtatni az eddigi asszimilációs politikán, Emil Constantinescu pedig „*valószínűleg kifinomultabb, bizánci-konzervatív fogásokkal él majd, és halogató-mellébeszélő taktikával kísérli meg megvalósítani a román nacionalizmus kétszáz éve változatlan terveit.*” És valamivel arrébb: „*Egész biztos, hogy ez a politikai tényállás is elősegítette: az alapszerződés aláírása óta megerősödött az RMDSZ-en belül az az elvtelen kollaboráns csoport, az úgynevezett neptunisták köre, amely most keresztülvitte a belépést a kormányba... Az alku még csak nem is egy tál lencséért köttetett meg, hiszen, amit a Demokratikus Konvenció felajánlott, a magyar közösség számára nem jelent jobbulást, csupán néhány neptunistának könnyebb életlehetőséget.*” Az pedig egyáltalán nem lepett

meg, hogy a kitaláció és a félrevezetés fegyvereit eddig is oly vitézül forgató Katona Ádám – a kérdezett – ilyen képtelenséggel eteti az olvasót: „*Mivel abban az időben Iliescut is csupán kinevezték az ország élére: így került az RMDSZ vezetői posztjára Domokos Géza is. Őt Iliescu tette oda: együtt jártak Moszkvában pártfőiskolára.*” Amellett, hogy a volt román államfőnek semmi köze sem volt az én RMDSZ-elnökségemhez, én jártam ugyan Moszkvában főiskolára – benne van minden irodalmi lexikonban, s visszaemlékezéseimben is többször előjön csakhogy az nem pártfőiskola volt, hanem a Maxim Gorkijról elnevezett *Irodalmi Főiskola* volt, amit Katona Ádám jól tud. Mondom, ügyet sem vetek a – végső soron a hagyományos magyar nacionalizmus előítéleteiből merítő proféciaira és a nemzetföltésbe belekergült Katona Ádám hamisításaira –, ha nem áll az említett lapkivágáson az ismerős, bizony, már nem fiatal kézírással odajegyzett mondat, amely figyelmeztetett: mégsem lehet mindent egy kézlegyintéssel elintézni. Mert mi okozott fájdalmat magyarországi jóakarómnak? Az interjú melyik bekezdéséhez írta, hosszában, tűnődő sorát? Ehhez: „*Az RMDSZ-en belül a valódi törésvonal az önrendelkezést akarók és a Domokos-utódok, a neptunisták között húzódik. Ez utóbbiak mindig ki akarják szolgálni a mindenkori hatalmat, függetlenül a magyar közösség érdekeitől. A Domokos-csoport (Verestóy Attila, később Tokay György, majd Frunda György és az ő famulusa, Borbély László) már korábban is titkos tárgyalásokat folytattak Iliescuval és a kormány exponenseivel, de máig sem tudjuk, mert nem hozták nyilvánosságra, hogy miről és miben állapodtak meg. Úgy vélem, az a szerepük, hogy a külvilággal, a hiszékeny Nyugattal elhitesseék: nincsenek magyar sérelmek, tökéletesen működik a demokrácia. Ez a látzatokeltő akció már öt évvel ezelőtt elkezdődött. Tokay György már 1991. október 5-én, a Szövetségi Küldöttek Tanácsa egyik*

összejövetelén olyan előterjesztést tett, hogy az RMDSZ lépjen be a Stolojan-kormányba. Előtte pedig, felhatalmazás nélkül, tárgyalásokat folytatott Iliescuval és elvbarátaival. Tervük azonban megbukott, az SZKT elvetette a javaslatot. Helyette a mi platformunk, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés előterjesztését fogadta el, a székelyföldi területi autonómia kialakításához szükséges lépésekről. De nem jutottunk előbbre, mert később Domokos, Tokay és Verestóy a háttérben elgáncsolták a tervezetet.”

Mint láttuk, két főbenjáró bűnben marasztal el Katona Adám engem és a „neptunistákat”. Egyik a mindenkori román hatalom kiszolgálása, a felhatalmazás nélkül folytatott kormányalakítási tárgyalások, a másik a székelyföldi autonómia elgáncsolása. Nézzük meg hát, ilyen sorrendben, mi történt 1991 őszén az RMDSZ-ben, és, nagyobb összefüggésben vizsgálva az említett vádakát, a román közéletben.

* * *

A bányászinvázió másodnapján a *Romániai Magyar Szó* tudósítást közölt a parlament felsőházából, megerősítve a Petre Roman távozásáról előző este felröppentett hírt. Szöveghűen átveszem a, gondolom, sebtében fordított, s ezért is nagyon rossz anyagot, már csak azért is, hogy ily módon is érzékeltessem azt a kódösséget és tudatos körmönfonttságot, amivel a kormányváltásról szóló első hivatalos hírt megfogalmazták a hatalom köreiből. „*A Szenátus csütörtök reggeli ülésén szót kért Sergiu Nicolaescu szenátor, aki elmondta, hogy tárgyalt az állam elnökével, Ion Iliescu úrral, aki elmagyarázta, hogy éjszakai közleménye egy másik kormány alakításának szándékát fejezte ki, azt, hogy jelen körülmények között szükség van egy új végrehajtó csapatra. Hangsúlyozta, hogy Petre Roman haj-*

landó volt visszavonulni. A szenátor ugyanakkor javasolta a Szenátusnak, hogy fogadjon el egy nyilatkozatot az országhoz, amit a rádió és televízió tegyen közzé, s ami hírül adja e döntést, nyugalomra és csöndre intve, annál is inkább, mivel több fővárosi munkásszakszervezet ma nagyszabású tüntetésre készül. Lapzártakor érkezett a hír: Ion Iliescu elnök elfogadta a Roman-kormány lemondását.”

Iliescu szeptember 27-én délben a cotroceni-i palotába kérette a parlamenti pártok elnökeit. Közölte: tekintettel az ország súlyos helyzetére, nemzeti egységkormány létrehozása lenne a legjobb megoldás, és javaslatokat kért a miniszterelnök személyét illetően. A mérvadó román ellenzéki pártok vezetői, kivált Corneliu Coposu és Sergiu Cunescu, szerfölött óvatosak voltak. A liberálisok elnökén, Radu Câmpeanun már akkor látszott, hogy pártja érdekelt a kezdeményben; az Ökológus Mozgalommal, valamint az Agrárpárttal csakugyan belépett a kormányba. Én, kényszerhelyzetben, csak a képviselőházi frakció konzultálása után, mindössze annyit mondtam: az RMDSZ két parlamenti csoportja ma este, országos elnöksége pedig holnap megvizsgálja az előállt helyzetet, és idejében közli döntését. Egyet azonban már most megmondhatok: szövetségünk nem vállalhat kirakatszerepet, hanem a parlamenti választások nyomán őt megillető pozícióra tart igényt. S hozzátettem: csak határozott reformpolitikát folytató, a jogállamnak elkötelezett, a kisebbségi kérdésben végre világos elképzeléssel bíró, velünk együtt kidolgozott, pozitív programmal rendelkező kormányt tudunk támogatni; olyat, amelyik, például, helyi autonómiát biztosít, változtatást eszközöl a megyei prefektúrák összetételében, megszünteti a TV kormány-alárendeltségét és rendezi a szomszéd országokkal való viszonyt, s itt Katona Tamás, magyar külügyminiszterhelyettes akkoriban elhangzott, figyelemreméltó nyilatkozatára utaltam. Úgy vélem, tettem hozzá, hogy

saját kormányfő-jelöltünk nem lesz, de fenntartjuk magunknak a jogot, hogy a szóban forgó személyről véleményt mondjunk. Megőrzött jegyzeteim szerint ennyi volt a hozzászólásom. Nem említettem, noha számomra abszolút világos volt: még ha létre is jön a elképzelt egységkormány, amit – ismerve Coposu intranzingenciáját Iliescuék visszarendezési politikájával szemben – kevésbé tartottam valószínűnek, nekünk az alaposan kiismert Front-nacionalisták és a Román Nemzeti Egységpárt szélsőségesei mellett aligha van mit keresnünk. A parlamenti demokrácia azonban, úgy éreztem, kötelez. Tárgyaljunk, tartasuk be a politikai játékszabályokat.

1991. szeptember 28-ára összehívtam Kolozsvárra az Országos Elnökséget. S hogy jól felkészülhessünk a rendkívül fontos döntésre, és tekintettel arra is, hogy tiszteletbeli elnökünk, tőkés László, útban Amerikába, Budapesten tartózkodott, s ugyanott volt a politikai alelnök Szócs Géza is, telefonon kéréssel fordultunk hozzájuk, valamint a testület többi tagjához: sürgősen közöljék – lehetőleg írásban, faxon keresztül tehát – opciójukat az RMDSZ esetleges kormányrésztételével kapcsolatban. Az elnökség szenátor és képviselő tagjaira ez nem állt, Bukarestben tartózkodtak, kapcsolatban voltunk egymással, ismertem álláspontjukat, fenntartásaikat és taktikai elképzeléseiket is beleértve.

Csak mutatóban ismertethetek néhány választ, illetve két közületi állásfoglalást. Másolatban maradtak meg papírjaim között, hinni szeretném, hogy a többi hasonló dokumentum megtalálható a szövetség irattarában.

Patrubány Miklós szerint „1.) *Az esetleges kormányalakítási tárgyalásokon az RMDSZ-nek részt kell vennie.* 2.) *A kormányzásban való részvételt egyértelmű feltételekhez kell kötni, amely feltételeket az Országos Elnökség hivatott megfogalmazni.*” Kéri az OE sürgős összehívását, ami – már említettem – megtörtént. „*Kérem, hogy az említett gyűlésig senki se kezd-*

jen tárgyalásokat. Az esetleges kormánykoalíciós tárgyalásokon egyedül az Országos Elnökség mint testület illetékes a küldöttséget kijelölni és mandátumát meghatározni.”

Béres András igennel válaszol arra, hogy az RMDSZ vállaljon-e kormány megbízatást, amennyiben: „1.) A demokratikus ellenzék (a Konvenció) pártjai mind részt vesznek a kormányban, s arányuk megközelíti az 50%-ot; az RMDSZ politikai súlyának megfelelő számú tárcához jut; 2.) Kézzelfogható előrelépés történik a nemzetiségi jogok biztosításában.”

Kolumbán Gábor hosszabb szövegében, miután elemzi a bányásztámadás után előállt helyzetet, és megállapítja a kétkulacsos, tétovázó, a szociális gondok tekintetében érzéketlen politikát folytató kormány és a gyenge hatékonyságú parlament felelősségét, amellet van, hogy, figyelembe véve a jelenlegi FSN-dominanciát a törvényhozásban, „csakis ideiglenes kormányról lehet tárgyalni”. Ami az ajánlott taktikát illeti, azt mondja: „1.) Részt kell vennünk az előkészítő tárgyalásokon, azzal a lehetőséggel, hogy szükség esetén elhagyhassuk azt. 2.) Abban az esetben, ha lehetséges egy széles részvételű koalíció létrehozása, abban jelen kell lennünk. Nem lehetünk Románia egyetlen ellenzéki pártja.” Feltételei egyértelműek: az új kormány legyen programjával és személyiségeivel a rendszerváltás híve, a piacgazdaság és jogállam elkötelezettje, tegyen ígéretet a kommunista struktúra maradványainak lebontására és az 1989 decembere mindmáig homályos eseményeinek tisztázására. „A rendszerváltással járó szociális áldozatvállalást – figyelmeztet Kolumbán – csak nagy erkölcsi tőkével rendelkező kormány tudja elfogadtatni a lakossággal.”

Szőcs Géza a gyökeres rendszerváltás feltételeit sorolja fel, de előbb hangsúlyozza: „Az RMDSZ mindenekelőtt nem valamely kormányt támogat, hanem egy politika-filozófiát s egy ezt megvalósító kormányzati programot. E filozófiát s e programot

egyrészt az egész Európát átható új folyamatok lényegének a felismerése kell hogy jellemezze, másrészt az a törekvés, hogy Romániát demokratikus jogállammá kell átalakítani, bekapcsolva őt ezekben az összeurópai folyamatokba.” A feltett kérdésre politikai alelnökünk nem ad egyenes választ, ám álláspontja félreérthetetlen: *nem*. S a folytatás is – számomra nem túl rokonszenvesen – inkább kinyilatkoztatás, mint elnökségi társaknak tett ajánlás, de, ahogy mondani szokás, jól megcsinált, világosan gondolkozó fej és biztos kéz munkája. Így hangzik: *„Az RMDSZ egyébként a Romániában élő magyarság jövőjét elsősorban alkotmányos garanciáktól függően látja. Közvetlen kormányzati részvételt az alkotmányos jogi keretek kialakulása előtt nem tart célszerűnek, de támogatja bármely olyan kormány és bármely olyan politikai erő működését, amely a fönnebb részletezett program megvalósításán munkálkodik.”*

Tökés László Budapestről, a *Transsylvania Alapítvány* telefaxán továbbított levelében közli: *„Végre sikerült kapcsolatba lépnem Szócs Gézával. Úgy döntöttem, hogy mégis elutazom Amerikába, s ezzel Géza is egyetért. Így minden bizonnyal többet használok ügyünknek. Az amerikai politika amúgy is eléggé zavarodott Románia dolgában, következésképpen talán érzékenyebb a részünkről jövő hatásra. Folyamatosan tartani fogom Veletek a kapcsolatot és rendelkezésekre állok. Fontos, széles körű nyilvánosságot biztosít számomra a CBN”.* A tiszteletbeli elnök természetesen kitér az aktuális kérdésre is: *„A kormányban való részvétel ügyében a régi elv a jó: olyan »teljesíthetetlen« feltételeket szabni, amelyek egy igazi demokráciában könnyűszerrel teljesíthetők. Ütni kellene a Román-Magyar Kerekasztalra vonatkozó vasat. Valójában csupán ennek a függvényében (eredményessége esetén) vehetnénk részt a kormányzatban.”*

Mint jeleztem, két közületi állásfoglalás másolata is a birtokban van. A Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párté és az RMDSZ Udvarhelyszéki Választmánya, illetve Székelyudvarhely Választmányának elnöksége által közösen kiadott dokumentum.

A kereszténydemokraták – szóvivőjük, Moldován Béla az aláíró – kéri, hogy az új kormány tartsa tiszteletben a *szabad egyház szabad államban* elvet, szolgáltassa vissza az egyházi javakat; iktassa be programjába a keresztény erkölcs alapján álló gazdasági-társadalmi lépéseket, amelyek elvezetnek az ország felemelkedéséhez. A párt erős szociális kötődését bizonyítja az utolsó, 10. pont: „*Hatékony piacgazdaságra való áttérés, kielégítő szociális háló biztosításával.*”

Az udvarhelyiek, az eddigiekben ismertetett elvek és feltételek mellett, néhány új gondolatot és javaslatot is bevesznek állásfoglalásukba, mintegy összegezik a véleményeket, azokat is, amelyeket mi, Bukarestben tartózkodók is vallottunk: „1.) *Az RMDSZ Országos Elnöksége és parlamenti csoportja haladéktalanul jelöljön ki egy bizottságot, amely vegyen részt az ideiglenes koalíciós kormány megalakulásának valamennyi előkészítő tárgyalásán. Elsőrendű fontosságúnak ítéljük a nemzetiségi minisztérium létrehozását. Ennek vezetésében, valamint a közoktatási, a kulturális, a belügyi, a külügyi és gazdasági tárcák irányításában méltányos részvételt igényelünk az RMDSZ, mint a romániai magyarság egyetlen közképviselője számára. 2.) Csak olyan kormányban vehet részt az RMDSZ, amely megfelelő erkölcsi tőkével rendelkezik, bírja az ország lakosságának, így a romániai magyarságnak is a bizalmát. Az új kormány tehát legyen a teljes rendszerváltás elkötelezettje, az európai demokráciák számára elfogadható partner, amely megfelelő kapcsolatokat képes kiépíteni valamennyi szomszédos állam, köztük a Magyar Köztársaság Kormányzatával,*

vállalni tudja a belpolitikai élet teljes demokratizálását, a civil társadalom, a piacgazdaság, a jogállam alapjainak lerakását, biztosítva a feltételeket a nemzetközi szerződésekben megfogalmazott emberi, kollektív jogok, így a nemzetiségi jogok érvényesítésére.”

Mint látni, a körkérdésre adott válaszok, legalábbis az elvek szintjén, többnyire egybehangzók, de némi eltérést is észlelni lehet bennük, elsősorban a stratégiai elképzelések tekintetében. Az Országos Elnökségre várt a végső szó kimondása.

Élénken él bennem annak a szeptember végi kolozsvári estének az emléke. Ma is csodálkozom, és ugyanakkor őszinte tiszteletet érzek dönteni hivatott társaim iránt: honnan volt bennünk – hiszen alig másfél éve voltunk, úgymond, politikusok – annyi szakmai fegyelem, hogy órákon át elemezzünk, prognosztizáljunk, a legkisebb szóárnyalatra is figyeljünk, a kormányfunkcióra jelöltek alkalmatosságát hosszasan mérlegeljük, amikor külön-külön és együttesen is tudtuk: munkánk hiábavaló. Nincsenek meg Romániában sem a feltételei, sem a perspektívája az RMDSZ jelenlegi kormányfeladat-vállalásának. Ám többségünkben úgy véltük – Szöcs Géza, Kolumbán Gábor, Toró T. Tibor és talán Patrubány Miklós élt fenntartással –, hogy a többi ellenzéki párthoz hasonlóan, már csak a felajzott, gyanakvó, minden lépésünkre figyelő romániai közvéleményre, illetve a velünk rokonszenvező nyugati kormányokra, pártpolitikusokra és kelet-európai szakértőkre való tekintettel is, a játékot végig kell csinálnunk. Komolyan, professzionálisan, a parlamenti jelenlétünkéből, annak súlyából következő szabályok betartásával.

Beismerem, ennek a magatartásnak, amelyet előszeretettel címkéztek ellenfeleim „kormánypártiságnak”, én voltam a legkitartóbb híve. S tegyem rögtön hozzá: az RMDSZ legtöbbet ígérő, legrátermettebb politikusai, közöttük a későbbi „neptu-

nosok” támogatásával. A kormányba lépési feltételeket az előbb ismertetett javaslatok alapján, kilenc pontba foglaltuk, külön hangsúllyal – az előző, tapogatózó beszélgetésekből biztosra vettem, hogy ezen a kövön borul fel a szekér – a Nemzeti-ségi Minisztérium létrehozásán.

A tárgyalócsoport tagjai lettek: Domokos Géza, Szócs Géza, dr. Csapó József, Tokay György.

Mielőtt a kormányfunkciók betöltésére kiszemelt politikusok, illetve szakemberek listája összeállt volna, tisztázni kellett, hogy milyen tárca-k miniszteri és államtitkári posztjaiban érdekelt az RMDSZ. Végül – jórészt ott, a kolozsvári gyűlésen, de utólagos konzultációk, tájékozódás és, érthetően, a jelöltek megkérdezése után is – a következő listában állapodtunk meg: „1.) *Államminiszter – dr. Csapó József, agrónómus; 2.) Miniszter, Nemzeti Kisebbségek Minisztériuma – Verestóy Attila, vegyész; 3.) Államtitkár, Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium – Matekovics Mihály, tanár; 4.) Államtitkár, Művelődési Minisztérium – Horváth Andor (abban az esetben, ha Andrei Pleșu lesz a tárca vezetője; ellenkező esetben): Kónya-Hamar Sándor, szerkesztő; 4.) Államtitkár, Földművelési és Élelmiszeripari Minisztérium – dr. Kelemen Attila, állatorvos; 5.) Államtitkár, Ipari és Anyagellátási Minisztérium – Farkas Géza, elektronikai mérnök; 6.) Helyettes államtitkár, Vallásügyi Államtitkárság – dr. Fazekas Miklós, jogász.”*

Volt még egy igen fontos funkció, az Igazságügyi Minisztérium államtitkáráé, amelyről külön kell szólnom, mert heves viták, mi több, évekig, talán még ma is ható ellentétek gerjesztője lett. Több név is felmerült. Frunda György marosvásárhelyi képviselő, Csiha Tamás nagybányai, Hajdu Gábor Csíkszeredai és Hosszú Zoltán aradi szenátor került szóba. Megfelelő is lett volna mind a négy, ám egyikük sem vállalta a megbízatást.

Miben állt a vita, hogyan alakult ki a konfliktushelyzet?

Az RMDSZ Országos Elnöksége szeptember 25-i, Bukarestben megtartott ülésén október 5-re összehívta a Szövetségi Küldöttek Tanácsát. A tanácskozást, szölt az erről kiadott közlemény, egy nappal előbb, ugyancsak a KOT-gyűlés színelhlyén, Aradon, újabb elnökségi ülés előzi meg. Mivel megkezdődtek a kormányalakítási tárgyalások a parlamenti pártokkal, az ellenzéket tömörítő Demokratikus Konvenció felkérte a komponens pártok elnökeit, így az RMDSZ elnökét is, hogy október 10-ig, a kellő koordináció, a szükség esetén azonnali kapcsolatteremtés érdekében, ne hagyják el a fővárost. Az RMDSZ esetében az is bonyolította a helyzetet, hogy a Miniszterelnöki Hivatal közölte: a hét végére, szombatra vagy vasárnapra Theodor Stolojan, ezúttal kimondottan információs jelleggel, újabb találkozózt tervez az RMDSZ-szel, és szívesen venné, ha akkor a kormányposztokra jelöltek névsorát is megkapná. Mindezek figyelembevételével a négytagú tárgyalócsoport úgy döntött, hogy Szöcs Géza és Tokay György részt vesz az aradi összejöveleteken, dr. Csapó József meg én Bukarestben maradunk. Pénteken, 4-én, délután, ismét csak együtt, változtattunk a terven. Mivel az RMDSZ-lista véglegesítése sürgössé vált, úgy döntöttünk, hogy dr. Csapó és jómagam is részt veszünk az este kezdődő elnökségi ülésen, s az utolsó géppel elrepültünk Aradra. Az ülésen ismételten sorra vettük a Stolojannal egyszer már közölt feltételeinket és újra megvizsgáltuk jelöltjeink listáját. Mivel volt egy-két bizonytalan poszt – továbbra is nyitott maradt az igazságügyhöz küldendő államtitkár nevesítése –, azzal váltunk el, hogy elnökségi kollégáink még egyszer konzultálnak a területi elnökökkel, és Szöcs Géza meg Tokay telefonon továbbítják számunkra Bukarestbe a végleges, az Országos Tanács által is tudomásul vett döntést.

A kora reggeli járattal dr. Csapó József és jómagam visszatértünk a fővárosba.

A KOT-gyűlésen minden másképpen történt. Az eredeti napirend – a parlamenti csoport tájékoztatója a helyi közigazgatási törvénytervezet vitájáról; pénzügyi jelentés; az Etikai Bizottság létrehozása és működési szabályzatának jóváhagyása totálisan felborult. Késő éjszakába nyúló, javarészt szenvedély uralta csata következett, azzal a végső döntéssel, hogy az ellentétek feloldása végett egy új, az eddiginél radikálisabb RMDSZ-politika kidolgozása és az azt követő, új vezetőség megválasztása céljából mielőbb össze kell hívni a szövetség rendkívüli kongresszusát.

Szöcs Géának, aki távollétemben a gyűlést vezette, döntő szerepe volt a váratlan helyzet kialakulásában. Bár tudta, hogy miért kellett visszatérnem Bukarestbe – részese volt a döntésnek –, amikor a radikális tábor soraiból elhangzott: Domokos Géza azzal, hogy hiányzik, semmibe veszi a Küldöttek Országos Tanácsát, szót sem szólt. Csak a rá oly jellemző, titokzatos mosollyal nézte háborgó híveit. S amikor – illojálisan az Országos Elnökséggel szemben – sok órán át tartó, meddő vitát kezdeményezett az előzőleg oly hosszan és – láttuk – akkora körültekintéssel egyeztetett kormánytárgyalások, jelesül az annyit hányt-vetett lista kapcsán, mindent elkövetett, hogy zsákutcába juttassa a vitát. Elővette az előzőleg mind a szenátusi frakcióban, mind az Országos Elnökségben elvetett javaslatát: kérjük Kincses Előd államtitkári kinevezését az Igazságügyi Minisztériumba. Hogyan is hangzott a teljesíthetetlen feltételekről szóló, régi jó elv? Ez ilyen volt.

Amikor október 5-én, estefelé, Szöcs Géza telefonon közölte: a KOT döntése alapján Kincses Előd kerül a listára, tudomására hoztam, hogy ebben az esetben visszaadom a megbízatásomat; kérem az elnökséget, küldjön mást helyettem a tárgyalócsoportba. A jelölést, mint teljesen esélytelent, nem tudom képviselni a kormányfővel való tárgyaláson. Felhívtam szállodájá-

ban dr. Csapó Józsefet – akkoriban kezdett a kisebbségi autonómiaformákkal behatóbban foglalkozni, most is azt csinálta –, elmondtam, milyen utasítást kaptam Aradról és mi volt rá a válaszom. Dr. Csapót – annak ellenére, hogy nem annyira távlati, stratégiai, mint inkább taktikai opciók dolgában az enyémtől eltérő véleményen volt és van – mindig korrekt embernek, elveihez hű politikusnak tartottam. Ezúttal is következetes volt. Noha szíve az ellentáborhoz húzta, egyetértett érveimmel, és ugyanazt a bejelentést tette, mint jómagam. Akkor ő még nem tudta, s nem tudhattam én sem, hogy Aradon Tokay György – dehogyan tárgyalta ő Iliescuval, dehogyan terjesztette elő a Katona Ádám-tól emlegetett javaslatot! – ugyanúgy járt el, mint mi ketten, írásban adta vissza mandátumát. Hanem, mivel az első reagálás tőlem származott, s én voltam a radikális csoportosulás szemében a szálfka, megvolt az ürügy az újabb felhördülésre: Domokos Géza nem veti magát alá a KOT határozatának. Holott én a lehető legvilágosabban közöltem Szócs Gézával, a döntést magát nem ellenzem, csak a képviselőjét nem vállalhatom.

Az eddigiekből azt is ki lehetne érteni, hogy Kincses Előd személye ellen volt kifogásom. Nagy tévedés. Ma is őrzök egy levélfogalmazványt, amelyet közvetlenül az aradi KOT-gyűlés után kezdtem írni Tőkés Lászlónak. Nem emlékszem, miért nem fejeztem be és küldtem el. Ebből, az Aradon történtek fölötti tünődésből ragadok ki most egy részt: *„Gondolom, főleg hangsúlyoznom, kedves László, mennyire becsülöm Kincses Elődöt. Régóta ismerem – még abból az időből, amikor Románia rövidtávú futóbajnoka volt –, csodáltam intelligenciáját, szakmai tudását és emberi bátorságát. Soha, senki sem vitathatja el tőle érdemeit, a demokráciáért vívott küzdelmét az 1989. december végi fordulatot követő hetekben. Mint ahogy hálásaknak kell lennünk fáradságot és félelmet nem ismerő erő-*

fesztetéséért, azért, hogy a romániai magyarság szabadságban, esélyegyenlőségben és nemzeti méltóságban éljen. Tartozom ugyanakkor elmondani azt is, hogy fájlalom Kincses Előd hiányát. Nem tudom megérteni, miért nem döntött a hazatérés mellett, az esetleges kockázat vállalásával is. Hiszen a hivatalos parlamenti jelentésből is egyértelműen kitűnik: nem terheli felelősség az 1990-es márciusi eseményekért Marosvásárhelyen. Helyzete világos, állásfoglalásai, cselekedetei azokban a drámai napokban áttekinthetők, ellenőrizhetők – támadhatatlanok. Nos, itt található bejelentésem/bejelentésünk magyarázata államtitkári jelölésével kapcsolatban: nem tartózkodik az országban, semmi esélye a megbízatás elnyerésére.”

Jó-jó, mondhatná valaki, de én azt írtam valamivel előbb, hogy tudtam, tudtuk: tárgyalási erőfeszítésünk, jelöltállításunk hiábavaló, úgysem megyünk semmire. Akkor meg miért nem lehetett támogatni Kincses Előd indítását? Azért, mert – az én értelmezésem szerint – az embernek meg lehet a véleménye az ellenfeléről, ám önmagát tisztelnie kell, minden lépésének bizonyíthatóan meg kell hogy legyen a komolysága. A levéltöredék indoklása szerint jelen esetben nem volt meg. Egy a magánember akár parttalan játéka, a művész eljátszadozása akár a világmindenséggel vagy a halállal is, és *mások* a politikus – még ha könnyednek is látszó – gesztusai.

Végezetül, miután a legharcosabbak jól kidühöngték magukat, a Küldöttek Országos Tanácsa Csiha Tamás – aki a békekéség kedvéért vállalta – és Kapcza Imre nevét írta fel ama listára, megtartva, természetesen, a Kincses Előd jelölését is. A szeptember 13-i találkozón Theodor Stolojan asztalára került a fennebb ismertetett lista, és a most felsorolt három név. Mindhiába. A kijelölt miniszterelnök közölte velünk, hogy feltételeinket, különösen az általunk sarkalatosnak nevezettet, azt, hogy jöjjön létre az új kormányban Nemzetiségi Minisztérium, megbeszélte a többi

parlamentari párttal is. Indítványunk nem talált egyetlen támogatóra sem, következésképpen ő sem tehet nekünk ilyen ígéretet.

Így ért véget az oly sok vihart kavart – mint az idézett Katona Ádám-interjúból is látható, s mint az elmúlt esztendő romániai és magyarországi sajtójában annyi rágalmazásra, olyan gátlástalan hazudozásra alkalmas adó RMDSZ-kormányalakítási kaland, anno domini 1991. Iskolának, ujjgyakorlatnak azonban jó volt. Mintegy előrevetítette az 1996-os év végi hasonló, ám más aktorokkal, más sansszal, és, hál'Istennek – mondom én – más kimenettel lezajlott kormánykoalíciós tárgyalásokat. Markó Béláék sikerrel kiállt próbatételét, az RMDSZ-testületek érettségi vizsgáját.

A különös csak az, hogy hat év alatt sok minden változott az országban, régióinkban, kontinensünkön és érthető módon, az RMDSZ-ben, bennünk is. Csak az aradi KOT-gyűlés radikálisai, azoknak is a legelvakultabbjai – Katona Ádámot közéjük sorolom – maradtak meg moccanatlannak konzervatív elfogultságukban és – hadd mondjam ki már ezt is – kóros gyanakvásukban minden iránt, ami nem – ők.

* * *

Hogy is mondta Katona Ádám? Az aradi KOT-gyűlés elvetette Tokay György előterjesztését, hogy az RMDSZ lépjen be a Stolojan kormányba. *„Helyette a mi platformunk, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés előterjesztését fogadta el a székelyföldi területi autonómia kialakításához szükséges lépésekről.”* Ami a légből kapott Tokay-indítványt illeti, azt hiszem, a dolgok tisztázódtak. Tekintsük át a következőkben az autonómia ügyét. De előbb állapítsunk meg valamit: az Erdélyi Magyar Kezdeményezés javaslatát már csak azért sem fogadhatta el az 1991. október 5-én ülésező KOT, mert Katona Ádám csoporto-

sulása ezen a néven akkoriban egyszerűen nem létezett. Fél évre rá, 1992. március 14-én jött létre Kolozsváron, „*az RMDSZ keresztény-nemzeti platformja*”-ként. Ám jó, kicsire ne adjunk. Kíséreljük meg végigkövetni, az eddigi eljárás szerint, minél több dokumentum alapján, a Székelykeresztúr melletti Agyagfalva – milyen kár, hogy a történelmi helyhez egy dilettáns politikai ballépés emléke tapad – nevéhez fűződő eseményeket.

Az autonómiáról, az öngazgatás, önrendelkezés gondolatáról, hagyományairól és távlatairól van szó. Arról a – megítélésem szerint tévesen – csak a Székelyföldre társuló, mindmáig más-másképpen értelmezett fogalomról, amely minden, elsősorban jogi tisztázatlansága ellenére, olyannyira sarkköve az RMDSZ-politizálásnak, hogy, mint láttuk, nevet is adott a szövetség egyik szárnyának: „autonomistá”-nak hívják magukat, ellentétben a „kormánypárti RMDSZ”-szel. Az utóbbi megjelölésnek nem volt, és jelenleg sincs releváns értéke. Az 1996-os választásokig a Romániai Magyar Demokrata Szövetség végig következetes ellenzéki politikát folytatott, kitartó szorgalmazója volt a romániai ellenzék összefogásának. Az év végétől, a Ciorbea-kabinet létrejöttétől pedig nem „kormánypárti” lett, ahogy nemrég egy ellendrukker cikkében olvastam, hanem az új, demokratikus, eltökélten reform- és nyugat-orientált kormánykoalíció tagja.

A korabeli sajtóból, a különböző nyilatkozatokból és állásfoglalásokból, no meg a lapbeszámolókból könnyen rekonstruálható az agyagfalvi affér előzménytörténete, lefolyása és, sajna, azonnali következménye is. Jómagam csak az eseménysor elején és a végakkord felhangzásakor – ha erről egyáltalán beszélhetünk –, a hírhedt Har-Kov vita zárónapján voltam a történészek résztvevője. Ugyanis két hétig, október kilencedike és huszonharmadika között az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodtam, amire a későbbiekben fogok kitérni. Most csak

azért hozom szóba, hogy utaljak a Katona Ádámban és társai-ban akkora indulatot keltő, október nyolcadiki nyilatkozatom egyik kiváltó okára – szükségesnek tartottam, hogy elutazásom előtt hallassam véleményemet – másrészt pedig, hogy jelezzem: a közbeeső idő eseményeiről csak később, hazatérésem után értesültem. Kénytelen vagyok ezért, az eddiginél is nagyobb mértékben, írott dokumentációra támaszkodni.

Álljon itt elsőnek az eseménysorozat elindítását csak mintegy szentesítő – maga a tény publikus volt –, a *Romániai Magyar Szó* október 11-i számában megjelent közlemény. A bevezető így hangzik:

„1991. október 2-án került sor Székelyudvarhelyen az RMDSZ Székelyföldi Politikai Csoportjának rendes havi egyeztető megbeszélésére, amelyen szervezeteik képviselőiben részt vettek: Krizbai Imre (Barót), Ördögh Imre, Papp Kincses Eme-se, Sántha Pál Vilmos (Csikszereda), Szóts Csaba (Kézdivásárhely), Gazda József, Kuszto Tibor (Kovászna), Kolumbán Tihámér (Maroshévíz), Dénes László (MISZSZ – Nagyvárad), Váncsa Árpád (Sepsiszentgyörgy), Fülöp Lajos (Székelykeresztúr), Forrai Tibor, Katona Ádám, Mózes Gyula, Thamó Csaba (Székelyudvarhely), Orbán Árpád (SZISZ – Székelyudvarhely), valamint meghívottként: Borbély Imre (RMDSZ Országos Elnökség), Borbély Levente (SZIF – Székelykeresztúr), Kolumbán Gábor (RMDSZ Országos Elnökség), Sófalvi László (RMDSZ Székelyudvarhely), Oláh István (Romániai Magyar Szó).”

A továbbiakban az egyeztető megbeszélésen megszületett megállapodásról esik szó. Tudomást szerezhethünk, részletes felsorolásban és nagyon alapos megindoklásban, azokról a feltételekről, amelyek teljesítése lehetővé tenné az RMDSZ részvételét a kormányzati munkában. A már ismertetett, az RMDSZ Országos Elnöksége által kidolgozott és ekkorra már a kijelölt miniszterelnök tudomására hozott feltételekhez képest nem sok

újat mond, részletköveteléseiben azonban jóval radikálisabb. Románia addigi politikai rendszerének gyökeres megváltoztatását kéri a demokrácia, az alkotmányos esélyegyenlőség és – a legfőbb garancia – az önrendelkezési jog alapján. A témába vágó pont ilyen megfogalmazást nyert:

„Az RMDSZ Székelyföldi Politikai Csoportjának jelen egyeztető megbeszélésén résztvevők úgy ítélik, hogy Románia társadalmának demokratikus átalakítása érdekében tekintetbe kell venni a regionális igényeket, és ezért (elkerülhetetlennek tartják) a térség lakossága egészének önrendelkezési joga jegyében a székelyföldi területi autonómia létrehozásának napirendre tűzését. Ennek megvalósítására azonban csupán a térség egész lakossága véleménynyilvánítása (referendum), azaz helyi népszavazás után kerülhet sor.”

A közlemény befejező része kitér a küszöbönálló rendezvény szervezésére is:

„Az egyeztető megbeszélésen résztvevők Szervező Bizottságot alakítottak, amely gondoskodik az 1991. október 19-én délelőtt esedékes agyagfalvi népgyűlés előkészítéséről. Tagjai: Fábíán Vilma (Agyagfalva), Katona Ádám, Kusztoz Tibor, Mihály József (Marosvásárhely), Nagy István, Papp Kincses Emese, Vánca Árpád.”

Tiszta sor. A magát Székelyföldi Politikai Csoportnak tituláló 17 tagú közösség kifejti véleményét egy szerfölött időszerű kérdésben, kítűz egy rendkívüli feladatot és soraiból kijelöl 7 csoporttagot az utóbbi szervezési teendőinek ellátására. Erről értesül, teszem azt, a *Romániai Magyar Szó* olvasója október elején. Csakhogy a hónap végén változik az ábra. Az RMDSZ Udvarhely széki Választmánya Elnökségének állásfoglalásából néhány új és némileg meglepő dolgot tudunk meg. Például azt, hogy: *„Az RMDSZ Országos Elnökségének kezdeményezésére szeptember 14-én megalakított, ún. Székelyföldi Koalíció meg-*

bizásából tűzte napirendre az RMDSZ Székelyföldi Politikai Csoportja a magyar területi autonómia kérdését a soros, október 2-i székelyudvarhelyi ülésen.” Lámcsak, a csoport csupán megbízást hajtott végre, az értelmi szerző az „ügynevezett Székelyföldi Koalíció” volt. Amely, Katona Ádámék szerint, az Országos Elnökség kezdeményezésére jött létre, s amiről én, az országos elnök – hát nem fura? – akkor hallottam először. No, de egyébbel is gazdagodunk ebből a dokumentumból, megtudjuk: „A szóban forgó október 2-i ülésen – a tárgy fontosságára való tekintettel – a Székelyföldi Koalíció ajánlása alapján hivatalosan meghívást kapott az RMDSZ Országos Elnöksége, amely két, mandátum nélküli tagjával (alelnök és titkár) képviseltette is magát. Az utóbb egyesek által annyira vehemensen kifogásolt elképzelés a székelyföldi magyar területi autonómia létrehozásának időszerűségéről az Országos Elnökség képviselői jelenlétében és ellenszavazat nélkül került elfogadásra.”

Erre járta a régi váradi újságírók között a kétkedő mondás: Záli, te hencgesz!

Kiderül, hogy a meghívottként és különben is hivatalos meghatalmazás nélkül jelenlevő Kolumbán Gábor és Borbély Imre – ő csak Katona Ádám különbejáratú tisztségviselőlistáján volt titkár – hallgatása itt, bizony, beleegyezést jelentett. Úgy kellett nekik, ha már magánszorgalomból az „elképzelés” színterére kerültek, legalább szavaztak volna. Ha nem mellette, akkor ellene. Hogy csak vendégek voltak, azok pedig jobb, demokratikusabb helyeken nem szoktak szavazni? Ugyan, semmiség, kicsire – lám, újra! – nem adunk.

Most elevenítsünk fel néhány állásfoglalást, amely az úgymond Udvarhely széki kezdeményezés napjaiban látott napvilágot. Nézzük előbb a közvetlen érdekelt Csíki RMDSZ közleményét. A bevezetőből megtudjuk, hogy a Csíki RMDSZ városi és területi, meghívottakkal is kiegészített választmánya két íz-

ben is, október 8-án és 11-én foglalkozott a kérdéssel. A közlemény első fejezete így hangzik:

„I. A Csíki RMDSZ választmánya, meghallgatva az agyagfalvi emlékünneppel kapcsolatos véleményeket, úgy értékelt, hogy:

1.) A rendezvénynek meg kell őrizni az emlékünneppé jelleget. Minden más olyan megnyilvánulás, amely az elődeink iránti tisztelgést önnön céljaira akarja kisajátítani, eszközként használva fel erre a székelység Agyagfalván összegyűlő képviselőit, felelőtlen, szélsőséges megnyilvánulás és mind a székelyföldi tömbmagyarság, mind a romániai összmagyarság érdekeit kockáztatja. A Csíki RMDSZ választmánya úgy véli, hogy senkinek nem áll jogában a szervezeten belül önhatalmúlag létrehozott csoport nevében beszélni és még kevésbé, hogy egyes elméleti fejtegetéseket tömegmérétekből próbáljon ki a gyakorlatban, mit sem törődve az RMDSZ programjában lefektetett alapelvekkel és a szervezet vezető testületeinek a határozataival.

A Csíki RMDSZ választmánya a szervezeten belül a nézetek pluralizmusának a híve, de határozottan elutasít a demokrácia gyakorlatával szöges ellentétben álló minden olyan félretájékoztatót, ferdítést, manipulációt és elhallgatást, amelyeket egyesek arra használnak fel, hogy önnön szélsőséges véleményeknek biztosítsanak megfelelő hátteret.

2.) A Csíki RMDSZ választmánya úgy döntött, hogy eleget tesz a jogos szervezők – az agyagfalvi és a bögözi RMDSZ, a bögözi polgármesteri hivatal – meghívásának és az általuk lefektetett időpontban, 1991. október 12-én tagsága nevében elhelyezi koszorúját az agyagfalvi emlékműnél.

3.) A Csíki RMDSZ választmánya úgy véli, hogy a jövőben ideje véget vetni a történelmi évfordulókra való megemlékezésekkel kapcsolatos időpont átrendezéseknek. Az önnön történelmünk, hagyományaink iránti tisztelet megköveteli, hogy

megemlékezéseinket ne az illető évfordulók előtt, után, hanem az évforduló napján tartsuk.”

Emlékeztetek, hogy én október 9-én, csütörtökön délben, a TAROM Bukarest-New York járatával elrepültem Amerikába, tehát nem befolyásolhattam – amint azt az elmúlt esztendőben „autonomista” feleim elő-előszedegették – az RMDSZ Országos Elnökségét és parlamenti, azaz szenátusi és képviselőházi csoportjait álláspontjaik megszövegezésében. Természetesen társaim ismerték már előbb, elutazásom előtt két nappal közzétett véleményemet – s erről mindjárt szót ejtek –, de szintül hiszem, hogy döntésüket legjobb meggyőződésük szerint hozták, és az RMDSZ tagságának, választóiknak az érdekét tartották szem előtt. Az Országos Elnökség *Az RMDSZ vezető testületeinek ülése* címmel ad ki közleményt, utalással az aradi KOT és az október 4-én Aradon, valamint október 8-án Bukarestben tartott elnökségi tanácskozásra. Az agyagfalvi megemlékezéssel kapcsolatosan ez olvasható a dokumentumban:

„Egységes álláspontra jutottak az RMDSZ vezető testületei a napjainkban egyre többet vitatott autonómia kérdésében is.

Az RMDSZ kezdettől fogva fölvállalta mint elvet az országban élő bármely közösség azon jogát, hogy ügyeit – az állam területi épségének tiszteletben tartásával – tulajdon hagyományai alapján és az Európában honos önrendelkezési elv (mint jog) és az ebből következő intézményes önkormányzati modellek alapján saját maga intézze.

A székelység esetében, ahogy az elmúlt évszázadokban kialakult jellegzetes autonómiájuk nem irányult senki ellen, ugyanígy elképzelhetetlenek tartjuk, hogy ma ezeknek az autonómia-formáknak európai modellekkel ötvözött változata bárki ellen irányulhatna. A ránk nehezedő súlyos örökség, a társadalmunkban feszülő ellentmondások kontextusában azonban fontos hangsúlyozni, hogy a közösségek önrendelkezését –

legyen szó területi, kulturális, intézményes vagy egyéb autonómiákról – csak a kölcsönös türelem alapján, az egyes felek közötti korrekt partneri viszony és a törvények messzemenő betartásával lehet érvényesíteni. Mivel sok tekintetben jogi és hatalmi vákuumban, tisztázatlan vagy kidolgozatlan törvényi keretek között élünk, ez a célkitűzés – különösen a törvények kivárása – nagy bölcsességet igénylő feladat.”

Ha ezt a megfontolt szöveget, amelyik olykor az azonosságig emlékeztet Szócs Géza egyik akkori interjújára, valaki úgy értelmezi, hogy ott, Aradon, a Küldöttek Országos Tanácsa „*az Erdélyi Magyar Kezdeményezés előterjesztését fogadta el, a székelyföldi területi autonómia kialakításához szükséges lépésekről*”, akkor alighanem baj van. Talán nem is annyira a politikai s még csak nem is az erkölcsi megközelítés, hanem inkább a szellemi képesség, még rosszabb esetben, az idegrendszeri egyensúly tekintetében.

Menjünk tovább. Október 14-én – ezúttal is megjegyzem: az én távollétemben – a parlament két RMDSZ-csoportja közös Nyilatkozatot tesz közzé. Érzésem szerint kissé hosszúra sikeredett, de kivételesen jelentős dokumentum, álljon itt teljes terjedelmében:

„Október 14-én a Parlament mindkét házában szónokok hosszú sora támadta az RMDSZ-t és egyes vezetőit. Az RMDSZ megdöbbenésének ad hangot amiatt, hogy olyan vádak érték, amelyeket nem előzött meg és nem támasztott alá a bármely esetben kötelező alapos és tárgyilagos tájékozódás és érvelés.

Megértjük és természetesnek tartjuk, hogy Románia bármely honpolgára, éppúgy, mint hasonló esetben bármely más állampolgára, aggódik és felháborodik, ha hazája területi épségét veszélyeztetve látja.

Éppen ezért különösen cinikusnak és veszedelmesnek látjuk, ha egyesek e mindenkinek szent érzelmeket és az általános tá-

jékoztatlanságot akarják kihasználni politikai céljaik elérésére. Az RMDSZ újólag összefoglalja azokat a tényeket, amelyek a helyzet megértéséhez szükségesek, és rámutat, hogy:

1.) Politikai programjában alapvető értéket képez mindazoknak az Európában honos helyi önkormányzati és intézményes autonómiaformáknak a népszerűsítése, amelyek nem csorbítják az állam területi épségét és nem sértik senkinek a jogait. Mint ismeretes, ezzel az elvvel az NMF is messzemenően egyetértett 1990 januári nyilatkozatában.

2.) Sem magyar, sem román szélsőséges és demagóg erőnek nincs joguk ahhoz, hogy kisajátítsák – úgymond »alkalmazzák« – vagy értelmezés ürügyén meghamisítsák az autonómia kérdésében az RMDSZ álláspontját. Az RMDSZ – mint aradi küldöttértekezlete ezt megfogalmazta – csakis parlamentáris eszközökkel és a törvényi keretek kialakításában való részvétellel tartja elképzelhetőnek e célkitűzés megvalósítását, a gyulafehérvári határozatok, a Front idézett nyilatkozatának és az önkormányzatok Európai Chartájának megfelelően.

3.) Az RMDSZ vezető és reprezentatív testületeinek nincs tudomásuk arról, hogy az országban bármely szervezett erő Románia területi épségére törne. Ha kiderülne, hogy ilyen erők vagy csoportok léteznek, az RMDSZ kategorikusan és nyilvánosan elítéli ezek működését.

4.) Hírek szerint egy Székelyföldi Politikai Csoport nevet viselő kezdeményezés október 19-én, Agyagfalván, az 1848-as emlékgyűlés alkalmából olyan javaslattal kívánt a kormányhoz fordulni, hogy a székelyek lakta vidékeken tartsanak majd referendumot a terület adminisztratív autonómiájának kérdésében. A szóban forgó csoportnak az RMDSZ vezetőségéhez küldött írásbeli tájékoztatója egyébként leszögezi, hogy az október 19-i rendezvénynek kizárólag megemlékező jellege lesz.

5.) E fent említett csoport az RMDSZ országos vagy helyi tes-

tületeinek egyikétől sem rendelkezik mandátummal arra nézve, hogy az RMDSZ nevében lépjen föl. Az RMDSZ külön – még a múlt héten közölt – elnökségi határozatban szögezte le, hogy e csoportot magánkezdeményezésnek tekinti, semmilyen RMDSZ-szervezet nem vállalt közösséget e csoporttal. Az RMDSZ számos vezetője ítélte el e csoport tevékenységét, Domokos Géza országos elnöktől kezdve a Csíkszeredai elnökig.

6.) Az RMDSZ álláspontja, hogy nem enged senkit az ő nevében fellépni. És ahogyan nem ismeri el valamely csoport azon jogát, hogy az RMDSZ nevében lépjen fel, ugyanígy nem vállalja azokat a bírálatokat sem, amelyek egy illegitim csoportra szórt tisztázatlan vádak ürügyén az RMDSZ ellen irányulnak és láthatólag boszorkányüldözéssé fajulnak.

7.) Ha vannak szélsőségesek a Székelyföldön vagy máshol, ezek azáltal nyernek tömeges hitelt, hogy még mindig megoldatlanok azok a súlyos kisebbségi gondok – az oktatástól az igazságszolgáltatásig –, amelyekre az RMDSZ oly sokszor rámutatott.

Az RMDSZ elleni állandó lejárató kampányokkal, kiegyensúlyozott, reálpolitikai igényeinek figyelmen kívül hagyásával, e szervezet politikai mozgásterének beszűkítésével pontosan a türelmetlenebb erők tesznek szert népszerűsége és befolyásra.

8.) Nemzetközileg ismert és megbecsült személyiségek eltávolítása az ország politikai életéből – kizárólag azért, mert nem osztják bizonyos hatalmi körök dogmáit – világszerte csak a kételeyeket növelné Romániával szemben.

9.) Végképp sajnálatosnak tartjuk azt a türelmetlenséget, amely már most, a még be sem fejezett Alkotmánnyal kapcsolatos viták alkalmával büntetni és kárhozatni kívánja a Parlamentben vagy a nemzetközi nyilvánosság előtt kifejtett, a többségtől eltérő nézeteket. Véleményünk szerint ez az intolerancia ellentétes a parlamentarizmus lényegével.

10.) Kérjük a két Ház állandó büroít, hogy vizsgálják meg az október 14-én elhangzott felszólalásokat: tartalmazznak-e megalapozatlan és ellenőrizetlen vádak, rágalmakat, becsületsértést, uszító jellegű hangulatkeltést, parlamenterekhez méltatlan kifejezéseket – s ha az derülne ki, hogy igen, járjanak el a Parlament működési szabályzatának megfelelően.”

A kommentár itt is felesleges. Csak annyit, hogy tetézte a román közéletben kibontakozott hisztériát a „Țara Secuilor”, Székelyország létrehozására irányuló „udvarhelyi akcióval” kapcsolatban, a parlamenti cirkusz mellett, a média hangulatkeltése is. Október tizedike táján húsznál több bukaresti újságíró tartózkodott a „veszélyeztetett zónában”, a gerillavezérként beállított Katona Ádám az országos figyelem középpontjába került. Hiányozhatott-e a hecckampányból a Román Televízió? Persze, hogy nem hiányozhatott. Még csak nem is titkolt rokonszenvvel közvetítette, ismét csak csúcsideben, a Román Nemzeti Egységpárt pánikkeltő deklarációját, amely a következőket kérte: Hívják össze a súlyos helyzet megvizsgálására és az esetleges rendkívüli döntések meghozatalára a Legfőbb Honvédelmi Tanácsot; Kovászna és Hargita megyében állítsák helyre a köz- és államrendet, váltsák le a két magyar prefektust; Románia főügyésze kezdje meg az eljárást a szeparatista cselekmények kezdeményezői ellen hazaárulás, az államhatalom aláásása vádjával; a Legfelső Bíróság vizsgálja meg a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek mint etnikai elvű, az ország érdekei ellen tevékenykedő pártnak a nyilvános működését; a parlament és az Alkotmányozó Gyűlés vizsgálja felül és iktassa ki a készülő alkotmányból azokat a cikkelyeket, amelyek privilégiumokat biztosítanak bizonyos etnikai csoportoknak; a parlament vizsgálja meg sürgősségi eljárással a Kovászna és Hargita megyékből elűzött románokról összeállított bizottsági jelentést.

A Nemzeti Megmentési Front, a kormánypárt sem adhatta alább. Maros megyei szervezetének elnöke feljelentést tett a főügyészségen Szócs Géza, Katona Ádám, Kolumbán Gábor és Tőkés László ellen, amiért, mint állítja, az RMDSZ vezetőségének aradi ülésén a Székelyországnak nevezett területi enklávét létrehozását kezdeményezték.

Ezt, a pár nap alatt szinte általánossá vált, a nacionalista elfogultságra és információhiányra épített, a hatalomtól, az ellenzék többségétől és, természetesen, a szélsőséges erőktől „nemzeti összefogásban” gerjesztett tébolyt próbáltam megelőzni, még ha nem is nagy eséllyel, a már említett nyilatkozattal. Annak a megakadályozására tettem kísérletet, hogy Katona Ádám Politikai Csoportját az RMDSZ-szel azonosítsák. Október 8-án este, az RMDSZ-székházban mondtam el véleményemet a Kossuth Rádió riportérének. Nem voltam felkészülve, rögtönöztem. Máig sajnálom, hogy éppen az improvizáció, az annyiszor megtapasztalt, oly sokszor átélt politikai orkán előérzete, a küszöbönálló utazás miatt szövegem elmaradt mind elméleti tartás, mind árnyaltság tekintetében az országos elnökség és a parlamenti csoportok ismertett állásfoglalásától. Szolgáljon azonban mentségemre, hogy erősen hittem: most egyszerű érvekre s főképp tiszta beszédre van szükség. Így szólt:

„Az 1848-as agyagfalvi általános székely nemzeti gyűlés évfordulóját tavaly ünnepeltük meg először szabadon, az 1989 decembere után kialakult helyzetben emlékeztünk az Agyagfalván lezajlott eseményre. Október 16-a hagyományos ünnepünké válhat.

Ami viszont az évfordulónak a »székelyföldi területi autonómiával« való összekapcsolását, az erre vonatkozó szervezési elképzeléseket illeti, a kezdeményezést a lehető legszerencsétlenebbnek tartom. Először is tisztázatlan, hogy a magukat »az

RMDSZ székelyföldi politikai csoportjának» nevező szervezők mit akarnak az autonómiával, hogyan próbálják azt elérni és milyen célt követnek. Milyen funkciója, milyen struktúrája lesz a kikiáltásra kerülő autonómiának, hogyan lesz egyeztethető az érvényben levő törvényekkel. Másrészt: nagyon feszült a helyzet az országban, kormányválság van, illetőleg egy lemondott kormány irányítja Romániát. Most folynak a tárgyalások egy esetleges koalíciós kormány létrehozásáról. Mindenki tele van aggodalommal, bizonytalansággal. Napról napra tragikus hírek érkeznek Jugoszláviából, ahol véres fegyveres konfliktusba torkollottak a nemzeti és etnikai feszültségek.

Következésképpen, ilyen bel- és külpolitikai adottságok közepe, etnikai vétetésű területi autonómiáról beszélni Romániában – felelőtlenség. Különösen az, ha figyelembe vesszük, hogy még a partnereinknek tekinthető román politikai pártok és erők részéről, valamint a mi kérdéseinket általában megértő és támogató független román sajtóban is rosszalló állásfoglalások hangzanak el, illetve látnak napvilágot a felelőtlenül felröppentett rémhírek nyomán. Gondolok például arra, a legutóbbi bukaresti bányászjárás idején az egyik fővárosi újságban megjelent hírre, miszerint az RMDSZ radikálisaiból külön párt alakul, amely Erdély kérdését szándékszik napirendre tűzni. Mindenütt és minden módon folyik az intézményes dezinformálás, a félretájékoztatás és a román társadalom szándékos nyugtalanítása. Ilyen helyzetben az említett kezdeményezés csak arra jó, hogy még jobban összezavarja az amúgy is kusza képet. Minket pedig elszigeteljen és a román társadalomban elmélyítse a gyanakvást irántunk. Félő, hogy azok az ellenzékiek is eltávolodnak tőlünk, akikkel különben tárgyalásokat folytatunk és akiket partnernek tekintünk. S ami talán a legmeggondolkoztatóbb: a küszöbönálló helyhatósági és parlamenti választások előtt egy ilyen, politikailag éretlen, taktikai szempontból meggondolatlan kezdeménye-

zés számottevő előnyhöz juttathatja a Vatra Românească Szövetség pártját, a Román Nemzeti Egységpártot, amely folytonosan éppen ilyen képzelt veszedelmekkel riogatja a román társadalmat. Igen, a magát szemérmesen és ködösen »szervezőknek« nevező, maroknyi csoport fellépése – ha erre valóban sor kerül – azoknak a malmára hajtja a vizet, akik közel két éve a feszültséget gerjesztik.”

Vállalom ilyen rögtönzötten és most is ezt a szöveget. Katona Ádám többször is azt nyilatkozta – különösen a magyarországi sajtóban hogy az én állásfoglalásom indította el a lavinát, torpedózta meg az autonómia-kezdeményezést. Naiv állítás. A lava már napokkal előbb morajlani kezdett. Céлом az volt, hogy ezúttal – percig sem kételkedtem, hogy ekkora ajándékot még nem kapott tőlünk a román nacionalizmus – ne utólag magyarázkodjunk, hanem, amennyire lehetséges, vegyük elejét az RMDSZ-ellenes spekulációnak. Hogy teljes volt-e vagy csak részleges a kudarcom, nem tudom megmondani. Mint később értesültem, a Kossuth Rádió többször is sugározta a nyilatkozatot, megjelent a legtöbb lapban – román újságokat is beleértve –, érvként lehetett használni a kibontakozó küzdelemben.

Az eljövendő nemzedékek szemében alighanem egyszerűen kollektív eltévelyedésnek, a magyarságfóbia útvesztőjébe gabalyodott román társadalom múltó rosszullétének minősül, ami történt. Minket, magyarokat illetőleg talán megértőbb, de ugyanakkor kínosabb is lesz a megítélés. Az udvarhelyi romantikában alighanem az egykori székely virtusra emlékeztető, valamikor, a középkorban meghatározó szerepet játszó, de ekkorra – ne feledjük, szász uraimék autonómiáját elsősorban gazdasági, közigazgatási szempontokra hivatkozva szüntette meg 1876-ban a magyar reformkormány – idejétmúlt széki rendszer feltámasztásának ókonzervatív törekvését fogják látni. És megmosolyognak bennünket.

Ide tartozik még az utolsó dokumentum, az alábbi közlemény első pontja:

„Az RMDSZ Országos Elnöksége 1991. november 24-én megtartotta soros ülését Kolozsváron.

Az Elnökség megvitatta a magát az RMDSZ Székelyföldi Politikai Csoportjának nevező testület tevékenységének politikai következményeit, a csoport képviselőinek jelenlétében. Előző állásfoglalása kiegészítéseként az Országos Elnökség közli: tudomásul veszi a bejelentést, miszerint a csoport feloszlatta önmagát.

Az Elnökség határozottan elítéli azokat az újabb rágalmazásokat és alaptalan támadásokat, amelyek az RMDSZ képviselőit – különösen Tőkés László tiszteletbeli elnököt – érték és amelyek a Nemzeti Megmentési Front Maros megyei szervezete által benyújtott bűnvádi eljárás kérdésében csúcsosodtak ki.” E könyv első kötetének egyik bemutatóján afelől érdeklődtek tőlem: mit óhajtottam mondani annak idején, az agyagfalvi ügy kirobbanásakor azzal, hogy nem világos: hogyan akarják Katona Ádámék elérni az autonómiát, és milyen célt követnek vele. Valóban nem volt előttem világos? Kérdezték.

Most is bánom, hogy ott, embergyűrűtől körülveve, nem adhattam megfelelő választ. Nem ismertethettem meg faggatómat például az akkoriban, de azóta is gyakran használt hivatkozási alappal, a finnországi Åland-szigetek svéd lakosságának területi autonómiájával. Mert ennek alaposabb tanulmányozása értette meg velem – ezután jött a katalán, baszk vagy dél-tiroli példa –, hogy a kisebb, nagyobb vagy úgyszólván teljes önrendelkezést végül is mindenütt tárgyalással, hosszas egyezkedéssel, olykor nemzetközi segédlettel érték el Európában. Az autonómiakövetelők nem a történelmükből ugyan ismert, ám mára anakronikussá vált kikiáltási mechanizmusokhoz nyúltak – ilyesmit is emlegettek nálunk 1991 októberében –, hanem ihle-

hagyomány és érvényes honi és nemzetközi jogrend, a nemzeti többség és kisebbség érdekeinek türelmes, jóhiszemű egyeztetése jelentette a siker útját. Így tudta a finn állam és a területi autonómiát élvező svéd kisebbség elérni, hogy az országos összérdekek és a szigetcsoport sajátos érdekei ne ütközzenek, hanem harmóniába hozhatók legyenek. Lássuk az Åland-szigetek területi autonómiájának néhány, 1991-ben érvényben levő előírását: Az autonóm tartomány Finnország 12. megyéje; az autonómia jogi garanciája az 1951-ben elfogadott ålandi autonómiai törvény, amelyet a finn parlament az alkotmányozási eljárásnak megfelelően alkotott; az államhatalom képviselője a tartományi kormányzó, akit a köztársasági elnök nevez ki, az önkormányzat képviselőivel folytatott konzultáció után; az önkormányzat törvényhozó testülete az úgynevezett „Tartományi Napok”, azaz a helyi parlament 30 tagú testületét általános, titkos és egyenlő szavazással 4 évenként választják meg; a helyi parlament egyszerű többséggel választja meg a kormányzati hatalmat gyakorló ålandi tartományi kormány 6 tagját és vezetőjét, a tartományi tanácsost (miniszterelnököt); szakértői, bizonyos esetekben döntnöki szerepet játszik az „Ålandi küldöttség”, amelynek 2 tagját a finn kormány, 2 tagját pedig a helyi parlament nevezi ki, és tagja még a tartományi kormányzó; a tartomány autonóm jogait – figyelembe véve az országos összérdekeket – az alábbi területeken gyakorolja: oktatás, szociálpolitika, egészségügy, gazdasági élet, saját költségvetés, közlekedés és, bizonyos megszorításokkal: rendőrség; önálló ålandi állampolgárság nem létezik, az autonómiához kapcsolódó lakossági jogok gyakorlását az úgynevezett „szülőföldi jog”, azaz az állandó lakhely joga biztosítja, ezt a helyben születettek vagy azok a bevándorlók kapják meg, akik legalább 5 éve Ålandon élnek, miáltal szavazati joggal, az ingatlanvásárlás és az üzleti tevékenység folytatásának jogával rendelkeznek, va-

lamint, a tartomány demilitarizált státusából következően, felmentést élveznek a katonai szolgálat alól; a köztársasági elnök vétőjogával csak abban az esetben élhet, ha a helyi törvények a nemzet biztonságát veszélyeztetik, vagy megalkotásukkor túllépi az autonómiának megítélt jogkört.

Mutatóban soroltam fel a sokszor és sokunk által modellértékűnek tartott álandi autonómia-törvényből. Már csak azért is, hogy lássuk, milyen gonddal kimunkált, mennyire egyértelmű szabályozók működtetik mind a svéd kisebbség, mind a finn állam hasznára a szigetcsoport önkormányzatát. Amely sosem születhetett volna meg, s nem bizonyulna példamutatóan működőképesnek a *mi* vagy *ők* elve, a konfrontáció, a kihívás, a reális helyzettel nem számoló – a történelem folyamán svéd- finn ellentétről is tudunk bőviben – radikalizmus alapján.

Igen ám, szólhatna az ellenérv, de hol áll Románia Finnországtól? Éppen ez az, hogy hol áll. Messze áll tőle, nem csak földrajzilag, de gazdasági fejlődés, demokrácia-gyakorlás, közgondolkodás és közerkölcs tekintetében is. És nem állunk közel a svédek nyugodt, ésszerű gondolkodásához mi, erdélyi magyarok sem. Ezen kell kitartóan, céltudatosan változtatnunk mindnyájunknak, magyaroknak, románoknak egyaránt.

A területi autonómiát, a reális oktatási, kulturális, gazdasági, szociálgondozási, közrendtartási önkormányzatot előbb-utóbb elérjük. A románsággal együtt. A szabad állampolgári partnerség, a civil társadalom, a demokrácia és a közös érdek felismerése szellemében. Úgy, ahogy államfő-jelölti kampánya során megfogalmazta, számunkra, gondolom, elfogadhatóan, s a román társadalom számára – számos jel vallott erre – megnyugtatóan, Frunda György. Megítélésem szerint az ő fellépése hozta meg a szükséges tisztázást és távlatot a területi autonómia ügyében. Elhangzott a vád, hogy autonómia-értelmezése, amely megjelent a RMDSZ választási kiáltványában is, nem

azonos az RMDSZ programjában foglalttal. Meggondolkoztató észrevétel. Nem könnyű házifeladat a szövetség idej, rendkívüli kongresszusa számára...

Ami, végezetül, még egyszer, az 1991-es agyagfalvi históriát illeti: hinni szeretném, hogy az eddigiekből kiderült, nem az volt, szerintem, a baj, hogy a gondolkozásbeli pluralizmus, az alternatív cselekvési esély jegyében, egy RMDSZ-tagokból álló csoport, egy magát felelősnek érző közösség közzétette társadalmi ajánlatát. A baj, a zavar, az ország közéletét felkavaró, az RMDSZ-t nehéz pozícióba juttató „helyzetteremtés” akkor kezdődött, amikor Katona Ádám és társai, nem éppen tisztességesen, úgy próbálták beállítani kezdeményezésüket, mint legitim, az RMDSZ vezetőségének és a székelyföldi RMDSZ-szervezetek támogatását élvező, meghatározó tömegtámogatásnak örvendő lépést. S hogy még bonyolultabb legyen a dolog, az időpontot is a lehető legrosszabbkor választották meg. Így volt, így történt. És ezen nem segít sem a szándékos amnézia, sem a csúsztatás, sem a történetek újraírására tett önös erőfeszítés.

A TISZTELT HÁZBAN

Parlamenti tapasztalatom legfőbb momentumához, Románia új Alkotmányának kidolgozásához érve, szólnom kell, még ha röviden is, az RMDSZ-frakció működéséről. Erre az időre, 1991 nyarára-őszére jól összeszokott a negyvenegy tagú – 29 képviselőházi tag, 12 szenátor – csapat. Végbement benne az a folyamat, amely, mint láthattuk, a szövetségben belül jelentkezett már a megszületés pillanatától, rányomta bélyegét, különösen a második, a marosvásárhelyi kongresszusra, és nagy erővel tört ki, szenvedélyt, elszámolatlan kontókat, túlméretezett egyéni ambíciót és az erdélyi magyar közösséghez kötött, egyedül elfogadhatónak tartott „jövőképet” görgetve maga előtt. Az RMDSZ parlamenti képviselői természetesen nem voltak ennek a fejleménynek a passzív szemlélői. Reálpolitikusok, a mérsékeltek, a kis lépések taktikáját is elfogadják és a „helyzetteremtés” koncepciójának hívei, a szókimondás, a kemény fellépés radikálisai között lassan, fokozatosan választóvonal rajzolódott. Ekkor, az elején, dehogy volt szó szakadékról, talán még csak árokról sem. Amolyan mésszel meghúzott partvonalhoz hasonlított, amilyeneket a sportpályákon látunk. Ezek idővel a naptól, az esőtől, a taposástól elhalványulnak, s ilyenkor, ugyebár, a pályagondnokok újrafestik őket. Az álláspontok, legalábbis én úgy emlékszem, még elég rugalmasok voltak. A különbség közöttünk fel-feltűnt, a másság is meg-megszólalt, a

nemzedéki különállás is megmutatkozott olykor, ám legtöbbször végül is szót értettünk. A parlamentben, a frakcióüléseken, de még a nyilvánosság előtt is hallottam önmagát mérsékeltnek valló politikust nagyon radikális hangot megütni, és a „belső ellenzékhez” tartozó nonkonformistát igen megfontoltan nyilatkozni. Feltételezem, hogy akkoriban még hittük, mi több, tudtuk, hogy csak a dogmatikusok, vagy az ideológiai elkötelezettségüket, csoportjuk érdekeit túlzott odaadással követők hajlamosak az álláspontok bemerevítésére, a gyanakvásra. Az okatlan felborzolódásra mindenféle-fajta egyezkedés, kompromisszum iránt. Nemhogy a parlamentet hatalmas többségével lehengetlő Fronttal – ez szóba sem jött –, de még egymás között, a saját táborukon belül sem.

Egyek voltunk, mint magyarok, mint a romániai magyarság választottjai, parlamenti képviselői. Ugyanazok, az RMDSZ programjában foglalt célok vezettek bennünket, s végső soron erre az együvé tartozásra épült közös munkánk. Szerepet játszott, érthető módon, a barátság is, amelyet a hasonló gondolkodáson kívül, a szakmai azonosság, az életkor vagy egyszerűen az egymás iránt érzett szimpátia táplált és mélyített el az idő múlásával. Közrejátszott – sajnos, túlságosan is gyakran – az ellentétek elsimításában, az esetleges ellenszenvet fedő alatt tartásában a folytonos készenlét, a veszélyérzet, a bennünket személy szerint, az „udemerét” és legismertebb vezetőit, gyakran magát az erdélyi magyarságot ért támadások sorozata. Ma is elfog az undor – csak részben vagy egyáltalán nem mutathattam ki akkoriban –, ha visszagondolok a töméntelen hazugságra, az előítéletnek, a tudatlanságnak, az izzó gyűlöletnek arra a gátlástalan tobzódására, amelynek oly sokszor tanúi, szenvedő alanyai voltunk.

A frakciógyűléseket rendszerint hétfő este nyolc órai kezdettel tartottuk a Herăstrău utcai székházban. Ezeket az összejö-

veteleken tekintettük át a politikai helyzetet, információt cserél-tünk – itt találkoztunk mi, képviselőházi tagok szenátor kollé-gáinkkal –, kialakítottuk a soronlevő törvénytervezetekkel kap-csolatos álláspontjainkat, amelyek, előfordult, nem voltak azonosak. Igen, többes számot használok, mert az esetek java részében sikerült ugyan közös nevezőre jutnunk, de az is meg-történt, hogy két vagy három vélemény alakult ki. S mivel nem működött pártfegyelem, egyszerűen azért, mert nem voltunk párt, az egyéni vagy kisközösségi döntés megmutatkozott a parlamenti szavazásnál is. Nem egyszer fordult elő – különö-sen a képviselőházban –, hogy az RMDSZ-padsorokban egy-azon törvény esetében volt *támogató, ellenző és tartózkodó* szavazat is. Nem lennék őszinte, ha be nem vallanám: ezt a mégiscsak különösnek ható pluralizmust – legalábbis az elején – nehéz volt elfogadnom. S talán nem is annyira abból a meg-gondolásból, hogy lám, nem vagyunk egységesek, pozíciónk gyengül, a hatalmi többség, a szélsőséges nacionalistákról nem is szólva, kárörvendően figyeli aszinkronban emelkedő karja-inkat. Nosztalgiát sem éreztem – mint többen föltételezték ró-lam – az egyszerre dobbantás pártreflexe után. Megtapasztal-tam, volt alkalmam belelátni a titkaiba, számbavehettem az eredményét, nem kérek többé belőle. Frakcióelnöki hiúságot sem érintette túlságosan a látszólagos „összevisszaság”, tör-vényhozói döntéseink olykor feltűnő különbözősége. Az vi-szont foglalkoztatott, és, előfordult, ingerültté tett, hogy nincs meg bennünk a kellő önfegyelem és körültekintés a különböző szempontok – úgy is volt: elvek – egyeztetésére. A közös akarat kinyilvánítására, az együtt vállaltak véghezvitelére. Nem tud-nám megmondani, hogyan indokolták meg társaim – még a hozzám legközelebb állók is – önmaguk előtt döntéseiket. Csak magamról beszélhetek. Nekem volt egy szimpla elvem, prog-ramom, cselekvési filozófiám, nem a megnevezés a fontos. A

következő felismerésből indultam ki: életünk, lehetőségeink nem azonosak a kommunista rendszer, de kivált a Ceaușescu-diktatúra alatt megélttel. Ám demokráciában, reformban, megújulásban sem élünk. A nacionálkommunista ideológia hat, az erkölcsi romlás folytatódik, a megdöntöttnek hitt rendszer gazdasági és társadalomszervezési mechanizmusai, némi módosítással, a helyükön maradtak. Ez így rossz, ahogy van. A hirtelen, forradalmi úton, gyökeres szakítással beálló változás – szent meggyőződésem – merő illúzió. Az Egyetem-téri, közel hatvannapos tüntetéssel tetőzött szememben mindaz, ami a „temesvári szellemből” megmaradt, ami a kommunistaellenes civil társadalmat egybefogta, a társadalmi párbeszédet, a generációk közötti együttműködés gondolatát rehabilitálta. S végül, azt a reményt táplálta, hogy Románia valóban európai ország lehet, ennek az állapotnak minden esélyével és kötelezettségével. Stratégiát kell váltani, volt a következtetésem. Bármilyen leverő és morálisan veszélyes is talán, újra kell gondolnunk a jól ismert életbölcseletet, be kell ismét mérnünk a túlélési kényszerpályát. Fel kell készülnünk a, meglehet, évekig tartó ellenállásra. Nem tétlenséggel, meddő kivárással, hanem az európai távlatok megkövetelte, kritikai szellemben fogant, reális önszemlélet kimunkálásával, elsősorban az egyházakra támaszkodó, erkölcsi önrevízió véghezvitelével. És szabad, autonóm polgárok nemzeti közösségének csendes, nyugodt, ám törhetetlen vállalkozó kedvével, konok intézményvédő- és gyarapító akaratával. Az adott mozgástér, az erősen korlátozott, de mégis létező sanszok minél teljesebb kihasználásával. Növekvő aggodalommal tapasztaltam a romániai magyar társadalom túlpolitizálásának a folyamatát. Érthető volt ugyan számomra, hogy a kommunista totalitarizmus után, a világtól való elszigeteltség megszűntével, a szólásszabadság megízlelésének nyomán, s nem utolsó sorban, a nemzeti önazonosság erősödésének kö-

vetkezményeként, mindenki valamiképpen politika-függővé lett. A fokozatos emberi és polgári kiegyenesedés jelét láttam benne. Foglalkoztatott azonban azoknak a társadalomépítő feladatoknak a háttérbe szorulása – nálunk, az RMDSZ-ben is –, amelyeket Wesselényi Miklós „észparancsolta” tennivalóknak nevezett. Innen a – meglehetősen, a kelleténél is nagyobb – pragmatizmusom, annak a csökönyös vallása, hogy nem keményen, hanem eredményesen kell tárgyalnunk. S mondtam ezt, követtem mint elvet akkor is, amikor akár így, akár úgy tárgyaltunk, eredményre nem számíhattunk. Vajmi kevés jelentősége volt a stílusnak. Rendszerint a partner központosító erőfölénye és nemzetállami rövidlátása meg gögje döntötte el a játszmát.

Az Istenért – fogott vallatóra, már-már kétségbeesetten, képviselőtársam, hívem a reálpolitikában miért állod útját, hogy választóink elmondhassák rólunk: legalább jól odamondtak, nem köntörfalaztak, kiálltak igazunkért, léptek...

Azért, magyaráztam neki, mert ha tömeglélektanilag van is némi hozadéka, lényegében önbecsapás. Vigasztaló látszateredmény, a szimbolikus politizálás elfogadása. Holott nekünk józanul felmért erőnkkel és lehetőségeinkkel kell tisztában lennünk, s ezek távolról sem olyan szűkreszabottak, mint sokan hiszik. S erre a reális önismeretre kell biztatnunk népünket is. A sztálinizmus hirdette, általában az önkény, a diktatúra szuggerálja az emberekbe, hogy a *hit* előbbrevaló a *tudás*nál. Nem szabad elfogadnunk ezt a társadalmat lebecsülő, örökös kiskorúságra ítélt tömegnek néző hatalmi filozófiát. Márton Áron szavaira emlékeztettem: „*A demokrácia sarkában a terror sötét árnya mellett ott settenkedik még két kísértés: a dilettantizmus és a demagógia.*” Ha a politikusi műkedveléstől nem is szabadulhatunk egykönnyen, hiszen jobbára mind kezdők vagyunk, legalább a demagógiától, annak minden formájától óvakodjunk. Tudatosan, programszerűen.

Évek múltával, a partvonalról figyelve, mi történik a pályán – nemcsak a *közösségért*, hanem a *közösségben* élve –, azt hiszem, itt is hajlok az önkorrekcióra. Talán mégsem éppen „mókuskerék” az, amire barátom biztatott. S talán érdemesebb, mint annak idején véltem, Pascalba is jobban belegondolni. Amikor ő különbséget tesz az *ész* és a *szív* rációja között.

Az elején én vezettem a frakcióülést. Amikor azonban egyre nyilvánvalóbb lett a „belső ellenzék” jelentkezése, s én is valamiféle „hatalomnak” kezdtem számítani a szemükben, úgy véltem, jobb, ha változtatunk. Javasoltam, hogy válasszunk minden hétfő esti összejövetelre más-más gyűlésvezetőt. *Tamadát*, helyesbített valaki, a grúz lakoma szertartásmesterére utalva, *sztárosztát*, javallotta némi gúnnyal a mellette ülő. Az én szerepem ezután csak arra szorítkozott, hogy tárgysorozatot javasoltam, s miután azt eredeti formájában vagy módosítással elfogadták a jelenlevők, megkérdem, kit kérjünk fel az elnöki tennivalók ellátására. A beszélgetés mederben tartása, a vita levezetése nem volt mindig egyszerű feladat. Tanácskozásunknak célirányosnak kellett lennie, mert volt úgy is, nem egyszer, hogy a másnapi parlamenti jelenlétünk döntést követelt. Ugyanakkor úgy véltük, jó megőrizni az eszmecsere kötetlen, mondhatnám baráti jellegét. Személy szerint hálás voltam a pregnánsabb humorérzékkel megáldott kollégáknak. Tokay György, Szabó Károly, Frunda György, dr. Bárányi Ferenc, Tóth József, dr. Brendus Gvula tréfás közbeszólásai, szellemes, jóindulatú csipkelődései sokszor oldották fel az esetenként paprikássá váló hangulatot. A „humortalan” Vida Gyula, Kozsokár Gábor, dr. Csapó József, Borbély László, Eckstein Kovács Péter, Varga Attila kiegyensúlyozottságával, szakismeretével érte el, hogy véleményének súlya legyen. Szenvedélyesebbek is voltak közöttünk, akik gyakran ütöttek meg élesebb hangot, érzékenyebben reagáltak, időnként feszültséget kreál-

tak maguk körül. Hinni szeretném, hogy nyugodtan megemlíthetem a nevüket – Demény Lajosra, Pillich Lászlóra, Márton Árpádra, András Imrére gondolok elsősorban – nem csak azért, mert jó animátorai voltak a vitának, de azért is, mert bizonyára az idő múlása, a közéleti tapasztalat, netán a foglalkozási pászmaváltás higgadtabbá tette őket is. Anélkül – s ezt őszintén kívánom –, hogy az igazukhoz vagy elveikhez való őszinte ragaszkodásuk csorbát szenvedett volna.

Hogy stratégiai hitvallástól, taktikai opciótól, az irántam tanúsított magatartástól függetlenül milyen sok derék emberből állt az 1990 májusában megválasztott RMDSZ-frakció, hogy milyen erőteljesen, milyen egységesen tudott fellépni, ha a szükség úgy hozta, bebizonyosodott a hírhedt Har-Kov jelentés parlamenti vitája idején.

Visszaemlékezésem általam választott műfaji szabályai nem teszik lehetővé, hogy kitérjek a törvénycsinálás részleteire, ám – már csak az RMDSZ-frakció belső élete felidézésének céljával is – a sok huzavona után napirendre került privatizációs törvény vitájáról szólnom kell. Hogy mi volt a véleményünk, milyen álláspontra helyezkedtünk, tömören összefoglalja az RMDSZ elnökségének 1991. június 21-én kiadott közleménye. Ennek ide vonatkozó része így hangzik:

„Az Elnökség megvitatta a privatizációra vonatkozó törvénytervezet alapelveit és a következő álláspontra helyezkedik:

– Elutasítja a privatizációnak azt a módját, amely az állami vagyontól származó magántőkét a kormányzat által kinevezett vezető testületekre bizza, valamint a törvénykezdeményező azon szándékát, hogy nem rendelkezik az elmúlt 43 évben elkövetett tulajdonjogi sérelmek orvoslásáról.

– Kiemelt jelentőségűnek tekinti az államosított vagyon feletti tulajdonjog visszaállítását az 1947. december 31-i állapotok szerint. Kihangsúlyozza, hogy a gazdasági reform alapját ké-

pező privatizációt össze kell kapcsolni a reprivatizációval és a méltányos kárpótlással.

– Szorgalmazza az RMDSZ programjában megjelölt szakaszos és teljes privatizációt, olyan törvény kidolgozását, amely lehetővé teszi a magántulajdon korlátozások nélküli kiterjesztését a mezőgazdaságban, a szolgáltatásban, a kereskedelemben, a pénz- és hitelintézetekben, majd a makrogazdaságban.”

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy privatizációs elképzeléseinket, megyei szakemberek bevonásával, a frakció dolgozta ki, elsősorban közigazdászaink és jogászaink, Vida Gyula, dr. Csapó József, Borbély László, Kozsokár Gábor, Frunda György, Hosszú Zoltán, Kerekes Károly szakismeretének köszönhetően.

Az elnökségi közlemény, valamint a frakcióban utólag lezajlott vita alapján, módomban állt bővebben kifejteni szövetségünk álláspontját a privatizációs törvénytervezettel kapcsolatban azon az 1991. július 25-én szervezett találkozón, amelyen a Nemzetközi Valutaalap képviselői és a parlamenti pártok vezetői vettek részt. Felszólalásom, illetve a beszámoló róla, megjelent a központi sajtóban, onnan másolom ide:

„Az RMDSZ mint az ország második politikai ereje, felelősnek érzi magát azért, hogy milyen lesz a privatizációs törvény, amely a reformpolitikának a sarkköve. Abból indultunk ki, hogy lehetővé kell tenni, hogy Romániában magántőke képződjön, amely részt vesz a piacgazdálkodás megindításában és sikerében. De van ennek egy erkölcsi vetülete is, mégpedig: ez a törvény adja vissza az embereknek a tulajdonosi biztonságot és önbecsülést. Ami azt is jelenti, hogy ugyanakkor a polgárok is legyenek készen arra, hogy kezdeményezzenek, kockázatot vállaljanak. Tehát megismerjük, bekapcsolódnak a piacgazdasági fejlődésbe, nyitásba. Elmondottam: mi a privatizációs törvényt sokkal átfogóbbnak és mélyebbnek képzeljük el, mint ahogyan azt a kormány tervezete teszi. Átfogná az ipart, keres-

kedelmet, a mezőgazdaságot, a szolgáltatásokat, a biztosítást. Háromlépcsősen képzeljük el a törvény alkalmazását, mely magában foglalná a reprivatizálást is, ott, ahol ez lehetséges. Tehát visszaadni a javakat azoknak, akiktől »elállamosították« vagy más törvényekkel, rendelkezésekkel az állam tulajdonába juttatták Ott, ahol ez nem lehetséges, kártalanításra gondolkunk; a harmadik lépcsőt jelenti maga a privatizálás, az állami tulajdon magánkézbe adása. Ami pedig az 5 Alapot, a privát tőkealapokat illeti, nagyon tartunk két veszélytől: egyrészt, hogy ez bürokratikus képződmény lesz, nagyon nehézkessé teszi az ügyvitelt és tulajdonképpen elvesz benne a tőke, másrészt – és ez talán meg nagyobb gondunk hogy esetleg föl lehetne használni ezt a tőkét arra is, hogy a csőd szélén álló, csődbe került vagy nagyon gyöngye teljesítményű vállalatokon segítsenek vele.”

Utólag vizsgálva a szöveget, gondolom, egyből szembeszökik az elképzelések helyessége és aggodalmaink indokoltsága. Miként a Nemzetközi Valutaalap egyik szakemberének kérdésére – van-e kilátás, hogy a parlamenti vita nyomán változzon a törvény? – adott válaszom is helytállónak bizonyult: Lényegében nincs, mivelhogy itt koncepcióbeli eltérések mutatkoznak, nagyon mély ellentétek ütköznek egymással.

A frakcióban, utaltam rá, elvi kérdésekben nem volt közöttünk nézeteltérés. Annál több bonyodalom, mi több, ellentétgerjesztő súrlódás támadt akörül, hogy vegyünk-e részt az általunk elégtelennek, lényegét tekintve elfogadhatatlannak ítélt törvénytervezet vitájában, vagy kövessük a többi ellenzéki pártot és vonuljunk ki a parlamentből. Végül maradtunk, hogy módosító javaslatainkat, szám szerint negyvenet, megtehessük, és mindent elkövessünk, hogy a reform egyik legfontosabb törvénye ne legyen olyan felemás, rossz, mint ahogy a kormány és a parlamenti többség elképzei. Keveset sikerült elérnünk. Né-

hány, különösen megszorító cikkely törlését, mások módosítását, átfogalmazását. Legjelentősebb vívmánynak azt tartottuk – sajnos, előre ittunk a medve bőrére hogy az első cikkelybe új, általunk fogalmazott bekezdés került be, amely egy külön törvény megalkotását írta elő a reprivatizáció, illetve a kártalanítás ügyében. Mondanom sem kell, a Ciorbea-kormány fellépéséig a Frontnak ez a vállalása is írott malaszt maradt.

Az érdekes az volt, hogy amíg a mi parlamenti csoportjainkban vita folyt a bennmaradásról, s társaink egy része rossz lelkiismerettel, morcosan ült a helyén, az eltávozott pártok, különösen a liberálisok – nem a később kivált fiatal szárny, akikkel egyik-másik RMDSZ-képviselő igencsak rokonszenvezett, hanem a törzsgárda – azt mérlegelték, vajon indokolt taktikai lépés volt-e a távolmaradás.

Következett maga a törvény megszavazása. Itt újult erővel lobbant fel a frakcióban a vita. Nem arról, hogy a törvény mellett vagy ellen szavazzunk. A szöveg végső formája és az is, ahogyan a vita lezajlott, ahogy a Front-tömb legtöbb módosító, kiegészítő javaslatunkat fogadta, nagyban megkönnyítette számunkra a döntést. Állítólag voltak néhányan, akik inkább hajlottak a tartózkodásra, de a többség az ellenszavazat mellett volt. A vita tárgyát az képezte, hogy vegyünk-e egyáltalán részt a szavazáson. Ha már nem követtük ellenzéki koalíciós társainkat – ami részben jó volt, ismerték el a kivonulás pártiak is, mert megmutattuk: van a román parlamentben önálló RMDSZ-konceptió és saját magatartás akkor legalább most, a végén folyamodjunk radikális lépéshez, ne vegyünk részt a szavazáson. A hosszú, késő éjszakába nyúló vita nem hozott eredményt. Miután én, a többi frakcióvezetőhöz hasonlóan, nyilatkozatot tettem az RMDSZ képviselőházi csoportja nevében, amelyből világosan kitűnt: nem fogadhatjuk el jelenlegi tonnájában a privatizációs törvényt, ellen szavazunk, következett a nap meglepetése, ahogy a sajtó írta.

Kiment a mikrofonhoz Borbély Ernő, és nyolc társa – András Imre, Bárányi Ferenc, Borsos Géza, Incze Béla, Márton Árpád, Podhrádszky László, Szilágyi Zsolt és Varga Attila – nevében négy pontba foglalt nyilatkozatot olvasott fel, amelyben megindokolta, hogy a csoport miért nem adja le voksát a törvényszavazáson. Meg kell jegyeznem, hogy az érvek és az indokok lényegében nem különböztek az általam bejelentett frakcióállásfoglalásban kifejtettektől.

Ismeretlen előttem, hogy volt-e utólag a parlamenti ciklusok további történetében példa erre a – csúnya szóval mondom – „szakadár” magatartásra az RMDSZ-ben. Amit persze kárörömmel és az RMDSZ gyengülésének jeleként regisztrált a kormánypárti tábor s annak a médiuma. Én, és úgy is mondhatnám, mi, a többiek, nem örvendtünk ennek a fejleménynek, de nem is estünk kétségbe. Hozzá kezdtünk szokni a nem korlátozott vélemény szabadsághoz, az alternatív döntések jogához, lám, még az RMDSZ-törvényhozók, a romániai magyar honatyák között is.

Mint princípium, mint gyakorolt demokrácia, lehetett vonzó, ami történt. Hogy jó volt-e akkor, és üdvös folyamatokat indukált-e a továbbiakban vagy sem, nem tudnám megmondani.

A frakcióülésekről és általában a szenátusi és képviselőházi RMDSZ-csoportokon belüli légkörről el kell még mondanom valamit. Éspedig azt, hogy minden vita, minden – ideológiai opcióból vagy csapatszolidaritásból adódó – politikai vagy morális elkötelezettség ellenére a hangulat, néhány kivételtől eltekintve, megfelelő, azt is merném állítani, baráti volt közöttünk. Ha némileg túlzok is, olyasvalami történt, mint amiről Benkő Samu beszélt mostanában az *Európai Utas* című lapnak adott interjújában: „*A közéletben a reformkorban olyan új jelenségek tűnnek fel, melyek új viselkedési formák kialakítását tették szükségessé. Ilyen volt a nyilvánosság kérdése, a közéleti vi-*

táknak a megjelenése, melyeket meg kellett különböztetni a veszekedéstől, a modern politikai pártok csíráinak a feltűnésével hozzá kellett szoktatni a közéletben szerepvállalókat ahhoz, hogy amiért valaki más párt programjában látja a közboldogulás ígérését, azért még szóba lehet vele állni, sőt, még köszönhet is neki az ember, akár előre is.”

Bizarrnak tűnhet, hogy mik jutnak eszembe, a párhuzam a múlt század eleje és századunk vége között, ami a politikai szerepet vállalók viselkedését illeti. Ám csak első látásra van így. Már csak azért is, mert a *reform* kifejezés kulcsszó akkor is és ma is a közéletben. Ezen fordult és fordul meg ugyanis magának a társadalomnak, s hozzáteszem, a magyarságnak a jövője.

Lehet, hogy nem volt tudatos, de valami ilyesfajta felismerés motoszkálhatott bennünk, amikor túltettük magunkat a feszültebb pillanatokon, és igyekeztünk kulturáltan kommunikálni, viselkedni egymással. Amiért mindmáig elismeréssel tartozom volt politikustársaimnak. Előfordultak, persze, kellemetlen percek, látványos kiborulások, ingerült, sértő replikák is. Egy ízben például, csúnyán rászóltam az engem előszeretettel szekírozó – így ítélt meg akkor – András Imrére, amit nyomban meg is bántam. Nem szeretném, ha valaki kissé érzelmes vallomásomat a valamikor felelősséggel felruházott ember nosztalgiájának számlájára írná. Könnyen megtörténhet, hogy tévedek, de én – s egy helyütt már szóltam róla – az attitűdnek, a parlamenti illem-szabályok ismeretének, a rossz kedély megfékezésének majdnem olyan szerepet tulajdonítottam, mint a szaktudásnak, a talantumnak, a testi és lelki ellenállóképességnek.

* * *

Az 1990. május 20-i választások nyomán létrejött parlament legfőbb feladata abban állt, hogy Alkotmányozó Gyűléssé mi-

nősülve, kidolgozza és elfogadja az ország alaptörvényét. A munka közel másfél évig tartott, a következő menetrend szerint: 1990. július 11. – a két Ház közös ülésén kimondja: az Alkotmányozó Gyűlés megkezdte munkáját; 1991. február 13. – a szövegező bizottság bemutatja a téziseket vagyis alapelveket; 1991. június 19. – a tézisek elfogadása; 1991. szeptember 10. – az alkotmányszöveg vitájának megkezdése; 1991. november 21. – az Alkotmány megszavazása.

Nehéz idők! Nagy erőfeszítések részünkről, és nagy csalódások is. Hisz, aki a végén valaminek ellenáll, ellene emeli fel szavát, nem lehet elégedett munkája gyümölcsével. Márpedig az RMDSZ teljes egészében, a Kereszténydemokrata Parasztpárt egy képviselője kivételével, a Nemzeti Liberális Párt hét képviselőjét kivéve, az Alkotmány elfogadása ellen szavazott. Pedig szövetségünk képviselői reménységgel láttak a törvények törvényének megalkotásához. Mint már említettem a legelőjén, két kiváló jogászunkat, Hajdu Gábort és Frunda Györgyöt küldtük a szövegező bizottságba, amely később Alkotmány Bizottságra változtatta a nevét. Az RMDSZ politikusai minden alkalmat megragadtak, hogy jóhiszeműségüket, együttműködési akaratukat bebizonyítsák. Kifejezzék abbéli készségüket, hogy Romániának valóban a nyugati demokráciákhoz mérhető alkotmánya legyen.

Annak ellenére, hogy már az első hat hónap, az alapelvek megszövegezésének ideje sok keserű tapasztalatot hozott számunkra, igyekeztünk megmaradni a továbbiakban is megfontoltnak és bizakodónak. Tanúsította ezt, megítélésem szerint, a tézisek vitanapján elhangzott, részünkről mintegy az Alkotmány-alkotás beköszöntőjét jelentő, a frakció konzultálásával készült beszédem. Az olvasó az első bekezdésből bizonyára kiérzi a két legmegátalkodottabb nacionalista politikusnak – egyikük zagyva szövegeivel volt a viccrovatok kedveltje – címzett iróniát.

„Elnök Úr!

Tisztelt Alkotmányozó Gyűlés!

Természetesen román nyelven fogok szólni, s nem csak azért, mert ez az állam hivatalos nyelve, hanem mert e nyelvet, anyanyelvemhez hasonlóan, szeretem és tisztelem. Nem ígérhetem, hogy beszédem olyan mélyenszántó, összefüggő és stilisztikailag annyira kifogástalan lesz, mint Gheorghe Dumitrașcu úré. Elnézésüket kérem. Ám ugyanakkor remélem, hogy esetleges nyelvi gyarlóságaim vagy botlásaim Ioan Gavra képviselő urat nem készítetik arra, hogy olyan módosítást javasoljon – bizonyos formában már elhangzott erről az emelvényről –, melynek értelmében »Romániában a hivatalos nyelv a helyesen beszélt román«.

Hölgyeim és Uraim!

A mai nappal kezdődően nekünk, az Alkotmányozó Gyűlés tagjainak – választóink akaratóból – az a küldetésünk, hogy megvitassuk az eljövendő Alkotmány téziseit. Ezek az elvek, amelyek összefüggő eszmerendszert képeznek, vezérelnek majd minket az Alkotmány – Romániának a polgári társadalom, a jogállam felé irányuló erőfeszítésének fundamentuma – végleges kidolgozásában.

A tézistervezetet a szövegező bizottság eredményeként könyveljük el. Olyan dokumentum ez, mely igencsak bonyolult feladatra vállalkozik. Románia eddigi államisági tapasztalatának szintézisével, egybekapcsolva a kortárs jog- és politikai tudományok elméleti eredményeivel, s egybeötvözve a jelen minden szempontból egyedi és összetéveszthetetlen valóságával. Ez a szintézis nemcsak kívánalmainkat tükrözi, hanem a jelenlegi politikai életünk elkerülhetetlen korlátait is, sőt, esetenként, a közelebbi vagy távolabbi múltunkban, akárcsak napjaink ellentmondásaiban gyökerező szenvedélyeket, amelyek jó lenne felülemelkednünk a józan ész, valamint az ország jelene és jövője iránti felelősség jegyében.

Jól mondták az előttem szólók: az 1989 decemberi forradalom eszméinek kifejezésre kell jutniuk alaptörvényünkben. Az alapvető emberi jogok és szabadságjogok biztosítása és tiszteletben tartása garanciáinak egyértelműen benne kell foglaltatniuk az új Alkotmányban, mint ahogyan nem hiányozhatnak belőle a román nép és a nemzeti kisebbségek békés együttélésének elvei sem, melyeket a Gyulafehérvári Kiáltvány szentesített, s amelyeket oly meggyőzően idézett fel beszédében Ingmar Brandsch képviselőtársunk.

Az Alkotmánynak mint alaptörvénynek az alkotmányos demokráciában foglalt elvek folytatójának kell lennie, ki kell korrigálnia a több mint 50 éves diktatúra törvénysértéseit és egyben tükröznie kell azokat a kötelezettségeket, melyeket Románia, nemzetközi szerződések, egyezmények és egyéb dokumentumok aláírása révén, a magáévá tett.

A továbbiakban a vitára bocsátott I. fejezetből csupán két tézisre utalnék, amelyeket – különösen a Dumitrașcu szenátor által itt, oly tüzetesen és tüzesen elmondottak nyomán – lényegesnek tartunk. A többi tézissel kapcsolatos ellenvetéseinket, illetve módosító javaslatainkat előterjesztjük a megfelelő időben.

Az I. fejezet I. cikkelye Romániát »szuverén, egységes és oszthatatlan nemzeti állammként« határozza meg.

Engedjenek meg egy rövid történelmi kitérőt: A nemzeti állam fogalmát először az első Francia Köztársaság használta, s ennek jól meghatározott célja volt, jelesen, az összes franciák egyetlen köztársaságba való tömörítése, a monarchia megdöntése és az egyház mérhetetlen hatalmának visszaszorítása érdekében. A francia példa nyomán a XIX. században más európai köztársaságok és monarchiák is nemzeti állammá nyilvánították magukat. A múlt század közepén a nemzeti államok megteremtése nemcsak törekvés volt, hanem valósággá is vált. A II.

világháború utáni alkotmányok azonban már nem ruházzák fel nemzeti jelleggel az illető államokat.

Franciaország vagy Olaszország például 1958-as, illetve 1948-as alkotmányában lemond erről a meghatározásról. Napjainkban nem létezik európai állam, amely nemzetinek nyilvánítaná magát. Még Portugália, Dánia vagy Hollandia sem, amelyekben kis számú nemzeti kisebbség vagy etnikum él. Valamennyi állam egyéb sajátosságokat hangsúlyoz. Ilyenformán Franciaország »oszthatatlan, világi, demokratikus és szociális köztársaságnak« nyilvánítja magát; Olaszország »demokratikus, munkán alapuló köztársaság«; Spanyolország »társadalmi és demokratikus jogállam, amely jogrendje legfőbb értéként védi a szabadságot, az igazságot, az egyenlőséget és a politikai pluralizmust«; Portugália »az egyén méltóságán és a népi akaraton alapuló szuverén köztársaság«; Magyarország »független, demokratikus jogállam«. Példáim, jogi kifejezéssel élve, pro gratiaként hangzanak el, semmi esetre sem kimerítőek.

Úgy véljük, hogy a román állam nemzeti államként való definiálása nem felel meg az ország valóságos demográfiai helyzetének. Csupán a parlamentben 14 nemzeti és etnikai kisebbség van jelen, ezek Romániának nem kis részét – becslések szerint 5 milliónyi állampolgárát – képviselik.

A román állam nemzetiként való meghatározása a nemzeti kisebbségek létezésének el nem ismerését jelentheti. Különböztetve a tézisek 7. pontja ezt a realitást alapelveként ismeri el. Megfontolandó kérdést tennék föl: Nem ellentmondás-e egyrészt azt állítani, hogy Románia nemzeti állam, másrészt pedig kijelenteni azt, hogy a román állam elismeri és szavatolja minden nemzeti kisebbség önazonosságának megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kinyilvánításához való jogát?

A legnyomatékosabban hangsúlyozni kívánom: a nemzeti

szó kiküszöbölését kérve, nem egy soknemzetiségű állam, s mindazt, ami ebből következik, statuálását kérjük. Véleményünk szerint államunk meghatározó elemei a szuverenitás, az egység és az oszthatatlanság. Ezek teljes egészében fedik a napjaink Európája felé s a kortárs világ új realitásai irányába nyitó modern román állam fogalmát.

A 10. cikkellyel kapcsolatosan Brandsch képviselő úr javaslatát támogatjuk, vagyis a »pártok létrehozásának és működésük elismerésének kizárólag politikai kritériuma van« szövegrész törlését kérjük.

Megindokolom: sem A polgári és politikai jogok nemzetközi szerződésében, sem A vallási és meggyőződési alapon történő valamennyi megkülönböztetési forma kiküszöböléséről szóló nyilatkozatban, sem a Kisebbségek Védelmének Európai Konvenciója tervezetében nem fordul elő a társulási jog (a politikait is beleértve) nemzetiségi, vallási vagy nyelvi okokból való semmi néven nevezendő megcsorbítása. Nálunk az ilyen politikai párt létrehozása, amelynek célkitűzése az illető nemzeti kisebbség önazonosságának megőrzése és fejlesztése, az alapelvek 7-es szakasza második bekezdésében foglalt elvek elősegítését jelentené.

Számos európai országban, ahol nemzeti kisebbségek léteznek, ezek saját politikai pártokkal vagy politikai szövetségekkel és szervezetekkel rendelkeznek. Ilyenformán Angliában három nemzeti politikai párt létezik, Belgiumban nemzeti pártjuk van a flamandoknak és a vallonoknak, Spanyolországban a baszkok és a katalánok pártjai igen erősek, akárcsak a Finnországi Svéd Néppárt. A hollandiai frízek vagy a dél-tiroli osztrákok pártjai ugyancsak jelentősek.

És csaknem valamennyi európai országban léteznek kizárólag vallási kritériumok alapján létrehozott politikai pártok. A kereszténydemokrata pártok például fontos, olykor döntő poli-

तिकai hatalommal rendelkeznek Nyugat-Európa jelentős részében. Egy ilyen megszorítás – a kizárólag etnikai, vallási vagy nyelvi kritériumok alapján létrejött pártok alkotmányon kívül helyezése – teljes mértékben ellentmondana, sértené a nemzeti kisebbségek önazonosságának megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kinyilvánításához való általános jogát.

Hölgyeim és uraim, tisztelt képviselőtársak!

Kifejezzük meggyőződésünket, hogy e javaslatokat, valamint azokat, amelyeket az elkövetkezendőkben ajánlunk figyelmükbe, megértéssel fogadják és tárgyilagossággal, a helyhez és a pillanathoz méltó együttműködés szellemében vizsgálják meg.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség parlamenti csoportja kész érdemben hozzájárulni az Alkotmányozó Gyűlés munkálataihoz. Reméljük, semmi sem gátolja meg, hogy az első naptól az utolsóig, megvalósuljon ezen akaratunk.”

Mint látható, azzal a rosszhiszemű állítással szemben, miszerint én elfogadtam volna a nemzetállam definíciót, éppen az ellenkezőjét tettem, a frakcióval teljes egyetértésben, ellene érveltem. Hogy a cikkelyenkénti szavazáson – ajánlásomra, beismerem – nem voksoltunk ellene, hanem tartózkodtunk, azért történt, hogy ne ajzzuk fel még jobban a magyarelles szenvedélyeket, ne csökkentsük ezzel is esélyeinket a nemzeti kisebbségeket hátrányosan érintő rendelkezések módosításában. Annak ismeretében jártunk el így, hogy tudtuk: alkalmunk lesz kimondani a végszót nemcsak a nemzetállam meghatározás, tehát az első cikkely első bekezdése, de az új Alkotmány egész szövege ellen is. Amit, mint köztudott, meg is tettünk. De addig tekintsünk vissza az alkotmányozási folyamat néhány epizódjára.

Felszólalásomban kétszer is utaltam Ingmar Brandsch képviselő kiegészítő, illetve módosító javaslatára. Ő a „nem-magyar kisebbségek” – így, elég furán hangzott a hivatalos megjelölés-

sük –, a német, szerb, ukrán, roma, török-tatár, lengyel, bolgár, görög, orosz-lipován, zsidó, cseh és szlovák, valamint örmény szervezetek képviselőiből álló parlamenti csoport vezetője volt. Beszédében a magyarok és a most felsorolt nemzetiségek által közösen kidolgozott és előterjesztett javaslat-csomag alapján tette meg észrevételeit. Ennek az egyedülálló dokumentumnak az elfogadását elég hosszas szakértői véleményegyeztetés és többszöri elnöki szintű tanácskozás előzte meg. Az a próbálkozásunk, hogy a többi nemzetiségi vezető is tegye magáévá a román állam nemzeti jellegét kifogásoló RMDSZ-álláspontot, csődöt mondott mindjárt az elején. Barátaink egységesen elvetették, hogy ebben támogassanak bennünket. Részben azzal, hogy itt kimondottan politikai kérdésről van szó, holott szervezetek *elsősorban* – vagy *kizárólag*, ebben különbséget észleltünk közöttük – kulturális jellegűek. Indok volt ez is, kétségtelenül, ám az igazi magyarázat másban rejlett. Abban, hogy nem óhajtották túlfeszíteni a húrt, rossz viszonyba kerülni a román pártokkal. Egyikük-másikuk szemmel láthatóan vonakodva vállalta egyáltalán a közös fellépést a parlament „fekete bárányával”, a támadások kereszttüzeiben álló „udemerével”. Voltak pillanatok, amikor együttműködésünk igazán példás formát öltött. Az emlékezetes, a médiumban napokig fő helyen tálalt „szeparatizmus-vita”, azaz viták idején, mert kettő is volt belőle. Mindkettő „a legmagasabb hőfokon”, hogy egy valamikori kötelező olvasmány címét idézzem. Az elsöre június végén került sor, a nemzetbiztonsági törvény elfogadása idején. Az történt, hogy az előbb már megszavazott alkotmánytervezeti elv – szintén vehemens összecsapások eredményeként – csak *területi szeparatizmust* emleget, mint az alkotmánnyal ellentétes cselekedetet. A biztonsági törvénytervezet *szegregációs jellegű szeparatizmusról* tesz említést, mint büntetendő cselekményről. Ebbe pedig – Țurlea, Gavra, Burcă képviselők és tár-

saik hozzászólása fényesen bizonyította – mindent bele lehet gyömszölni. S ezt a vitában felszólaló Zsigmond László, Márton Árpád, Tokay György meggyőzően bizonyította. Jómagam, a parlamenti tudósítás szerint, ezekkel a szavakkal fejeztem be érvelésemet: *„A SRI ettől kezdve minden percben ellenőrizheti, megfigyelheti és nyomozás tárgyává teheti a vallásfelekezetek, színházak, szerkesztőségek, iskolák tevékenységét. Értsék meg végre, hogy nem akarjuk az ország feldarabolását. Ezt riogatóként használják egyesek. Az úgymond magyar veszélyből politikai tőkét akarnak kovácsolni. Ám különbözőek vagyunk. Félre kell tenni végre a homogenizálás és a monolit egység vágyálmát. A másságban kell együtt élnünk.”*

Minden tiltakozásunk, alapos érvelésünk, igazunk ellenére a képviselőházi többség – szégyenére – a frissen elfogadott alkotmányos elv visszautasításaként, törvényerőre emelte a kormány által benyújtott, de nyilvánvalóan a Román Hírszerzési Szolgálat közreműködésével koncepiált tervezetet. S akkor még akad, aki csodálkozik, hogy – eddig legalábbis – a titkosszolgálat minden, a parlament elé terjesztett évi jelentése a szeparatizmus, az RMDSZ-szélsőségesek, a magyar ügynökök fantomjával viaskodik. Meggyőződésem, hogy a SRI struktúrájában ott van, valamilyen formában, a szekuritáté kisebbségi ügyekkel foglalkozó osztályának mintájára létrehozott, bennünket „ellenőrző” szerv. A beszámoló számárvezetőjében pedig ott található az elsősorban magyar problémák számára kijelölt rubrika. Írni kell bele valamit, ha van, ha nincs miről. Az 1991 nyarán többségi manipulációval elfogadott nemzetbiztonsági törvénynek köszönhetően. Olvastam akkoriban egy lapbeszámolót, amelyben a riporter azt állította, hogy volt Frontos honatyja, nem is egy, aki akkor riadt fel szendergéséből, amikor a szavazat eredményét közölték. Kábán kérdezte: *„Miről is szavaztunk?”* Más újságírók Dan Martiannak, a Házelnöknek a

végkimeneteltől elképedt arckifejezésére figyeltek fel. De a törvény törvény maradt.

Amde az igazi, a nagy szeparatizmus-balhé november 19-én, kedden, az alkotmányvita utolsó napján robbant ki. A Radu Ceonlea szenátor és Ioan Gavra képviselő vezette Nemzeti Egységpártosok, továbbá a Țurlea képviselőben ügyvivőjüket látó Vatra-párti Frontosok támadásba lendültek, hogy kivétesék az Alkotmány 30. cikkelye 7. bekezdéséből azt, miszerint csak a *területi szeparatizmusra* való felbujtás a törvény által büntetendő tett.

A nemzetbiztonsági törvény megszavazásakor aratott sikerrel felbuzdulva, a román szélsőségesek – figyelmen kívül hagyán a Front vezetőjének, Petre Romannak a kérését, hogy pártjának parlamenti frakciója ne igényelje a 30. cikkely módosítását – követelték: minden elkülönülési szándék, függetlenül annak természetétől, bűncselekménynek minősüljön.

Tehát újra és újra, s most, a finisben, a maga meztelen valóságában, kifejezésre jutott a nemzetállami hegemonia krédója: mindennemű különállás, lett légyen az politikai, vallási, nyelvi, kulturális vagy akár a magánélet szférájához tartozó, a román többség számára nemkívánatos, mi több, gyanús és veszélyes. Most és a jövőben a törvény szigorával kell fellépni ellene. Kimondatott tehát: Romániának vannak megbízható és megbízhatatlan, első- és másodrendű állampolgárai.

Túl sok volt. Valamikor, június végén, Romániában járt az Európa Tanács küldöttsége. A látogatás végeztével a delegáció vezetője, Frintz Hondius sajtóértekezletet tartott, ahol a többi között ezt mondta: „*A nemzetiségek jogai az egyetemes emberi jogok részét képezik, s tagországainknak ezt tiszteletben kell tartaniuk... Az Európa Tanács három fontos ténytet követel meg a tagországoktól: valós demokráciát, az emberi jogok betartását és a jogállam létét. Ha ez itt is meglesz, akkor eljönnek Romá-*

niába a szakértőink és ellenőrzik a helyzetet. Ha a három követelménynek eleget tesznek, kérhetik önök is a felvételt az Európa Tanácsba.” Nem volt nehéz megérteni, hogy az előbbi gondolkozás és az abból következő cél nem vág egybe az európai fórum követelményeivel.

Végre először és, sajnos, utoljára a román parlamentben, tökéletes együttműködést láthattunk az ország nemzetiségei között. Olyan képviselők is, akik máskor előszeretettel kerültek a kisebbségvédelem kényes témáját, letették a garast. Kipakolt a lipován Antim Echim, a szerb Luchin Milenco, vagy a különösen gazdasági, bankpolitikai ügyekben járatos, örmény Varujan Vozganian. Az RMDSZ és a többi nemzetiségi képviselő és szenátor mellett rendületlenül sorolták a nacionalista többség követeléséből fakadó, végzetes hátrányokat Románia nemzeti-ségi és etnikai közösségeire.

És, mondhatnám azt is, csodák csodája, megszólalt az ellenzék is. Igaz, nem annyira a szeparatizmus parttalan kiterjesztése ellen érvelt, hanem amellelt állt ki, miszerint az egyszer alapelveként elfogadott, megszavazott tételek újratárgyalását, netán megváltoztatását az alkotmányozási szabályzat nem teszi lehetővé. Csupán csak megjegyzem, hogy fájdalom, amikor a tézisként ugyanúgy elfogadott anyanyelvhasználati jog a közigazgatásban és a bírászkodásban került szóba, azt tagadta meg a többség, liberális, parasztpárti és környezetvédő uramék, azaz partnereink a körvonalazódó ellenzéki koalícióban, jobbnak látták hallgatni. Nehogy túlzott RMDSZ-barátsággal vádolják őket. Ezúttal azonban egyértelműen minket támogattak. S mivel – hosszú és viharos frakcióülés után – a kormánypárti képviselők is a 30. cikkely módosítása ellen foglaltak állást, végül az RMDSZ és a többi kisebbségi szövetség álláspontja került ki győztesen. A vereségbe beletörödni nem akaró, hangoskodó Ceonteáékat pedig – megértük ezt is – majdhogy ki nem füttyülték.

Amellett, hogy még előbb, ugyancsak közös fellépéssel, sikerült elhárítani az etnikai pártokra és szervezetekre leselkedő veszélyt, törvényen kívül helyezésüket, a most ismertetett küzdelem jól példázta a kisebbségi összefogás előnyeit. Nem lehet eléggé sajnálni, hogy két nap múlva az oly eredményesen működő egység felbomlott: a kisebbségi csoport mind a 12 képviselője, ellentétben az RMDSZ-szel, megszavazta az Alkotmányt. A szavazatot megindokló Ingmar Brandschot üdvözléssel köszöntötte a terem több mint kétharmadát elfoglaló NMF-tábor.

Itt kitérőt kell tennem. Pontosabban vissza kell kanyarodnom egy hét éve lezajlott eseményhez. Annál inkább, mert annak idején sokat beszélt róla a sajtó, a romániai magyar közvéleményben politikai vita tárgyát képezte, valamiféle legenda szövődött körülötte.

A történet azzal kezdődött, hogy 1990. május 11-én, egy pénteki napon, hivatalos voltam a Nemzeti Szövetség Ideiglenes Tanácsa (CPUN) alelnökének és egyben a Kisebbségi Bizottság elnökének, Király Károlynak az irodájába. Megtudtam, hogy a Kisebbségi Liga létrehozásáról fogunk tárgyalni. Róla februárban, majd márciusban is szó esett, az RMDSZ-ben mi is véleményt cseréltünk vele kapcsolatban, és meggyőződéssel támogattuk a létrehozását. Öt nemzetiség képviselői jelentek meg Király Károly hívására, úgy látszik, annyian voltunk jelen az „előparlament”, vagyis az NSZIT aznapi ülésén. Az RMDSZ mellett a Független Magyar Párt és az ukrán, a szerb és a bolgár szövetség, valamint az Üstfoltozó Romák Haladó Pártjának képviselője. A magyarokon kívül mindenki más a Kisebbségi Bizottság aktivistája volt.

Király Károly ismertette az összejövetel célját, és Lőrincz László, NSZIT-alelnöki tanácsos kiosztott egy, a Liga létrejöttét kimondó nyilatkozatot, amelyet a jelenlevők nyomban

aláírtak. Nagy buzgóságomban én is. Igen ám, de beszélgetés közben kiviláglott, hogy: 1.) A nemzetiségi szervezeteknek csak kevesebb, mint fele képviselteti magát; 2.) Az ilyen nagy horde-rejű döntéshez szükség van a szervezetek vezetőségének a hozzájárulásához. Tehát – sietnünk kellett, mert a találkozóra az NSZIT ülésének szünetében került sor, az pedig lejáróban volt – halasszuk a Liga-alapítást máskorra, közösen megállapított új időpontra, amikor meglesznek a csatlakozáshoz szükséges elvi jóváhagyások és elkészülnek az alapítási dokumentumok, a működési szabályzat, a program és a Liga megszületését bejelentő közös nyilatkozat tervezete.

S azt hiszem, még valami zavarólag hatott. Mindjárt az elején Stepan Tcaciuk, az ukrán szövetség vezetője, javasolta, hogy Király Károly legyen a Liga elnöke, Lőrincz László pedig a titkára. Ami felébresztette – a Kriterion Könyvkiadónál volt alkalmam megtapasztalni – a „kis nemzetiségek” ebbéli érzékenységét, ha nem is a jelenlevőkben, de a többi kisebbségi politikusban a „magyar szupremációval” szembeni ellenérzést. Emlékszem, meg is jegyeztem, hogy talán helyénvaló lenne, ha eljövendő szövetségünk tisztségviselői félévenként váltanák egymást, így minden komponens szervezet sorra kerülhetne a liga vezetésében.

Elváltunk, megkezdődtek a nyári szabadságok, beállt a parlamenti vakáció, amikor az *Adevărul* című bukaresti újságban hír jelent meg arról, hogy előző nap, 1990. július 28-án létrejött a Romániai Kisebbségi és Etnikai Szervezetek Ligája. A közreadott nyilatkozat szerint a tagszervezetek célja – emelte ki a lap – „*Valós és stabil demokratikus struktúrák életre hívása országunkban, s ennek keretében a politikai és jogi egyenlőség biztosítása, megkülönböztetés nélkül, minden állampolgár számára.*” Továbbá: „*Az együttélés és kölcsönös tisztelet elmélyítése, a román nép és a többi nemzeti közösség közötti bizalom erő-*

sítése Romániában.” Megtudtuk, hogy az új kisebbségi és etnikai szervezet alapítói az RMDSZ, a Romániai Ukránok Szövetsége, a Romániai Szerbek Demokratikus Szövetsége, a Bolgár Demokratikus Szövetség, a Romániai Romák Demokratikus Szövetsége, a Zsidó (mózeshitű) Közösségek Föderációja, a Romániai Független Magyar Párt és a Romániai Kisgazda Párt; a Liga ideiglenes elnöke Király Károly.

Elsőnek a nyilatkozat egykori párthatározatokra és a nemzetiségi dolgozók tanácsainak száználmas közleményeire utaló hangja volt szembeszökő. Aztán, hogy lehetett volna az összejövetelen, például, az RMDSZ, amikor nem tudott róla? Kiderült, nem csak mi voltunk ilyen helyzetben. A székházban csörögni kezdtek a telefonok. Hol ettől, hol attól a kisebbségi szövetségtől kérdezték, mit szólnak az újsághírhez, részt vettünk-e az eseményen.

Másnap, augusztus elsején, az RMDSZ-székházban – aminek nem nagyon örültem, nem akartam, hogy úgy tűnjék, mi szervezzük a találkozót – összeültek a kisebbségi szervezetek reprezentánsai és megszövegeztek, majd közzétettek egy tiltakozó nyilatkozatot. A szöveg, miután felsorolja a kisebbségi liga létrehozásának előzményeit, említést tesz a májusi összejövetelről, s miután az ott aláírt dokumentumot semmisnek nyilvánítja, így folytatódik: *„Megrökönyödéssel vettük tudomásul hogy július 28-án a Ligát olyan formában hozták létre, amely megkérdőjelezi az eljárás törvényességét. Az úgynevezett alapítóülésein mindössze négy személy vett részt, ők döntöttek a tisztségviselők felől is. Nem érthetünk egyet az eljárással, és nem ismerjük el az alapítás tényét, mivel az nem demokratikus úton történt; a kisebbségek demokratikus szervezetei képviselőinek távolmaradása pedig azt bizonyítja, hogy személyes akcióval állunk szemben. A Liga majd csak akkor alakul meg legálisan, amikor létrehozásához minden kisebbségi szövetség*

a hozzájárulását adja, előreláthatólag szeptember második felében.”

Sajnos, a kisebbségi liga nem jött létre sem azon az őszön, sem később. Eddig formai dolgokról beszéltünk, de – Király Károly mentségére legyen mondván – az okok sokkal mélyebbre nyúltak. Király, a többi között, ott tévedett, hogy azt hitte, tisztán politikai érvekkel és pusztán egyéni tekintélyével össze tudja fogni az oly különböző kisebbségi entitásokat. Mert a kudarc igazi okai éppen a hangsúlyozott másságban rejlettek. Említettem a Kriterionnál szerzett tapasztalatomat. Nahát, ott lemérhettem, micsoda különbség észlelhető, mondjuk, a bánási szerb és a dobrudzsai tatár között, vagy mekkora távolság választja el a brassói vagy szebeni németet a patriarkális máramarosi falujában élő ukrán favágótól. Tovább menve, mennyire másképpen fogja fel önazonosságának kérdését a tradícióiban, elsősorban óhitű ortodox vallásában megkapaszkodó lipován és a városlakó, félig asszimilált görög vagy örmény. S a differenciák, természetesen, december után is megmaradtak. Azzal a különbséggel, hogy a valamikori iskoláiktól, újságjaiktól, saját világi és egyházi intézményeiktől teljesen megfosztott „kis nemzetiségek” másképpen reagáltak az Iliescu-rendszer apró engedményeire, „morzsáira”, mint mi, magyarok vagy akár a németek is. Ők azzal, hogy, mondjuk, ukrán tagozat nyílt a máramarosszigeti tanítóképzőben, vagy megindult a medzsidiai muzulmán papnevelde újjászervezése, úgy érezték, hatalmasat nyertek. De egyáltalán, az, hogy a drámaian megfogyatkozott számú zsidó közösségeknek, vagy a Suceava környékén elszigetelten élő lengyeleknek parlamenti képviselőjük van, nem számított csekély dolognak. És gondoljuk meg, szembehelyezkedhetett-e kezdetben a Nemzeti Megmentési Fronttal az a cigány, akinek a fajtája nevét is betiltotta a Ceaușescu-idők cenzúrája, most meg hallathatta a szavát a tör-

vényhozásban, megkezdte tudatos közösséggé való szerveződését. Ezeknek az embereknek szövetségre lépni a keményen politizáló, töretlenül ellenzéki, egységesen Iliescu ellen szavazó magyarokkal, netán még az irányításuk alá is kerülni, egyáltalán nem számított vonzó perspektívának. S ezzel tisztában voltak újsütetű vezetőik is. Akiknek, ha tehette, a hatalom is igyekezett ezzel-azzal, székház kiutalással, külföldi utazással, diszkrét előnyökkel kedvükbe járni.

Bizony, nem az RMDSZ rövidlátása, nem a Király-Domokos ellentét hiúsította meg a kisebbségi liga megszületését, amint azt maga Király Károly is nem egyszer sugallni igyekezett, hanem sok más egyéb. A kezdeményezők ügyetlensége, nem egészen korrekt eljárása mellett, elsősorban az eltérő érdekek. Illetve az elérésükhöz vezető út, annak a megválasztási módja. Az RMDSZ és a többi kisebbség közötti viszony alakulása, biztató és elbizonytalanító dinamikája a parlamentben talán választ adhat a kérdésre: esély volt-e az 1990 nyarán pillanatra felvillant kisebbségi összefogás lehetősége Romániában, vagy csak annak a látszata?

* * *

Eljött november 21-e, csütörtök, az új Alkotmányt elfogadó vagy elutasító szavazás napja. Az esemény lefolyását aprólékosan kidolgozott forgatókönyv rendszabályozta. A reggel 9 órai kezdettől a Házelnök zárszáváig. Intézkedés történt a meghívottak, a kormánytagok, a Legfelső Bíróság elnöke, az országos főügyész, a diplomáciai testület és a sajtó elhelyezéséről. És a legfontosabbról, a választási procedúra lefolyásáról. Az Alkotmányozó Gyűlés egy előbb elfogadott szabályzata a szavazás két módját tette lehetővé: 1.) A személyes szavazást, amikor a szólított szenátor vagy képviselő kimegy az elnökségi emelvé-

nyen felállított pulpitushoz és mikrofonba mondja a két lehetséges választás közül az egyiket, az Alkotmány MELLETT vagy ELLENE van, majd bejegyzí nevét a szavazási listának ebbe vagy abba a rubrikájába. 2.) A levelezés útján leadott szavazat, amellyel az él, aki valamilyen oknál fogva nem vehet részt személyesen a szavazáson. Ebben az esetben a titkár felbontja a voksot tartalmazó borítékot és átadja a Házelnöknek, aki hangosan felolvassa a távollevő döntését, utána megejti az erről szóló írásos bejegyzést.

Az eredeti szabályzatot az Alkotmányozó Gyűlés utólag kiegészítette az 1991. 11. 3/3 számú Határozattal. Ennek 2. bekezdése kimondja, hogy azok a szenátorok és képviselők, akik nem jelennek meg a szavazáson – lévén, hogy a választóiktól kapott mandátumuk elsősorban erre kötelezi őket –, kizárják magukat az alkotmányozó testületből, a szenátusból vagy a képviselőházból.

Az 510 honatyából 509 élt a voksolás első vagy második lehetőségével. Az egyetlen hiányzó – előre bejelentett szándéka szerint – Király Károly volt. Ő a kiegészítő határozatot antidemokratikusnak tartotta, sérelmezte a vita lefolyását, a szerkesztő bizottság önkényeskedését a módosító javaslatokkal – az övével is – és egyáltalán: „*Jelen Alkotmány a legantidemokratikusabb Románia történelme során* – írta a két Ház elnökének címzett levelében –, *ember- és kisebbségjogi szempontból szigorúbb, mint az, aminek éppen a helyébe lép. Emberek milliói számára ez az Alkotmány: csalódás.*”

Egy dolgot nem értettem akkor sem, és most sem találok rá választ: Miért gondolta Király Károly, hogy távolmaradása többet jelent politikailag, jogilag, erkölcsileg – vehetjük, ahogy tetszik –, mint az, hogy kimegy ama pulpitushoz, és erős hangon, hogy a román parlament legtávolabbi sarkában is hallani lehessen, a mikrofonba mondja: Ellene! vagyis NEM! Nem – a

„legantidemokratikusabb alkotmány”-ra. Úgy tesz, mint társai, az RMDSZ képviselői egy emberként tették, még ha az alkotmányozás és az Alkotmány megítélésében, annyi súlyos kifogás és rossz emlék ellenére sem voltak olyan drasztikusan általánosítók, mint Király. Igaz, állásfoglalásuk nem rittyent akkorát, nem kapott olyan publicitást, mint a távolmaradással való egyszemélyes tüntetés. Hogy az RMDSZ parlamenti frakciója ezzel negyvenre apadt, hogy a szenátusnak egy ideig nem volt magyar alelnöke, hogy Király Károly, a honi magyar közélet egyik szimbólum-embere ezzel kisodródott az országos politikából? Annyi baj legyen. Viszont látta-hallotta a választói sereg, Háromszék népe, a nemzet, a nagyvilág, mit ér az ember, ha erdélyi demokrata és magyar. S ha a szimbolikus politizálás, a petárda-gesztusok híve, tenném hozzá alázattal.

Az Alkotmány elfogadásához 340 szavazatra volt szükség. Emlékszem, minő gaudium, mily honfíúi tapsorkán fogadta a bejelentést: kikerekedett a bűvös szám. A terem teljes bal oldalát betöltő kormánypart felállva ünnepelte a történelmi voks leadóját. Aki úgy állt, magasba emelt karral, győzelemittasan, mintha Hannibál lenne a neve és éppen most pillantana vissza harci elefántja hátáról az alighogy megmászott Alpokra.

Igen, megszületett Románia új Alkotmánya, amelyet csakhamar népszavazás szentesített.

Következtek a kommentárok, a Szövegező Bizottság elnökének – szerette magát „az Alkotmány atyjának” tituláltatni – se szeri, se száma interjúja, műhelyvallomása. Hogy a bizottság minden földrész 53 államának alkotmányát tanulmányozta át, és sok száza, ezerre tehető az áttudírozott bibliográfia. Harmincnál több külföldi, legfőképpen nyugat-európai delegáció tagjaival, számos nemzetközileg elismert alkotmányjogással folytattak eszmecserét. Ergo: kontinensünk egyik legmodernebb alaptörvényét alkották meg. Vegyük például a 20. cikkely

2. bekezdését – hangzott el minden esetben úgyszólván elsőként Európában, kimondja: „*A Románia által az alapvető emberi jogokra vonatkozóan részes félként aláírt paktumok és szerződések és a belföldi törvények közötti eltérések fennállása esetén a nemzetközi szabályozásokat kell elsőbbségben részesíteni.*” Csak arról feledkezett meg Iorgovan úr és a többi hencegő, hogy a valóban újdonságszámbamenő cikkely-bekezdés kezdeményezője, megfogalmazója, legkitartóbb szorgalmazója, nem egy többségi kollégája dühödt ellenkezése dacára, Frunda György RMDSZ-szenátor, a Szövegező Bizottság titkára volt...

Bezzeg, az ország elnöke – más dologban, igaz – nem volt feledékeny. A referendum után Ion Iliescu terjedelmes interjút adott az AP amerikai hírügynökségnek, amelyet nálunk a Rompres alapján vettek át a lapok. A Román Televízió rögzítette a beszélgetést, és december 10-én este teljes egészében sugározta. Azt tudtam, hogy Iliescu nagyon rossz néven vette az 1990-es választásokon őt ért csúfos vereséget a magyar többségű választóközetekben. Az is világos volt előttem, hogy az esetet nem fogja egykönnyen elfelejteni. Nem az állampolgári véleményszabadság kifejezését látja benne, hanem személyes sértést, névre szóló üzenetet, őt ért arcátlan kihívást. Nehezen hiszem el viszont, ha valaki azt mondja, hogy 1991 végén rosszul leplezett indulata újból olyan, bennünket sértő kijelentésre sarkallja, mint 1990 januárjában. Akkor ugyanis, mindnyájunk megrökönyödésére, először vette elő Ceaușescu vesszőparipáját, a *szeparatizmust* mint magyar veszélyt. Nos, nyilvánosan visszatáncolni kényszerült – annál megátalkodottabban ismételte a vádat az elkövetkező évek államfői nyilatkozataiban és beszédeiben –, erre emlékezve véltem, hátha tanult, elővigyázatosabban fogalmaz, ha nemzeti kisebbségekről, jelesül, a magyarokról beszél. Affenét, mondják erre nem éppen választékos nyelven. Amikor az amerikánussal folytatott beszélgetés-

ben az alkotmány ellen leadott masszív magyar szavazatokra került a sor, elnökünk a tényt az RMDSZ és nemzeti közösségünk *inkorrekt és illojális*, vagyis – Szász János magyarázta meg ragyogó kis pamfletben – tisztességtelen és rosszhiszemű, „*a köteles hűséget megsértő*” magatartásával magyarázta.

Nem lehetett szó nélkül hagyni. Megkértem Verestóy Attilát, hogy másnapra eszközöljön ki egy találkozót Ion Iliescuval. Ami – Attila mindig jól működő kapcsolatrendszerének és kitartásának köszönhetően – meg is lett. A továbbiak közlésére átadom a szót az RMSZ riporterének, Cseke Gábornak, ám előzőleg még csak annyit: a cotroceni-i palotába indulás előtt a táskámba tettem az RMDSZ Országos Elnökségének 1991. november 25-én, Kolozsváron, a referendum előestéjén kiadott közleményét. A többi között ez állt benne: „*Románia új alkotmányának elfogadásával kapcsolatban az Országos Elnökség kifejezi egyetértését az RMDSZ-szenátorok és képviselők állásfoglalásával és döntésével. Egyúttal felhívja a tagságot, hogy polgári kötelezettségének eleget téve, tanulmányozza Románia alaptörvényét, vegyen részt a népszavazáson és szavazzon saját belátása és lelkiismerete szerint.*”

Magammal vittem a dokumentumot, hogyha netán „*az RMDSZ által a romániai magyarságra erőltetett pártfegyelem*” is szóba jön – a témán előszeretettel csámcsogott a nacionalista sajtó, s az Iliescu-interjúból is ki lehetett érezni valami ilyesmit –, előhúzhassam és az államfő elé tehessem.

Most jöjjön Cseke Gábor. A *Romániai Magyar Szó* december 14-15-i, szombat-vasárnapi számában *Ekkora pártfegyelem nincs is!* címmel így számol be a Cotroceni-ben lezajlott találkozóról:

„*Az RMDSZ parlamenti frakciójának négy tagja találkozott az államelnökkel. A találkozóra az elnökség sajtóirodája – a Rompres, a rádió, a tévé, a Dimineața, a Curierul Național, az Adevărul képviselői mellett – lapunkat is meghívta.*”

13 óra előtt néhány perccel a Cotroceni palotába megérkezett Domokos Géza, Tokay György, Verestóy Attila és Borbély László. Tíz perc múlva a tárgyalóterem előtti folyosón föltűnt Iliescu elnök is, egy tanácsosa kíséretében. A sajtó a fal mellé lapulva várta a fejleményeket.

Már az első gondolatcserénél kiderült: az RMDSZ- kép – viselők bizalmas megbeszélést óhajtának folytatni az elnökkel, amelynek befejeztével aztán állnak a sajtó rendelkezésére.

Mintegy két óra telt el a folyosón sétálgatással, amikor is megnyílt az ajtó, Ion Iliescu úr jelent meg benne s biccentő köszöntéssel felénk, gyorsan magunkra hagyott vendégeivel, személyesen Domokos Gézával az RMDSZ elnökével.

Mivel a sajtócsoportból a tévé bizonyult – szupremációja folytán érhetően – a legagresszívebbnek, rábíztuk magunkat, azon ügyködve, hogy a válaszokat minél tökéletesebben rögzíthessük. S miközben Domokos Géza a nem egyszer provokatív kérdések ravasz bumeráng-hatásában is méltó beszélgető partnernek bizonyult, meg voltam győződve: ezt az interjút sose fogom meghallani a román tévében, legfeljebb csak a megszerkesztett változatát.

Ezúttal tévedtem

Az esti híradó után, egy szó kihagyása nélkül főadásba került a jó néhány pártműsorral felérő RMDSZ-elnöki nyilatkozat, ami – remélni merjük – a lehető legkevesebb, tévével rendelkező erdélyi magyar család figyelmét kerülte csak el. Kedvükért, s a történelmi hűség végett, összefoglaljuk a nyilatkozat lényegét:

– a romániai magyar lakosság részvétele és szavazási módja az alkotmány jóváhagyására tartott népszavazáson nem az RMDSZ-fegyelemmel, a szervezet »demokratikus centralizmusával«, hanem magyar kisebbség múltbeli és jelenkori tapasztalatával, közös érdekeivel és aggodalmaival magyarázható. A

romániai magyarok immár sose lesznek kaphatók a totalitárius véleménynyilvánításra, a mindenkire kötelező pártfegyelemre;

– tévedés azt állítani, hogy a tervezet ellen szavazni lojalitás-hiány, hiszen – a szabad véleménynyilvánítás, a pluralizmus jegyében – nemcsak magyarok, hanem románok is szavaztak az alkotmány ellen, még hozzá az ország valamennyi megyéjében;

– az RMDSZ-képviselők, a magyar lakosság nem csak azért mondott nemet az alkotmányra, mert abban az áll, hogy Románia egységes nemzeti állam; a kifogás a nemzeti jelző ellen szól – s a fő érv az anyanyelvhasználat korlátozása volt. De ha az alkotmányozó gyűlés végső menetében nem esik meg a botrányos hercehurca az anyanyelvhasználat körül a közigazgatásban és a törvénykezésben, talán a képviselőtábor s a magyarság sem szavazott volna ilyen egységesen, így viszont egy emberként a demokratikus garanciákat látták veszélyeztetve;

– a többi romániai kisebbség alkotmányhoz simuló magatartásáról ne a romániai magyarságot, hanem az illető kisebbségeket kérdezzék a kíváncsiak;

– a referendum mellett konkrét kérdésekről is tárgyaltak: oktatásról, tévé- és rádióadásokról, sajtóról;

– az elnök megígérte, hogy lehetőségeihez mérten befolyásolja majd e kérdések méltányos kezelését;

– az elnök visszavonta az illojális jelzőt mint nem megfelelő a romániai magyarság magatartására.”

Tehát visszavonta. Ismét. Köszönjük szépen.

Számomra itt és így ért véget az alkotmányozó gyűlési tagság. Maradt a remény – akkor, bizony, távolinak tűnő reménység! –, hogy az 1991-es Alkotmány változni fog. Különben az eredeti fogalmazványról a következőt nyilatkozta egy francia parlamenti szakértőcsoport: „Az ember alapvető jogaira vonatkozó rész nagyon közel áll a kommunista modellekhez; a jogo-

kat az elején kinyilvánítja, hogy nyomban utána korlátozza is a törvény révén; semmi sem garantálja az alkalmazásukat.”

A cikkelyek menet közben itt-ott változtak – az RMDSZ képviselőinek is hála de a szellemük, nem csak az emberi jogok vonatkozásában, lényegében megmaradt. A jogoknak a francia jogászoktól is észlelt viszonylagossága behálózza az új alkotmány egész szövegét.

Most, az 1996-os választások után, mintha fölfénylene ama remény. Ámen!

A TÚLSÓ PART HÍVÁSA

Eredeti tervem szerint most két külföldi utam, a már említett amerikai és a november 7-ike és 11-ike között – RMDSZ-küldöttség élén – tett magyarországi látogatásról kellene beszámolnom. Elteszem a témát. Majd, 1998 tavaszán, nyitó fejezetét fogja képezni memoárom III. kötetének. Helyette az 1991-es esztendő számomra erkölcsi tekintetben legmaradandóbb mozzanatáról, annak előtörténetéről szeretnék szólni.

Az olvasó bizonyára emlékszik még szövetségünk II., marosvásárhelyi kongresszusán elhangzott felhívásomra: *„Kérem az RMDSZ-be tömörült szervezeteket, a romániai magyar egyházakat, hogy találkozzunk Kolozsváron a Szent Mihály templomban, ahol Márton Áron püspök történelmi beszéde elhangzott 1944. május 18-án, és kövessük meg nyilvánosan a zsidó népet, kérjünk bocsánatot zsidó testvéreinktől, akik az iszonyatos üldöztetés esztendőit átélték, vagy akik elpusztultak a holokausztban.”*

Ennek a javallatnak az elhangzásához nem volt szükség sem történelmi ismeretekre, sem a „zsidó kérdés” tanulmányozására, de még különösebb személyes emlékekre sem. Csak igazságérzetre. Csak arra a természetes emberi vágyra, hogy átkerüljünk az átélt riasztó évek és szörnyűséges cselekedetek világából a „túlsó partra”, a megtisztulás és megnyugvás földjére.

Jól tudom mindezt, mégis olthatatlan vágyat érzek, hogy

visszapillantsak, végigkövessem gondolatban utamat a magyar zsidóság felfedezésétől, sorsának követésétől addig a – talán számomra is meglepetésszerűen bekövetkezett – pillanatig, amikor a Molter-házban papírra vettem, majd a kongresszusi emelvényen felolvastam a fennebb idézett mondatot.

Eszmélésem, mint általában falun vagy munkástelepülésen felnőtt nemzedéktársaimé, későn kezdődött. Most jövök rá, hogy amikor a háború után egy évvel, hatodik gimnazista koromban elolvastam Szabó Dezső *Elsodort falu* című, 1919-ben megjelent regényét, eszembe sem jutott, hogy a megszállott fajvédelem, „*a nyugattal szakító, pogány magyar szocializmus*” tanát, az 1938-as zsidótörvény előfutárát tartom a kezemben, mint utóbb olvastam. Ennyire nem voltak beszerelve tudatomban a „faji veszélyt” jelző szenzorok.

Jóval később jöttem rá, hogy milyen nációbeli volt, mondjuk, Landes, a Zágóban is megfordult favállalkozó, aki eltűnt, mielőtt a fuvarozásért apámnak adott céduláit pénzre váltotta volna. Mint ahogy azt sem hallottam soha szüleimtől, hogy másféle-fajta a komandóiak kedvelt boltosa, Likistájn úr vagy a komoly, pápaszemes Zonberger úr, az azugai fogorvos, akinél anyám egy időben, egészen kicsi koromban, bejárónő volt. Szépen öltöző, finoman beszélő, másfélék voltak ők. Úriemberek. A lelkiismeretlen fás, a kontóra is szívesen áruló kereskedő, a „*Mennyből az angyal...*” éneklésemet szép mosollyal hallgató, magyarul nem tudó doktor. Csak egyről nem hallottam, hogy lettek volna: zsidók. Azaz – mint később írásban és szóban épp elégszer a fejembe próbálták verni – magukban valami nagy-nagy titkot rejtő s így számunkra egészen soha ki nem ismerhető, meg nem érthető idegenek.

Ezerkilencszáznegyvennégy nyara némileg segített előbbre lépni a dolgok megértésében. Igen, csak némileg, mert valóságértékelésemet, világra figyelésemet – még akkor is, amikor

észak felől, a hegyek irányából ágyúörgést hozott a szél – végzetesen behatárolta, jóleső homályba vonta egy hol magasba emelő, hol le, le a sáros földig sújtó érzés: az első szerelem.

Esős napokon – máskor hasznosabb elfoglaltság is adódott éppen elég – nagyapámmal olvastuk a *Székely Nép* című, Szentgyörgyön megjelenő újságot. Észrevettem egyszer, hogy a szokásosnál gyakrabban veszi le a szeméről a drótkeretes okulárét, és egy-egy sóhajtást is megereszt. Behívott az eresz alól, ahol nagyanyámnak diót törtem, a sütőbe, ahol a háborús világ dolgait vette számba, és rámutatott egy helyre az újságdoldalon: olvasd el te es... S én hangosan olvastam:

„15 zsidót találtak a volt nagyváradi gettó egy befalazott pincéjében. A kiürített gettó területén folytatott leltározási munka során a Váradi Zsigmond utca egyik házának befalazott pincéjében 15 zsidót találtak a rendőrök. Mint emlékezetes, ezelőtt néhány héttel egy másik pincében 45 zsidót találtak elrejtőzve. A most felfedezett zsidók bevallották: hogy az elköltöztetés elől rejtőztek el és maguk falazták be a pincét úgy, hogy csak egészen szűk nyílást hagytak az utca felé. Keksszel és vízzel ellátták magukat és azon éltek hetek óta. A rendőrség megkezdte részletes kihallgatásukat.”

Nem kérdezte – három fiat nevelt fel, őket sem kényeztette el azzal, hogy kitárulkozzék előttük, hát még az unokáját –, de láttam rajta, az gyötri, arra nem talál választ, mi rosszat tehetek azok az emberek? Mi elől bujdokoltak? S most mi lesz velük?

Egy másik hír – valamikor június közepén közölte az újság – végképp összezavarta és talányosságával meg is ijesztette. Hát székely emberekkel is? Csak azért, mert más a hitük? A sajtótudósítás így szólt:

„Most, midőn a székelyföldi zsidókat is gyűjtőtáborba szállították, kiderült, hogy 40 személy közülük zsidó hitre áttért

bözödújfalusi székely. Ezeket is bezárták a marosvásárhelyi gyűjtőtáborba. Közülük 30 személy ígéretet tett arra, hogy visszatér a keresztény hitre, 10 személy azonban kijelentette hogy nem hajlandó elhagyni a zsidó hitközséget. Ezeket most inter-nálták.”

Miután felolvastam az újságsorokat, magam is elnémultam a megrendüléstől. Ha akkor mondja nekem valaki: egyszer majd, úgy negyven év múlva, egy általam kiadott könyvből többel tudok meg a bözödújfalusi tragédiáról, amelynek első hírét most veszem, nem tudom, hogy mi lesz a feleletem. Félek, hogy ez: ne, nem akarom.

Nagyapám kilépett a némaságából.

– Nem jó – mondta nagy, sűrű bajuszába. – Itt valami baj van...

Pedig, ha jól meggondolom, némi magyarázatfélét adhattam volna az öregnek. Valami derengett a fejemben abból, amit leventeórán magyarázott az oktató: „*A nemzeti vagyon kétharmada zsidókézen van.*” Csakhogy én akkoriban nehezen igazodtam el azon, hogy mi a nemzeti vagyon, és főképpen, mi a zsidó kéz...

A háborús nyár – hozzánk akkor értek el a harcok hírei –, csendőrök, katonák, állami emberek, mint láttuk, számunkra érthetetlen cselekedetei 1971 tavaszán elevenedtek fel újra bennem. Május közepén, ha jól emlékszem, Dános Miklós, egykori riportertársam az *Előré*nél, akiről volt alkalmam beszélni, nekem címzett nyílt levelet tett közzé *A Hé*tben. Amire én, nem sokkal rá, válaszoltam.

S itt újabb történet kezdődik.

Közeledett az erdélyi zsidó deportálások 30. évfordulója. Ha a Kriterion meg akart róla emlékezni, idejében fel kellett készülnünk a kiadvány megjelentetésére. Kiadói terveinket ugyanis egy évvel előbb be kellett nyújtanunk a kötelezően előírt jóváha-

gyás végett. Érdeklődni, tudakozódni kezdtem, mivel rukkolhatnánk elő, mert, az intézmény profiljából következően, addigi, hasonló témájú könyveink sikerén felbuzdulva és, nem utolsósorban, erkölcsi meggyőződésünk – hozzáteszem, meggyőződésem – szavára, pillanatig sem kételkedtem: nem múlhat el a gyászos évforduló Kriterion-főhajtás nélkül. Így jutottam el két színházi emberhez – akkor éppen barátomhoz, mert előfordult, azért voltak komédiások, hogy a nevét sem akarták hallani a másiktól Kovács Györgyhez és Rappaport Ottóhoz Nagy olvasottságú, a magyar irodalmat töviről hegyire ismerő művészek mindketten. Rappaport méghozzá szerkesztőnek, kritikusnak, közírónak is kitűnő. Egy versgyűjtemény kiadása felől döntötünk. Ők ketten összeállítják, egyeztünk meg, Vörösmartytól Balla Zsófiáig, a humánumról, zsidó sorsról, népirtásról, gyászról és reményről írott, általuk maradandónak ítélt versekből, esszékből és publicisztikákból álló antológiát. Titulusnak először Áprily Lajos *A kor falára* című verse kínálkozott. Sajnos, le kellett mondanunk róla. Kiderült, már jelent meg Magyarországon ilyen nevű kiadvány. Végül Szabó Lőrinc *Keserű órán* versétől kölcsönöztük könyvünk címét. Míg élek, emlékezem Kovács György arcára, hangjára, amint az utolsó versszakot olvassa:

*„Zenghet, mint roppant cimbalom,
a dicső ég, vagy Salamon
éneke, könyvtárak esze,
engem be nem csap már sose:
undorító, hogy részed vagyok
s még jobban, hogy ha meghalok
beléd fúlok, rothadok át,
te, te köpedelem világ!”*

Negyvennyolc szerző írását tartalmazta a kötet, a cenzúra szabályainak megfelelően külön fejezetben (*Írás a palackban*) a

magyarországi és külön fejezetben (*Fájdalom szobra*) az erdélyi írók. Az a megtiszteltetés s egyúttal meglepetés is ért, hogy mintegy kötetzáróként, Kovács György és Rappaport Ottó felvették válogatásukba az előbb említett levélváltást Dános Miklós és köztem. Blaszfémia lenne kiemelni a sok megrázóan szép, nem egy klasszikus írás közül kettőnk szerény elmeművét, de az talán megbocsáttatik nekem – hiszen itt felvázolni megkísérelt utamhoz tartozik –, hogy néhány mondat erejéig felelevenítsem akkori gondjainkat. Levele vége felé a deportálása helyére, Mauthausenbe – édesapját is itt lötték föbe – látogató Dános írja:

„Ahogy átléped a csöndnek ezt a kapuját, és nem ezrek, hanem százazrek porladó tetemei fölött lépkedsz – ez a tudat is rémes teljesen abszurdnak tűnik a fasizmus bűneinek »az élévülése«, a jaj-be-rég-volt-felejtük-el elmélet: a már-annyiszor-irtunk-róla fintorgás; őstalajból kinőttekre és jövevényekre történő megosztás, ami nem más, mint előőrse vagy még inkább siralmas és veszélyes epilógusa – ha áttételes módon is – Mauthausennek.”

Talán nem érdektelen, mondom, akkor-volt-magam szellemi-erkölcsi átvilágítása szempontjából, mit váltott ki belőlem barátom eszmefuttatása. Vagy inkább nagyon halk és nagyon szelíd mementója?

„Mondd, mit válaszoljon leveledre egy barát, akivel hűsz esztendeje ugyanazt az ügyet szolgálod, akivel anyanyelvben, történelmi sorsban, jövőbe kapaszkodásban egy vagy? Mit írjon az az újságíró társad, aki még a Református Székely Mikó Kolégium könyvtarában kiírta az 1623-mas edictumnak – »az erdélyi zsidók alkotmányának« is nevezik a történészek – azt a passzusát, amely kimondja: senki sem kötelezhető Erdélyben a sárga folt és a zsidó sapka viselésére, »mert ezzel a mi emberiségünket alázzuk meg«. Mit mondjon az az olvasó, aki a na-

pokban húzta alá Kacsó Sándor önéletrajzi regényének 389. oldalán a következő, Paál Árpád 1925-ös vezércikkéből vett sorokat: »itt nem arról van szó, hogy sok-e vagy kevés közöttünk a zsidó magyar és hogy rászorulunk-e az ő segítségükre, itt egyszerűen arról van szó, hogy vallási világnézetek képzelt ellentétéért szűkebbre szorítsuk-e azt a nemzeti életünket, melyre kifejlődtünk, s melyre nemcsak jogunk van, de amelyből ránk kötelességek is fakadnak«. Gondold el, mi mást mondhatna, mint Te, az a könyvkiadó ember, akinek tíz évvel ezelőtt, dr. Nyiszli Miklós elfelejtett auschwitz-i naplójának az újrakiadásakor – mint tudod, azóta két magyar és két román nyelvű kiadást ért meg – nem egyszer kellett hallania: a könyvnek nem lesz sikere, elavult. S ezt akkor, amikor Pierre Daix a Lettres Françaises vezércikkében – Méliusz József a könyv előszavában hivatkozik rá – a Nyiszli-naplót a század egyik legmegrendítőbb vádiratának és harcra mozgósító dokumentumának nevezte. Hogyne érteném a leveledbe foglalt figyelmeztetést, amikor tegnapelőtt járt a kezemben egy különben jó szándékú, finom elemzésre épülő lektori jelentés, amely sajnálja, hogy Rózsa Ágnes idén megjelenő lágerkönyve nem 1945-ben látott napvilágot. Az irodalomtörténeti szempontból indokolt megjegyzés mögött aggodalom is rejlik: vajon lesz-e olvasóközönsége a vallomásnak?... Mauthauseni üzenetedből halk, szemérmes felháborodást érzek ki. Miért ez a féltékenység, Bucó? Emlékszel Bálint Györgyre, akit egyformán szeretünk – istenem, milyen szomorúan beillik sorsa kettőnk beszélgetésébe! –, emlékszel, mit írt ő a felháborodásról? Azt írta, felháborodni nem személyes sérelmekért, elvi alapon végső és legintenzívebb intellektuális teljesítményünk. Az emberi méltóság, a történelem tanulságainak védelmében nem szabad féltékennek lennünk. Még akkor sem, ha opponensünk – láthatatlan.”

A kézirat idejében összeáll, Molnár Gusztáv megszerkeszti, a

nyomda aránylag rövid idő alatt kihozza, Botár Emma ráírja a könyv szennylapjára, hogy terjeszthető – akkor, 1974-ben még megvolt ez a joga a kiadónak –, és a *Keserű órán* című antológia, a terjesztővállalat által kért 3690 példányban, a könyvesboltokba kerül. Árulják is – négy napig. A könyvterjesztő utasítást kap, hogy azonnal állítsák le az eladását. Problémák vannak vele. Velünk pedig a Művelődési Tanács, a minisztérium közli, előbb szóban, majd írásban: hiba volt kiadni a könyvet. Romániában nem volt zsidó deportálás, ami történt, az az ideigenesen megszállt Észak-Erdélyben volt, vagyis Magyarországon. Emlékezzenek meg az évfordulóról ott. Az antológia visszavonásával járó veszteséget pedig fizesse be a Könyvközpont kasszájába a kiadó igazgatója.

Nyomban levelet írtam Dumitru Popescunak, aki akkoriban egyszemélyben volt a Központi Bizottság titkára és a Művelődési Tanács elnöke. Rendben van, közöltem vele, tudomásul vettem a döntést. Csak azt kérem, hogy a visszafizetendő összeget méltányos részletekben vonják le a fizetésemből, hogy a büntetés ne sújtsa az elviselhetőnél jobban a családomat. Különben, tettem hozzá, mindig büszke leszek a szankcióra. Azért kaptam, mert a fiatal nemzedéket meg akartam óvni a fasiszta eltévelyedés veszélyétől, a fajgyűlölet, a xenofóbia átkától. Pár napra rá jött az értesítés, Popescu elvtárs úgy döntött, hogy terjeszthetjük a könyvet, egy feltétellel: rövid utószót írok hozzá, amelyben tisztázom, hogy 1944 tavaszán a zsidó lakosságot Észak-Erdélyből hurcolták a koncentrációs táborokba, amelyeknek áldozatául estek más nemzetek fiai is, fogságba került katonák, politikai foglyok, a nácizmusnak ellenálló munkások és értelmiségiek.

Megírtam. Kínlódva, a muszáj-feladat elvégzésének kedvetlenségével, a megemlékezésünk egyértelmű üzenetét – az antiszemitizmus ellen – tudatosan félreterelő utasítás terhe

alatt írtam meg. A Kovács Györgynek és Rappaport Ottónak köszönhetően változott, s mint láttuk, némileg pályamódosult könyv végül is megjelent. Meglepő, hogy senkinek sem jut eszébe újra kiadni. Az eredeti, cenzúramentes koncepcióban.

Ezerkilencszáznolcvannégy tavasza. Beszédtema a Scânteia Háza szerkesztőségeiben egy, az *Albatros* kiadónál megjelent verseskötet. Szerzője, a nacionalizmusáról, idegengyűlöletéről és az „udvar” iránti odaadásáról hírhedt Corneliu Vadim Tudor. Úgyszólván naponta látom a böhömnagy épület előtt, amint az autóbuszmegállótól munkahelye, az *Agerpres* felé vonul világos színű öltönyében. Mintha sértetten s majdnem mindig magányosan.

A könyv címe, mondják, *Saturnalii*. Csak azt nem tudni, az ókori Róma istene tiszteletére rendezett, hétnapos ünnepet jelentí-e, vagy elfajult, vad mulatozást, mivelhogy a szónak ilyen jelentése is van.

– Az utóbbit, azt jelenti, az utóbbit... – világosított fel az Írószövetségben román irodalomtörténész barátom. – Zsidófaló munkácska.

Megszereztem a „munkácskát”, elolvastam, és mivel nem sokkal előbb Emil Sechtertől, a Zsidó Hitközségek Föderációjának főtitkárától értesítést kaptam arról, hogy szervezetük a Katonai Ügyészségnél feljelentést tett Corneliu Vadim Tudor ellen a Büntető Törvénykönyv 238., 166. és 317. cikkelyének áthágása miatt, neki, Sechter úrnak, április 4-én levelet írtam: *„Corneliu Vadim Tudor gyalázatos verseit – akárcsak a vele egy húron pendülő társaiét – csömörrel és felháborodással olvastam el. Nem is tudom, mit ítéljek el elsőbnek: a politikai rövidlátást, ennek a tettnek, végső soron, a nemzetellenes indulatát? A szerző gondolkodásának primitívségét? Azt a perfid módot, amellyel fullánkossal sorait a közönséghez eljuttatta?*

Felháborító valamennyi. A politikai és morális veszély nyilvánvaló. Teljességgel osztom, Sechter úr, felháborodását. Megértem és helyeslem elhatározásukat, hogy az ügyészséghez forduljanak, amiért Corneliu Vadim Tudor – nem először – semmibe vette társadalmunk minden írott és íratlan törvényét. Hálával venném, ha átadná Őminenciája, dr. Moses Rosen főrabbi úrnak tiszteletem és szolidaritásom kifejezését.”

A levelet, azért is, postán küldtem el. S a választ is postán kaptam. Ezáltal az episztolaváltás, úgymond, publikus lett, legalábbis a Vadim Tudorral – úgy tudták a Scânteia Házában – kapcsolatban álló szekuritáté és közvetve a pártközpont előtt. Volt mit olvasniuk soraim visszaigazolásában is.

„Tisztelt Domokos Úr!

Olvastam az Emil Sechter ügyvéd úrnak, a Zsidó Hitközségek Föderációja főtthkárának folyó hó 2-án írott levelét. Köszönöm a fasiszta Tudor Vadim Corneliu ellenem és népem ellen indított, minősíthetetlen támadása okán kifejezett szolidaritását.

Becsületére válik Önnek, hogy – bár csak futólag ismerjük egymást – szükségét érezte, hogy hallassa hangját, kifejezze felháborodását. Így jár el minden józan gondolkozású ember, minden haladó patrióta, amikor rájön: a fasiszta fenevad újból megjelent s lám, támad is.

Más felfogásunk van a világról, más-más nemzethez tartozunk, de egyesít bennünket fiatal korunk óta (nagyjából ugyanahhoz a nemzedékhez tartozunk) a századunk rákfenéje, a fasiszmus ellen vívott küzdelmünk.

Vadim és bandája felemelte a fejét. Ó, nem, ők nem politikai rövidlátók. A politikai rövidlátók azok, akik nem jönnek rá, hogy ezek az emberek milyen veszélyt jelentenek nemcsak ránk, zsidókra. Ugyanis csak velünk kezdődik, majd jönnek sorra mások is.

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
CANCELARIA ȘEF RABINULUI
București — Str. Sf. Vineri 9-11 — Sector 4
Telefon: 15.50.90

ת"ד
11

התחדות הקהלות היהודיות
ברייפובליקה הסוציאליסטית רומנית
לשכת הרב הכולל

București, 9.IV.1984

nr. 490

D-lui
GEZA DOMOKOS

Editura Kriterion
Piața Științei nr.1
BUCUREȘTI

Stimate Doamule Domokos,

Am citit scrisoarea pe care ați adresat-o la 2 crt. D-lui Av. Emil Sechter, secretarul general al Federației Comunităților Evreiești din Republica Socialistă România.

Vă mulțumesc pentru sentimentele de solidarizare ce mi le exprimați cu prilejul agresiunii ignobile a fascistului Tudor Vadim Corneliu împotriva mea și a poporului meu.

Vă cinstește faptul că deși nu ne-am omonscut decât ocazional, ați simțit nevoia să dați glas indignării ce v-a ouprins și cuprinde pe orice om de ispravă, pe orice patriot progresist când constată că fiara fascistă a ieșit la drumul mare.

Avem concepții despre lume diferite, aparținem unor nații deosebite dar ne unește din frageda tinerețe (sintem cam din aceeași generație) lupta împotriva blestemului veacului nostru: fascismul.

Vadim și banda lui au ridicat capul. Ei nu sînt miopi politici. Miopi politici sînt acei care nu văd ce pericol reprezintă, nu numai pentru noi, evreii. Cu noi se începe, doar. Ceilalți urmează la rînd. E prea recentă lecția amară a istoriei și n-avem voie să lășăm să fie uitată.

E reconfortant, stimate Doamule Domokos, să știu că există un Om (cu literă mare) ca Domnia-voastră.

Cu adîncă prețuire,

ȘEF RABIN DR. MOSES ROSEN

Rosen főrabbi szókimondó levele

Túl közeli még a történelem keserű leckéje, nem szabad megengednünk, hogy feledésbe merüljön.

Megnyugtató tudni, tisztelt Domokos úr, hogy vannak Ön-höz hasonló Emberek, így, nagybetűvel.

*Őszinte nagyrabecsüléssel
Dr. Moses Rosen, főrabbi”*

Románia főrabbijának, mint minden kiemelkedő embernek, voltak őt követő, csodáló hívei és ellenfelei. Ellenségeiről, a különösen '90-ben, '91-ben rárontó, román sovénokról, megrögzött idegengyűlölőkről – ki más lehetett volna a vezérkosuk, mint Vadim Tudor – most nem beszélek. Hívei ragaszkodtak hozzá, becsülték vallásosságát, teológiai képzettségét, ragyogó humorát és azt a minden akadályon áttörő kitartását, amellyel a romániai zsidóság – zömében idős emberek – szociális megsegítését szolgálta. Ellenfelei sokallták a rendszer iránti lojalitását, azt, hogy nem átallotta beállni, többször is, a Ceaușescu-kultusz táplálói közé. Amennyire én meg tudtam ítélni, dr. Rosennek két célja volt, annak alárendelt mindent, a demokrácia iránti elkötelezettséget, a rendkívüli kultúrájából következő szellemi igényességet, egyéni ízlését. A két cél egyike az *Álija*, a Szentföldre való visszatelepedés elősegítése, Izrael állam megerősítése volt, a másik annak a biztosítása, hogy a Romániában maradó zsidók szabadon gyakorolhassák ősi hitüket és hagyományaikat, háborítatlanul részesülhessenek a nemzetközi zsidó szervezetek segélyeiben. Úgy is mondhatnám, a történelmükből és erényeikből adódó méltósággal zárhassák évezredes itteni létüket. Halálában is hű maradt meghatározó – nem konjunkturális – elveihez. A *România Mare*, az *Europa* című fasisztoid lapok fenyegetései ellenére, idősen, betegen is nyája mellett, Romániában maradt. Ám, 1994 májusában, Izrael földjébe temették el. Nem a mi dolgunk eldönteni, jó volt-e dr. Moses Rosen a saját és népe kihívásaira adott válasza, vagy sem.

1984. május 14-15-én a Zsidó Hitközségek Föderációja nagyszabású, rangos nemzetközi részvétellel megszervezett gyászünnepeken (Hazkara) emlékezett meg az észak-erdélyi deportálások 40. évfordulójáról. Az Amerikai Egyesült Államok kormányküldöttségét Elie Wiesel Medicis-díjas író vezette, az eseménynek szentelt szimpóziumon rajta kívül felszólalt dr. Itzhak Arad, a jeruzsálemi Yad Vashem Emlékintézet elnöke és Jehuda Bauer, a jeruzsálemi Héber Egyetem Holocaust-tanszékének a vezetője.

Dr. Rosen főrabbi meghívására részt vettem, feleségemmel együtt, a vendégek tiszteletére adott díszebéden és, felkérésre, rövid beszédet mondtam. A mondanivaló régóta érlelődött bennem. Csak a *Revista Cultului Mozaic*-ban találtam nyomát, nem őriztem meg feljegyzést róla. Amennyire emlékezetből rekonstruálni tudom, valahogy így hangzott: Romániai magyar íróként, kisebbségi nyelveken – jiddisül is – megjelent művek kiadójaként állok itt. Tizenhat éves voltam a holokausz idején, felnőtte a tizenötezer lelkes erdélyi kisvárosban, Sepsiszentgyörgyön átélt megdöbbentő látvány, a magyar-zsidók gettóba zárása tett. Most az ideje erről vallomást tennem. Nem a magam vétkét kell bevallanom, mint mondtam, nagyon fiatal és vétlen voltam akkor. De úgy érzem, kötelesség megvallani, mennyire szégyenkezem azon véreim miatt, akiket városkánk zsidó orvosai gyógyítottak, s hagyták, hogy őket megalázzák, akik tudták, hogy a zsidó kereskedők, mérnökök, tisztviselők a helység tisztességes, megbecsült polgárai, s hagyták kiközösíteni őket; akik keresztényként őszintén vallották az emberbaráti szeretet; parancsolatát, de – még ha szégyenkezve, még ha soha fel nem oldódó bűntudattal is, hátatfordítottak a halálba indulóknak. Élők és holtak bocsássanak meg nekünk és maradékainknak a hallgatásért, a félrevezetés okozta vagy félelemszülte tehetetlenségért.

A továbbiakban az akkor már létében veszélyeztetett Kriterion humánus erősítő, tolerancia-pártoló szerepéről számoltam be. A végén hozzám lépett Elie Wiesel, magyarul köszöntött és megölelt.

Egészen másként fogadták szereplésemet a pártközpontban. Súlyosan elmarasztaltak, amiért semmibe vettem a központi bizottsági póttagságomból rám háruló kötelezettséget: nem jelentettem, hogy részt veszek „egy nemzetközi rendezvényen” és nem jelentettem be a KB illetékes titkárnak „felszólalási szándékomat”.

Utólag roppantul sajnálom, hogy Márton Áron neve, közsismert kolozsvári kiállása mellett nem említettem meg legalább Reviczky Imre ezredes tettét. Később beszéltünk róla a főrabival, felajánlottam, hogy a bukaresti hitközség Popa Soare utcai művelődési házában szívesen tartok előadást róla. Sajnos, hol ezért, hol azért, a terv nem valósult meg. Álljon itt, késői elismerésként részemről, revisnyei Reviczky Imre m. kir. honvédezredes megérdemelt laudatiója.

1943 tavaszától 1944 őszéig Reviczky ezredes volt a nagybányai munkaszolgálatos zászlóalj parancsnoka. Hozzávetőleges számítás szerint mintegy 6 000 erdélyi román és 12 000 zsidó munkaszolgálatos tartozott alája a büntetőszázadokba sorolt magyar megbízhatatlanokkal egyetemben. Ahogy terjedt a terror, nőtt a fékevesztett gyűlölet, úgy lett bátrabb és határozottabb Reviczky ezredes embermentő, a magyar katonai becsületen esett foltot törölni igyekvő elhatározása. Rendszabályozza a munkaszolgálatos századok működését, megjavítja élelmezésüket és egészségügyi ellátásukat, személyesen vizsgálja ki a panaszokat, kategorikusan megtiltja – parancsáthágás esetén keményen megtorolja – az addig szokásos testi fenytést.

Amikor megkezdődik a gettózás, utasítja Gombai Jenő fő-

törzsőrmestert, az egyetlen tisztet, akire számíthat, hogy 3 000, számára teljesen ismeretlen zsidó férfinek küldjön sürgős katonai behívót, hogy így mentse őket az elhurcolástól. 1944. júliusában – ekkor már Nagybánya városparancsnoka – az Ugrapatakról bevezényelt, mintegy 800 emberrel feltöltött két román századot hagyja szétfutni az erdőkbe. Ugyanígy jár el augusztusban, mikor parancsot kap 2 500 román fiatal Németországba való szállítására. A Kápolnokmonostorról, Nagysomkútról és Nagybánya környéki falvakból összeverbuvált román munkaszázadok felosztatását közvetlen a bevonás előtt rendeli el, közli 1956-ban, Reviczkyról szóló megemlékezésében Simon Magda váradi író. A megbolydult emberek az állomásról szélednek szét, ki merre lát. Reviczky fával rakatta meg a hosszú vagon sorokat.

Nemsokára vádirat készül ellene. A vádpontok között szerepel, hogy a tömegesen behívott munkaszolgálatosok miatt – láttuk, hogy járt el zsidó katonakötelesek esetében – veszélyeztette a város közellátását, s hogy a fakitermelés céljából az erdőkbe beosztott zsidó és román munkaszolgálatosok egymás után szöknek meg, van közöttük, aki a partizánok oldalára áll. 1945. februárjában letartóztatják és Sopronkőhidára – annyi magyar ellenálló mártíriumának helyére – szállítják. Kiszabadul, 1949-ig a nyíregyházi hadkiegészítő parancsnoka, akkor váratlanul, ötvenhárom éves korában leszerelik, az „új, demokratikus” magyar hadseregből. Rövidesen nyugdíját is megvonják, amelyet csak évek múlva, erdélyi magyar zsidó értelmiségiek sürgetésére kapott vissza. Addig fizikai munkával, szénlapátolással tartotta el magát és családját. 1957-ben, hatvanegy éves korában halt meg. Katonai szertartással temették el a farkasréti temetőben.

Míg Reviczky ezredes máramarosi erdőkre hagyatkozó mentőakcióiról dokumentálódttam, eszembe jutott Elie Wiesel,

Fájdalustól megtört szívvel, de a Mindenható akaratában megnyugodva szomorúan tudatjuk, hogy a legjobb férj, édesapja, nagypapa, apóca, testvér és ember.

revisnyei Reviczky Imre

nyugalmasolt honvéd ezredes

életének 61. évében, igen váratlanul folyó hó 10-án délután 16 óra 45 perckor elhunyt.
Drága halottunkat február hó 21-én, 13 óra 30 perckor fogjuk a farkasreti köztemetőben
ának nyugalomra helyezni.

Budapest, 1957 február hó 17-én

CSALADJAÉRT VALÓ AGGÓDÓ SZERETETBEN ES SOK SZENVEDÉSSEL TÉLT ÉLETE
UTAN ALDÁS ES BEKE LEGYEN PORAI FELETT!

Reviczky Imréné
Reviczky Adám
Reviczky Adámné
Reviczky Katalin

özv. Reviczky Mihályné, Reviczky Vilma
özv. Pauliczky Istvánné, Reviczky Klára
Reviczky Abris
Reviczky György

Rokoniak és sok-sok Barátja

Prints nyomda képe

Reviczky ezredes gyászjelentése

Máramarosszigeten, szülőhelyén, 1984. június 18-án, a deportáltak emlékműve előtt elmondott beszéde. Egyszercsak így kiáltott fel: „S ti, szigetiek, tudjátok, mi a legfájóbb? Az, hogy elkerülhettük volna a tragédiát. Emlékeztek? 1944-ben voltunk, a németek már szinte elvesztették a háborút. A szovjet hadsereg 30 kilométerre állt a gettótól. Mindössze két német tartózkodott Szigeten, kettő, eggyel sem több. És mintegy ötven Horthy-csendőr. Harmincötezer zsidó, a legjobbak, legszebbek, legegészségesebbek és legvidámabbak közül való, került a marhavagonba. Csupas z kézzel is kitorhettünk volna. Ezek szép erdők, itt körben, az égigérő hegyek elrejtettek volna bennünket. Istenem! Hogy nem szólt nekünk senki? Ha tudjuk, hogy valahol Lengyelországban létezik egy Auschwitz nevű kis város, megtagadjuk az engedelmséget, nem megyünk. Elme-

nekülünk. Elszóródunk, s akkor annyi anya és apa itt lenne ma a gyermekeivel és meghallgatná a rabbi prédikációját a Talmudból. Ahelyett sírtól sírig vándorolunk. Hát ne örüljünk bele a fájdalomba?”

Ha a fátum úgy hozza, hogy Reviczky Imre honvédeztárs akkor, azokban a fekete napokban Máramarossziget térparancsnoka, meglehet, az akkor tizenhat éves Elie Wieselnek, anyjának, nővéreinek és sok ezer társának másképpen alakul a sorsa.

A Popa Soare-i közösségi ház falai között akkor, a nyolcvanas évek végén, szorongások és elbátortalanodások napjaiban, amikor társaim, a magyar literátusok közül is annyian menekültek a félelem, a kilátástalanság elől külföldre, alkoholba vagy halálba, az itt tartott, vasárnap délelőtti rendezvényeken nemcsak új kulturális horizonttal gyarapodtam, de épültem lelkileg is. A nagyon szorosan összetartozó, szellemileg szabad kollektivitások légkörével ismerkedhettem meg. Magam is meglepődtem, hány régi baráttal találkozom itt. Országosan ismert tudóssal, művésszel, íróval futottam össze. Nem egy olyan szerkesztővel vagy valamikor ismert nevű közéleti személyiséggel, aki több évtizedes ideológiai kitérő után – ha nem ismerte is a héber nyelvet, s ha csak hozzávetőlegesen is tudott jiddisül – visszatért szülei, nagyszülei örökségéhez. S ez, az arcukon láttam, végtelen megnyugvással és örömmel töltötte el őket. Erőt és hitel merítettem többnyire fehér hajú gyülekezetükből. S például annak a bizonyosságát, hogy a kétezer éves európai kultúra a zsidó *Hohma* és a görög *Sophia* párbeszédén, olykor vetélkedésén alapul. A kezdetben ellenséges judaizmus és hellenizmus világfelfogásán és életkonceptióján. Az egy- és több istenhit megvallásán. A zsidó próféták és később a *Talmud* tudós kutatói az emberi életet erkölcsösebbé akarták tenni a *szereket* által, a görög bölcselők a *tudás* segítségével a teljes igazság megismerésére törekedtek, magyarázták nekem a va-

sárnapi „szeminárium” ragyogó előadói, elsősorban a vallástörténész Henri Wald. Egy másik „felvilágosítóm”, akivel méghozzá egy házban is laktunk, Tıcu Goldstein a világ jó részének gondolkozását meghatározó két koncepció kompatibilitására, egymást kölcsönösen megtermékenyítő hatására helyezte a hangsúlyt. Arra, hogy Philón mélyebben megismerte a judaizmust Platón révén; a XII. század szellemóriása, a filozófus és orvostudományi író, Maimonides kommentárjai világosabbá váltak Arisztotelész tanai nyomán, s végül Szent Ágoston, Mózes és a próféták segítségével fedte fel a hellenizmus mélységeit.

Hét közben a diktatúra elnyomorító élet- és munkakedvszező hatásának próbáltam ellenállni. A hét végi zsidó évfordulók, megemlékezések, vitanapok – megannyi emelkedett fórum, hiszen a teremben ott voltak a komolyságra, elmélyültségre kötelező szent jelvények, a hétágú gyertyatartó és a Dávid-csillag – bölcsességre intettek, kitartásra és türelmességre biztattak. Mert kell-e okosabb tanítás a kitartásról meg a kereső, alkotó nyugtalanságról a következő, Maimonidestől származó parabolánál? Egy toronyban – két tanítványától a rajongásig szeretett – bölcs ül. A hozzá vezető út gyötrelmes, nehezen kiismerhető. Az egyik, a mestere utáni vágytól emésztett tanítvány ül a torony lábánál és hullnak a könnyei. A bölcs megsajnálja, lemegy hozzá és felviszi őt a magasba. A másik tanítvány másként tesz. Elindul fölleié, eltéved, visszafordul, s újra neki-vág; megbotlik, elesik, feláll és ismét megpróbálkozik. Nem mond le, nem farad el, nem ijed meg mindaddig, amíg sikerül megtalálni az utat. Mindketten elérték, amit akartak. A különbség csak abban áll, hogy amíg az egyik csupán a maga számára oldotta meg a feladatot, a másik utat nyitott, amelyen más is haladhat.

...Hogy végéhez érjek én is ennek a hosszú életútnak, ennek

a sorsomat átszövő megvilágosodási folyamatnak, elmondom: eljött a legfelemelőbb stáció, 1991. november huszonötödike, a Szent Mihály templomban tartott ökumenikus engesztelő istentisztelet.

A szervezéssel járó munka Kolozsváron Kötő József-re, az RMDSZ társadalomszervezési titkárára hárult, az egyházi rész lebonyolításáért Mikó Lőrinc felelt. Bukarestben ketten, Kerekes Károly képviselőtársammal kerestük fel dr. Moses Rosent, hogy bejelentsük a magyar történelmi egyházak és az RMDSZ közös elhatározását, és megkérjük, vegyen részt az Hazkarán.

A szervezők levélben hívták meg a demokratikus pártokat, az államelnökség és a külügyminisztérium, valamint a kolozsvári hatóságok képviselőit, Izrael állam, a Magyar Köztársaság és az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségét, a legfontosabb magyar és román lapokat.

Dél előtt a Horea úti zsinagógában került sor megemlékezésre. A vallási szertartás és a hivatalos beszédek után az RMDSZ elnökségének tagjai térdhajtással rótták le kegyeletüket az erdélyi zsidó mártírok sírját jelképező emléktábla előtt.

Délután 6 órakor kezdetét vette a nemcsak egyházaink, de teljes társadalmunk, egész közéletünk egyedülálló vallásos és világi eseménye. A II. világháború zsidó mártírjainak és minden meggyilkolt ártatlan embernek szentelt, az ökuménia jegyében tartott gyászmemorialis. Katolikus – Csathó Béla érseki helynök, Czirják Árpád kanonok, Tempfli József püspök; mózeshitű – dr. Moses Rosen főrabbi; protestáns – D. Tökés László református, Kovács Lajos unitárius püspök – egyházi méltóságok mondtak imát és könyörgést, adtak áldást és tartottak szentbeszédet. A világiak részéről Jakó Zsigmond akadémikus, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke, Szócs Géza, az RMDSZ alelnöke beszélt. Hiányérzetem van, hogy szövegeik nincsenek birtokomban. Én az RMDSZ elnökeként magyarul és

– az első vendégnek számító főrabbira, de a többi, nyelvünket nem ismerő résztvevőre való tekintettel is – románul mondtam a következőket:

*„Eminenciás Uram,
Főtisztelendő és Főtiszteletű Püspök Urak,
Emlékező Testvéreim!*

Bármerre nézünk, minden változik körülöttünk. Változnak a házak, az utcák, a városok, s mindenütt, szüntelenül változnak a bennünket körülvevő tárgyak. De változnak még a folyók és a hegyek is. Egyedül emlékeink nem változnak. Velünk maradnak, kísérnek évtizedek óta, változatlanul. Közöttük a szenvedés, az iszonyat képei. A halál rémlátásai. A pusztulás víziói. Nem mi kerestük, nem mi választottuk őket, de ők választottak bennünket, túlélőket és élőket. Mert az emlékezés: sorsunk, és az élők szolidaritása – az emlékezők szolidaritása. Ha pedig az igazak és az ártatlanok nem találnak megértést a történelemben – előfordul ez is –, találnak mibennünk, emlékezőkben. Amikor hűségesek vagyunk emlékeinkhez, hozzájuk vagyunk hűségesek, akik többet láttak az emberi gonoszságból, gőgből és istentelenségből, mint amennyit itt, e Földön, embernek látnia szabadna.

Azért vagyunk ma itt, az Isten házában, hogy újra emlékezzünk és meditáljunk. Hogy érezzük a bűn és a bűntudat súlyát. Hogy megvalljuk elpusztult zsidó testvéreink iránti fájdalunkat, haláluk és szenvedéseik fölött érzett bánatunkat. Nem mint ha az ő haragjukat vagy az isteni büntetést kívánnók elkerülni. Hiszen mi már azok gyermekei és unokái vagyunk, akik ellenük vétkeztek. Vétkeztek olykor a gonoszság, olykor a közöny, olykor a jóra való restség formájában. Nekünk mégis emlékeznünk és meditálnunk kell azért, hogy ne essünk magunk is a gőg és az istentelenség vétkébe, hogy tisztultabb, szelídebb, derűsebb szívvel tekintsünk önmagunkra és embertársainkra.

A Példabeszédek könyvének gondolatát idézem: »Az igazság felmagasztalja a nemzetet; a bűn pedig gyalázatára van a népeknek«. De szorongó szívvel, emlékeink súlyával lelkünkben kérdezzük: van-e igazság a Földön, van-e a bűnöknek büntetése? Ha van megnyugtató válasz kétségeinkre, azt hiszem, az magában a kérdésben van, pontosabban a kérdezőben. Mert aki kételkedik és gondolkodik, az nem lehet többé vak, nem lehet süket és néma. Talán így, mibennünk, túlélőkben és élőkben magasztalja fel az igazság a nemzeteket, talán így van a bűn is a népek gyalázatára. Tudnunk kell, meg kell tanulnunk igazságban élni. Igazságban mindenekelőtt önmagunkkal: múltunkkal, rossz kísértéseinkkel és hibás választásainkkal. Igazságban mai mivoltunkkal és jövőendő szándékainkkal. Igazságban barátainkkal, szomszédainkkal, de még ellenfeleinkkel is. Igazságban élni nem a magatehetetlenek alázatával és nem a parancsolásra termettek göggyével. Igazságban élni mindig kétségek között és mégis bizonyosságban, azok minden gyengeségével és erejével, akik látnak, hallanak és meg is szólalnak. Igazságban élni – változatlanul. Ehhez adj nekünk erőt, Istenünk!”

Hitvallások zsoltárai, gyülekezeti énekei csendültek föl a Szent Mihály templom ősi falai között kórusok előadásában vagy a más-más hitű egybegyűltek ajkán. „*A fényes Istenarcot vér és fájdalom fedi*”, hangzott fel az igeliturgia után.

És szememben, fülemben mindenek, prédikációnak és zsoltárnak, imának és könyörgésnek, az itt levők megrendülésének és az örökre távolmaradók búcsújának így vagy úgy, egy volt az üzenete. Az, amit Elie Wiesel, Erdély szülötte, Amerika polgára, a francia nyelv műves mestere, a zsidó nép fia és a Könyv parancsolatainak hű követője így fogalmazott meg a Nobel Békédíj átvételekor: „*Megesküdtem, hogy sose hallgassak, valahányszor emberek szenvednek, megalázásnak vannak kitéve.*

Fel kell emelnünk szavunkat: nem szabad kitérnünk az állásfoglalás elől. A semlegesség az elnyomót segíti, nem az elnyomottat. A némaság a hóhérnak jelent bátorítást, sohasem az áldozatnak.”

Vége a második kötetnek

Papolc, 1996. szeptember 19. –
Sepsiszentgyörgy, 1997. július 16.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Adameşteanu, Gabriela	151	dr. Barki, Eva Maria	34, 35,
Adonyi Nagy Mária	157	36, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,	
Adrian	6, 52	49, 50, 51, 72, 87, 117	
Ady Endre	109	Bartha Árpád	145
Szent Ágoston	287	Bauer, Jehuda	282
András Imre	242,	Beder Tibor	116
246, 247		118	
Andrássy Gyula	68	Bencze Gyula	163
Antall József	191	Benkő Samu	162
Áprily Lajos	274	246	
dr. Arad, Itzhak	282	Bereczki István	186
Ardelean, Ionel	190	Béres András	56, 57,
Arisztotelész	287	77, 116, 118, 209	
Armstong Custer, George	13	Béres Katalin	23
		Bertha Levente	163
Băcanu, Petre Mihai	10,	Bibó István	186
156, 158		Bíró István	26
Bajor Andor	37	Bitay Ödön	6, 188
Baker, James	180	Blandiana, Ana	6
Bálint György	276	Bodó Barna	20, 74,
Bálint Tibor	37, 150	81, 89	
Balla Zsófia	274	Bodor Pál	38, 150
Balogh Lajos	133	Borbély Ernő	94, 246
Bánffy Miklós	120	Borbély Imre	50, 96,
Bányai Péter	46	97, 98, 105, 116, 118, 220, 222	
dr. Bárányi Ferenc	31,	Borbély László	56, 57,
241, 246		94, 96, 116, 169, 174, 179, 194,	
Barbu, Eugen	65	195, 205, 241, 243, 267	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Borbély Levente	220	Cretu, Mircea	68
Borsos Géza	21, 246	Crișan tanácsos, diplomata	127
Botár Emma	277	dr. Csapó József	19,
Brandsch, Ingmar	250,	116, 118, 179, 213, 214, 216, 241,	
253		243	
dr. Brendus Gyula	241	Csathó Béla	288
Brubaker, Rogers	171	Cseke Gábor	14, 15,
dr. Buchwald Péter	43	16, 22, 266	
Burcă	254	Cseke Péter	38
Butler, Michael	158,	Cs. Gyimesi Éva	75, 76,
161		87, 88, 96, 110, 164	
Butulescu	189	Csiha Tamás	213
Buzura, Augustin	151	217	
		Csurka István	117
Caramitru, Ion	6	Cunescu, Sergiu	207
Carter, Jimmy	179	Curry, Dennis	117
Ceașescu, Nicolae	7, 15,	Czédly József	6, 7, 8
145, 148, 156, 164, 265		Czirják Árpád	288
Ceonte, Radu	256		
Chebeleu	179	Daix, Pierre	276
Cheler, Paul	24, 47	Dali Sándor	16
Ciorbea, Victor	69, 71	Dános Miklós	133
Cîmpeanu, Radu	10,207	135, 273, 275	
Constantinescu, Emit	204	Dáné Tibor	114
Coposu, Corneliu	10,	Dávid Gyula	77, 78,
107, 207, 208		79	
Cornea, Doina	10, 26	Deák Gyula	96
Coteanu, Ion	170	Deák István	171
Cozma, Miron	187,	Demény Lajos	162
194, 196, 199, 200, 201		184, 242	
Crăciun	152	Dénes László	220
Crăiniceanu, Aurelia	202	Deșliu, Dan	145

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Dinescu, Mircea	6, 145,	Funar, Gheorghe	69, 71
151, 153, 158, 159, 160		Fülöp Lajos	220
Dinyik professzor	126		
Domokos Éva (Évi)	95	Gafița, Gabriel	118
140, 141, 151, 160, 185		Gálfalvi György	37
Domokos Géza	9, 18,	Gálfalvi Zsolt	36, 38,
21, 26, 30, 31, 37, 42, 43, 44, 47,		151, 154, 162	
106, 107, 114, 115, 136, 149, 157,		Gáll Ernő	38
159, 160, 163, 170, 190, 197, 205,		150, 162	
206, 213, 215, 216, 267		Gáspárik Attila	57
Dragoș Munteanu, Aurel	145	Gavra, Ioan	66, 67,
Drăgan, I. C.	71	68, 249, 254, 256	
Dumas	139	Gazda József	45, 46,
Dumitrașcu, Gheorghe	249	49, 220	
250		Gerem, Bronislaw	176
		Gheorghe, Nicolae	170
Echim, Antin	257	Giosan, Nicolae	8
Eckstein Kovács Péter	173, 241	Giurescu, Dinu	170
		176	
Fábián Vilma	221	Goldstein, Țicu	287
Farkas Árpád	37	Goma, Paul	145
Farkas Géza	213	Gombai Jenő	283
Fazekas János	162	Gorbacsov, Mihail	24, 30,
I. Ferdinánd király	10	183, 184	
Filipescu, Radu	117	Grósz Károly	156
Fodó Sándor	82		
Fodor Sándor	151	Hajdu Gábor	213
Forrai Tibor	220	248	
Frumușeanu, Andrei	202	Hajdu Győző	99
Frunda György	169,	Heinander Martin	117
179, 205, 213, 234, 241, 243,		Herédi Gusztáv	77
248, 265		Hodicska Tibor	162

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Hondius, Frintz	256	Kántor Lajos	38, 81,
Horowitz, Donald	171	150, 162	
Horthy Miklós	198	Kányádi Sándor	53, 54,
Horváth Andor	38,	150, 158, 159, 160	
162, 213		dr. Kapcza Imre	43, 44
Hosszú Zoltán	213,	Kapferer, Jean-Noël	167
243		Kassof, Allen H.	172,
Hrebenciuc	179	175, 176, 178, 182	
Huszár Sándor	148,	Katona Adám	48
162		205, 206, 218, 220, 221, 222, 228,	
		229, 231, 235	
Iancu, Avram	69	Katona Tamás	207
Iliescu, Ion	5, 7,	Kecseti Imre	164
32, 68, 89, 147, 148, 179, 183,		dr. Kelemen Attila	213
184, 194, 196, 200, 202, 205, 206,		Kelemen Bibó Lajos	186
207, 208, 216, 262		Kemény János	120
Illyés Gyula	37, 101	Kenessey Csaba	47
Imreh István	162	Kerekes Károly	57, 94,
Incze Béla	246	194, 243	
Ionescu-Quintus	197	Kinceses Előd	32, 36,
		82, 116, 215, 216, 217	
Jakab Gábor	164	Király Károly	7, 149,
Jakabos Csaba	183,	258, 259, 260, 261,	
185		262, 263, 264	
Jakó Zsigmond	288	Király László	37, 151
Jékely Zoltán	139	Kiss Zsuzsa	199
Jowitt, Kenneth	171	K. Jakab Antal	38
		Kligman, Gail	171
Kacsó Sándor	276	Koestler, Arthur	127
Káli Király István	56, 57,	Kohl kancellár	24
59, 81, 96		Kolumbán Gábor	81, 110,
		209, 212, 220, 222, 229	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Kolumbán Tihamér	220	Lőrincz László	258,
Koller, Arnold	24	259	
Komlósi József	72	Macovescu, George	148
dr. Kontur Bertalan	72	Măgureanu, Virgil	13, 157
Kónya-Hamar Sándor	213	Magyari Lajos	38
Kós Károly	77,	Maimonides	287
120, 146		Maior, Liviu	179
Kossuth Lajos	69	Makkai János	57, 59
Kosztolányi Dezső	120	Manolescu	154
Kovács Albert	159,	Mănuçu, Ioan	117
160		Markó Béla	18, 56,
Kovács György	274,	57, 78, 81, 98, 115, 174, 179, 218	
275, 278		Márton Gyárfás	6, 7
Kovács János	162	Marosi Barna	55, 56,
Kovács Lajos	288	118	
Kozsokár Gábor	241,	Marosi Ildikó	55,
243		118,12	
Kötő József	77, 288	Marțian, Dan	68,
Krizbai Imre	220	195, 255	
Kurkó Gyárfás	92	Márton Áron	121,
Kusztos Tibor	220,	240, 270, 283	
221		Márton Árpád	20,
		242, 246, 255	
Laffey, Susan	117	Matekovics Mihály	213
Landesz	271	Máthé Éva	46
Lászlóffy Aladár	37, 151	Mazalik Alfréd	114
Lászlóffy Csaba	37	Méliusz József	276
Lăzărescu, Dan Amadeo	68	Michelangelo	147
Lengyel József	127	Mihály József	221
Lepojev	144	Mikó Lőrinc	288
Liiceanu, Gabriel	151	Milenco, Luchin	257
Likistájn	271	Mock, Alois	38

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Moldován Béla	211	Paál Árpád	276
Molnár Gusztáv	276	Paleologu, Alexandru	151,
Molter Károly	120,	154	
121		Paler, Octavian	151,
Móricz Zsigmond	120	154	
Moțiu, Adrian	65	Páll Lajos 37	
Moynihan, Daniel Patrick	176	Papp Kincses Emese	220,
Mózes Gyula	220	221	
Munteanu, Marian	10	Parmly, Michael	161
		Pascal	241
Nagy Béla	163,	Pașeu, Mircea Ioan	174
164, 165		Páskándi Géza	38
Nagy Benedek	194	Pataki Imre	192,
Nagy István	221	193	
Nagy Károly	19	Patrubány Miklós	116,
Negoïțescu, Ion	145	119, 212	
Németh Zsolt	117	Păunescu, Ilie	117
Nicolaescu, Sergiu	206	Pécsi Ferenc	173
Nidal, Abu	156	Philón	287
Nyiszli Miklós	276	Pillich László	18, 77,
		242	
Oláh István	220	Plaks, Livia B.	172,
Olteanu, Nicolae	63	176	
Oltványi Ottó	158	Platón	287
Orbán Árpád	192,	Pleșu, Andrei	10,
193, 220		151, 154, 213	
Orbán Viktor	26, 27,	Podhrádszky László	246
29		Polevoj, Borisz	129
Orwell 118		Popescu, Dumitru	277
Osztasov 130,132		Popescu, Stelian	151, 153
Otgyelnov, Anatolij	117	Pricop	144
Ördög Imre	220	Puskás Attila	45, 46

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Pusztai János	164	Spiroiu tábornok	191
		Stan, Nicolae	155
Rappaport Ottó	274,	Stănculescu, V. A.	60
275, 278		Stolojan, Theodor	214,
Rațiu, Ion 10, 68, 196		217	
Reagen elnök	161	Surdu, Victor	68
Reviczky Imre	283,	Susztyikov, Vologya	130,
284, 285, 286		132	
Robotos Imre	135,	Sütő András	37, 38,
137		57, 59, 101, 102, 148, 149, 158,	
Roman, Petre	7, 62,	159, 160, 162	
64, 65, 82, 184, 187, 188, 189,		Sütő Éva	162
194, 195, 199, 200, 202, 206, 256			
Rosen, Moses	170,	Szabó Dezső	271
279, 280, 281, 282, 288		Szabó Gyula	38
Rózsa Ágnes	276	Szabó Kálmán	190
Rudas Ernő	117	Szabó Károly	17,
		116, 241	
Safta	142,	Szász János	37, 38,
143, 145		266	
Șandor, Dorel	174	Szépfalusi István	37, 38
Sántha Pál Vilmos	220	Szepessy László	56, 96
Sechter Emil	278,	Szilágyi Dezső	16
279		Szilágyi István	37, 151
Severin, Adrian	188	Szilágyi N. Sándor	87, 110
Sigmond István	37	Szilágyi Zsolt	246
Simion, Eugen	151,	Szolzenyicin	127
154		Szőcs Géza	17, 26,
Simon Magda	284	31, 83, 85, 97, 99, 103, 106, 110,	
Sófalvi László	220	114, 115, 116, 119, 148, 173, 208,	
Somai József	96	209, 210, 212, 213, 214, 215, 216,	
Șora, Mihai	10	225, 229, 288	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

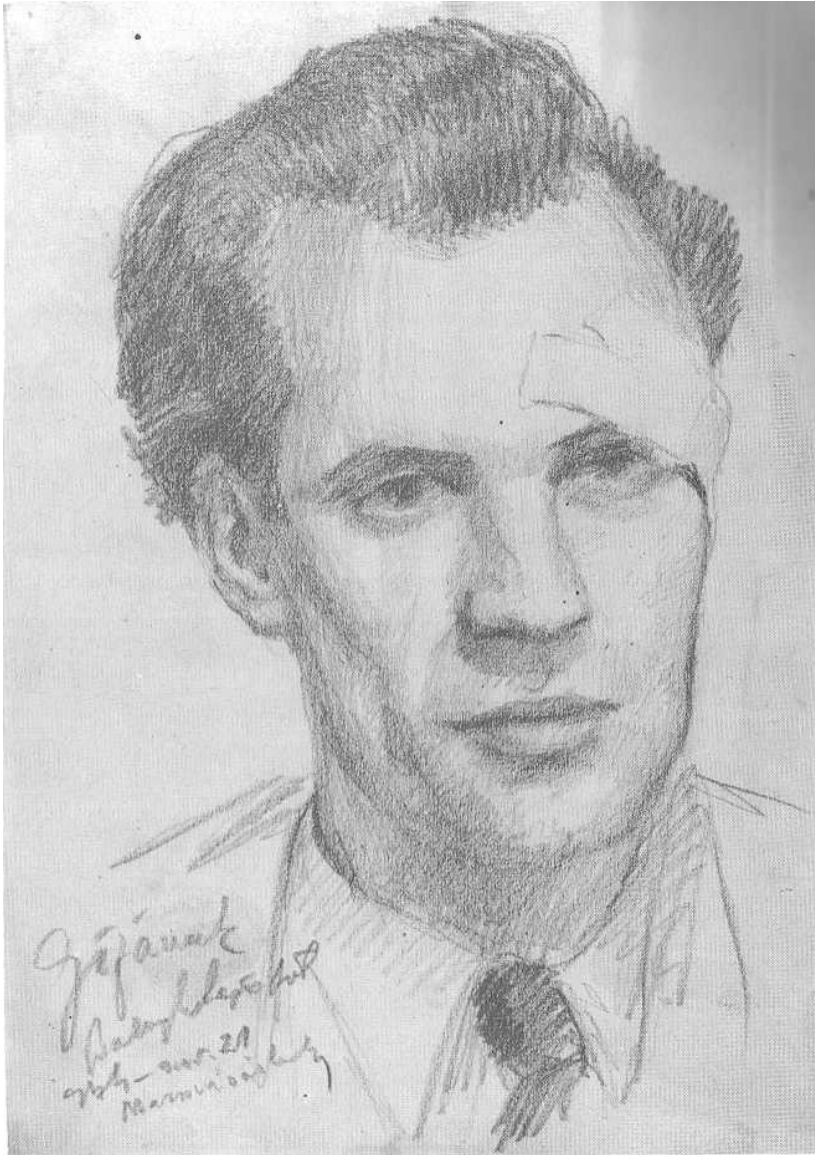
Szócs Csaba	220	Török László	164
Sztalin, Ioszif	128,	Törös Gábor	164
129, 130		Tudoran, Dorin	145,
Sztefanova, Liliana	129,	147	
130		Turlea	254
Szűrös Mátyás	117		
		Újvári Ferenc	164
Takács Csaba	17,	Uncu, Anton	158
116, 119			
Tamási Áron	120,	Vadim Tudor, Corneliu	56, 65,
121, 122, 195		278, 279, 281	
Tánczos Vilmos	113	Vajnovszki Kázmér	148
Tcacink, Stepan	259	Valeriu, Emanoil	200,
Tempfli József	288	201	
Thamó Csaba	220	Vance, Cyrus	176
Tiskov, Valerij	176	Váncsa Árpád	220,
Tokay György	5, 17,	221	
26, 114, 116, 119, 169, 174, 179,		Varga Attila	241,
196, 205, 206, 213, 214, 216, 218,		246	
241, 255, 267		Vári Attila 38	
Toró Árpád	45	Végel László	76, 77
Toró T. Tibor	89,	Verdery, Katherine	171
212		Veress Dániel	164
Tóth József	18, 241	Veress Zoltán	151
Tóth Sándor	50	Verestóy Attila	205,
Tőkés András	56, 57	206, 213, 266, 267	
Tőkés László	6, 10,	Vida Gyula	19,
32, 36, 72, 74, 75, 83, 90, 93, 102,		241, 243	
105, 113, 114, 115, 119, 122, 164,		Vlad, Iulian	165,
168, 169, 173, 179, 180, 208, 210,		166	
216, 229, 288		Voican-Voiculescu, Gelu	9, 10,
Török Klára	6	72	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Vozgamian, Varujan	257	Zaciu, Mircea	151
Vörösmarty Mihály	274	Zaharia, Dan	190
Wald, Henri	287	Zilk, Helmut	35
Watts, Larry	176	Zonberger	271
Weidle, Walter	144	Zonda Attila	81
Wesselényi Miklós	240	Zsigmond László	57, 255
Wiesel, Elie	127,	Zsoldos Árpád	156
176, 282, 283, 284, 286, 290			

TARTALOM

VISSZAJÁTSZÁS	5
A HARAG NAPJA	23
TÉLEN, A CEKEND-TETŐN	52
LIBIKÓKA	80
„KÖSSÜK BE ÖVEINKET!”	123
BEKÖTÉS ELŐSZÖRRE	125
BEKÖTÉS MÁSODSZORRA	127
BEKÖTÉS HARMADSZORRA	133
BEKÖTÉSEK – KIKÖTÉSEK	137
I. Odalett bizonyíték	139
II. Éjjeli vendégek	141
III. Hej, halászok, halászok	145
BEKÖTÉS – UTOLJÁRA	155
NEPTUN ISTEN SZIGONYÁN	167
VESZTESEK ÉS NYERTESEK	183
HAZUDJUNK CSAK KITARTÓN, SZÉPEN	204
A TISZTELT HÁZBAN	236
A TÚLSÓ PART HÍVÁSA	270
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	293

*Így látott Balogh Lajos grafikusművész a székykocsárdi állomáson
megesett kalandom után*

Bartha Árpád fotomurálja előtt; amögé szerelik majd be a „poloskát”

Nagyvárad 1991. július 19., Balogh Edgárral a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon második kötetének a bemutatása után

Kávészünet, útban Gyulafehérvár felé, Corneliu Coposu, Sergiu Cunescu és Ion Diaconescu társaságában, 1991. december 2-án

Bay Zoltánnal, 1991. október 14-én, washingtoni otthonában; a világhírű tudós dedikált könyvét forgatom

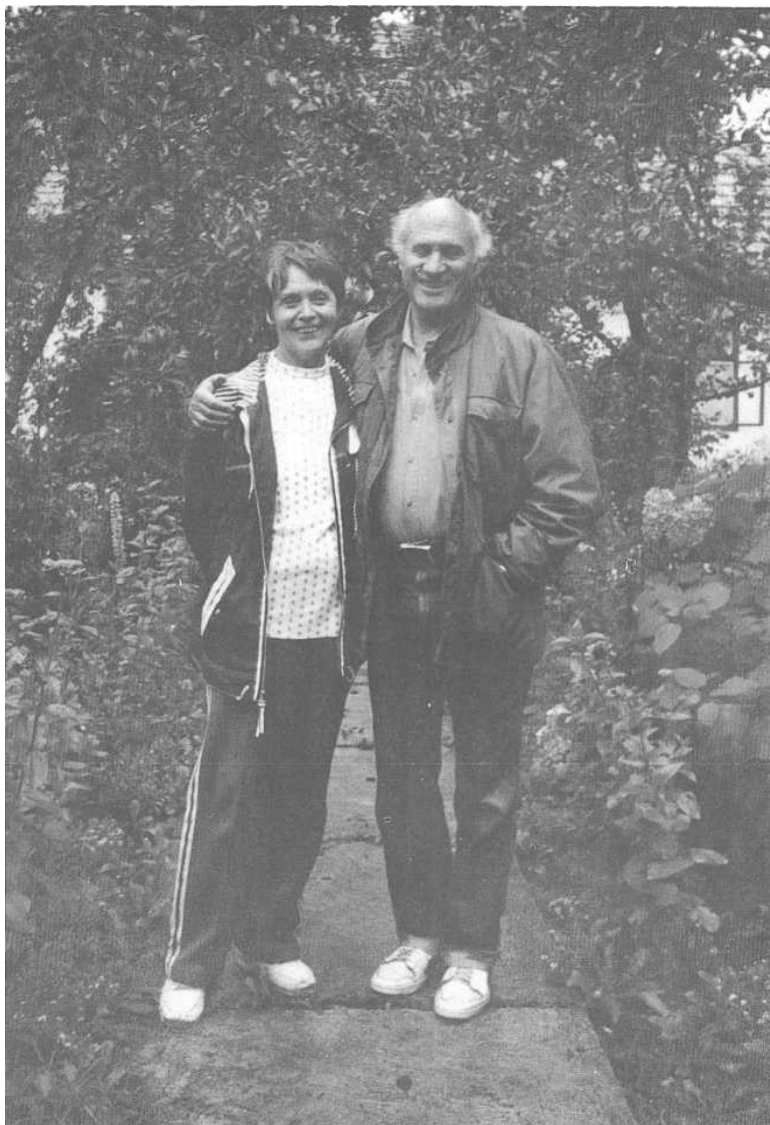
RMDSZ-szenátorokkal és képviselőkkel az Alkotmányozó Gyűlésben

Bányász rétor a román parlament szónoki emelvényén

Aláírom a NEM-et az Alkotmányra

Zágoni békesség, a Szentkereszty-utódok almáskertjében

Domokos Géza ESÉLY című visszaemlékezésének II. kötetét tartja kezében az olvasó. Az 1996 tavaszán megjelent első kötet az év egyik sikeres könyve volt, amit az is bizonyít, hogy ősszel utánnomást készített belőle a kiadó.

Mint már ismert, három év – Domokos Géza RMDSZ-elnökségének időszaka – határolja be a személyes konfesszió, a döntéseket és tetteket igazoló vagy elutasító ítélet, az immár múlttá súlyosult idő tartományát, az egyének sorsára kiható, közösségeket érintő esemény-sorozat kereteit.

Követőknek és ellenfeleknek ajánlott, tárgyilagos-ságra törekvő, ám a szenvedélynek és – különösen a mostani, második kötetben – a polemikus hangnak sincs híján a memoár. Természetesen a szerző személyes gondolataival, kételyeivel, követésre méltónak talált modelljeivel és, nem utolsó sorban, cselekedeteivel, amelyekre időközben rácáfoltak vagy rábólintottak az azóta eltelt évek és végbement változások.

Az ESÉLY II. kötete 1991. külső és belső történéseit foglalja magába.

A kiadó